

**REFİK HALİD KARAY'IN ESERLERİNDE
ARAPLAR VE ARAP KÜLTÜRÜ**

ZEYNEB KİRAZOĞLU

**HAZİRAN
2021**

**REFİK HALİD KARAY'IN ESERLERİNDE
ARAPLAR VE ARAP KÜLTÜRÜ**

ZEYNEB KİRAZOĞLU

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ

**HAZİRAN
2021**

İNTİHAL SAYFASI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanışımında alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun oluşması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

21/06/2021

Zeyneb KİRAZOĞLU

ÖZET

Refik Halid yurtiçi ve yurtdışı olmak üzere toplam yirmi beş yıl sürgün hayatı yaşar. Sinop, Çorum, Ankara ve Bilecik zorunlu ikametlerinden sonra Arap coğrafyasında da Lübnan'ın Beyrut, Suriye'nin Halep şehrini mekân tutmak durumunda kalır. Tabii olarak bu farklı coğrafyada bir hayli zorlanmış ve hayatında fiziksel ile ruhsal değişimler yaşamıştır. O kadar ki yurda döndükten yıllar sonra yazdığı kronik ve hatıralarında bile buralarda yaşadığı ve tanıklık ettiği olaylar büyük yer tutar. Hikâye ve romanlarında da bu ikinci sürgün yıllarının önemli yansımaları bulunur. Yazarın *Yezidin Kızı*, *Sürgün*, *Dişi Örümcek* ve *Yeraltında Dünya Var* romanlarıyla *Gurbet Hikâyeleri* bütünüyle buralarda geçmiştir. Bu çalışmada Refik Halid Karay'ın eserlerinde Araplar ve Arap Kültürü başlığı altında yazarın bu ikinci sürgün yıllarının izi sürülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Refik Halid Karay, Araplar, Arap Kültürü, Sürgün, Gurbetlik.

ABSTRACT

Refik Halid Karay, as banished within his homeland and to foreign countries, lived in exile for 25 years. Having sent into exile to Sinop, Çorum, Ankara, and Bilecik, he was exiled to Beirut, in Lebanon, Aleppo, in Syria. Indeed, during his stay in these different regions, he experienced extreme difficulties that paved the way to physical and spiritual change. It is easy to see the effects of what he faced and witnessed, even in his chronicles and journals that were written long after he returned to his homeland. The reflection of the second period in exile is clear in Karay's short stories and novels as well. The plot in *Yezidin Kızı*, *Sürgün*, *Dişi Örümcek*, *Yeraltında Dünya Var* and *Gurbet Hikâyeleri* takes place in locations he lived in exile. In this study, the author's second exile years are traced under the title of Arabs and Arab Culture in the works of Refik Halid Karay.

Key Words: Refik Halid Karay, Arabs, Arab Culture, Exile, Homesickness.

TEŞEKKÜR

Suudi Arabistan’da İngiliz Dili ve Edebiyatın’dan mezun olduktan sonra 2013 yılında İstanbul’a taşındık. Türkçe’ye olan özlemim ve öğrenme isteğim Karşılaştırmalı Edebiyat bölümüne yönelmemi sağladı. Arapça’yı bilmem ve o kültürde büyümüş olmam farkım oldu. Bu sayede bu bölümde ana dilim Türkçe’yi, Arapça ve İngilizce dillerinden eserlerle karşılaştırabilecektim. Hocalarım Prof. Dr. Ali Budak, Prof. Dr. A. Melda Üner, Yard. Doç Dr. Hilmi Tezgör, Prof. Dr. Oğuz Cebeci, Prof. Dr. Nedret Kuran Burçoğlu, Prof. Dr. Fatma Erkman Akerson ve Dr. Öğr. Üyesi Bahar Gökpinar’ın içten destekleri ve yardımları için çok teşekkür ederim. 2015’de tez konumu seçerken aşına olduğum Arap kültürünü, aynı coğrafyaya sürgün edilen yazar Refik Halid Karay’ın eserlerinde görmek heyecan vericiydi. Refik Halid gibi gurbette yaşamış biri olarak benzer sorunlarla karşılaşmıştım. En zoru da dilinden anlamayan farklı kültür ve anlayışta olan insanlara derdini anlatabilme çabalarıydı. Ben de tıpkı yazar gibi bu değişik Arap coğrafyasının ne çöl iklimini, ne beton evlerini, ne anlayışsız kadın ve erkeklerini, ne yemeklerini, ne yaşamlarını, ne giyimlerini ne de zorlukla öğrendiğim dillerini benimseyebilmişim. Fakat Arapça’yı öğrenmiş olmam avantajım oldu. Refik Halid’in sürgün zamanında eserler verdiği gibi, ben de evde kapalı olduğum dönemlerde kitap okuyarak ve sanatsal el işi faaliyetleriyle hayal gücümü genişleterek kendimi geliştirme fırsatı buldum. Bu da 2018’de bir diğer hayalim olan moda okuluna kabul edilmemde katkı sağladı. Yaşadığım bazı engeller ve problemlerden dolayı altı yıldır devam eden tez serüvenimde farklı deneyimlere sahip olarak 2021 bahar döneminde tezimi tamamlayabildim. Bu tezin danışmanlığını yapmayı kabul eden, özveriyle çalışan ve hatalarımı düzelten hocam Prof. Dr. Ali Budak’a teşekkür ederim. Hocam Prof. Dr. A. Melda Üner ve Dr. Öğr. Üyesi Murat Lüleci hocam’a bu tezi okumakta değerli vakitlerini ayırmayı kabul edip jüri üyesi oldukları için teşekkür

ederim. Ayrıca bu yolculuğumda bana destek veren ailem ve arkadaşlarımdan bilhassa H. Gülrü Gürkanlı Kutlu ve Pınar Aslan olmak üzere herkese teşekkürlerimi sunuyorum. Bu çalışmamı sevincime ortak etmek istediğim iki yıl önce kaybettiğim kıymetli anneme ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
KISALTMALAR.....	xiv
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
1. BİR SÜRGÜN YAZARI OLARAK REFİK HALİD KARAY	5
1.1. İlk Sürgün Anadolu'ya	9
1.1.1. Sinop.....	9
1.1.2. Çorum.....	15
1.1.3. Ankara	17
1.1.4. Bilecik	19
1.1.5. İstanbul'a Dönüş	22
1.1.6. Yeniden İstanbul Yılları	23
1.2. İkinci Sürgün Arap Dünyası'na	25
1.2.1. Beyrut.....	25
1.2.2. Halep	27
1.3. Yüzellilikler'in Affı İle Memlekete Dönüş	29
İKİNCİ BÖLÜM.....	36
2. REFİK HALİD LÜBNAN'DA.....	36
2.1. Tabiat.....	40
2.1.1. Mevsim.....	40
2.1.2. Manzara.....	45
2.1.3. Akdeniz İklimi ve Akarsular	49
2.1.3.1. Akdeniz	49
2.1.3.2. Nehir	51

2.1.3.3. İklim.....	52
2.1.4. Lübnan Dağları (Cebel) ve Ovaları.....	55
2.1.4.1. Buka Ovası.....	58
2.1.5. Lübnan'ın Şehirleri	60
2.1.5.1. Beyrut.....	60
2.1.5.2. Baalebek, Zahle ve Ştora	64
2.1.6. Lübnan Köyleri ve Kasabaları.....	64
2.2. Mekân-Mimari.....	67
2.2.1. Lübnan Evleri.....	67
2.2.2. Köy ve Kasaba Evleri.....	70
2.2.3. Apartman.....	75
2.2.4. Meydan.....	76
2.2.5. Çiftlik	76
2.2.6. Cami	77
2.2.7. Mezarlık	78
2.2.8. Eğlence Mekânları.....	78
2.3. İnsan (Kadın-Erkek ve Giyim)	83
2.3.1. Kadın	83
2.3.1.1. Modaya ve Lükse Düşkün Kadınlar	84
2.3.1.2. Kiliseye Giden Köylü Kızları	86
2.3.1.3. Hizmetçi Kadınlar	87
2.3.1.4. Vücutlarını Satarak Para Kazanan Kadınlar	88
2.3.1.5. Kadın- Erkek İlişkileri	91
2.3.2. Erkek	91
2.3.2.1. Lübnanlı Erkekler	91
2.3.2.2. Lübnanlı Erkek Giyimi	97
2.3.2.3. Fransisken Papaz.....	98

2.3.2.4. Hristiyan Eczacı.....	99
2.3.2.5. Dürzi Avukat.....	99
2.4. Yaşam (Yeme-İçme).....	99
2.4.1. Zahter Otlı Zeytinyağı:.....	103
2.4.2. Yaban Güvercini:	103
2.4.3. Hummus:	103
2.4.4. Sarımsaklı Yoğurtlu Sakız Kabağı:.....	104
2.4.5. Çilek Reçelli Çikolata:	105
2.4.6. Simit:	105
2.4.7. Beyrut’da Da Türk Yemekleri:	106
2.4.8. Turunç Şerbeti:	107
2.4.9. Portakal Şurubu:	107
2.4.10. Buzlu Gazozlar, Demirhindi Şerbetleri:.....	107
2.4.11. Gül Şerbeti:	108
2.4.12. Nargile:.....	108
2.4.13. Kakuleli Nargile:	108
2.4.14. Şampanya:	108
2.4.15. Rakı:	108
2.4.16. Zahle Rakısı ve Şarap:.....	109
2.4.17. Mandalina Likörü:.....	109
2.4.18. Bira:	110
2.4.19. Cin:	110
2.4.20. Beyrut’un Eğlence Hayatı:	110
2.5. Dil-Din.....	111
2.5.1. Dil ve Din Gurbeti.....	112
2.5.2. Yeterki Türkçe Olsun.....	114
2.5.3. Rüyalarda Türkçe	117

2.5.4. Türkçe'ye Hasret	117
2.5.5. Dil ve Din Düşkünüğü	119
2.5.6. Müslümanlık.....	121
2.5.7. Müslümanlık ve Türklük.....	122
2.5.8. Sevimsiz Arapça.....	123
2.5.9. Türkçe'nin Arapçalaştırılması.....	124
2.5.10. Kelime Oyunlarında Arapça.....	125
2.5.11. Arapça'nın Farklı Kullanımları.....	125
2.5.12. Arapça Konuşma Çabaları	129
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	136
3. REFİK HALİD SURİYE'DE	136
3.1. Tabiat.....	138
3.1.1. Mevsim-Manzara	138
3.1.1.1. Yaz	138
3.1.1.2. Sonbahar	140
3.1.1.3. Çöl.....	141
3.1.1.4. Çöl Geceleri	146
3.1.1.5. Akdeniz	148
3.1.1.6. Vadide Ceylanlar	150
3.1.2. Suriye'nin Şehirleri	151
3.1.2.1. Halep.....	151
3.1.2.2. Şam	155
3.1.2.3. Humus.....	158
3.2. Mekân-Mimari.....	160
3.2.1. Halep'in Kargacık Burgacık Sokakları	162
3.2.2. Caddeler ve Meydanlar	163
3.2.3. Saat Kulesi.....	164

3.2.4. Halep'in Dükkânları ve Mağazaları	164
3.2.5. Halep'te Apartmanlar	165
3.2.6. Halep Evleri.....	166
3.2.7. Kasaba	169
3.2.8. Arap Kasaba Evi.....	169
3.2.9. Şam'da Anadolu Çağrışımları.....	169
3.2.10. Ahşap Mescit.....	170
3.2.11. Şam Evi	171
3.2.12. Rakka'da bir Çarşı.....	172
3.2.13. Bedevi Çadırları	173
3.2.14. İngiltere Oteli	174
3.2.15. Ermeni Oteli	175
3.2.16. Çöl Oteli	175
3.2.17. Otel Odası.....	176
3.2.18. Deniz Kenarında Lokanta.....	177
3.2.19. Rum Lokantası	178
3.2.20. Mahalle Doktor Muayenehanesi	178
3.2.21. Hastahane	178
3.2.22. Bahçe.....	178
3.2.23. Hurma Bahçesi	178
3.2.24. Kır Kahvesi	179
3.2.25. Tren Garı	179
3.2.26. Tahta Baraka	180
3.2.27. Gazino	180
3.2.28. Tahta Pavyon.....	183
3.2.29. Pastane ve Dondurmacı.....	183
3.2.30. Arap Konağı	183

3.2.31. Hamam	183
3.2.32. Köy Evi	184
3.2.33. Güneş Mabet'inin Diyarı "Zeyneb"	185
3.2.34. Çöl Zabıta Merkezi.....	186
3.2.35. Hisar Kulesi.....	186
3.2.36. Köy Muhtarının Evi	189
3.3. İnsan (Kadın- Erkek ve Giyim)	190
3.3.1. Kadın	192
3.3.1.1. Çarşafı ve Peçeli Kadınlar	193
3.3.1.2. Süse Düşkün Kadınlar.....	195
3.3.1.3. Halep'in Güzel Kadınları.....	198
3.3.1.4. Bar ve Eğlence Kızları	200
3.3.1.5. Genç Kızlar ve Kadınlar	207
3.3.1.5.1. Hizmetçi Kızlar	207
3.3.1.5.2. Köylü ve Bedevi Kızları:.....	208
3.3.1.5.3. Yezidi Kızları	209
3.3.2. Erkek	209
3.3.2.1. Halepli Erkek	210
3.3.2.2. Humuslu Erkek	210
3.3.2.3. Şamlı Erkek.....	211
3.3.2.4. Müezzin.....	212
3.3.2.5. Garson	212
3.3.2.6. Devlet Reisi.....	213
3.3.2.7. Yaver.....	214
3.3.2.8. Kavas.....	215
3.3.2.9. Halep Ağaları	224
3.3.2.10. Park Müfettişi.....	225

3.3.2.11. Muhabir.....	226
3.3.2.12. Külhanbeyi.....	227
3.3.2.13. Kâtip.....	227
3.3.2.14. Kâhin ve Falcı.....	228
3.3.2.15. Arap Falcı.....	228
3.3.2.16. Zabit	229
3.3.2.17. Şeyh.....	230
3.3.2.18. Şeyh Şamun	233
3.3.2.19. Hecin Süvarlar	236
3.3.2.20. Bedeviler	237
3.4. Yaşam (Yeme-İçme).....	250
3.4.1. Bamyâ (Arap Mülhiyesi).....	251
3.4.2. Tandır Ekmeği.....	253
3.4.3. Deve ve Kuzu Güveçleri	253
3.4.4. Izgaralar.....	253
3.4.5. Hummus, Ful Mudemmes, Kübbe	254
3.4.6. Bademli Pilav	254
3.4.7. Kuzukulağı Çorbası – Mayonezli Bezelye Salatası	255
3.4.8. Taze Bezelye Sotesi	255
3.4.9. Şam Kayısısı.....	256
3.4.10. Hurma.....	256
3.4.11. Mandalina.....	257
3.4.12. Benekli Ufak Muz	257
3.4.13. Buzlu Şeftali.....	257
3.4.14. Buzlu Portakal Şurubu	258
3.4.15. Turunç Şerbeti.....	258
3.4.16. Karadut Şerbeti.....	258

3.4.17. Şuruplu Gazoz	258
3.4.18. Yeşil Çay	259
3.4.19. Arap Kahvesi.....	259
3.4.20. Kakuleli Kahve.....	259
3.4.21. Rakı, Bira, Viski, Şampanya, Şarap, Konyak	260
3.4.22. Hurma Rakısı.....	263
3.4.23. Nargile	264
3.4.24. Esrar	265
3.4.25. Halep'in Eğlence Hayatı.....	265
3.5. Dil-Din.....	274
3.5.1. Arapça'nın Telaffuz Meşakkati.....	275
3.5.2. Anlam Karmaşası	276
3.5.3. Trok- Tarik	278
3.5.4. Hasan Git- Ruh Ya Hassen.....	278
3.5.5. Ah Türkçe.....	279
3.5.6. Vah Türkçe	283
3.5.7 Dil ve Din	297
4. SONUÇ	303
KAYNAKÇA.....	307

KISALTMALAR

- a.: *Ay Peşinde*
b.: *Bir Avuç Saçma*
c.: *Bir İçim Su*
d.: *Bir Ömür Boyunca*
e.: *Dişi Örümcek*
f.: *Guguklu Saat*
g.: *Gurbet Hikâyeleri*
h.: *İlk Adım*
i.: *Makyajlı Kadın*
j.: *Minelbab İlelmihrab*
k.: *Yeraltında Dünya Var*
l.: *Yezidin Kızı*
s.: Sayfa

GİRİŞ

“Sürgün” kavramı; siyasi nedenden bir kişinin ceza olarak yaşadığı yerin dışında başka bir yere gönderilip zorunlu ikamet ettirilmesidir. Memleketinden ayrılan ve farklı bir coğrafya ve dille karşılaşan sürgün, şimdi ile geçmiş arasında bir zamanda kalarak geçmişte yaşadığı olaylar üzerinde durmuştur. Bu açıdan gurbet diyarda gözlemlediklerini eski yaşamıyla kıyaslayarak ve harmanlayarak yeni bakış açıları meydana getirmiştir. “Sürgün” ve “gurbet” kavramları bir arada kullanılsa da farklı anlamlar içermektedirler.

Feridun Andaç’a göre, “Sürgün”, siyasi literatürümüzde tek boyutlu biçimde yer etmiş. Cezalandırmak, göndermek... “Gurbet” ise doğulup büyünülen yerin dışındaki bir kent, bir ülke. Bunun toplum yaşamımızda yer edişinin siyasi bir yanı yok. Daha çok ekonomik ve toplumsal nedenlerle gidilen göçülen yer. Öteden beri, aydınımız, gönüllü veya zorunlu gittiği yeri gurbet bellemiş, sıra özlemiyle “dâüssıla” düşlerini yazmış ya da “gurbet”i hikâye etmiş.” (Andaç, 1996, s.379)

Sürgünlüğün tarihi ilk insanın yaratılışından başlasa da “Sürgün Edebiyatı” kavramı 20.yy. Nazi Almanya’sı dönemiyle beraber oluşmuştur. Sürgüne gönderilen yazarların farklı bir coğrafya, kültür ve dil karşısındaki tepkilerini özgür ve yaratıcı bir dille kaleme aldıkları eserler “Sürgün Edebiyatı” olarak nitelenmektedir. Gurbet diyarlarda sürgünlüğün acısını deneyimleyen bazı yazarlar için “sürgün” şu ifadelerle kullanılmıştır:

Oya Baydar’a göre, “yurdundan, toprağından, ikliminden ayrılıp yabancı diyarlarda yaşamak zorunda kalmanın en ağır biçimlerinden biri siyasal sürgün olmalı. En önemlisi de hiçbir tarih, hiçbir mücadeleyi, hiçbir ortak duyguyu paylaşmadığınız bir ortamda, kendinizi kimliksiz, gereksiz hatta “hiç” hissetmeniz.” (Andaç, 1996, s.41)

Juan Goytisolo'ya göre ise, "Sürgündeki yazar için dil, gerçek vatan yerini tutar." (Andaç, 1996, s.63)

Feridun Andaç'a göre de, "Sürgün, diliyle yaşar. Uzaklaştığı coğrafyayı, kimliğinin dokusunu oluşturan renkleri onunla solur." (Andaç, 1996, s.379)

Nedim Gürsel için ise, "Sürgün her zaman yaratıcılığa yol açmıştır çünkü, yeni biçimlerin oluşmasını körüklemiştir. Yeni bir duyarlılığı, köklü bir dilsel varoluşu beslemiştir." (Andaç, 1996, s.30)

Bu bağlamda Refik Halid Karay da hayatının on altı yılını Arap coğrafyasında, sürgünde geçirmiştir. Bunların beş senesinde Beyrut'ta, dört senesinde de Halep'te kalır. Bir sürgün yazarı olarak, gurbette gördüklerini ve yaşadıklarını aktarırken yaratıcılığı gelişmiş, diğer sürgünler gibi diline sahip çıkarak özgürce yazmış ve memleketinde yaşanan değişimleri destekleyerek Sürgün Edebiyatına değerli eserler kazandırmıştır.

Bu çalışma, Refik Halid Karay'ın sürgün yıllarında Arap coğrafyasında yaşadığı kültür çatışmalarını, tanıklıklarını, gözlem ve değerlendirmelerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Refik Halid'in anılarından hikâye ve romanlarına kadar bütün eserleri gözden geçirilmiş ve çalışmaya kaynak olabilecek en önemli verilere *Minelbab İlelmihrab*, *Bir Ömür Boyunca* adları altında toplanmış anılarında *Bir İçim Su*, *Bir Avuç Saçma*, *İlk Adım* kroniklerinde ve *Yezidin Kızı*, *Sürgün*, *Dişi Örümcük* ve *Yeraltında Dünya Var* romanları ile *Gurbet Hikâyeleri*'nde rastlanmıştır.

Refik Halid'in Lübnan ve Suriye yıllarına ışık tutabilme hedefi çerçevesinde çalışma bir giriş ile üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Birinci bölümde Refik Halid Karay'ın hayatı sürgün odaklı bir bakış açısıyla özetlenmiştir. Bunun için öncelikle o yıllardaki Arap coğrafyasına sosyal ve siyasal bakışlar atfedilmiştir. Yazarın hayat hikâyesinden elde edilen veriler ışığında şu başlıklarla yaklaşımıdır: “Bir Sürgün Yazarı Olarak Refik Halid Karay”, “İlk Sürgün Anadolu’ya; Sinop, Çorum, Ankara, Bilecik”, “İstanbul’a Dönüş”, “Yeniden İstanbul Yılları”, “İkinci Sürgün Arap Dünyası’na; Beyrut, Halep”, “Yüzellilikler’in Affı ile Memlekete Dönüş.”

İkinci bölüm Refik Halid'in Lübnan coğrafyasında yaşadıklarına ve tanıklıklarına ayrılmıştır. “Refik Halid Lübnan’da” başlığı altında meydana getirilen bölümde Lübnan’ın dağlarından ovalarına tabiatı, Beyrut’un yerleşimi ve mimari yapıları, Lübnanlı kadınlar ve erkekler; yaşantıları yemeleri içmeleri eğlenceleri, dilleri ve dinleri yazarın anılarına hikâye ve romanlarına yansıdıkları biçimlerde bir bir belirlenmiştir.

Üçüncü bölümde de aynı şekilde Refik Halid'in Suriye yılları gözler önüne serilmektedir. İkinci bölümde daha çok Beyrut odaklı bir yaklaşım söz konusuysa Suriye’de sadece Şam değil büyük ölçüde Halep merkez durumundadır. Aynı sistem burada da yürütülür. Suriye’nin tabiatı, mekânı ve mimarisi, insanları; kadınları erkekleri, giyim kuşamları, yemeleri içmeleri eğlenceleri dilleri ve dinlerine dair yazarın bütün kayıtları bulunmuş ve sıralanmıştır.

Dördüncü sonuç bölümünde ise Refik Halid'in her iki ülkede geçirdiği yıllar toplu bir bakışla ele alınmaktadır. Yazarın yazdıkları ve tanıklıkları ışığında bu ülkelere, insanlarına ve yaşantılarına dair izlenimler karşılaştırmalı bir yaklaşımla değerlendirilmektedir.

Gerçek bir İstanbullu ve samimi bir vatansever olarak Refik Halid'in Arap coğrafyası sürgünü yıllarında yaşadıklarına ve tanıklık ettiklerine buradaki belgeli yaklaşımın yeni çalışmalara kaynak oluşturacağı kuşkusuzdur. Esasen çalışmanın başlangıç noktası da budur. Refik Halid üzerine yapılacak yeni incelemelere yol açılabilirse amaca ulaşılmış olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BİR SÜRGÜN YAZARI OLARAK REFİK HALİD KARAY

Refik Halid Karay, 15 Mart 1889'da İstanbul'un Beylerbeyi semtinde dünyaya gelir. Mudurnu kasabasından ayrılarak İstanbul'a gelen Karakayış Oğulları olarak bilinen varlıklı bir aileye mensuptur. Refik Halid, daha sonra Karakayış Oğulları lakabını Karay olarak kısaltır. Refik Halid Karay'ın çeşitli mesleklerde tahsil gören bir aileye sahip olması, başarılı bir yazar olmasına sağlam bir zemin hazırlar. Babası Mehmet Bey, İstanbul'un vakar ve zarafeti ile tanınmış devrin en şık giyinen erkeklerindendir. Osmanlı Bankası Nazırı ve Mevlevi tarikatının bilinen simalarındandır. Her türlü yeniliğe açık ve hoşgörü sahibidir. Büyük oğlunun Avrupa'da Fen tahsili görmesini sağladığı gibi, Refik Halid'in eğitimi için de büyük gayret göstermiş ve onun özel hocalar elinde itina ile yetişmesini sağlamıştır. Refik Halid Karay'ın amcalarından biri harbiye mezunu bir asker, diğeri de musiki üstatlarından Behlül Efendi'dir. Türkçe'nin inceliğini ve güzelliğini evde Osmanlı hayatını ve kültürünü yaşatan annesinden öğrenmiştir. Dil zevkinin oluşmasında ailesinin yanısıra içinde yaşadığı mahallenin de önemli tesiri olmuştur. O yıllarda Beylerbeyi, kültür seviyesi yüksek ailelerin, sanatçıların, ilim adamlarının ve devlet ileri gelenlerinin toplandığı bir bölge durumundadır. (Ekiz, 1984, s.11)

Refik Halid Karay dayısı İhsan Bey'in yardımıyla evlerinde başladığı öğrenim hayatını, kışları Vezneciler'deki Şemsülmaârif Mektebi ve yazları Göztepe'deki Taş Mektebi'nde sürdürür. Taş Mektebi'nde çevredeki yazlıklarda oturan kibar çocukları okumakta ve kız- erkek beraber aynı sınıflarda ders görmektedirler. (Aktaş, 2004, s.17)

On iki yaşında Galatasaray Lisesi’nin yatılı kısmına verilir, ancak okulun ikinci müdürü Mösyö Feuillet ile arasında geçen münakaşadan sonra ayrılır ve Hukuk Mektebi’ne geçer. Refik Halid Galatasaray Lisesi’nden ayrılışını *Minelbab İlelmihrab*’da şöyle anlatmıştır:

Fransızca muallimimiz Mösyö Duba isminde yarı matuh bir ihtiyardı; nasıl oldu, bilmem, üç arkadaş ite ite sırayı çivili olan yerinden söktük; muallim gördü, tambur çalmış ve ders o aralık bitmiş idi. Herkes kaçtı, ben mânâsız bir izzet-i nefisle yerimde durdum; geldi yakamdan tuttu, beraber müdür-i sâninin odasına girdik. Mösyö Feuillet önündeki defteri açtı, felâket... Orada bir sene evvel mektebin arka kapısından firarıma ve tecziye edilmediğime dâir olan kaydı gördü. (Karay, 2009 j, s.352)

Bundan sonra ikinci müdür Refik Halid’e Malhonete diyerek azarlamıştır:

“Bunun üzerine ikinci müdür Refik Halid’e “malhonnete” diyerek kızmıştır. “Malhonnete”, küçüklere karşı terbiyesiz gibi bir mânâda sık kullanılan ve söyleyenin kızgınlığını ifade eden bir kelimedir. Ancak sözlük mânâsı haysiyet ve namus kavramlarıyla ilgilidir. (Aktaş, 2004, s.18)

Refik Halid, Okul idaresini kendisini bir hafta izinsizlikle cezalandırmasını ve ondan sonraki tepkisini de şöyle anlatmıştır:

Buna itiraz hakkım yoktu ama “Neden,” diyordum, “benimle beraber aynı fiili işleyenler cezalandırılmıyorlar?” Diyorlardı ki:

“İsimlerini bildir, onları da cezalandıralım!”

“Hayır, ben ihbar etmem, siz tahkikat yapınız, bulunuz!”

Nihayet cumartesi günü çıktı, izinsizdim, fakat kim dinler, kollarımı sallaya sallaya yürüdüm, kapının önüne geldim, kapıcılar yolumu kestiler, bırakmamak istediler:

“Sakın,” dedim, “elinizi sürmeyiniz, fena olur, siz polis değilsiniz, vazifeniz olan biteni müdüriyete bildirmektir!”

“Cevap vermediler; hatırlı talebeden idim, çekildiler; ben de hiçbir şey olmamış gibi evime geldim, kimseye halimi belli etmedim, güldüm, konuştum, yedim, içtim, yattım ve uyudum. Sabahleyin gözyaşları yanaklarımdan dökülerek vakayı anlattım, hikâye uzundur, peder birini göndererek müdahaleye mecbur kaldı, müdür Abdurrahman Şeref Efendi birkaç kelime azarlamakla iktifa, izinsizliğimi ve hapsi affetti; yalnız birkaç yüz satır ceza yazdım. Mösyö Feuillet’e götürdüm, nasihatler verdi, mesele galebemle kapandı.

Lâkin mektepten soğudum; üç ay sonra bir daha dönmemek şartıyla evime avdet ettim. (Karay, 2009 j, s.352-353)

Refik Halid, Galatasaray’dan ayrıldıktan sonra Hukuk mektebine devam ederken Maliye Nezâreti Devâir-i Merkeziye kalemine kâtip olur. II. Meşrutiyet’in ilan edildiği dönemde, Hukuk Mektebi’nin ikinci sınıfındayken öğrencilik hayatını ve kalem kâtipliğini sonlandırır.

Henüz 21 yaşında gazeteciliği merak eden Refik Halid, aile dostları Ahmet İhsan tarafından çıkarılmakta olan Servet-i Fünun dergisinde para almadan tercümanlık yapmaya başlar. Burada musahhihlik, muhabirlik ve müretteplik görevlerini de yürütür. Ardından Tercümân-ı Hakikat gazetesinde 400 kuruş aylıkla tercümanlık ve

yazarlık yapar. Bu gazetede faaliyetlerinden gelen cesaretle, “babasından aldığı 200 altın ile *Son Havadis* adlı bir Akşam Gazetesi çıkarmaya başlar. Ne var ki, On beş sayı çıkan bu gazete, Refik Halid’in ifadesiyle, iyi idare edilemediği için zarar eder ve kapatılır.” (Aktaş, 2004, s.22)

1909’da Fecr-i Âti topluluğuna katılan Refik Halid, onlarla beraber *Servet-i Fünun* dergisinde yazmıştır. Bir Anadolu hikâyesi olan “Ayşe’nin Talii”, Refik Halid’in yayınlanan imzalı ilk yazısıdır. Ancak Şerif Aktaş’a göre, Refik Halid’in basın hayatında tanınmasını ve şöhret bulmasını mizahî yazıları sağlamıştır. (Aktaş, 2004, s. 22- 23) *Eşref* adlı mizah dergisinin baş sayfasında kaleme aldığı portreleriyle, Fecr-i Âti’deki arkadaşlarını komik şekillere sokarak herkesin ilgisini çekmiştir. En başta İttihat ve Terakki Partisi’nin yayın organı *Tanin* olmak üzere neredeyse tüm İstanbul basınından kendisine yazı teklifi gelir. Ardından *Cem* isimli mizah dergisinde kaleme aldığı “Arabacının Derdi” adlı yazısı ile büyük bir başarı sağlar ve derginin başyazarı olur. “Kirpi” takma adıyla *Kalem* mizah dergisinde ve *Akşam* gazetesinde de yazmaya başlar. Zamanın muhalif gazetesi *Şehrâh*’ta da aynı imza ile yazmaya devam eder. Daha sonra Refik Halid’in *Cem* dergisinde yazdığı politik mizah yazıları, *Kirpinin Dedikleri* adlı kitabının özünü oluşturmuştur. Fakat Refik Halid’in bu erken gazetecilik hayatı, bir anlamda onun kaderini de etkilemiştir. Ailesinin İttihat ve Terakki yönetimi tarafından dışlanmasından dolayı, muhalefetini “Kirpi” imzası ile İttihat ve Terakki’yi alaya alan yazılar yazarak gösterir. 1913 yılında Sadrazam Mahmut Şevket Paşa vurularak İttihat ve Terakki Cemiyeti bir hükümet darbesiyle iktidara gelir. Refik Halid’in eleştirel yazılarından rahatsızlık duyan Cemal Paşa, hazırladığı tevkifliler listesine onun adını da ekler. Böylece Refik Halid tutuklanarak sekiz yüz kişiyle birlikte “Bahr-ı Cedit” isimli vapurla 1913’de Sinop’a sürgün edilir.

Ancak Refik Halid, *Minelbab İlelmihrab* adlı kitabında Sinop’a sürülmesini, Talat Paşa’yı kastederek yazdığı “Hırkaya alışanlar birdenbire frak giyerlerse gülünç olurlar” cümlesine bağlar:

Zira sürgüne bu cümleden dolayı gönderilmiş, bu cümlem yüzünden menfam beş sene uzamıştı, müsaadeyi bile ancak o yerinde yokken alabiliyordum; bir zamanlar Edirne ve Selanik kahvehanelerinde kuşaklı entari ve pamuklu entari ile dolaşmaktan zevk alan merhum (Talat Paşa) frak giyerek Rus sefarethanesine mi gitti idi, ne olduydu, ben de kapalıca yazmıştım. Bu masum istihzamı sonuna kadar bir türlü affedememişti. Mütarekeden biraz evvel Küçük Talat Bey aradaki soğukluğu izale için kapısını çalmış, yolunu bulmuş, beni onunla görüştürecekti; vakit kalmadı. (Karay, 2009 j, s.62)

1.1. İlk Sürgün Anadolu’ya

1.1.1. Sinop

Refik Halid Sinop’a sürüldüğü zaman, muhalefet tarafında bulunan Hürriyet ve İtilaf Fırkası’na mensup değildir ve fiilen siyasetle ilgilenmemektedir. Fakat iktidar olan İttihat ve Terakki hükümetinde gördüğü yanlışları yazılarında eleştirmiştir. Yine muhalif cepheye mensup olmadığı halde, siyasi yazılarıyla muhalefet yapan ve Fecr-i Âti üyesi olan Ahmet Samim, Bahçekapı’da komitacılar tarafından katledilmiş, *Şehrâh* gazetesinde hükümetin maliye siyasetini eleştiren Düyun-ı Umumiye şeflerinden Zeki Bey, Bakırköy’de öldürülmüştür. Bu cinayetler işlenirken Refik Halid’e de altında imza yerine tabanca resmi ve mavzer kurşunu bulunan tehdit mektupları gönderilmekte ve kendisinin de muhalefet yapmaya devam ettiği takdirde öldürüleceği

yazılmaktadır. Ancak bu olanlara rağmen Refik Halid iktidara yönelik eleştirilerini devam ettirmiştir. Hikmet Münir Ebcioğlu'na göre, “İttihat ve Terakki tarafından pek çok kişi katledildiği halde Refik Halid’in vurulmaması, kuvvetle muhtemel edebi kudretine değer verilmesindendir. Şahsa ve ihtirasa alet olmadığı da göz önünde tutularak sadece sürülmekle iktifa edilmiştir.” (Ebcioğlu, 1943, s.29)

Refik Halid kendisi ise bu süreci ve sürgünü *Bir Ömür Boyunca*'da şöyle anlatmıştır:

Kendimi değil, o devrin en başta bulunan Mahmut Paşa'nın ve örfî idare mahkemesi azasının görüş ve anlayış zihniyetini övmek maksadıyla arzettiğim şu müsamaha ve zımnî muhabbet, Mahmut Şevket Paşa'nın katli hadisesine kadar sürdü; kendimi birden Sinop'ta buldum.

Şu var ki Sinop'a gidişim de örfî mahkeme hükmüne dayanmayan, tamamen idari bir karardı; sicile geçecek suçlardan sayılmazdı. Sivil, daha doğrusu komite idi, benim düşmanım. Dostum Fazıl Ahmet (Aykaç) anlatmıştı, yaz imiş, komite kodamanlarından Dr. Nâzım Bey, ismimin nasılsa geçtiği bir kafadarlar toplantısında:

“Bize Rumeli'yi kaybettiren Refik Halid'in yazılarıdır!” demiş. Fazıl Ahmet'i hayretler içinde bırakmış, ne zihniyettir bu? Kim söyletiyor maarif nazırlığı bile etmiş bir insana? O derece yersiz, manasız, mantıksız bir laftı ki bu, kargalar bile gülerdi. Kinden dolayı değil bu söylediklerim; zira Atatürk'e suikast hadisesine karıştığından veya karşılaştığından dolayı Allah taksiratını affetsin, asıldı. Yine de o şekilde ölmesini istemezdim, kimseninkini istemem; istememeliyiz. Bu irtica ne böyle

işlere karışsınlar ne de öyle cezalara çarptırılsınlar. Ehli ve Medeni bir seviyedir bize layık olan!. (Karay, 2009 d, s.283-284)

Refik Halid’e göre bu dönemde sürgüne gönderilmek üzere tutuklananların bir kısmını muhalif tanınan aydınlar, bir kısmını da İstanbul’daki serseri ve işsiz takımı oluşturmuştur:

“Sırf haysiyetimizi kırmak maksadıyla hükümet siyasi mevkular arasına birtakım serserileri de katmış ve isimlerini gazetelerde ilan etmişti. Onlar siyasilere eşit muamele görmekten memnun, biz ise m’eyûs bir halde idik...” (Günaydın, 2011, s.15)

Refik Halid ve beraberinde Sinop’a gönderilenler öncelikle mekteb-i idadi binasında toplanmışlar daha sonra haklarında kalebendlik cezası uygulanmıştır. Bu sayede sürgünlerin hepsi şehir dâhilinde serbest dolaşabilmiş ve kendi evlerinde oturabilmişlerdir. Yalnız, her sabah ve her akşam karakola uğramak zorundadırlar. ‘Sinop misafirleri’nin bir kısmı deniz kenarında sürgünlerden biri tarafından açılan bir kahvede otururarak vakit öldürmekte, bir kısmı ise yerli halkla düşüp kalkmaktadır. Sürgünler arasındaki bazı aydınlar ise kendi aralarında toplanmakta ve görüş alışverişlerinde bulunmaktadırlar. Kimi zaman da alışkanlık haline getirdikleri süre avlarına gitmektedirler. Refik Halid de yakın bulduğu bazı isimlerle temas kurmakta, çoğunlukla da Dr. Cemal Paşa ile görüşmektedir. Refik Halid, Sinop’taki idarecilerinden şikâyetçi değildir. “Hatta Sinop’taki ilk idare amirinin pek mütevazı, eski terbiye ile yetişmiş, çelebi ruhlu bir zat olduğunu belirtmektedir.” (Ünal, 2013, s.43)

Refik Halid Karay, *Bir Ömür Boyunca*'da babasının ve ağabeyinin maddi desteğiyle Sinop'ta rahat bir mahkûmiyet geçirdiğini belirtmiştir. Sık sık kır gezintilerine çıkmakta ve avcı gruplarına katılmaktadır:

“Babam her ay beş altın yollamakta idi; dört daha ilave edilince şimdiki piyasa ile en aşağı 450 lira idi bu! Sinop gibi bir balıkçı köyünde yemekle bitmez. Gel keyfim gel!” (Karay, 2009 d, s.141-142)

Refik Halid Sinop günlerini *Bir Avuç Saçma* adlı kitabındaki hatırlarında da şöyle anlatmaktadır:

On yedi sene kadar oluyor; ilk sürgünlüğüm ve ilk menfamdı. Sinop'ta idim. Sinop'ta ahalinin bir kısmı Rum olmak itibarıyla hayat pek sıkıntılı geçmezdi. Deniz üstüne uzanmış selatin meyhaneler, taze balık mezeleri ve nefis meyveler, akşamüstleri dert yatıştırmaya ve gönül avutmaya kâfi gelirdi. Sonra, temizce oteller, rahatça pansiyonlar bulunabiliyor, gözlerin kadın şekline olan ihtiyacını da yollarda rastgeldiğimiz veya pencerelerde seyre daldığımız gürbüz ve oynak Rum kızları temin edebiliyordu. (Karay, 2009 b, s.111-112)

Refik Halid bir Rum kızıyla yaşadığı bir macerayı *Bir Ömür Boyunca*'da ise şöyle hatırlamaktadır:

“Sinop'ta Rum kızları:

Çoğunun huyuna güvenmediğim bin kadar sürgün içine bu kız nasıl sokulurdu? Ayrıca Sinop o devirde Rumlarla, Rum kızları ile meskûndü. Uzaktan işaret, mişaret, gülümseme ve pencere seyirleri oyalanıp gidiyorduk.

Sadece bir mektup ile gönderdiği fotoğrafını odama astım. Nihayet harp çıkınca da muhaberemiz kesildi. Zavallı kız! Namık Kemal'in o isimli zavallı piyesindeki zavallı kız gibi hayal mahsulü değil, bir hayat hikâyesinden fırlamış realist bir tip, gerçekçesine zavallı... Ne olmuştu acaba? İyi olmuştur, inşallah! insanca hareketine karşı ne gelirdi bir sürgünün elinden:

...Hayır duasından gayrı, ne gelirdi?" (Karay, 2009 d, s.204)

Refik Halid'in Sinop'tan tek şikâyeti ise, sokakta konuşulan Türkçe'den yanadır. Bunu da *Bir Avuç Saçma*'da şöyle aktarmaktadır:

Türkçeyi, bazen, nazik telaffuz hiç açmaz. Kaba okunuşu daha zarif düşer. Bundan on sekiz sene evvel, Sinop'a sürüldüğüm zaman, baktım, belde ahalisi bizim nazik İstanbulluların "palamut" dediğimiz ve yazdığımız gibi okuduğumuz maruf balık ismini "pelamit" diye telaffuz ediyorlar; güya zarafet yapıyorlar. Bana pek soğuk gelmişti. Sonra daha fenasını işittim: Anahtara "inehter" demek... Ne münasebetsizlik! Bu kelimedede bir sağlamlık hissi vardır ki ancak kalın hecelerle okununca duyulur. "İnehter" denileni kilide sokunca, eskiden İstanbul'da gece yarısı satılan beş paralık simitler gibi hemen kırılıverecek sanıyorum. "Pelamit" ise, dense dense dipdiri taze palamudun ancak kokmuşuna denilebilir! (Karay, 2009 b, s.25)

Refik Halid, Sinop'ta sürgünler arasında ailesiyle birlikte bulunan Celal Paşa'nın kızı Nazıma Hanım ile nikâhlanır ama kızının Anadolu'da yerleşmesine Paşa'nın karşı çıkması üzerine evlenemez. Affedilen sürgünler arasında İstanbul'a dönen Celal Paşa, kızını da beraberinde götürür. Ancak daha sonra Nazıma Hanım, Refik Halid Ankara'da iken gizlice yanına kaçacak ve evleneceklerdir. Bu evlilikten 1919 yılında Mahmut Ender adlı bir oğulları dünyaya gelecektir. (Aktaş,2004, s.40-41)

Refik Halid Sinop'tayken önce ikinci Balkan Savaşı, ardından I. Dünya Savaşı ilan edilmiştir. Fakat bu arada o bu günlere sadece üç yazıyla tanıklık etmiştir. İlki 1914 tarihli *Nevsâl-i Millî* de yayımlanmış olan “İneğe, Öküze ve Buzağıya Dair” başlıklı yazıdır. İkincisi Ali Kemal'in isteği üzerine kaleme aldığı ve *Peyam*'da yayımlanan “Nakş-ı Ber-âb” başlıklı yazıdır. Refik Halid bu yazısının altına “Aydede” imzasını atmıştır. Erenköy ve Suadiye taraflarındaki Kuleli Köşkleri ve futbol maçlarıyla ilgili bu yazılar, “Kirpi” imzası taşıyanlardan daha çok ilgi ve hayranlık uyandırmıştır. Ancak bu yazıları Refik Halid'in yazdığı anlaşıncı hükümet *Peyam* gazetesini kapatarak cezalandırmıştır. Refik Halid'in Sinop'ta yazdığı üçüncü yazı uyku üzerinedir fakat herhangi bir yerde yayınlanamamıştır. (Karaer, 1998, s.36)

Bu arada, 1914'te Sinop'un Ruslar tarafından bombalanması riski taşıması üzerine sürgünler başka illere dağıtılmışlardır:

“Birinci Cihan Harbi Patladı; pahalılık başladı; daha kötüsü Rus torpidoları ikide bir limana girip deniz vasıtası namına bulduğunu batırdı. Menfilerden çoğunu affedip İstanbul'a gençleri ise askere aldılar. Kasabada (Sinop) en ziyade mimlenmiş, o

miyanda ben kaldım. Kalanları da sahil şeridinde barındırmayı mahzurlu gördüklerinden Çorum’a yolladılar.” (Ünal, 2013, s.46-47)

Refik Halid ve arkadaşları, Sinop’tan Çorum’a nakledilirken tehcir çetelerinin baskına uğramak korkusuyla heyecanlı anlar yaşamışlardır. Yazar, gördüğü coğrafyayı’da şöyle anlatmıştır:

“O zamanki zavallı İç-Anadolu ile ilk ciddi temasım bu yolculuktur. Bir sürgün alayından ziyade yeni keşfedilmiş kıtalarda dolaşan bir heyet-i seferiyeye, bir altın arayıcı kafilisine, bir Amerikan film gurubuna benziyorduk... İçimizdeki acar delikanlılar, arabaları atlarından sökmüşler, parça parça yarlardan aşırarak, uçurumlardan atlıyarak, omuzlarında tepelere çıkarıyorlar, tekrar kuruyorlar, gene söküyorlar, tekrar taşıyorlardı.” (Kabaklı, 1978, s.378)

Bir Ömür Boyunca’da da bu durumu şöyle aktarmıştır:

“Sürgünlerden kalan bir kısmı, bizler Sinop’tan Çorum’a nakledilirken tehcir çetelerinin baskınına uğramak korkusu ile az mı heyecan geçirmiştik.” (Karay, 2009 d, s.251)

1.1.2. Çorum

Refik Halid’in Çorum’daki sürgün hayatı, Dâhiliye Nezaret’inin 22 Temmuz 1915 tarihli emirnamesiyle başlamıştır. Yazdıkları ve yaşantısı açısından, sürgün coğrafyasının bu noktası Refik Halid için özel bir önem taşımaktadır. Ömer Leksiz’e göre Çorum, *Memleket Hikâyeleri*’yle birinci sürgün yıllarının ana eksenidir.

Öykülerinin insan ve doğa kaynağı bu yöredir denilebilir. Hatta Çorum'un etkileri Bilecik'e, dahası İstanbul'a kadar uzanmıştır. Çorum'un bir başka özelliğiye; Hugo'nun *Sefiller* romanındaki Jean Valjan'ın gölgesi gibi Refik Halid'i de bir komiserin izlediği yer olmasıdır. Bu olayda gerçek, düş gücünün önüne geçmiştir. Söz konusu polis komiseri Refik Halid'in yolladığı mektupları gizlice postadan almakta beğendiği cümleleri bir deftere kopya etmektedir. Komiser yaptıklarını daha sonra yazara bizzat itiraf etmiştir. (Lekesiz, 1997, s.264)

Refik Halid daha sonra hatıralarında bir yıl kaldığı anavatanın top sesi gelmez, cenk avazesi işitilmez bir emniyetli merkezi olarak nitelendirdiği Çorum'daki ilk günlerinden memnuniyetle söz etmiştir:

“Beni ta Çorum'a, yani Anavatanın top sesi gelmez, cenk avazesi işitilmez bir emniyetli merkezine yerleştirdiler, ah Çorum, o ne huzurlu yerdin.” (Günaydın, 2011, s.34)

Nevarki ileride yaşayacakları bu huzurlu şehri onun için yaşanmaz bir yere dönüştürecektir. Zira hasretine dayanamayarak babasıyla birlikte yanına gelen annesi üremi krizine girecek ve tedavi imkânları bulunmadığı için hayatını kaybedecektir. Çorum'da böylece Refik Halid'in sürgün hayatına bir de anne acısı eklenmiştir. Üzüntü ve ümitsizlik içindedir. Artık Çorum'da yaşamak istememektedir. Ankara'ya nakil isteği kabul edilir ve hayatında yeni bir dönem başlar.

1.1.3. Ankara

Refik Halid Karay, Anakara'ya 10 Temmuz 1916 tarihinde gelmiş ve Hürriyet oteline yerleşmiştir. Sinop ve Çorum'da geçen yıllarının ardından Refik Halid'in kalemine Ankara şu satırlarla yansımıştır:

Benim Ankara'ya gelişim 10 Temmuz bayramına, sıcağa tesadüf etti. Çarşıdaki yarı boş dükkânlar çeşit çeşit, elvan elvan, kimisinin yıldızı üç veya beş köşeli, aylarının ağzı fazla açık veya çok kapalı, türbe yeşilinden turuncuya kadar hatıra gelmedik renkte güneşten solmuş, yağmurdan akmış salaşpur bayrakları asmışlardı. Meşrutiyet bize bayrağımızı bile öğretmemiş, bayrağa riyaseti ise hiç belletmemişti. Bir bayrak birliği göstermiyordu. Memleketi bilmeyen bir yabancı o gün çarşıdan geçse Larousse'deki bayraklardan hiçbirine benzetmediği bu gezginci at cambazhanesi süsleri karşısında bir milletin hürriyetini kazandığı yıldönümünde olduğunu zihnine getirmezd; eski Mısırçarşısı'ndaki gibi her dükkânın önüne bir alamet asmışlar sanırdı. Ta ki okuma yazma bilmeyenler bu alametlere bakarak aradığı satıcıyı bulsunlar! Sokak başlarında, patiska üzerine akar ve ağlar bir mürekkebe yazılmış vecizelere de rast geliyordum: -Zafer-i nihaî bizimdir- gibi. Ayrıca levhalar: Hürriyet, adalet, müsavat. Meşrutiyet Ankara'sı, yani büyük harp içinde benim Çorum'dan Bilecik'e gidinceye kadar üç ay kaldığım Ankara, tanıdığım Anadolu kasabalarının en kurusu, en karası, en darı ve en durgunuydu. Tepeden bakınca tuhafıma gittiydi: Sanki devden ırgatların mamuttan katırlara yükledikleri çatlak kerpiç ve çürük kereste yığını getirisini getirip yanık suratlı, yalçın, haşin bir tepenin altına istif etmeden, acele boşaltıvermişlerdi. Yapılmıştan çok

yıkılmışa, dizilmişten çok dağılmışa, oturulacaktan ziyade yakılacağa benziyordu. (Ünal, 2013, s.48-49)

Refik Halid, Sinop'ta iken sekiz yüz kişi olan sürgün sayıları Ankara'da elli kişiye düşmüştür. Sürgünler için Ankara hiç de olumlu şartlar sunmamıştır. Üstüne üstlük bir de büyük bir yangına şahit olmuşlardı. 14 Eylül 1916 Perşembe günü gece 03:30'da başlayan ve on sekiz saat, otuz dakika devam eden yangında şehirde 1033 ev ve 915 dükkân ve birçok resmî ve gayri resmî bina zarar görmüştür:

“O bir karış alev, uzaya büyüye, ertesi günü bizim pansiyonu da kavurup Ankara'nın dörtte üçünü kül, kömür etmişti. En korkunç, en büyük yangınlara alışkın olması lazım gelen bir İstanbul çocuğu sıfatile söylüyorum, Ankara yangınına görmiyenler Roma şehrinin nasıl yandığına, o dehşete, o kıyamete akıl erdiremezler.” (Günaydın, 2011, s.35)

Refik Halid o sırada şehirde yaşadığı bir durumu da şöyle anlatmıştır:

Ben mütamadiyen geziyor, en tehlikeli yerlerde seyrime devam ediyordum. Bizim mahalle kurtulacağa benziyordu. Bir meydanlığa rast geldim; Ankara Ermenilerinin zenginliğine delil olarak orada muvakkat bir abide kurulmuştu: Yangından kaçırılan yüz kadar piyanonun sıra sıra dizildiğini gördüm; üstlerine seçme, pahalı halılar serilmişti. Birden, kocaman bir kütük geldi, aralarına düştü; söndürmeğe koşacak adam yoktu; o kütük bir kundak gibi çeyrek saate kalmadı, piyanoları tutuşturdu. Hem nasıl tutuşturmak? Gaz dökmüş, benzin serpmiş gibi... Tellerinden binbir nağme çıkarak o kupkuru, cilalı sandıkların yanışı çok

acaip olmuştı. İnsan gibi inliye inliye, telleri ateş gibi kızararak, bembeyaz dişleri sıcaktan etrafa pıtır pıtır serpilecek ne feci ve ne tuhaf yanıyorlardı. (Günaydın, 2011, s.36)

Ankara'nın geçirdiği büyük yangın sonrasında içecek temiz suyun ve oturulacak bir evin bile zor bulunduğu Ankara'da yaşamak iyice zorlaşınca, Refik Halid tekrar başka bir şehre naklini istemek zorunda kalmıştır:

Ankara, I. Dünya Savaşı sırasında bir yangın neticesi kül ve kalıntı halini alınca barınmak zorlaşmıştı. İçecek su bulunamıyordu; kumlu kireçli sızıntılarla böbreklerimiz zedeleniyordu... Baktım olacak iş değil, Dâhiliye Nazırı Talat Bey'e bir telgraf çektim. Yangın münasebetiyle ev, bark kalmadığından Bilecik'e naklime müsaade buyurunuz. Üç gün sonra cevabını aldım... Eşref saatine rastlamış olacak ki izin verdi. (Ünal, 2013 s.50)

Bilecik, Refik Halid için o günlerde Ankara gibi çorak bir yerden kurtulmak olduğu kadar, İstanbul'a yakın olmak bakımından da çok sevindirici olmuştur. Bilecik mutasarrıfı olan ve Meşrutiyet devrinde Maliye Nezareti'nden arkadaşı olan Hakkı Behiç Bey, Refik Halid'i nezaket ile karşılamıştır.

1.1.4. Bilecik

Refik Halid Bilecik'e trenle bir buçuk günde bir Kurban Bayramı günü ulaşmıştır:

Bileciğe indiğim sabah halk bayram yapıyordu; benim de menfada ilk ferahlı bayramım o gün, o bayram oldu. Bazı aydınlık çehreler, aydınlık ağızlar olduğu gibi aydınlık şehirler de vardır, yollar yüze güler, gök şaşaalı görünür ve ay ışığının eşyadaki kusurları örtmesi gibi o şehirlerde fena manzaralar nedense, hangi hikmete mebni ise, göze batmaz bir halde, zararsız durur... İşte Bilecik bazı kara evleri, harap damları ve bozuk kaldırımları hilafına temiz, yeni, aydınlık görünen şirin kasabalardan biriydi. (Günaydın, 2011, s.35)

Gerçekten Ankara'dan sonra Bilecik ona her bakımdan çok iyi gelmiştir:

Tarihimizin bu sevimli beşiği karşısında sıhhatle muhabbetle iki sene geçirdim... Dağlarında dolaşır ve ne olsa buraları istilaya, felaket ve faciaya saha olamaz derdim. Hulasa İç Anadolu bana emniyet, rahat ve ferah verdi. Dağlarına, kırlarına, derelerine bakar: Beş yüz seneden beri bu dağlarda düşman bayrakları dalgalanmadı; bu kırlarda düşman ayakları gezinmedi; bu derelerde düşman atları sulanmadı. Bu yerler düşman istilasını görmedi ve görmeyecek! Der, sevinçle göz gezdirip teselli ve sükûn bulurdum. (Ünal, 2013, s.51)

Bilecik Refik Halid için edebiyata yeniden dönüş mekânı da olmuştur. Ömer Seyfettin'den gelen ve kendisinden bir hikâye isteyen mektup üzerine iki hikâye birden yazmıştır. Bunlar; “Boz Eşek” ve “Küs Ömer” adlarını taşımaktadır. Ömer Seyfettin'e gönderdiği hikâyelerden özellikle “Boz Eşek”i Celal Sahir Talat Paşa'ya okumuş o da isminin koyulmaması şartıyla yayınlanmasına izin vermiştir. Refik Halid, Ziya Gökalp'in isteği üzerine de *Yeni Mecmua* dergisi için “Sarı Bal” ve “Şaka” hikâyelerini kaleme almıştır.

Yine de Refik Halid Bilecik’de iki yıl geçirdikten sonra İstanbul’a dönmenin yollarını aramaya başlamıştır. İstanbul özlemi artık dayanılmaz boyutlardadır. Kendisiyle yanında bulunan karısı Nazıma Hanımı, ilk çocuğunun doğumu yaklaştığı için İstanbul’a gönderen yazar, onun rahatsızlığı haberi üzerine on günlüğüne de olsa İstanbul’a dönüş için izin almayı başarır. Bundan duyduğu sevinç anılarından *Minelbab İlelmihrab*’a şöyle yansımıştır:

Bilecik’te karlı bir kış sabahı idi. Mustafa Sabri Efendi ile Şeyh Salih Efendi soba başına oturmuş, sohbet ediyorduk. Ben son yazdığım bir hikâyeyi, “Sarı Bal’ı” okumuştum, Sabri Efendi bitirmeye çalıştığı dini bir makaleyi izah ediyordu. Kapının çingırağı çaldı, köşe penceresinden başımı çıkardım: Merkez komiseri elinde telgraf, karın buğulaştırdığı bir sesle: “Müjde Bey,” dedi, “İstanbul’a gidiyordunuz!” İstanbul’dan çıkali beş sene olmuştu... Demek, dünya gözüyle memleketimi bir defa daha görmek müyesser olacaktı. Telgrafa baktım: Dâhiliye Nazır vekili Cemal imzasıyla bana kısaca “On gün” müsaade verildiğini bildiriyordu. Mutasarrıf bunu komiserliğe havale etmişti, bittabi; muhafaza altında sevk ve yine öyle iade olunacaktım. Memur: “Ne zaman gideceğiz?” dedi. “Hemen,” dedim, “ilk trenle, velev ki marşandiz olsun!” Acele ediyordum, zira İstanbul’da ilk yavrumun dünyaya gelmesi pek yakındı. (Karay, 2009 j, s.60-61)

1.1.5. İstanbul'a Dönüş

Anadolu'da koca bir beş yıl geçirmek zorunda kalan Refik Halid, İstanbul'a on günlük izin ile döndüğünde gördüğü değişiklikler ve yaşadıklarından dolayı çarpılmıştır. *Minelbab İlelmihrab*'da bu durumu şöyle anlatmıştır:

Köprüye çıktık; benim bıraktığım köprü bu değildi. Tramvaylara baktım, atsız işliyordu. Sirkeci'de kocaman bir hana girdik, burası Polis Müdüriyeti olmuştu... Biz dehlizde, hakirane bekliyorduk. Tahtelhıfız muamelesinin İstanbul'da da devam etmesinden ve on günümü polis refakatinde geçirmekten korkuyordum...Cevap muvafık çıktı. Komiser çağrıldı; ona: "Siz gidiniz!" Emri verildi; bana da: "Buyurunuz, serbestsiniz!" denildi. Fakat on gün sonunda kendi ayağımla gelip teslim olacaktım. Bu şarttı. On gün, yalnız on gün... Adam sen de... Beş seneden beri ilk defa serbesttim velevki on saat olsun, serbesttim a!.. Merdivenleri koşarak indim; bir an evvel polisin elinden ve gözünden ırak olmak istiyordum. Sanki bir dakika daha gecikirsem Tevfik Hâdi odasından fırlayacak ve tam ben kapıdan çıkarken: "Hayır, hayır, dönünüz!" diyecekti. Tramvay yoluna saptım, yürüdüm, yürüdüm; artık Eminönü'nün gürültüsüne karışmıştım; durdum, bir nefes aldım. Bana meydan pek büyük, pek kalabalık göründü. Ah bu meydan... Çorum'da, durgun donmuş kış akşamlarının hüznü yüreğime sızarken haşhaş kandili önünde bu kalabalığı ve bu aydınlığı ne tahassürle, ne yana yakıla arardım! (Karay, 2009 j, s.63-64-65)

Ruşen Eşref Ünaydın bugünlerde Refik Halid'i evinde ziyaret ettiğinde şu notları düşmüştür:

...Masasında yalnız iki kitap vardı. Fakat bu kitapların isimleri o kadar manalı idi ki, onlarda Refik Halit Bey'i gerek şahsî hayatı ile gerek yazarlık hayatı ile anlatan birer timsal bulabilirdiniz: Bunlardan biri İngiliz ve Amerikan mizah yazarlarının eserlerini bir araya toplayan bir antoloji; öteki eserlerinde hep elemeleri ve merhametleri dile getiren Dostoyevski'nin; o sar'alı, o masum ve mahkum Rus romancısının *Ölüler Evinin Hatıraları* adlı eseri idi... Biri, mizah yazan Refik Halit'in okuduğu kitap; öteki durgun, düşünen, fikir yürüten hikâyeci Refik Halit'in. Biri Anadolu'ya varmadan evvelki Refik Halit'in kitabı, öbürü Anadolu'dan dönen Refik Halit'in... (Ünaydın, 1985, s.225)

Anadolu sürgünü Refik Halid'in sadece ruh değil, beden sağlığını da kötü etkilemiştir. Bu haline vakıf olan Ruşen Eşref; onun "Anadolu'dan yalnız "Küs Ömer"le "Yatır"ı, "Şaka" ile "Boz Eşek"i alıp gelmediğini; zayıf vücudunda sıtmayı heybesinde sulfatoyu da beraber getir[diğini]" de belirtmiştir. (Ünaydın, 1985, s.229)

1.1.6. Yeniden İstanbul Yılları

Talih bu defa Refik Halid'in yüzüne gülecek, on günlük İstanbul izini devamlı ikamete dönüşecektir. Çünkü on günlük izin süresinin bitiminde Ziya Gökalp bir kere daha devreye girmiş kendi koruyuculuğu altında İstanbul'da kalma iznini hükümet çevrelerinden koparır. Refik Halid artık Ziya Gökalp'in *Yeni Mecmua'sı*'nın da yazarları arasındadır. Aynı zamanda Robert Kolej'inde Türkçe öğretmenliğine de başlamıştır. Neveraki bu iki vazifesi de uzun süreli olmaz.

Damat Ferit hükümeti iktidara geldiğinde, Refik Halid Hürriyet ve İtilaf Fırkası genel merkezine üye olarak girer. Önce *Sabah Gazetesi*'nde başyazarlık yapan yazar, Posta Telgraf Umum Müdürlüğü'nde çalışmaya başlayınca başyazarlıktan ayrılır. Altı ay kaldığı genel müdürlük görevi sırasında Kuvay-ı Milliye Hareketi'nin haberleşme olanaklarını kısıtlama girişimleri ile Millî Mücadele'ye karşı ilk ciddi çıkışını gerçekleştirir. Sonra da işsiz kalır. Bunda, Mustafa Kemal'in tepkisinin de etkili olduğu düşünülmektedir. Refik Halid, yıllar sonra bugünleri şöyle değerlendirir:

Ben Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'da ne yaptığından, Sivas'a niçin gittiğinden haberli olmadığım gibi mıntıkası nereden nereye varır, salahiyeti ne derecededir, bu cihetleri bilmezdim. Bildiğim şu idi: Hükûmete mensup olmayan bir ateşli genç, cesur kumandan Anadolu'daki askerî kuvvetlerin başına gönderilmişti. (...) Ben genç, dinç, ateşli zekâların koyu İttihatçi olmamak şartıyla hükûmete yardım etmelerine çok taraftardım. (Günaydın, 2011, s.117)

Refik Halid memuriyet hayatı sonlanınca, siyasi hayatın gürültüsünden uzaklaşarak sanat ve edebiyat çevrelerine girmek ister. Böylece *Peyam-ı Sabah* gazetesine döner ve “Nakş-ı Berâb” başlığı altında yazılar yazmaya başlar. Fakat *Peyam-ı Sabah*'tan aldığı para ile geçinmekte zorlanmaktadır. Galatasaray Lisesi'nden müdürü olan Monsieur Feuillet'in yardımıyla *Aydede* gazetesini kendisi çıkarmaya başlar. 2 Ocak 1922'den 9 Kasım 1922 tarihine kadar toplam doksan sayı çıkacak olan *Aydede*, Padişah Vahideddin'in bile ilgisini çekmiştir. Padişahın 200 lira ile destek olduğu gazete daha ilk aydan itibaren Refik Halid'i de geçim sıkıntısından kurtarmıştır.

Ne var ki Refik Halid'in bu dönemi de uzun sürmeyecektir. Damat Ferid hükümeti döneminde Maarif Nazırlığı görevinde bulunan Ali Kemal, Millî Mücadeleye muhalif yayınları dolayısıyla İzmit'te halk tarafından linç edilmiştir. Millî Mücadeleye ters düştüğü gerekçesiyle Refik Halid hakkında da tutuklama kararı çıkarılır. Bunun üzerine 9 Kasım 1922'de Refik Halid İngiliz Sefaretinin yardımı ve Fransız Emniyet Müdürü Colomban'nin refakatinde eşi ve oğluyla birlikte Fransız bandıralı Piyer Loti vapuruyla İstanbul'u terk eder. Böylece Refik Halid'in hayatında ikinci sürgün hayatı başlamıştır.

1.2. İkinci Sürgün Arap Dünyası'na

1.2.1. Beyrut

Refik Halid, *Bir Ömür Boyunca*'da dile getirdiği gibi Beyrut Limanına ayak bastığında cüzdanında sadece 200-300 Türk Lirası vardır:

“Büyük bir otele inmiştim, ama o sırada geçer akçesi Mısır altını olan, bu refah içinde yüzen şehirde nasıl barınacağımı acı acı düşünüp dururken, yanımdaki para sadece iki, üç yüz Türk kâğıdından ibaretti, ondan başka geleceği de yoktu!” (Karay, 2009 d, s.286-287)

Beyrut'ta ilk yıllar maddi sıkıntı çeker, ama durumunu belli etmemeye çalışır. Eşi Nazıma Hanım ve oğlu Ender ile Beyrut'ta bir müddet otel ve pansiyonda kaldıktan sonra, pahalı yerlerden kaçarak şehrin yakınında güzel bir köy olan Cünye'de kiraladıkları evde yaşamaya başlarlar. (Aktaş, 2004, s.51)

Refik Halid'in bir müddet sonra memleketten yanında getirdiği parası biter ve İstanbul'da bulunan ağabeyleri Hakkı ve Niyazi Beyler' in imkân buldukça yaptıkları maddi desteğe muhtaç kalır. Hakkı Bey hastalanıp Niyazi Bey de emekliye ayrılınca bu yardımlar da aksar. Ciddi bir geçim sıkıntısına giren Refik Halid, Cünye'de oturduğu evin kirasını ödeyemeyince evi boşaltır. Bu duruma ve gurbete dayanamayan eşi Nazıma Hanım, Refik Halid'in verdiği talâk senedi ile oğlu Ender'i de alarak İstanbul'a döner. Böylece yalnız kalan yazar, firari arkadaşlarından Sabih Şevket Bey'in evine misafir olarak taşınır.

24 Temmuz 1923'de Refik Halid Cünye'de iken Lozan anlaşması imzalanmıştır ve bunun protokolüne göre umumî af ilân edilmiştir. Fakat Heyet-i Vekile kararıyla Refik Halid'in de adının yazılı olduğu listedeki yüz elli kişi bu aftan yararlanamayacaktır.

Bu sırada, Yüzellilikler arasında sürgün edilen Celal Kadri ve Hasan Sadık birlikte Halep'te *Doğru Yol* adında bir Türkçe gazete çıkarmak istediklerini belirterek Refik Halid'den yardım isterler. O da bu yardımı yapar. Refik Halid'in *Doğru Yol*'da yayımladığı ilk yazılar, yine Türkiye'deki yeni cumhuriyet rejimi aleyhindedir.

1927 sonlarına kadar Beyrut'da kalan Refik Halid, yalnız olduğu bu dönemde ikinci evliliğini yapar. İkinci eşi Nihâl Hanım, aslen Ankaralı olan ve Abdülhamid döneminde Harp okulundan alınarak Trablusgarp'a sürülen Mahir Said'in kızıdır. Nikâhları Beyrut şer'î mahkemesinde kıyılmıştır. Bu evlilikten 1933 yılında Ömer Uğur adlı oğlu dünyaya gelmiştir. (Aktaş, 2004, s.52-53)

1.2.2. Halep

Refik Halid *Doğru Yol* gazetesinde haftada iki gün yazdığı yazılar dolayısıyla sık sık gidip geldiği Halep'e, 1928 yılında ise tamamen taşınacaktır. Çünkü arkadaşı Nuri Genç kendisinden tam anlamıyla Milliyetçi yeni bir gazete çıkarmasını istemiştir. Teklifi kabul eden Refik Halid 1928'in Mayıs ayında Beyrut'tan ayrılarak sürgün hayatının ikinci devresini geçireceği Halep'e gider ve *Vahdet* adını verdikleri bu gazetenin edebi müdürlüğünü yapar. 18 Mayıs 1928'den itibaren Refik Halid'in *Vahdet*'te yayımladığı yazıları *Bir içim Su* adlı kitapta bir araya getirilir. Bu yazılarda, Türk tarihine ve vatan coğrafyasına daha çok yöneldiği görülmektedir. *Deli* adlı piyesi de bu gazetede yayımlanmıştır. Artık Türkiye lehinde yazdığı için Ankara'dan da destek görmeye başlamıştır. Bu yazılar sayesinde geçim sıkıntısından da kurtulan Refik Halid, Halep'in en kıbar semtlerinden biri olan Aziziye Mahallesinde güzel bir apartmana yerleşir. Bu arada Refik Halid, zaman zaman arkadaşlarıyla henüz Türkiye'ye bağlı olmayan İskenderun-Amik Ovası'nda gezilere ve ava çıkmaktadır. Bir ara Suriye Devlet başkanı olan eski dâmâd-ı şehriyârî Ahmet Nâmi ve Rıza Tevfik de av arkadaşları arasında bulunmaktadır. Refik Halid, bu süreci daha sonra *Bir Ömür Boyunca*'ya şöyle taşır:

Damat Nami Beyle ilgili şöyle bir ansından söz etmiştir:

Damat beyle böyle münasebetlerim, Lübnan'dan ayrılıp komşu devlet arazisine yerleştiğimden dolayı tavsadı. Lakin birdenbire vaziyet değişivermişti. Ne göreyim? Lübnan'da tanışıp hemen hemen beraberce Cebel'de gezip tozduğum o dost, Suriye Devlet Reisi oluvermemiş mi? Bir gurbettede için bundan daha ferahlık duyurucu bir haber tasavvur edilemez. Sığınıp yaşamaya çabaladığım yabancılaşmış memleketin başına geçen adam, güzel bir İstanbul Türkçesiyle

sohbetler ettiğimiz, azıcık mutaazzım, fakat şahsım hakkında fikir sahibi, nüktelerimi anlayan hemen hemen bir hemşeri! Başım sıkışırsa “Ben geldim!” deyip huzuruna çıkabilirim. Çıkabilir ve iyi muamele görür müydüm acaba? Resmi makamın icabı soğuk karşılanmak ihtimali de yok değildi. Yanındakiler bir siyasi mülteciye dostluk göstermesinin mahzurunun ileri sürerlerdi belki! Zaten Suriye bu sırada ihtilal ve iç harp halinde karmakarışık idi. Şam topa tutulmuş, tel örgülerle çevrilmiş, yine de çetelerin gece hücumlarından kurtulamıyordu. Korktuğuma uğramadım: Yeni devlet reisi bir müddet sonra davetlisi olarak beni hükümet merkezine çağırdı: sofrasında bir sürgüne değil, büyük vazifelerde bulunmuş bir yüksek devlet recülüne verilen yeri, baş köşeyi gösterdi. Halep’e dönmek istediğim zaman bırakmadı. Birlikte Lübnan’a, Kuzey Suriye’ye ziyaretlere, av partilerine, memleket gezintilerine gidiyordum. Sizin anlayacağınız ben de orada, gurbette bir nevi “huzuru mutat zevat” gibi bir şey olmuştum! Böylesi sürgünde aklımdan geçmezdi. Şu var ki aklım nice acı derslerden ötürü başıma geldiğinden etliye, sütlüye karışmıyor, sadece müşahit mevkiinde duruyordum. Hatta ikide bir, arzumla bir muhitten uzaklaşıyor, basit köy hayatıma dönüyor, ortalıktan kayboluyordum. Şimdi de yaptığım gibi hükümet kanalından bir vazife istememekliğim yüzünden maddi kredim düşük olmakla beraber manevi kredim bozulmuyordu. Yerlilerin husumetini çekmemiştim. Ancak Suriye havalisinde barınan gurbettede ve biçare vatandaşlarım bana meğerse kıskançlıklarından dolayı dış biliyorlarmış. Bunu da bir gece sarayda öğrendim, Devlet Reisinin kâtibi tarafından bana sunulan bir jurnalden! Evet, o bedbahtlardan biri Devlet Reisine bir jurnal takdim etmiş: Güya “iltifat ve inayetini görmekte olduğum damat hazretlerinden yüz bularak

şurada burada kendimi Osmanlı Hanedanına mensup bir şehzade gibi satıyormuşum! (Karay, 2009 d, s.55-56-57)

Hakkında bu tür söylentiler çıkarılsa da aslında bu yıllarda Refik Halid politikadan tamamen uzaklaşmıştır. *Bir Ömür Boyunca*'da belirttiği gibi Ne Lübnan'da ne de Suriye'de siyasi sebeplerle hiçbir koğuşturmaya uğramamıştır:

“...Suriye ve Lübnan'da on altı yıl siyasi sebeple polise çağırılmadığım için bir fikrim yok. Düşününüz, hem de faaliyette politikacı ve gazeteci, bir sürgün, bir mülteci olmama rağmen sınır dışı edilmekliğim, iki kere Ankara'ca resmen istenildiği halde zira aleyhte neşriyat yapıyordum o sıralarda beni polise bir defa bile çağırmamışlardı.” (Karay, 2009 d, s.155)

Refik Halid bu Halep yıllarında, Antakya gençliği ile de ilişki kurmuştur. Onlarla gizli gizli yaptığı toplantılarda, bu bölgenin Türkiye'ye bağlanması gerektiği düşüncesini işlemiş ve bu yönde çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Antakya'nın Türk milliyetçisi gençleri de Refik Halid'e kendilerine desteğinden dolayı bir altın dolma kalem hediye etmişlerdir.

1.3. Yüzellilikler'in Affı İle Memlekete Dönüş

Refik Halid'in yurt dışındaki faaliyetleri ve yayımladığı yazılar, Atatürk başta olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti idarecilerinin hoşuna gitmiştir. Böylelikle Cumhuriyetin onuncu yıl dönümünde affedilmesi kararlaştırılır. Ancak

Yüzellilikler'in yurda dönmeleri Lozan Antlaşması hükümlerine bağlı bulunduğundan bu af gerçekleşemez.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu bu gelişmeyi şöyle anlatmıştır:

Bence Refik Halit'in affı kararı üzerinde bu içli yazılarının tesiri büyük olmuştur. Atatürk'ün bunları okuyup duygulandığını yakından biliyorum. Fakat, birkaç zamandır gönlünde beslemekte olduğu bu af arzusunun nihayet kanuni bir şekilde uygulanmasına yol açan yazı-buna bir eser de diyebiliriz- öyle sanıyorum ki, Refik Halit'in *Deli* adlı küçük bir komedyası kitabıdır. Atatürk, hiçbirimizin görmediği, bilmediği bu eserciği nereden bulmuştu ve ona kim göndermişti hatırlayamıyorum. Yalnız, dün geçmiş bir olay gibi noktası noktasına hatırladığım şudur: Bir akşam, Atatürk, sofraya oturduğumuz sırada “Çocuklar,” demişti, “size bu akşam tadına doyum olmaz bir ‘ziyafet-i edebiye’ çekeceğim” ve elinde tuttuğu cep dergisi kıtasında bir kitabı göstererek: “Bu” diye ilave etmişti, “Refik Halit'in, yirmi yıllık bir akıl hastasının, şuuru yerine gelip kendini baştan başa değişmiş bir Türkiye içinde bulunca, tekrar delirişini gösteren bir tiyatro piyesidir” ve gözlüğünü takarak bizzat kendisi okumağa başlamıştı.

Yakup Kadri söz konusu *Deli* piyesinin konusunu da şöyle anlatmıştır:

Atatürk'ün belirttiği gibi, bu komedyanın kahramanı yirmi yıllık uykusundan uyanınca etrafında her şeyin ve herkesin tanınmaz bir hale girdiğini hayretle görür, karısı veya kızı kapkara saçlarını sarıya boyatıp kıvrım kıvrım kıvrım,

bir peruka haline sokmuş; biri erkek öbürü kız torunları sportif kıyafetleriyle birer ip cambazına dönmüştür. Oğlan ıslık çalarak dolaşiyor, kız çıplak bacaklarını uzatarak yarı yatmış bir vaziyette oturuyor. Adam, her birine şaşkın şaşkın bakarak kim olduklarını sorar. Aldığı cevaplar onu büsbütün şaşırtır. Nerede olduğunu kendi gücüyle anlamak ister gibi bulunduğu odayı tetkike koyulur. Bu sırada gözü duvarda asılı Gazi Mustafa Kemal'in resmine takılır: "Ya bu İngiliz kim?" der çocuklarda bir kahkahadır kopar. "A, a... büyükbaba, o İngiliz değil, Gazi Paşa" derler. Adamcağız, bunu yersiz bir şaka sanır, kızarak söylenmeye başlar: "Haydi oradan külhaniler. Benimle alay mı ediyorsunuz? Böyle cascavlak Gazi Paşa mı olur? Benim bildiğim Gazi Paşalar hep saçlı sakallıdırlar. Hele Gazi Ethem Paşa'nın öyle bir sakalı vardı ki, bütün göğsünü kaplardı." Buna benzer daha birçok konuşmalar... Derken büyükbabaya Yakup Efendi denilen bir misafir geldiği haber verilir. Bu Yakup Efendi eski aile dostu bir hocadır. İçeri girer. Büyükbabada bilmem kaçınıcı şaşkınlık! Yakup Efendi'de ne cübbe, ne sarık, ne de sakal ve bıyık. Başı da açıktır. "Buyurun efendim, kimle müşerref oluyorum? "Aman beyefendi hazretleri, beni tanıyamadınız mı? Ben kırk yıllık dostunuz Yakup Hoca değil miyim? "Fesübbhanallah!" "Şimdi Ankara'dan geliyorum, tayyareden iner inmez ilk işim sizin ziyaretinize koşmak oldu." Eski delinin gözlerinde, bu sefer, hayretten ziyade korkuyu ifade eden bakışlar ve dudakları arasında "Ankara, tayyare, Büyük Millet Meclisi... Zavallı Yakup Efendi aklını kaybetmiş zâhir!" mırıltıları."

Yakup Kadri daha sonra Atatürk'ün sayfalarca süren bu konuşmaları okurken, gözlerinden yaş gelesiye güldüğünü belirtmiş ve hatıralarını şöyle sürdürmüştür:

“Oyunun sonu hatırladığıma göre şöyledir: Bir gün adamın torunları kız-erkek arkadaşlarını çaya ya da kokteyle çağırmışlar, gramofonda yeni dans havaları çaldırıp zıp zıp zıplamaktadırlar. Gürültüyü işiten büyükbaba, yavaş yavaş, seslerin geldiği salonun kapısına yaklaşır. Kapıyı aralayıp içeriye bakar. Sonra, birden kendini tutamayarak gençlerin arasına katılır. Onlar gibi tepinmeye başlar. Bunun üzerine aile telaşa düşüp doktorunu çağırır. Doktor kısa bir müşahededen sonra “Artık, bundan böyle iyileşmez, çünkü, zır deli” der.

Atatürk Karagöz perdesi karşısında bir çocuk gibi kahkahalarla güldükten sonra: ‘Yazık oldu şuna!’ diye söylendi ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’ya dönerek ‘Ne yapacaksak yapalım, onun bir an evvel memlekete dönmesinin çaresine bakalım’ dedi. (Karaosmanoğlu, 2000, s.71,72,73)

Atatürk’ten aldığı bu talimat üzerine harekete geçen İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Refik Halid’e sınır karakoluna gelerek Türk tarafına teslim olmasını ister. Refik Halid oradan alınacak Ankara’ya getirilecektir. Nevarki Refik Halid meselenin bu şekilde çözülmesini kabul etmez ve af kanununun çıkmasını bekler. Nihayet 17 Temmuz 1938’de af kanunun yürürlüğe girmesiyle Refik Halid on altı yıl sonra ülkeye döner. Bir kere daha çok sevdiği İstanbul’una kavuşmuştur. Muhalif ruhu da önemli ölçüde uslanmış, siyaseti tamamen bırakmıştır. Zaten bedenen de yorgundur.

Ruşen Eşref Ünaydın, gurbet dönüşü evinde ziyaret ettiği Refik Halid’i şöyle bulmuştur:

Araları oldukça birbirinden uzak hafif siyah kaşların altında uzun kirpikler arasından insana uysal ve cana yakın bir istihza parıltısıyla bakan iri gözlü,

uzunca, kambur ve çok manalı burunlu bu yüz, kendisini hepimize bir hayli özletmişti... Onu bu sefer gayet sade ve durgun gördüm. Sadakor gömleğinin yakasından çıkan boynu daha incelmış!.. Süzgün yüzüne, geldiği diyarların esmerliği çökmüş. Üzerine sert, siyah saçlar dökülen alına gurbet yıllarının izleri toplanmış... Sesine, hareketlerine şakrak bir ihtiyar nüktesi ve saçlarına gayet seyrek birkaç ak düşmüş... (Ünaydın, 1985, s.226)

Yurtdışındaki uzun sürgünün ardından Refik Halid, yaşadığı deneyimi ve birikimiyle gazetelerde çoğunlukla roman türünde yazmaya yönelmiştir. Fakat bu romanların basit bir direnişin dışavurumu olduğu söylenebilir. Romanlar, yazıldığı tarihe göre şöyle sıralanmaktadır:

1920 yılında yazdığı *İstanbul'un İçyüzü*'nü 1939'da yeniden *İstanbul'un Bir Yüzü* adıyla yayımlanır. *Bir İçim Su* gibi önce Halep'te (1939) yayımlanan *Yezidin Kızı*'nı (1939) *Çete* (1939), *Sürgün* (1941), *Anahtar* (1947), *Bu Bizim Hayatımız* (1950) takip etmiştir. *Nilgün* dizisi [Türk Prensesi Nilgün, (1950) Mapa Melikesi Nilgün (1950), Nilgün'ün Sonu (1952)] tek bir ciltte toplanmıştır (1960). *Yeraltında Dünya Var* (1953), *Bugünün Saraylısı* (1954), *2000 Yılın Sevgilisi* (1954), *İki Cisimli Kadın* (1955), *Kadınlar Tekkesi* (1956), *Karlı Dağdaki Ateş* (1956), *Dört Yapraklı Yonca* (1957), *Sonuncu Kadeh* (1956), *Yerini Seven Fidan* (1977), *Ekmek Elden Su Gölden* (1980), *Aydın On Dördü* (1980), *Yüzen Bahçe* (1981).

Bu yıllarda *Tan* Gazetesi'nde yazmaya başlayan Refik Halid, *Gurbet Hikâyeleri*'ni "Hafta Musahabesi" genel başlığı altında yayımlarken 1948 yılında da

Aydede mizah gazetesini yeniden çıkarmıştır. Güncelerini ve hatıralarını ise şu başlıklar altında kitaplaştırmıştır:

Bir Avuç Saçma (1939), *İlk Adım* (1941), *Üç Nesil Üç Hayat* (1943), *Makyajlı Kadın* (1943), *Tanrıya Şikâyet* (1944), *Minelbab İlelmihrab* (1946) ve *Bir Ömür Boyunca* (1980).

Cevdet Kudret'e göre, Refik Halid'in sürgüne gitmeden önce yazdıklarıyla sürgün dönüşü yazdıkları arasında çok fark vardır. Sürgünden önce yurt gerçekleriyle sınırlıyken, sürgünden döndükten sonra ise, yurt özlemi ve gurbet duygusuyla yaşadıklarını ve hayal ettiklerini bir arada toplamıştır.

“Aşk ve kadın ekseninde farklı ülkelerde ve zamanlarda geçen, çocuklukla düzmece olaylarla örülü, biraz Pierre Loti, biraz da Pierre Benois kırmısı birtakım ‘egzotik’ havalı macera romanları yazmıştır. Dil ve anlatım olarak da eskisi kadar başarılı değildir.” (Kudret, 2009, s.132)

İnci Enginün ise Refik Halid'i şu cümlelerle değerlendirmiştir:

Dünyayı beş duyusu ile idrak etmekten hoşlanan ve sonsuz bir yaşama sevincine sahip olan yazar II. Dünya Savaşından sonraki yazarları andırır. Damak zevkine onun kadar düşkün başka yazarımız yoktur denebilir. Hayatı bin bir sıkıntı ile geçmiş olsa da o, hiçbir zaman sürgün psikolojisiyle kötümser eserler vermemiştir. Yazılarının çoğunda bir hafiflik, neşe ve alay vardır. Ancak anlattıklarını incelemeye başladığımızda, bunların yoğun sosyal tenkit

içerdikleri anlaşılır. Hayatının büyük bir kısmını yazarak kazanması, onun son eserlerinin popüler edebiyat içinde yer almasını gerektirir. (Enginün, 2010, s.282)

Gerçekten hangi şartlar altında olursa olsun Refik Halid yaşamayı çok sevmiş ve bunu kroniklerinden *İlk Adım*'da şöyle kelimelere dökmüştür:

“Çiçekler içinde ölüm ne güzel şey!.. diyen romantik ruhlu insanlar var mıdır, bilmem. Benim realistçe bildiğim, çiçekler içinde ölümden dikenler içinde yaşayış daha hoştur.” (Karay, 2009 h, s.172)

O kadar ki edebiyat bile onun için hayatın bir adım gerisinde kalmıştır:

Zaten hiçbir zaman büyük edebiyat yapmak, dünya çapında bir eser yazmak, Nobel mükâfatı almak, küçük bir zümrenin takdiri ile yetinmek istemedim. Sonra, yarın benim için ne diyecekler? Bugün ne diyorlar? Bunlara hiç aldırış ettiğim yok. (...) Ben yaşadığım müddetçe hayata bağlı bir insanım. Benim için bir tepsi dolusu nefis ve buzlu meyveden alınacak zevk, ilerde alınacağı muhtemel zevklerden çok daha mühimdir. (Kudret, 2009, s.132)

Refik Halid Karay'ın ölümü de yaşadığı, istediği ve hissettiği gibi olmuştur. Oğlu Ender Karay'ın anlattığına göre, ölümünden bir gün önce baba oğul Boğaza gidip birlikte eğlenmiş, içkili bir lokantada yemek yemiş ve ölçüsü miktarında da içmişlerdir. Büyük yazar 18 Temmuz 1965'de hayatını kaybetmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. REFİK HALİD LÜBNAN'DA

Refik Halid Karay için İstanbul eşi benzeri bulunmaz bir şehirdir. Hem doğduğu hem de doyduğu yerdir. İstanbul'un eşsiz manzarasına hayrandır ve bunu sıkça eserlerinde dile getirmiştir. Onun için dört mevsimin de ayrı güzelliği vardır. Bu nedenle İstanbul'dan sonra gurbet diyarlar Refik Halid'e acı vermiş ve Hep yüreği özlem ve hicran yarasıyla dolmuştur. Artık gördüğü hiçbir güzellikten etkilenememektedir. Ne var ne yoksa hepsi İstanbul'dadır. *Bir İçim Su*'da dört mevsimi şöyle tasvir etmiştir:

İstanbul bence baharı seyir için kurulmuş bir köşk gibidir. İstanbul'un baharı... Bu altın üzerinde elmas, billur içinde şarap, güzel gözlerde ihtiras gibidir; o kadar birbirine yakışır, birbirine kuvvet, mana, zevk verir... İlkbaharın ilk günlerinde ılık güneşten, yarı uyanmış, yarı renklenmiş mütevazı kırlardan ben şetaret duyarım; fakat her taraf çiçekle dolduktan, hava taşkın bayıltıcı rayihalarla ağırlaşır bir havai kadın gibi süste, renkte, kokuda sefahat ve israf başladıktan sonra bana yorgunluk gelir. Havanın yükü omuzlarımdan basar, Rayihanın çokluğu yüreğimi sıkar. Önümde serilip giden renkler gözlerimi yorar. Külfetli münasemelerde şaşaa ve gürültüden bunalmış bir toy genç gibi sersemlik, durgunluk, uyku basar. (Karay, 2009 c, s,155-156)

Refik Halid, özellikle İstanbul'un ilkbaharlarını hiç unutamamıştır. Ne kadar güzel olsa da gurbetteki baharda birşeyler eksiktir:

Baharın dekoru içinde ince elbiseler giymiş, zarif ve munis kadınlar olmaması ne büyük bir noksan... Yalnız tabiat, çiçeklenmiş ağaçlar ve yeşillenmiş tarlalar gönlümüzü tehyiç etmiyor. Gurbet ellerinin yeşillikten, çiçekten, rayihadan taşmış ve feyizli baharlarını gördüm; bana cansız geldi. Baharın ruhu kadın... Fakat bulutlar gibi ufuklarınızdan çizgi bırakmadan izsiz, sessiz geçen, yüksek, erişilmez dallardaki çiçekler gibi gözünüze daha güzel, daha renkli görünen uzak, yabancı, fakat munis kadınlar... Baharın şaşası içinde kadının şekli dolaşmazsa tat duyulmuyor; denizde geçen bir yelken gibi baharın güzelliğini de kadının beyaz elbiseli zarif hayali tamamlıyor. (Karay, 2009 c, s,157)

Refik Halid İstanbul'un sonbaharlarını da anlata anlata bitiremezken, gurbette bu mevsimin hazzını hiç duyamamıştır. Dahası çölde esen rüzgârların sesi onda büyük rahatsızlıklar uyandırmıştır:

Rüzgâr çölde kum dalgalarıyla birleşir, gökte dolu ve yağmur bulutlarıyla... Daima bir şeriki cürüm bulur. Bilhassa ateş ve alev onun mahbubesi, müşarikidir. Alev ve rüzgâr? Nasıl birbirlerine aşkla sarılırlar, nasıl birbirlerinin kucağında hırsla gelirler, öpüşürler, yaltaklanıp yalaşırlar ve nasıl mırıldanarak, uğuldayarak, boğuşur gibi sevişerek, çiftleşerek felaket doğururlar? Tehlikeli yer neresi ise, sahra ortası, dağ başı, Boğaziçi, rüzgâr oralarda barınır, öyle yerlerde mekân tutar. Uyur, uyur, birdenbire gözlerini açar, gerinir, yelelerini oynatır ve ileriye atılır; kırar geçirir.

O bir fildir ki göze görünmez, fakat ağırlığını üstünüze çökertir; bir yilandır ki elle tutulmaz, fakat girmediği delik bırakmaz. Bir ejder tasavvur ediniz ki kuş gibi uçuşsun, kısırak gibi koşsun, balık gibi yüzsün ve alev gibi yakınsın... Mesafeleri

uçarak, koşarak, yüzerek, yakarak arşınlasın ve bütün gayesi felaket, hedefi cinayet olsun!

İşte rüzgâr o dur.

Fakat rüzgâr sade cani değildir; müthiş bir gevezedir; durmayıp söyler; mzi hastadır: Biteviye inler... Bir saralı gibi titrer ve bir mecnun gibi de kkrer.

Durgun bir bahar gününün keyfini birdenbire bozan bu dirliksiz misafir ne kadar hissizdir; nasıl şiirden anlamaz ve nasıl asayışten zevk duymaz! Meyve ağaçlarının nazenin çiçeklerini döker, sonra bir inkılapçı, bir komiteci gibi de havanın sknunu ihtirasla ihlal eder, ihtilale geçer.

Geveze rüzgâr, artık sus! Kulaklarım boş laflarınla doldu... Ey acuze l! ksrklerinle, iniltilerinle evim sarsılıyor. Buradan, mamurelerden, insanlardan uzağa git, ey cisimsiz cüsse! Himalaya tepelerinde mekân tut ve bizi rahat bırak!

Sen olmasaydın belki insanlar da lüzumsuz yere, insafsızca birbirlerini kırıp dökmek, yakıp yıkmak, iza etmek dersini öğrenmemiş olurlardı.

Dünya sensiz bir cennete dönerdi! (Karay, 2009 c, s,166-167)

Refik Halid'in yazları karşılaştırmasında da, İştnbul açık ara ne geçmiştir:

Mevsimlerini değiştirmeyen beldelerde yaşamak kim bilir, ne üzücü, ne bıktırıcı olmalı, ille bizim baharlarımızı, yaz ve kışlarımızı tattıktan sonra... Heyecanlı yüreklerimiz mevsimsiz duramaz; iklimsiz tabiatın ahret ve ademden farkı çok olmamalı. Daima yeşil ormanlarda daima yanık badiyeler yahut daima beyaz amlıklarla soğuk ovalar karşısında artık gözler yorulur, nasıl daldığımız zaman baktığımız yeri grmezsek, oralarda da gördüğümüz tabiatı anlayıp doymayız

zannederim. Tepelerden mevsimden mevsime karlar birikmeyen dağlarda ne kadar mutena güzellikler olsa yine bir eksiğin vardır, her zaman neşeli veya her zaman melül adamlar ne kadar güzel olsalar yine bizi usandırdıkları gibi mevsimsiz tabiat da ne kadar muhteşem olsa yine insanı bıktırıyor. Daima neşe, daimi hüznün sahipleri de nadiren bizi teheyyüç ederler. Neşeli kadınlarda ara sıra melal görmek isterim. Melül kadınlar ise neşelendikleri zaman fettan olurlar! Neşelerden sonra hüznün veya hüznlerin arkasında neşe insanı yeni bir elbise gibi açar... Tabiat için de böyledir, mesela kıssız bir İstanbul'un yazı ne bıktırıcı ne usandırıcı olurdu... İnsan ruhunun bu değişik haletine uymayan tabiat bizim tabii dünyamız, tabii ülkemiz değildir.

Mevsimler içinde ben yazı severim, fakat bizim yazımızı, İstanbul'un renkten renge giren hercai, serin ve sulak yazını... Ne çöllerin boğucu sıcağı, ne gazalların emsalsiz gözleri, ne sıra sıra develerin heyecan veren hayaletleri, ne nihayetsiz kumların kavurucu samları... Ben İstanbul'un yazını severim, hatırımda İstanbul'un yazından alınmış ne canlı, ne tesirli, fakat tarifi güç levhalar vardır... (Karay, 2009 c, s,183-184)

Refik Halid Karay, sürgün hayatının 1922'den 1927'e kadarki bölümünü Lübnan'da geçirmiştir. Lübnan, daha önce Anadolu'ya sürgün edilen yazarın ilk yurtdışı deneyimidir. Böylece farklı bir kültürle karşılaşarak gördüklerini ve yaşadıklarını kaleme alma fırsatı yakalar. *Testi*, *Köpek* ve *Dişçi* hikâyelerinde, *Yeraltında Dünya Var* ve *Sürgün* romanlarında, *Bir İçim Su* ve *Bir Avuç Saçma* adlı kroniklerinde, *Minelbab İlelmihrab* ve *Bir Ömür Boyunca* adlı günlüklerinde Lübnan'dan kesitler aktarmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Bilad-i Şam olarak adlandırdığı ve Suriye ve Lübnan'ı içine alan bölge 1920 yılında Fransız idaresine bırakılmıştır. Fransa'nın "böl ve yönet"

politikasının bir sonucu olarak Lübnan, Suriye'den de ayrılarak 1926'da müstakil bir devlete dönüşmüştür. Refik Halid'in yaşadığı yıllarda Fransızların sömürgesi durumunda olan Lübnan Sünniler, Şiiler, Dürziler ve Marunîlerin bir arada bulunduğu kozmopolit bir yapıya sahiptir.

Fransız hâkimiyeti altındaki ülkede devlet işlerinde yetkili fakat dış ilişkilerinde tamamen Fransa'ya bağlıdır. Fransızca Arapça ile birlikte resmi dil olarak kullanılmaktadır. Okulların çoğunda eğitim dili de Arapçanın yanı sıra Fransızcadır.” (Kor, 2006, s.20) Devlet içi uygulamalarda Marunî Hristiyanlar Müslüman halk üzerinde üstün bir konumdadır. Çünkü Fransızların büyük desteğini arkalarına almışlardır. Lübnan gerek ekonomik ve siyasi ilişkiler gerekse kültürel-entelektüel faaliyetlerde Batı etkisine daha açık olduğu için yaşantı olarak da diğer Arap ülkelerinden farklılaşmıştır.

Refik Halid Lübnan'da beş yıl geçirmiştir. Dolayısıyla eserlerinde Lübnan, özellikle yaşadığı baş şehir Beyrut ve çevresi ayrıntılı olarak yer alır. Yazar, insanı, giyim-kuşamı, yeme-içme kültürü ve kısacası bütün yaşantılarıyla Lübnanlıları da eserlerine yansıtmaktadır.

2.1. Tabiat

2.1.1. Mevsim

Lübnan'da henüz İstanbul hatıralarıyla dopdolu olan Refik Halid bir süre ne aldığı havadan ne gördüklerinden tat alamaz. *Bir İçim Su* adlı günlüklerinde ister istemez hayallerine sığınarak ve sevdiği kadına dert yanarak teselliler bulmaya çalıştığını belirtir:

“Lübnan’da aynı mevsimde dört mevsim hüküm sürer: Eteklerinde yaz, yamaçlarında bahar, yaylalarında güz, tepelerinde kış... Senin vücudunda da aynı günde dört mevsimin çiçekleri açılır, meyveleri devşirilir, rayihaları duyulur, renkleri görülür, zevkleri sürülür: Sabahleyin baharsın, öğleyin yaz, akşamları hazan ve geceleri kış...” (Karay, 2009 c, s.120)

Refik Halid, aynı eserinde Beyrut’un mevsimlerini de benzer bir yaklaşımla tasvir etmektedir. Günlüklerine baharın şu çağrışımlar ile girdiği görülür:

Bahar...

Yatağında yeni biçilmiş bir çayır kokusu, güneş altında kalmış bir yonca rayihası vardır. Örtülerin arasından uzanan eli papatya tenli, gül tırnaklı, leylak damarlı beyaz eli üzerine ay ışığı düşmüş bir akasya salkımıdır. Saçlarının katmerli fulyalarına gömülmüş mahmur çehresinde gözleri iki nergis koncasıdır, açılсын diye beklerim; dudakları yarı kapalı birer gelincik yaprağıdır, koparmak isterim. Üstlerinde kırağı damlalarının eleğimsağmalı billurları parıldayan yaseminler dişleridir. Ağzında yeni bıçak yemiş körpe bir hıyar kokusu, olgun, çok tatlı bir pembe dut lezzeti saklı... Henüz kopmuş bir marulun açık filizli, gevrek, yumuk göbeği nasıl ter ve taze ise yüzü de öyledir, yumuk, taze ve serindir. Kaşlarını okşarken çağla bademlerinin hafif tüylü, kadifemsi fakat gıdıklayıcı temasını duyarım; saçlarının arasında kulaklarının pembemsi uçlarını yapraklar içinde kalmış ve yarı kızarmış kirazlara benzetirim. Zaten narin vücudu bir kiraz dalıdır, kiraz dalları gibi şirin inhinalar yapar. Kalkıp aynasının karşısında kendisini seyrederken, serin sulara akisleri vuran yeni yaprak açmış salkım

söğütler kadar nazik, havuzlara gölgeleri uzanan taze filiz salmış asmalar gibi körpedir. Çarşafın altında bir iç bahçe gizlidir: Kuytu taraflarında menekşeler yer yer serpilmiş, şebboylar kıvrım kıvrım coşmuştur. Mermer avlusunda, sanki yasemin çamaşırları sıcak rayihasından baygın düşmüş, eşinden uzak bir siyah güvercin uyuklar. Eğilip göğsünü dinliyorum: Doymuş bir süt kuzusu gibi yüreği ne rahat ne kaygısız çarpıyor!

Yürüyüşünde ekinlerin dalgalanışı, duruşunda zambakların vakarı, gülüşünde çiçek açmış bademlerin neşesi var. Gözlerinin içine bakıyorum: Yüz çeşit çiçekle süslenmiş, geniş, uzun, taze ve yemyeşil bir çayır... Nisan yağmurlarından sonra güneş vurmuş gibi yarı yaş, çok ışıklık ve rengârenk...

Vücuduyla bir bahar hayatı sürüyorum; baharın çiçeklerini vücudunda kokluyor, meyvelerini vücudunda topluyorum. (Karay, 2009 c, s.120-121)

Refik Halid gurbette yaz mevsimini de yine bir kadın vücuduyla özdeşleştirir:

Yaz...

Ağzı, bu ateşli saatte, pınar suyu ile yıkanmış, pembe bir kadeh gibi aydınlık, renkli ve serin... İçinde tarlasından henüz kopmuş, güneşi üstünde bir olgun çilek duruyor. Gözleri öğle güneşinden yer yer parçalar dökülmüş bir çam ormanının kuytululuğu gibi dinlendirici! Beyaz elbisesi altında boyu, bir fiske kadar levent; fakat öyle bir fiske ki suyu havuza vuran ay ışığının su olup tekrar göğe uzanmasından hâsıl olmuş... Hem su hem nur!

İnce vücuduyla ve kesik kıvrım kıvrım saçlı pembe yüzü ile bir iri karanfildir...

Karanfil, bence, sıcak memleketlerin bütün baharatlı rayihasını göğsünde toplamış ve keskin güneşlerin bayıltıcı hararetini yapraklarının arasında

saklamış yarı biber, yarı tarçın, biraz amber, biraz ıtır kokan kamçılayıcı bir çiçektir. Onda da bu Hint haremleri, Japon bahçeleri havasını duyuyorum; vücudunun, menekşe güllerle örtülü bir kameriye altı gibi, rayihadan baygın kuytu yerlerinde bir Buda mabedinin buhurdanlarını kokluyorum.

Yürüyüşünde denize vurmuş bir beyaz yelkenin nazeninliği var. Gülüşü mehtap vurmuş kumsallar kadar ışıklı ve şakrak... Dolgun buğdaylı olgun bakışlar gibi ne vakarlı duruyor! Göğsüne bakıyorum: Narlar dün çiçekte idi, diyorum, ne çabuk baş vermişler! İncecik tül bluzu, bir sepet buzlu yaz meyvesini bir buğu gibi kaplamış... Gözlerine güneş vurunca renk renk burnus, allı morlu maşlahlar giymiş bir düğün kervanının uzaklaştığı masmavi göklü, nihayetsiz bir çöl manzarasını seyreder gibi oluyorum; yazın bütün sıcaklığını gönlümde buluyorum; yaz çiçeklerini vücudunda topluyor, yaz meyvelerini vücudunda yiyorum. (Karay, 2009 c, s.120-121)

Gurbette hayalindeki kadının özlemleriyle avunan ve ısınan Refik Halid, sonbahar mevsiminin yağmurunu ve soğuşunu hiç hissedememiştir:

Sonbahar...

Siyah mantosuna büründüğü zaman onu, yağmurlu bulutlar aşarak güneşlere kavuşmaya giden bir kırlangıç gibi sabırsız, sevimli, parlak ve uğurlu buluyorum. Yüzü, çiy altında kalmış bir salkım pembe üzüm gibi kütür kütür, soğuk ve şeffaf... Ağzı yarı çatlamış bir incir: Olgun, yumuşak yaprakları dökülmeye başlamış bir hazan ormanının, bin bir renk altında yine hazin manzarası var. Kirpiklerinin gölgesi, yanaklarının pembeliği üzerinde, gurup

zamanı, renkli ufka çeken bir yağmur bulutu gibi duruyor ve gözlerinin kenarına akşam sahillerinin nefli loşluğunu resmediyor.

Vücudu, renkli krep elbisesinin altında eleğimsağma vurmuş bir akarsu gibi... Eldivenli elini tutuyorum: Sarı kabuğunun içinde saklı bir muz gibi belli ki rayihadar, beyaz ve lezzetli... Saçlarının krizantem demetinde bana eski gönül acılarını yâd ettiren melûl bir rayiha var. Gülüyor: Akşamleyin, yağmur damlalarının teker teker dizildiği bir çiçekli balkon kenarına sanki birden, elektrik şuleleri döküldü, her keder katresi bir ümit dünyası oldu!

Sonbaharın ayazlarla buğulanıp serinleşen olgun meyvelerini vücudunda koparıyor, gözyaşlarına karışmış aşk düşünceleri gibi, ilk yağmurların melali altında elvan elvan açılan çiçekleri yüzünde seyrediyorum. (Karay, 2009 c, s.122-123)

Sonbaharda olduğu gibi Refik Halid, kış soğuşunda da yine hayalinde canlandırdığı kadının sevgisi ile ısınmıştır:

Kış...

Gözlerinde ipek halı, kadife sedir, kuştüyü yastık ile süslü ufak bir kış odasının, akşamüstü gölgelerle dolu ılık manzarasını görüyorum. Yeşil satenden iki toparlak abajurun loş ışığı, gözlerinin bebekleri, bu mahrem yuvası esrar içinde aydınlatıyor, ruha samimiyet, yüreğe sokulganlık veriyor. Güldü: Dudaklarının pembeliği beyaz dişleri üstünde, bir gurup güneşinin karlı yamaçlara aks gibi parladı; renk ile nur ağzında birleşti. Vücudunda sobanın sıcaklığı ile vakitsiz açılmış bir sümbülün baygın rayihası var. Elini tuttum! Sanki dışarının

soğuğundan kaçan üşümüş bir beyaz güvercin avucuma can attı, biraz sonra canlanarak, tatlı gurultularla eşini çağırarak.

Bana bakıyor: Kış güneşi vurmuş çıplak bir ağaç gibi dallarının üstünde neşeden yapraklar, gururdan çiçekler açılıyor; damarlarımda muhabbetten bir usare dolaşıyor...

Gönlümün yuvasında vakitsiz bir bülbül şakıyor.

Kar altında yetişmiş bir çilek, buz üstünde açılmış bir gül gibi yanaklarının rengi aydınlık tenine paha biçilmez bir süs oluyor, seyrine doyulmuyor. Ağzında bir kayısı konyak lezzeti buluyorum; gözünde yanar bir puncun ışıklarını görüyorum; ruhum ısınıyor ve kanım kaynıyor.

Kış avının zevkini vücudunda çıkarıyor, besili çullukları bedeninde avlıyorum; kışın soğuğunu ve sıcaklığını, buz kesmiş yaylalarını ve ılık salonlarını yine vücudunda buluyor, vücudunda geziyorum! (Karay, 2009 c, s.123-124)

2.1.2. Manzara

Refik Halid, *Yeraltında Dünya Var*, romanında da Lübnan manzarasını izlerken İstanbul'un kuşlukvakti manzarasının güzelliğini ve anılarını gözünün önünde canlandırmıştır. Ama bu sefer hayalindeki kadın yerini sadece doğa manzarasına bırakmıştır:

Ne hoş bir kuşluk vakti... Durgun bahar ve yaz günlerinin en sevdiğim saati! İstanbul'un kenar mahallelerinde horoz ve satıcı sesleriyle çocuk bağırışmalannın tatlı bir baygınlık geçirirken dinliyormuşsunuz gibi yumuşadığı, seslendiği rahat saat! Bu saatte Boğaziçi'ni pek severim. Bir koltuk meyhanesine girer, tezgâh

başında erkenci Rum balıkçılara karışarak bir kadeh düziko atar, yahut bir gazino büfesinde bira şişesini çarçabuk, mezesiz yuvarlar, kıyı boyu gezintiye çıkarım. Akşamları bana mı demeyen o içkiler bize derhal tesir eder, hem de bilmediğim acayip bir alkol, hurma şarabı, yahut vahşi kabilelerin darı birası gibi! Nikbinlik içindesiniz. Hoşa gitmeyen ne kalır ki... Kırışksız sularda ağır ağır kayan sandallar gondollaşır... Fıstık çamları Japon estamplarında ki gibi suluboyadan resmedilmiş döner... Yalıları, denize akseden renkli gölgelerine eğilmiş, kendilerine bakıyorlar sanırsınız... Bütün manzara bir fotoğraf vizöründen seyrediliyormuşçasına olduğundan daha berrak, toplanmış ve renklenmiştir; duru ve aydınlıktır. (Karay, 2009 k, s.154-155)

Sürgün Refik Halid'in 1937'de Halep'te başlayıp 1940'da İstanbul'da tamamladığı Arap coğrafyasında geçen bir romanıdır. Otobiyografik unsurlar taşımaktadır. Eserde Lübnan'da bir kuşluk vakti Hilmi Efendi'nin gözünden şöyle tasvir edilmiştir:

“Deniz masmavi, hava durgun, her taraf ılıktı; dağlara beyaz katmerli bulutlar yaslanmıştı; salkım salkım sarı çiçek vermiş hurma dalları etrafında arıların vızıltısı duyuluyor, ara sıra dülgerlerin vurduğu keser sesleri, karşıkı binalardan tok, hoş, tatlı akisler topluyordu. Bütün renklerin, seslerin, taşın ve toprağın, canlı cansız her şeyin var olmaktan memnun göründükleri güzel, temiz, sakin bir kuşluk zamanı...” (Karay, 2014, s.67)

Ancak Hilmi Efendi tabiatın güzelleiğinden şehrin dar ve kirli sokaklarına dönünce hele otel odasını düşününce yaşadığı yalnızlık psikolojisini derinliklerinden hissetmiştir:

Akdeniz kıyılarındaki karmakarışık milletlerle dolu büyük limanlara has, çürük yemiş gibi ağırlığı artmış, geçkin rayihalı sımsıcak bir gece...

Havada çoğu defa, birbirine karışarak dar sokakların kirli imbiğinde alkolleşmiş bir amonyak ve mazot kokusu dolaşır. Bazen bir mazı ağacının yanından geçer, bazen de çok pudralı yorgun bir bar kızının peşi sıra gider gibi olursunuz. Daha sonra bir kilise havasına girersiniz: Üflenmiş mum, günlük dumanı sinmiş papaz elbisesi ve siyah duvarlardaki o, yarı ham ipek, yarı servi sandık, yaşlı dul kokusu! Böyle gecelerde, gurbetteki adam için en büyük azap, tek başına bir otel odasına kapanıp kalmaktır. Pencereden giren her ses ve her koku eski hatıraları bir sel taşkınlığı ile beyne hücum ettirir. Neler düşünmezsiniz? En küçük yaşıınıza ait hiçten vakalardan tutunuz, hayatınızın en belli başlı hadiselerine kadar hepsini bütün teferruatıyla, teessür ve tahassürleriyle bir nöbet esnasında gibi...

İyisi, dışarıda kaynaşan yabancı halka karışmak, nereye çıkacağını bilemediğiniz sokaklarda biteviye yürümek, dönüşte başınızı yastığa koyar koymaz sizi uykuya kavuşturacak bir yorgunluğa ermiş olmak için tamamıyla mecalsiz düşmektir. Rahat, bu kurşun gibi ağır ırgat uykusundadır. İşte Hilmi Efendi de köşkten ayrıldığıının ilk gecesi böyle yapmak, kendisini takatsiz bırakmak istedi. (Karay, 2014, s.95-96)

O kadar ki Hilmi Efendi artık tabiat manzaralarıyla bile avunamaz olmuştur:

Kızlarla beraber dışarıya çıktıkları zaman denizin yüzüne buğulu bir bardakeriği pembeliği veren durgun bir sabahla karşılaştılar. Lübnan yamaçları, henüz güneş bu yana dönmediği için, dağın arkasından göle vurup gölden

dağılarak inen endirekt bir aydınlık altında gündüzki sertliğini, kuraklığını hiç belli etmiyor, tüylü, yaş, yosunla kaplanmış gibi yumuşak görünüyordu. Tepelere tırmandılar, yokuşlardan kaydılar; arkalarında hepsi de birbirine benzeyen kaç köy, kaç çam korusu, kaç kilise ve manastır bırakmışlardı? Sanki yol almıyorlar, tek dekor ortasında biteviye dönüyorlardı. (Karay, 2014, s.87)

Lübnan manzaraları, Refik Halid'in *Yeraltında Dünya Var* romanına da şu unsurlarla yansıdığı görülür:

“Çiftlik arazisi güneye doğru uzayıp gidiyordu. Önümüzdeki genişlik başaklanmış buğday, arpa ve yulaf tarlalarıyla alabildiğine yemyeşil...

Bilhassa yulaflar bütün ekin cinsinin yere eğilmiş ufacık püsküllerin nazlı nazlı sallanışlarıyla en süslüsü olduklarından bu yeşilliğin arasında titreşen renkleri ve pırpır kavak yaprakları gibi telaşlı hareketleriyle benim pek hoşuma gider.” (Karay, 2009 k, s.157)

Yeraltında Dünya Var romanının kahramanı Nebil de *Sürgün* romanının kahramanı Hilmi Efendi gibi bir süre sonra gördüğü hiç birşeyden tatmin olamaz olmuştur:

“Şu var ki, yedi hafta süren kapalı hayattan sonra ilk defa kavuştuğum açık hava, dağ manzarası, fıstık ağaçlarının rayihalı gölgesi, latif öğle saati, hiçbirisi bana hayalimdeki iki nefis şeyden Nilhan'dan ve beyaz yattan daha güzel görünmedi.” (Karay, 2009 k, s.324)

2.1.3. Akdeniz İklimi ve Akarsular

2.1.3.1. Akdeniz

Gurbet Hikâyeleri’nden “Köpek” hikâyesi, Refik Halid’in Akdeniz ikliminden ve meyvelerinden bahsinden dolayı Lübnan’da geçtiği söylenebilir: Hikâyede, işlediği bir suçtan dolayı gurbet diyarına gönderilen Osman duyduğu güzel kokulardan beslenmiş ama kötü kokuların etkisiyle de sersemleşmiştir;

Bereket ki, sıcak iklimli memleketlerde, Akdeniz kıyılarında dolaşıyordu. Bütün geçtiği yerler deniz kokuyordu ve ona bu koku besleyici geliyordu. Deniz, muz, portakal, şeker kamışı, kırmızıbiber, kekik ve süprüntü kokuyordu. Ağaçlardaki olgun, sıcak meyvelerle yerlerdeki çürük yemiş kabukları kokusundan sersemleştiğini ve mütemadiyen bunları yemekten de içinin koflaştığını, boşaldığını duyuyordu. (Karay,2009 g, s.55-56)

Refik Halid Karay “Köpek”deki Osman karakterini aslında kendisi olduğunu aynı hislerin dile getirdiği *Minelbab İlelmihrab*’da açığa vurmuştur: Burada bir Nisan ayında geldiği Lübnan’da karşılaştığı sıcak bahar iklimini, hoş çiçek kokularını ve doğanın eşsiz manzarasını şöyle hatırlamıştır:

Lübnan kıyılarında Nisan, İstanbul’un Temmuz’u... Gül, yasemin, ful hiç bakılmadıkları, su yüzü görmedikleri halde, denizin, kırağının, iklimin tesiriyle durup dinlenmeden katmer katmer açtıkları için etraf renk ve rayiha içinde... Açık pencerelerden engin denize, yalçın dağlara, yer yer fıstık çamı korularına,

omuzlarında toprak testiler, pınar başında giden köylü kızlarına, yarı görerek baktım, baktım. (Karay, 2009 j, s,9.10.11)

Refik Halid, *Yeraltında Dünya Var*’daki Nebil karakteriyle özellikle Akdeniz manzarasına ve onun ruhuna verdiği olumlu etkiyi sık sık dile getirmektedir:

Otomobil şimdi öbür sırtına döndü. Meşhur kibar yayla kasabası Sofer’in içinden geçiyoruz. Solda, epeyce uzakta gene meşhur Alev... Onu, tarihte iz bırakan askerî mahkemeden dolayı hepimiz işitmişizdir; lâkin “Âliye” okurduk. Artık döne kıvrıla, şirin köyler ve katırtırnağı ile donanmış yamaçlar arasından hızla iniyoruz. Kayalıklı dar vadilere tutunmuş yüzlerce ev toplulukları, baştan başa mamur Lübnan’ı bir yayla diyarı yapmış. Ve aşağıda Akdeniz! Bir Akdeniz ki, hakiki denizden ziyade bazı boyalı ve kabartma haritalardaki gibi önümüze serilmiş, kımıldanmadan, sesi duyulmadan, alçıdan yapılmışçasına donmuş tamamıyla yalancı duruyor. Tıpkı o haritalardaki gibi de sahilleri süt mavisi bir pervazla gösterilmiş, ortası masmavi. İnmekte devam ediyoruz. İşte ilk muz ağaçları ve ilk hurmalar! (Karay, 2009 k, s.170)

...

“Denizin cazibesine mi kapıldınız kumandan? Gözlerinizi sulardan ve gemilerden ayırmıyorsunuz. Hakkınız var; dağ, çöl ve deniz hasreti, dinmez hasretlerdenmiş.” (Karay, 2009 k, s.184)

...

“Renk çeşidi de âlâ! Bak, işte güneş! Bulutsuz gök! Latif bir deniz! Kalabalık bir şehir! Hepsi karşında! Yanında bir de Rabia!” (Karay, 2009 k, s.186)

...

Perdeleri yarı indirdim; açık balkondan içeri deniz üstünden hafif, epeyce serinlemiş, nemli bir meltem esiyor, odamı dolaşıyor, ara sıra kaprisi tutuyor, alnıma konuyor, azıcık çırpınıp kalkıyor. Bakıyorum şimdi de masa üzerindeki mektup kâğıtlarını oynatmaya, düşürmeye çalışıyor; sonra bir tarafa sinmiş gibi hiç görünmüyor, duyulmuyor; tekrar canlanarak perde kornişlerinde geziniyor; birdenbire kayboluyor. Adeta canlı bir mahluk, bir an imişçesine balkon aralığından çıkıp gittiğine inanacağım geliyor.

Edebiyat yapmıyorum, bekleyen bir adamın dikkatini nerelere dağıttığını, beklediği zaman ne hiçten şeylerle vakit geçirmeye çalıştığını anlatmak istiyorum. Hele yabancı memleketlerde otel odasına kapanıp beklemenin, yahut ahbapsız, işsiz kalıp ölü saatlerle zaman egelemenin ne kadar bezdirici, maneviyat kırıcı olduğunu bilirsiniz. (Karay, 2009 k, s.216-217)

2.1.3.2. Nehir

Akdenizin yanı sıra Lübnan’da nehir ve göl gibi akarsu kaynakları da vardır. Bunlardan Şeria Nehri coğrafi konumuyla *Yeraltında Dünya var* romanına girmiştir.

“Şeria dediğiniz nehir Akdeniz’e mi akar beyim?”

“Denize akmaz. Kaynağı burada, civarımızdadır. Oradan Hülle, daha sonra Taberiye göllerine karışır, nihayet, seviyesi denizden dört yüz metre kadar aşağıya düşen ve bir göl olan Lût Denizi’ne dökülür. Hazreti İsa bu nehrin sularında vaftiz edilmiştir.” (Karay, 2009 k, s.249)

Nehir, özellikle yatağında tonlarca altın gömülü olduğu efsanesiyle romanda önemli yer tutmuştur:

Lübnan arazisi içinde altın mevcuttur; fakat bazılarının sandığı gibi Litani veya Bardoni çaylarında zerre halinde değil, şıkır şıkır, kesilmiş sikke şeklinde, sandık sandık! Tam üç ton ağırlığında altın! Bunun kıymeti hakkında bir fikriniz var mı?

Ha, şu Alman altını efsanesi mi? Şeria Nehri yatağında, yahut Baalbek civarında gömülmüş, zırhlı sandıklar içinde milyonlar! Define arayıcılarının göz koydukları, ele geçirmek istediği define! Bu filmin senaryosunu biliyorum. (Karay, 2009 k, s.253)

2.1.3.3. İklim

Refik Halid sürgünde en çok sıcak havadan rahatsız olmuş ve bu iklimin yazı yazma aktivitesini etkilediğini düşünmüştür. Zira Lübnan’da esen sıcak rüzgârların etkisiyle rehavet ve sıkıntı haline kapılarak birçok kez yazısını tamamlayamamıştır:

“Peki ama ben eseri bitirmemiştim ki...1923 Nisan’ında başlamış, sıcaklar basınca yarıda bırakmışım.” (Karay, 2009 j, s.13)

...

Sağımızdaki uçurumun bin metre aşağısında Bahrisefit, solumuzdaki sırtın bin metre yukarısında da Cebeli Sannin vardı. Birisi ezici, diğeri çekici bu iki haşmetin ortasında simsiyah feraceli iki Maroni rahibi ile beraber, ikindi güneşi tepemizde, arka arkaya, acele acele, taşlı patikayı takip ederken kendimizi temmuz sıcağından faaliyete gelmiş azman karıncalara benzetiyor ve büsbütün ufalmış, kurumuş hissediyorduk. Sanki bizim vücudumuz da birer gevrek kabuktan ve kanattan ibaretti. Şu heybetli tabiat içinde, ufak bir sadme ile,

böcekler gibi, sırtüstü yatıp hemen ölüverecek ve yolun kenarına sıcaktan derhal kurumuş ve toz olmaya hazırlanmış birer kara kabuk bırakacaktık. Aşağıda iken insanlıktan duyduğumuz gururun, içimizde zerresi kalmamış, bu bin metre yükseklikle bin metre derinlik arasında çabalayan birer buçuk metrelik boyumuza baktıkça bütün izzeti nefsimiz kırılmıştı. (Karay, 2009 c, s.89)

Refik Halid Lübnan'ın, kış güneşini ise çok sevmiştir:

Kış güneşi...

Sabahleyin güneşe bırakılmış kalaylı bir tas su gibi şıkır şıkır, ılık içinde keyifliyorum.

Portakal, limon çiçekleriyle yaseminlere bu ılık, aydınlık, tertemiz ve sessiz, sedasız şubat havasından bir coşkunluk gelmiş... Sanki kalbur içinde patlatılan mısır buğdayları gibi gözümün önünde pıtır pıtır çatlıyor, iri iri açılıyor, mütemadiyen çoğalıyorlar, dalları, avuç avuç dolduruyorlar. Zaten benim başımda da kemale ermiş bir meyve tatlılığı duyuyorum; vücudumda taşkın ve feyizli bir nüsge dolaşıyor; nebatata has bir tevekkül, huzur ve iştaha ile açık havadan kâim alıyorum, olgunlaşıyorum. Yüreğimde sevgilisi tarafından ilk defa öpülmüş bir kızın muradına ermişlere mahsus bir baygın neşesi var. Onun gibi derin dalgınlıklar geçiriyorum ve dudaklarım çapkın bir türkünün nakaratını tekrarlıyor. O kız maşukuna nasıl daha fazla sokulmak, vücudundan daha fazlasını vermek isterse ben de bu dinç, gülbüz, levent güneşi kendime büsbütün sarmak istiyorum; kucaklamasını kâfi görmüyorum. Öğlemin minare tepelerindeki yeni yıldızlanmış alemler gibi pırıl pırıl, şevk içinde yanıyorum.

Bu öyle bir ziya ki yakmıyor, gözleri almıyor, dimağı yormuyor; sadece aydınlatıyor; ferahlık, açıklık içime geçiyor, derunumu ışıık içinde bırakıyor. Kalbim mumların binlerce ışığını küçük sinesinde toplamış bir avize çingili gibi bu şaşaa içinde en parlak, rengarenk parıltılı, çok mesut bir köşe... Aklımda hep ziyadar, güzel, saltanatlı şeyler var: Güya allı yeşilli camlarla kubbelenmiş mermer ve fağfur bir kap içindeyim; çılgın bir fiskiyenin pırlanta sağanağı altında havuz, duru beyaz incilerle taşıyor; sarı sırmalar canfes yastıklar üzerindeki yüzüme camekânın renkleri düşmüş, müslinlere bürünmüş bir halayık kenarda portakal soyuyor; ağzımda limon ve turunç çiçeklerinden toplanmış bembeyaz bir oğul balı çeşnisi buluyorum; kendimi eski Bağdat'ın çinili bir kasrında veya Arap gırnatasının somaki bir sarayında veyahut ta Hint mihracelerinin fildişinden işlenmiş bir mabedinde sanıyorum, bu ne sihirli, icazkar bir güneş ki bana tarihin zevklerini sürdürüyor, hâzinelerini tattırıyor, dilrübalarını sardırıyor?

İkindin Boğaziçi'nin Anadolu kıyısındaki camlar bir billur' aydınlığına göğüs germiş, etrafıma bakıyorum. Arkamda çam korularının parça parça neftileştirdiği yeşil bir dağ, karşımda yelkenlerin yer yer beyazlattığı şot mavisinde bir deniz var. Boşaltılan gaz, huniye dökülürken nasıl leyla ki bir iltima yaparsa öyle, bazen sulara yan mor bir parıltılı renk yayılıyor, gökle denizin kavuştuğu yer, çatlak ve mavi bir Buhara tabağı gibi diş diş kenetlenmiş, birbirine kaynatılmış, izi seziliyor; galiba açıklar dalgalı... Burada her şey durgun ve rahat. Fırtınalar kopan, kasırgalar çıkan, yağmurlar yağıp karlar yığılan memleketlerin varlığına inanmayacağım geliyor. Bu parlak güneşten birer parçasını kabil olsa da mücevher gibi mahfazalara koyarak loş ve ıslak memleketlerde kalan sevdiklerime hediye edebilsem... Kutuları açtıkları zaman

yüzlerine vuran aydınlığı şimdi burada görür gibi oluyorum, çocuk saflığıyla gülümsüyorum. (Karay, 2009 c, s.92-93-94)

En çok da kış gecelerinin ılık sükûnetinden mutluluk duymuştur:

“Yaleyil!” diye Allah’a şükreden badiye geceleri olmasaydı sahralar şiiri ve aşkı nereden tadacaktı? Geceyi kaldır, daima güneşli bir dünya ne kadar can sıkıcı ve kaba olurdu!” (Karay, 2009 c, s.145)

Refik Halid *Yerlatında Dünya Var* romanının Nebil karakteri aracılığıyla Lübnan’ın yakıcı sıcaklığını pek çok kez gündeme girmiş ve bundan yakınmıştır:

“Fakat az sonra yeise kapıldım: mevsim yaz... Şehirde oturmazlar, ya Cebel’e çıkmışlar yahut İstanbul’a gitmişlerdir.” (Karay, 2009 k, s.329)

...

“Şu var ki, yüksek ve rutubetsiz ovalara mahsus gecelerdendi; karanlığı podösüet deri gibi tüylü ve yumuşak, aynı zamanda yeni kaynamış zift gibi gri pırıltılı hoş bir şeydi. Dışarıya çıkınca lambamı yakmazsam yıldızların ışığında rahat rahat etrafımı gözlemek mümkündü.” (Karay, 2009 k, s.303)

2.1.4. Lübnan Dağları (Cebel) ve Ovaları

Lübnan dağları, serin, temiz havası ve eşsiz manzarasıyla Refik Halid’in ruhuna her zaman iyi gelmiştir. Romanlarının ana karakterleriyle de dağlardan sıkça söz etmiştir. *Sürgün* romanında canı sıkkın olan Hilmi Efendi daha sonra Şakir Bey’in köyüne gittiğinde Lübnan’ın muhteşem dağlarının manzarasıyla keyiflenmiştir:

Safa geldiniz, safalar getirdiniz. Nasıl buldunuz bakalım bizim Cebeli

Lübnan'ı? Şu manzaraya ne buyurursunuz?"

Hilmi Efendi, oturduğu köyün methi bahsinde birdenbire resmileşip kendine cem sigasıyla hitaba başlayan arkadaşına cevap verdi:

“Yalancı cennet!”

“Şu manzaraya, esen havaya bakınız hele! Yahu, limonata mısın mübarek!

Adamın canına can katıyor.”

“Hakikaten öyle... İnsan burada ölmez.”

Beyrut'u uzaktan, kuş bakışı görüyorlardı. Çamfıstığı korusunun gölgesi içinde, tertemiz bir dağ havası ciğerlerine genişlik, nefes alışlarına kolaylık verdiği için Hilmi Efendi kendisini tüy gibi hafif buluyor, haftalardan beri süren rençperliğinin yorgunluğunu, kollarındaki, bacaklarındaki ağrıyı ve kesikliği artık duymuyordu. Rahat bir bahçe kanepesine şöyle, yarım yamalak ilişince ev sahibi:

“Yo,” dedi, “buna öyle iğreti oturulmaz; bırak kendini, yaslan, ayaklarını da uzat, hah, şimdi oldu!”

Hilmi Efendi, çiçekli bir bahçede ve masmavi bir göğün adeta koynunda, bin metre yüksekten denize bakarak ve onun bir kenarında şimdi harç taşıyıp çakıl karıştıran arkadaşlarını hatırlayarak, kanepesine yatar gibi uzanmış, haline şaşıyordu.

Ne cehennem yerdı o aşağısı. (Karay, 2014, s.49-50)

Özellikle Lübnan'ın Cebel bölgesinden Beyrut'a bakmak Hilmi Efendiye çok iyi gelmiştir:

Şehre yayan üç saatte varacağını kestirmişti; karnı toktu, doğru barakasına gider, uyku vakti de gelmiş olacağından bir şey yemeden yatar, zıbarırdı. Derken, yarı yolda, etrafı yüksek dağlarda rastlanan duman bastı. Denizin buğusu, böyle çoğu akşam, Cebel'e tırmanır, göz gözü görmeyecek kadar koyu bir sis yer yer köyleri, yamaçları kaplardı. Otomobil fenerlerini, ev ve dükkân lambalarını hâle çevirmiş fırtınalı aya benzeten bu duman, hamam önü gibi yaş odun ve çürük saman kokuyordu; sesler boğuklaşmış, bastığı yeri görmediği için yürüyüşüne bir emniyetsizlik gelmişti. Sonra toprağa inmiş, yaslanmış olan bulutun birdenbire çekilip gittiğini gördü; tepede yıldızlar yıkanmış ve cilalanmış bir temizlikle şıkır şıkır parlıyor, aşağıda, Beyrut'un ışıkları, yaklaşmış gibi canlı canlı, teker teker parlıyordu. (Karay, 2014, s.55-56)

Yeraltında Dünya Var romanında da Nebil sevgilisi Nihan'a Lübnan'ın dağlarını hayranlıkla tanıtmıştır:

Civar dağların karlı şahikalarını yeni sevgilime gösteriyorum.

“Şu karşıdaki Cebelüşşeyh... Arkamızda, solumuza rastlayan Lübnan silsilesinin Sannin'i! Üç bin metreden fazla yüksekliktedir, sedir ağaçları onun yamaçlarında yetişir. İçlerinde kırk metre uzunları varmış. Bu ağaç dünyanın üç büyük sıradağında bulunur: Himalaya, Atlas ve Lübnan... İsterseniz yarın Trablus'a gideriz: Ilık portakal bahçelerinden karlı tepelere yükselir, sedir ormanını görürüz. (Karay, 2009 k, s.149)

Ama bu güzellikler, Nebil için ancak Nihan yanında olunca bir anlam taşımaktadır. O gider gitmez yeniden eski huzursuzluğuna dönmüştür:

“Birdenbire sevincim dağıldı; dumandan bir sevinç bu... şimdi mahzunum. Güneş uzakta Lübnan silsilesinin çıplak tepeleri arkasına doğru sanki her g nk nden fazla bir süratle kayarcasına çekiliyor. Neredeyse karanlık basacak.” (Karay, 2009 k, s.298)

2.1.4.1. Buka Ovası

Cebel dağından sonra Lübnan’ın Buka Ovası ise *Yeraltında Dünya Var* romanına bunaltıcı havasıyla girmiştir:

Hangi şehre gide eğim? Zira size daha anlatmadım Buka Ovası’ndaki  iftliğim iki büyük şehrin ortasına düşen bir mevkidedir.

Buka ve o iki şehir neresidir, nerededir? İleride tafsilat vermek üzere kısaca söyleyeyim: Anavatan toprağında değildir. Buka Ovası Lübnan ve Antil bnan sıradağlarının arasındaki düzlüğün ismidir ve deniz sathından bin şu kadar metre yükseklikte bulunduğu için bir “yayla ova”dır. Öyle olmakla beraber iki tarafını yer yer karlı tepeleriyle koca koca dağlar çevirdiğinden insan kendisini çukurunda, denizle bir hizada zanneder; yayla havası alır ama gözleri bu zevkten, kendisini yüksekte duymak keyfinden mahrumdur. Zaten Buka yüksek ise de coğrafyacılarca bir çöküntü ve bir çukurdur. Ucu ta Türkiye’de Amik Ovası’nı bulur.

Kaptan mevkiine alışmış bir insan için kendisini çukurda hissetmek azaplıdır. İki büyük şehre gelince; yüzünüzü kuzeye çevirirseniz sağdaki yüksek tepelerin

ardında çöl ve bu çölün gayet sulak bir vahasında Şam vardır. Soldakiler Akdeniz'i ve onun Yakınşark'taki liman şehiri olan Beyrut'u kapatıyor. İster Batılı, ister Doğulu mizacına uygun surette hoşça vakit geçirmek ikisinde de mümkündür.

Kısaca çiftlik mühim bir mevkide ve Şam- Beyrut anayolunun üzerinde, Rayak istasyonunun civarındadır. Lâkin bina vaktiyle eski şose hesaplanarak kurulduğundan şimdi yarım kilometre kadar geriye düşüyor. Yağmurlu günlerde ana yola kadar yayan gitmek, otomobile oradan binmek icap etmektedir. Kendi arabanızdan istifade imkânsızdır (Bunları ehemmiyetle işaret edişimin sebepsiz olmadığını sonradan anlayacaksınız.) (Karay, 2009 k, s.109-110)

Öyleki Buka ovasında yağmur bile beklenen etkiyi yapmamıştır. Çünkü roman kahramanının aklı İstanbul'un harika yağmurlarında kalmıştır:

İnziva yerim bazen limanda bir şileptir, bazen bir ada... Bu defa bir tesadüfle Buko Ovası'na düştüm.

Yağmur durmadan yağıyor, mevsim yağmuru... İlkbaharda, Nisan yağmurlarındaki renkliliğinden mahrum bir yağmur yağıyor. Gözlerim mor salkımları, leylakları, erguvanları arıyor. Yazık ki burada kameriyeler, çardaklar, duvar sırtları mor salkımların o Çin fağfurları renginde taşkın ve koyu köpüğüyle donanmamış. Üzüm şeklinde çiçek veren mor salkımlar arılara bal yapacakları nazik usarelerini cömertçe ikram edemiyor. Bahar yağmuru ancak mor salkımlarla leylakların açtığı bir memlekette çekilebilir. Düpedüz yeşillik hayvanlaştıracı bir şeydir.

Şu dakikada yağmurlu hiçbir yer istemiyorum. Bilirim, İstanbul yağmuru da uzun sürünce hazin olur. Islaklık iliklerimize işler; damı akmaz bir ev içinde bile damlalar sırtımızın ortasına düşüyormuşçasına insana ürpertiler verir. Hele bu sırada kulağınıza sis ve pus tabakalarını ıslak tülbent gibi yırtarak gelen yakınlı uzaklı satıcı sesleri... Vapur, tren düdüğü! içinizi eriten bir melal bestesidir onlar! Başka bir derdiniz olmasa da yaşamaktan usanç duyurmaya yeter. (Karay, 2009 k, s.105)

2.1.5. Lübnan'ın Şehirleri

2.1.5.1. Beyrut

Refik Halid'in sürgün hayatında en uzun yeri Beyrut tutmuştur. Dolayısıyla Beyrut hatıraları günlüklerine fazlaca yansımıştır. *Bir içim su*'da beyrutta bir sabahı şöyle anlatmıştır:

Beyrut'da sabah...

Açıklara, deniz üstündeki yelkenlere güneş vurduğu halde şehir, hâlâ, tepeleri belli belirsiz ışıklı, loş, yüksek dağların gölgesinde, alacakaranlıkta idi. Fakat bir aralık, yamaçların arasına, kuytu bir yere, sivri bir ziya oku saplandı; sonra dağın yosun bedenine som gümüşten açılan bu parlak yara içinde güneşin keskin sırtı, yağlı bir bıçak gibi sessizce, kolayca yol açarak genişledi, ferahladı; bir nur pınarı, evvela, göğe doğru kaynadıktan sonra, kendisini tutamayarak, Beyrut'un tepesine bir cıva sağanağı gibi döküldü; her taraf bir anda ılık içinde kaldı; bir anda memleketin çıplak teni bu nurdan köpükle yıkandı, denizin aksile cilalandı ve camların parıltısıyla süslendi; bambaşka, terütaze bir manzara aldı.

Nur sağanağı gözleri alıyordu. Limana yaklaşan bir vapur, bu haşmetli, taşkın güneş selamlar gibi meserretle  tt  ve birbirinin sırtına yaslanmış, uzaklaştıkça yükselen ve yükseldikçe uzaklaşan başları göklere ermiş, elele, omuz omuza, sıra sıra, katmer katmer dağların, Cebeli Lübnan'ın hissiz, sinirsiz sanılan kaya yüreklerinde bu yolcu getiren, hasret kavuşturan ses, derin akislerle, bir tunç enini gibi, için için, p rvakar, inledi ve yamaçların zırh kaplı sırtlarında uzun  rpermelerle, p rheyecan, titredi. (Karay, 2009 c, s.94-95)

Sürgün romanına ise, Lübnan'ın baş şehri Hilmi Efendi'nin daralmış gönlünü portakal kokularıyla bir nebze olsun ferahlatan yer olarak girmiştir:

Sabaha karşı Beyrut göründü. İskelelere uğramak şartıyla en çoğu bir haftada alınan bu yolu, kereste yüklü, şilep bozması, k c k, köhne vapur -dosdoğu geldiği halde- ancak on günde g c bela aşabilmişti. Ege Denizi'nde mevsim fırtınalarını yerken Hilmi Efendi, bir aralık ümide kapıldı. “Galiba batacağız,” diyordu, “kurtulacağım.” Fakat aksi gibi, Rodos önlerinde rüzgâr düştü; Kıbrıs açıklarında ise ılık bir bahar havası başladı; etrafa hoş ve olgun bir koku, yeni kesilmiş ge kince bir karpuz kokusu yayıldı.

Güvertede yataklarını yan yana serdikleri şamlı yolcu bu rayihanın denize Trablus'taki portakal bahçelerinden sindiğini söylüyordu; ağaçlar çiçekte imiş, bir taraftan yemişler olgunlaşır, pişerken öbür taraftan yeni yetişeceklerin goncaları açılır, bütün Lübnan kıyılarında, şimdi portakal devşirilirmiş...

Memleketinden hudut harici edilen yüzbaşı mütekaidi' Hilmi Efendi cennet gibi bir yere gittiğini biliyordu. Meşrutiyetin üçüncü senesinde taburuyla Yemen'e gönderilirken Beyrut'ta bir hafta eğlenmiş, hem şehri görmüş hem de Cebel köylerinde gezintiler yapmıştı. Fakat bu sefer sırtında üniforması yoktu; memleket de artık onun yabancıları olmuştu. (Karay, 2014, s.7)

Eşsiz manzaralarıyla Beyrut Hilmi Efendinin gözünde özlem duyduğu İstanbul'u canlandırmıştır:

Şubat içinde Beyrut'ta yaz çoktan başlamış gibiydi. Yaklaşan sandalların tenteleri Hilmi Efendi'ye, Hıdırellezde, Kâğıthane'ye giderken güneşliklerini takan İstanbul kayıklarını hatırlattı. Hava zaten bir bahar sevinci ile coşkundu; insana taze çayır kokusu aratıyor, fulya ve zerrin demetlerini özletiyordu. Geçen sene, böyle bir günde karısı ve kızı ile Unkapanı'ndan neşeli neşeli Söğütözü'ne geçtiklerini, kayıkta peynirli pide yediklerini düşünerek bir yıl sonraki şu ayrılığa akıl erdiremedi; İstanbul'dan başka bir yerde olduğuna inanamıyor gibi etrafına daha dikkatle bakındı. Şehrin arkasında, birbirinin sırtına yaslanmış, uzaklaştıkça yükselen ve yükseldikçe uzaklaşan, başları masmavi göğe ermiş, el ele, omuz omuza, sıra sıra ve katmer katmer dağlar, bir dağ deryası, Lübnan'da, yabancı diyarlarda olduğuna şüphe bırakmıyordu. Öyle bir zenginlik, mamurluk, temizlik, süs ve lüks ki deniz ortasından bakınca manzara daha ziyade uydurma, verniği yeni vurulmuş, kokusu henüz üstünde, yağlı boya taklidi basma kahve ve berber duvarı tablosuna

benziyordu. Kocamustafapaşa'daki perükâr Salim'in aynası karşısında çiğ renkleri buna benzeyen çok süslü bir resim asılıydı ve Hilmi Efendi saç kestirir, tıraş olurken yüzünü görmeyi sevmediğinden o levhanın aynadaki, büsbütün parlaklaşmış aksini yıllardan beri seyreder dururdu.

Baktığı bu levhayı bir daha görmeyeceğini düşünerek içi sızladı; sonra bütün Lübnan dağlarının yükü sırtına vurulmuş kadar yorgunluk duyduğu için seyirden vazgeçti, şilte denginin üzerine mecalsiz çöktü, başını önüne eğdi. Şimdi de kızı aklına gelmişti.

Seher beraber bulunsaydı, şu manzara, hele hurma ağaçları ne kadar hoşuna giderdi!" diyordu. On sekizine yeni basmış olan Seher'in vapurda kara gözlerinden pıtrak gibi yaşlar dökerek boynuna sarıldığı zamanı, ayrılık sahnesini düşündü; kenardaki genç memurun ona nasıl çapkıncasına baktığı, sırttığı gözünün önüne gelerek İstanbul sokaklarında terütaze, İratsız, akarsız, cahil bir anne elinde bıraktığı kızının akıbetinden korktu. Oynakça demeye cesaret edemiyordu ama biraz hoppalığını sezdiği, üzüldüğü Seher, gurbette içinin en belli başlı derdi olacaktı. (Karay, 2014, s. 8,9,10)

Beyrut *Yeraltında Dünya Var* romanında da önemli bir mekân olmuştur:

Mayıs sonu güneş yedi buçuğa doğru batmaya başlar: Beyrut'un en güzel saatindeyiz. Bulunduğumuz teras, arkamızdaki binalar, önümüzdeki korniş, eşya ve biz tiyatro sahnesinde imişiz de yan projektörlerden üzerimize henüz iyi açılmamış, koyulaşmamış leylaklar tazeliğinde bir ışık aksettirmiş gibi gözleri dinlendiren ve aydınlatan ışıktan sulu boya bir

resim seyrediyoruz. Boyamız öylesine hafif, uçucu ki güneşle kalsak çabucak solacak, silineceğiz sanki!

Avukatım otomobiliyle evvela El Minar tarafında bir gezinti yapmamızı teklif etti. Burası bir burundur, ucunda bı deniz feneri, altında pembe bir kumsal vardır: şehrin güney köşesi... (Karay, 2009 k, s.188)

2.1.5.2. Baalebek, Zahle ve Ştora

Rakısının nefasetiyle meşhur Zahle bize yakındır, lâkin mevsimi gelmediğinden gazinoları ve kahveleri kapalı, kasaba hazindir. Daha yakınımızda ve anayol üzerinde Ştora denilen bir yer var; Cebel'in iki bin metrelik tepelerinden inen veya buraya çıkacak otomobillerin durağı, dinlenme istasyonu, ağaçlıklı bir kavşak noktasıdır; lokantaları, meyhaneleri gece gündüz açık ve müşterilidir; onun için de etrafı hareketlidir. Zahle ve Baalbek yolu da buradan ayrılır. (Karay, 2009 k, s.199)

2.1.6. Lübnan Köyleri ve Kasabaları

Refik Halid'in *Gurbet Hikâyeleri*'nde yer alan "Testi" hikâyesi tamamıyla Lübnan'da geçmektedir. Hikâye, Refik Halid'in yaşadığı Lübnan köyünün tasviri ile başlamaktadır. Fıstık çamlarıyla bezenmiş dağlara sahip bu güzel köy, Refik Halid'e ressamın tablosuna çizdiği kadını anımsatmıştır:

"Oturdüğüm yayla Akdeniz'e bakan yüksek bir sırtta idi: kenarı fıstık çamlarıyla süslenmiş bir ufacık, akçıl, kayalık Lübnan köyü... Bu koyu nefi, terütaze, cilalı ve tumbul fıstıklar, dağların çıplak, sıcak karnı altında siyah, hür ve kabarık nü

tablolardaki bir tutam gölge kadar göz alır, göze batar, kuytuluk tesiri yapardı.”

(Karay, 2009 g, s.27)

Refik Halid sürgün hayatının bir bölümünü, Beyrut ‘ta Kerasan kazasının merkezi Cuniye kasabasında geçirmiştir. Hoş manzaralı olan bu sakin kasaba Refik Halid’e huzur vermiş, içindeki memleket hasretine bir nebze de olsa iyi gelmiştir. *Bir Ömür Boyunca*’da yer alan anılarının birinde, eve dönerken yaşadığı mutluluğu şöyle dile getirmiştir:

“Islık çalarak köy yollarından akşamın dağlara deniz maviliği veren yumuşak ışığı içinde mesut, evime, odama, yatağıma dönüyordum. Rıza Tevfik’in Cuniye şiirinde söylediği gibi:

Havada bir safa cereyanı vardı.

Dağlardan, taşlardan taşıyordu hayat!” (Karay, 2009 d, s.22-23)

Özellikle Cuniye kasabasındaki evinin manzarası onu büyülemiştir:

“Bereket kocaman terasından dağlara ve denize doğru görünüş çok güzeldi; Cebel tarafı heybetli, körfez ciheti ise bir kartpostal manzarası kadar renkli-hayır, buna boyalı demek lazım- boyalı, adeta matbaadan henüz çıkmış, henüz kurumamış gibi boya kokulu, cilalı ve yapışkandı.” (Karay, 2009 d, s.105)

Bir İçim Su’da Cuniye’de bir sabahı şöyle anlatmıştır:

“Cuniye’de sabah...

Doğu tarafında duran kapkara bir bulut, nereden geldiği farkedilmeyen bir aydınlıkla, evvela, vapur dumanı rengini aldı ve bir duman gibi gittikçe genişleyerek inceldi, seyrekleşti, tül gibi krep gibi nazık bir şey, nihayet bir ışıktan gölge oldu. Sanki gök aşağıya çevrilmiş ve Cuniye'nin süt mavisinde, serin ve uslu körfezi, semanın denize benzeyen boşluğuna, nazenin bir yaz bulutu gibi yukarıdan gölge salmıştı. Gök denizi gibi yüzülecek ve deniz, sema gibi uçulacak bir yer olmuştu.

Gizli aydınlık biraz daha arttı.

Şimdi, menekşe şurubu rengini bulan bulutlar ışıldayarak tatlılandı... Sabahın tazeliği, serinliği ile buğulanmış tertemiz göğün billur kasesinde bu şuruptan bulutlar, nazlı rüzgârın görünmez kaşığıyla karıştırılıyormuş gibi gittikçe yayılıyor ve su katılıyormuş gibi de gittikçe eriyip açılıyor, insana, içmek arzusu veriyordu.” (Karay, 2009 c, s.95)

Refik Halid *Yerlatında dünya var* romanında ise Duhrul- Şuayr yaylasını ayrıntılı olarak tasvir etmiştir:

Metr Hâşim, herkesin bildiği ve asıl Cebel olarak tanıdığı Aynı - Sofyar ve Aleyye tarafına sapmıyor; Trablus yolunda, kuzeye doğru gidiyoruz. Sebebini sordum. Lübnan'da yayla kasabalarının en güzelleri merkez kısmındadır; ben dostlarım Zaydunlar için kendimin de yazı geçirdiğim Sennin eteğindeki Duhrul- Şuayr'ı münasip bu luyorum. 1200 rakımlı bir sırttır, havası latiftir; civarını fıstık çamlarından bir orman süsler; fazla modern değildir ama riz. Siz de ara sıra gelirsiniz; üç tane oteli vardır.” Kibarlar yaylasıdır. Sıkıldıkça eğlence yerlerine gider, döneriz. Gönlüm

öyle şeyler istemiyor, Nihan gözümde tütüyor. Halbuki deniz kenarı, Akdeniz'in geri kalmış, daha tabii güzellikte ikinci bir Rivera'sı üzerinde sol tarafımız engin deniz, sağımız yalçın dağlar, tepede karlı Sennin ne sevimli, şirin bir yoldu bu! İki taraf portakal ve limon bahçeleri... Muz ağaçlarının yeni sürmüş, daha doğrusu yeşil atlastan birer püsküllü bayrak gibi direğinden yani dalların dan sanki çevrile çevrile açılmış, sarkık, nümayişçi yaprakları; arabamızın rüzgârıyla biz geçtikten sonra uğurlarcasına sallanıyorlar. (Karay, 2009 k, s.198)

2.2. Mekân-Mimari

Refik Halid, Lübnan'ın doğasının tasviri yanında, yaşam alanları ve mimarisini de detaylı bir şekilde anlatmıştır.

2.2.1. Lübnan Evleri

Varlıklı bir aileden gelen Refik Halid, İstanbul'un Beylerbeyi semtinde doğmuştur. İki yaşındayken babası Erenköy'de bir köşk satın almış ve böylelikle yazarın çocukluğu ve gençliği yazları Erenköy'de, kışları da Şehzadebaşı, Beyazıt semtlerinde geçmiştir. (Aktaş, 2004, s.16)

Dolayısıyla güzel köşklere yaşayan Refik Halid için Lübnan evleri gözüne küçük görünmüş ve hep hayalinde İstanbul yalılarını canlandırmıştır:

Şimdi Beyrut evleri midye ve istiridye kabuklarından yapılmış, dam, pencere yerine, ötesine berisine mercan ve sedef parçaları yapıştırılmış, ağaç diye şişe

kırıklan sokulmuş oyuncak levhaları andırıyor; yalancı bir şey gibi duruyordu. Hatta güneşin aydınlığı bile uydurma sanılırdı; ayna ile yüze aksettirilmiş kadar kamaştıncı, fazla ışıldak çok civcivli idi. (Karay, 2009 c, s.94)

Bir İçim Su' da Lübnan evlerini midye kabuklarından oyuncaklara benzeten yazar, *Sürgün* romanında da Boğos Ağa'nın üç odalı evini bile İstanbul'daki evlere göre bir hayli küçük bulmuştur:

Boğos Ağa'nın evi üç odalı; denizi gören bir salaş balkon da var, oraya göre saray... Etrafında tentene çevrilmiş bembeyaz patiska örtüler serili tertemiz minderlere oturdular; önlerinde bir teneke tepsi: Üstündeki Dolmabahçe Sarayı'nın resmi yavaş yavaş meze tabakları kondukça kayboluyor. İçmeye başlıyorlar. (Karay, 2014, s.44-45)

Aslında Refik Halid'in bahçe düzenine ve çiçeklere olan ilgisi ailesinden geçmiştir:

“Bahçe tanzimi ve çiçek bu ailede eski bir meraktır; hatta Karakayış oğulları İstanbul'a yerleştikleri vakit, gül yetiştirmekle şöhret bulmuşlar ve bununla devrin padişahlarına ve sarayına hülül etmişlerdi...” (Aktaş, 2004, s.15)

Bu sebeple olmalıdır ki yine *Sürgün* romanında Suzidil adlı kahramanının ağzından bir çam korusunu sırf rıhtımında deniz çalkalanmadığı, içinde şirket vapurlarının dolaşmadığı için olumsuz değerlendirmelerde bulunmuştur:

Suzidil, Boğaziçi’ndeki sarayın alışkanlığı ile bu Lübnan köşkünün bahçesindeki çam ağaçları kümesine kuru ismini vermiştir. Manolyasız, çınarsız, erguvansız ve sarı salkımsız bir kuru... Bülbül sesi gelmeyen ve rıhtımında deniz çalkalanmayan bir kuru... İçine ne şirket vapurlarının düdükları aksediyor, ne de bacaların kalın pliseli dumanları sarılıyor. Gölgesi kafes kafes, toprağa katı ve akçıl, sadece çam dikilmiş yavan bir bahçe kenarına o ismin verilmesi Şehzade’yi kızdıracasına güldürmektedir; nükte yapıyor:

“Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler! (Karay, 2014, s.74)

Aynı romanda Hilmi Efendinin ağzından ise, taştan yapılmış Lübnan evlerine karşı hayranlıklarını dile getirmiştir:

Bu Beyrut’ta ne heybetli, ne geniş, ne şirin evler, taş konaklar vardı. Camekânlı balkonları, mermer döşeli avluları, hurma ve çam gölgeleri altında havuzlarında fiskiyeler şırıldayan bahçeleriyle birer saray... Dünya üzerinde yersiz yurtsuz kalmış iki arkadaş birbirlerine hiçbir şey söylemeden bir müddet yürüdüler. Apti’nin bile bu servet, saadet yuvaları karşısında, kıskançlıktan, talihsizlikten, düşkünlüğün tesirinden dili tutulmuştu; silkinmek lüzumunu hissetti, homurdandı: “Görüyor musun,” dedi, “İttihatçılar bize neleri kaybettirdiler?” O, her nereye baksa, başından ne geçse, hangi meseleyi tahlile kalkışsa işi hep bu noktadan görürdü, particilik bakımından... Hilmi Efendi ise etrafını, gördüğüne inanamayan bir bakışla, çölde seraba dalmış gibi seyrediyordu. Sanki iki sıra evler, başka kürelere ve başka çeşit insanlara mahsus, bulunmaz kavuşulmaz, hayal mahsulü şeylerdi; bir tanesinin bahçıvan kulübesine yerleşmek ona ne umulmaz bir nimet olacaktı. İstanbul’da minimini saksılarda güç bela

yetiştirilen, kışın limonluklarda saklanan birçok bodur fidanlar burada çınarlar gibi gelişmiş ve allı sarılı çiçeklerle pürnakıl donanmış, dallar birbirine dolanmış, dolaşmıştı. Bu ne kadar yasemin, gül, ful bolluğu... Parmaklıklardan taşmış, sokaklara sarkmış, yaya kaldırımlarını kuru çiçekleriyle kapatmıştı. Fakat tuhaftı, kızgın güneş altında memlekete hâkim olan koku, ıslak köşe başlarından, duvar kenarlarından fışkıran amonyaklı bir keskin, inatçı idrar kokuşuydu; çiçek rayihasını değil, bunu duyuyorlardı. Apti:

“Adam olmaz bu herifler,” diyordu, “para insanı adam etmez, vesselam!”

(Karay, 2014, s.19-20)

2.2.2. Köy ve Kasaba Evleri

Refik Halid, *Bir İçim Su* adlı eserinde “Bizımmar’dan Levhalar” başlığında, Lübnan köy evlerinin doğayla birleşen güzelliğini de şöyle gözler önüne sermiştir:

Her Lübnan köyü gibi burası da kırmızı kiremitli, mavi kepenkli, güler yüzlü, sağlam, temiz, dağınık evlerden müteşekkil. O evlerin önlerine kuru meşe dallarıyla örtülü çardaklar yapmışlar. O çardakların etrafına da kireçlenmiş yarım gaz tenekeleriyle kısa, horozibiği, aslanağzı, sardunya ve fesleğen dizilmiş. Bol güneş, sağlam hava ve sarnıçlardan çekilip dökülmüş serin sulardan kuvvet, feyiz, bereket bularak bütün o yeşillikler fışkırmış, taşmış, çıldırmış, renk, sıhhat, çiçek içinde.

Ön taraf sıra sıra, merdiven merdiven, kırmızı topraklı dutluklar ve bağlar...

Nazlı yaprakları ışık altında açılı filizi, yarı şeffaf, büsbütün nazenin görünüyor.

Aşağıda, yukarıda, yanda, geride, ileride, uzakta, yakında, bütün yamaçlar,

dereler, tepeler, hep böyle, semt semt, dükkândan yeni alınmış oyuncaklar gibi parıl parıl, renk renk cilası üstünde köy serpintileri, manastır ve kilise kuleleri... Döne döne, girift ola ola, kâh kaybolur, kâh beklenilmeyen bir taraftan çıkıp görünen, çocuk iken mekteplerde oynadığımız su yolları gibi ucu, bucağı bulunmaz şoseler bu köyleri birbirlerine bağlamış, yollardan örülü bir balık ağı içinde Lübnan, denizden henüz çıkmış kadar pırıl pırıl, akisler yaparak, yanıyor. Bunlardan başka, eski devirlerden kalmış, çakıllarla dolu, dik, dolambaç, fakat cazibeli patikalar, keçi ve kesi yolları var. İnsana masallardaki âşık seyyahlar gibi eline bir asa alıp ayağına demirden çarık giyerek yürümek, ilanihaye yürümek arzusu veriyor.

Daha yukarılarda gene sırtlar, birbirinden yüksek sırtlar; üzerlerinde gene yollar, gene köyler, gene çan kuleleri... (Karay, 2009 c, s.81-82)

Lübnanın köy evleri *Sürgün* romanına da yansımıştır. Hilmi Efendi Lübnan'da ailesiyle yaşayacağı evin hayalini kurarken, Lübnan'ın köy evlerinden etkilenmiştir:

Lübnan köylerinde üç odalı, yeni yapı, tertemiz, ferah bir ev; parmaklıklarına yaseminler sarılmış, sundurmasına çamların dalları uzanmış; hem gölge, hem ılık içinde, hem serin, hem ılık bahçesine bir kilim seriyor, otururken başından aşağı turunc çiçekleri dökülüyor ve ciğerlerine denizin iştah açan havası doluyor. Horoz sesleri, böğüren bir inek, uzaktan otomobil boruları, ta karşıda, her saat rengini, boyunu değiştiren, İstanbul'un adaları gibi, küçülen, büyüyen, uzanıp kaban, silinip yaklaşan Beyrut! Ve evin içinde, elinin altında Seher... (Karay, 2014, s.35)

Yeraltında Dünya Var romanının ana karakteri Nebil'e göre ise, Lübnan'ın köy evleri iyidir hoştur ama camları yeterince kaliteli değildir:

Başımı dayadığım ıslak, soğuk cam, nefeslerimle buğulandı. Otomobillerle kamyonlar sanki yumru yumru şekillere girmiş zıplaya zıplaya koşuyorlar. Zaten manzarayı bozuk ve dumanlı gösteren yalnız camların buğulanması değil... Bunlar kusurlu, adi camlardır, köy evi camları! Madrabazlar öylelerini köylere satarlar. Öyle bir cam kaba ve kötü kadehin içki keyfini kaçırmaması gibi pencereden bakmak zevkini bozar. (Karay, 2009 k, s.113)

Refik Halid Cuniye kasabasının mimarisini de adeta bir tablo gibi resmetmiştir:

Yıllardan 1923 ve aylardan galiba Nisan... Otuz beş yaşına yeni basmıştım. Lübnan'da Beyrut'a yakın Cuniye kasabasında denize bakan bir kır evindeyim. Oranın kır evleri de şehirlerdeki gibi taştan yapılmış, yerleri mozaik döşeli, kendilerine mahsus üslupta çok sağlam, kunt, muhafazalı binalardır; pencereler yağmura, güneşe ve “şuluk” denilen sıcak rüzgâra karşı muhakkak tahta kepenklidir.” “Bahçeden içeriye girdim. Geniş sofadaki, köşebaşı marangozuna yaptırdığım yemek masasına bir deste kâğıt, hokkamı, kalemimi koydum (Daha o zamanlar yazı için hokka kalem kullanılır, stillo; süs gibi cepte bulundurulur. (Karay, 2009 j, s.9-10)

Refik Halid Cuniye'deki evine ilk yerleştiğinde, yerleri mozaik döşeli bu taştan sağlam yapı gözüne güzel görünmüştür. Fakat zaman geçtikçe gurbet acısı yüreğinde büyümüş ve evini yıkık dökük bir harabe olarak görmeye başlamıştır:

Cuniye’de münzevi ve yarı harap bir ev kiralamıştık; damını ara sıra lov dediğimiz taşla merdanelemek lazımdı; yoksa içeriye yağmur işlerdi. Eşyamız tahta karyola ve tahta iskemlelerle masalardan ibaretti. Bina taştan yapılmıştı ama çok iptidaî şekilde... Haçlılar devrinden kalma bir kale burcunu andırıyordu; ismini “Kalatülnah!” koymuştum. Birinci Cihan Harbi’ndeki çöl muharebelerinde bahsi çok geçen bir mevkiden dolayı!...

Demin ev hakkında “kale burcu” tabirini kullanmıştım; sebepsiz değildi, zira yemek odasının pencerelerinde sadece kepenkler vardı, cam yoktu; ayrıca tavana yakın yerlerine mazgal deliklerini hatırlatan nefeslikler yapmışlardı; kepenkler örtülünce buralardan içeriye azıcık ışık ve epeyce hava giriyordu... Tabii bazen ufak kuşlar, böcekler vesair hayvancıklar da! (Karay, 2009 d, s.104-105)

Refik Halid ve arkadaşı Sabih Şevket yaşadıkları bu evde zorluk çektiklerinden, aynı civarda yapılmış yeni bir eve taşınmışlardır. Bu evin güzel mimarisi gönüllerindeki gurbet acısını biraz olsun dindirmiştir:

“Şu var ki, hayatın en sadesinde, feragatin son haddinde bile ihtirasın yeri oluyor: Civardaki yeni yapı, mavi kepenkleri ve beton damı ile pek şirin bir eve göz koymuştuk. İçine girsek bize gurbet yükü hafıflemiş gibi gelecekti (Sonradan o evi kiraladık.)” (Karay, 2009 d, s. 105)

Yine hatıralarında bu yeni evlerine gelen süt düşkünü davetsiz soğuk misafiriyle ilgili bir anısını da paylaşmıştır:

Süt almamaya başladıktan sonra evin halinde bir değişiklik olmuştu; duvar kovuklarında yuva yapıp yavru çıkarmış kuşlar alacakaranlıkta bağışıp çırpınıyorlar, adeta feryat ve figan ediyorlar, bize sabah uykusu uyutmuyorlardı. İlkide bir yataktan fırlatıyor, bakıyor bir şey göremiyordum. Gördüğüm yalnız şu idi: Kuşlar bir tehlikeye karşı benden imdat beklediklerini gayet iyi hissettiriyorlar, kapıda göründüm mü hemen susuyorlar, adeta:

“Sakin odana girme! Burada dur; sen dururken içimiz rahat ediyor!” diyorlardı, gurbet hayatının ahmaklaştırıverdiği insanlardan olmadığım için bu doğuş ve karakter meselesidir bir tecrübe de yapmaya karar verdim. O akşam yine süt aldım ve kaynatıp masa üstüne koydum. Ertesi sabah kuşlar çırpınmadı, rahat uyuduk; lakin tencereyi yine boş bulduk!

Sütü kuşlar içiyor, karınları doyuyor, gürültüyü kesiyorlar mıydı? Olamazdı, zira iki okka sütü son damlasına kadar içemezlerdi; içseler bile masa üzerinde iz ve kir bırakırlardı. O halde?

Muammayı çözemedik; kendiliğinden çözüldü: Kuşların vaveylasıyla uyandığım bir sabah gün henüz ağarmıştı odamdan fırladım. Görünürde fevkaladelik yok. Manzara her günkü gibi latif... Terasaya yürüdüm; bunun önü boylu boyuna, evin uzunluğuna demir parmaklıklıdır; parmaklığı da yine boylu boyuna bir tahta tırabzan kaplamaktadır. Çok defa ellerimi o tahtaya dayayıp dağları ve dutlukları seyrederim.

Yine öyle yapayım dedim; parmaklığa yaklaştım, yaklaşmamla beraber gözlerime inanamadım: Tahta dayanak boylu boyunca dalgalanıp ileriye doğru yürüyordu. Tabii, yürüyemezdi; bu Musa'nın asası değildi! Ama temin ederim ki tırabzan hareket, ilerleyiş ve büküm büküm dalgalanma halinde idi.

“Bana öyle görünüyor; uyku sersemliği!” dedim, ellerimi uzattım; tutacak, dayanacaktım... Dehşetle geri çekildim. Tahta sandığım o uzun dayanak birdenbire yerinden kaktı ve bir anda aşağıya doğru kendisini attı. Arkasından koşup baktım: Yağmur borusu kalınlığında upuzun bir yılan geniş kavisler çizerek otlar ve ağaçlar arasından süzülüp kayboldu.

Anladım ki sütümüzü içen o idi; süt bulamayınca kuş yavrularını ve yumurtalarını yemeye mecbur oluyordu. Mamafih hem süt içip hem yavru yemediğine göre insaflı bir yıldı, bir vurguncudan daha kanaatkâr!

O günden sonra uğramadığına göre, istiskali mahut softadan daha iyi de anlıyordu. (Karay, 2009 d, s. 106-107)

2.2.3. Apartman

Refik Halid’in hatıralarına ve romnlarına Lübnan’ın köy evleri ne kadar güzel yansımışsa apartmanları bir okadar eski ve bakımsız yansımıştır. *Sürgün* romanında Hilmi Efendi birçok arayıştan sonra nihayet bir apartmana taşınmıştır fakat hiç de mutlu olmamıştır:

Apartmanın birinci katı bitmiş olduğundan arsadaki barakayı kaldırmışlar, Hilmi Efendi’ye yeni binada dar bir oda vermişlerdi. Çimento torbaları, boya kutuları, badana fırçaları ve kazma küreklerle beraber, artık oraya taşınmış, hiç olmazsa, sokak ortasında, herkesin gözü önünde yatıp kalkmaktan kurtulmuştu. Bu odanın anahtarını cebine koyduğu gün kendisini yarı kiracı farz etmişti bile... Hatta İstanbul’a verdiği yeni adrese bakan onu, işini düzeltmiş, yerleşmiş bir adam

sanabilirdi: Beyrut'ta Minetülhüsün Mahallesi'nde Ebülula Caddesi'nde Elhavace Tasso hanesi... (Karay, 2014, s.60)

2.2.4. Meydan

Sürgün romanına Beyrut'un Babilfarac Meydanı da ahenkli çan sesleriyle girmiştir:

Babilfarac denilen meydandaki kuleli saatin çeyrekleri bile çalan neşeli sesinde de kâğıt para geçen memleketlerdekinden başka bir ahenk var. Her çan darbesi havada, bir masa üzerinden yuvarlanıp yere düşen, ayarı halis bir lira sesiyle sanki hem çınlayarak, hem pırıldayarak geçiyor. Ve saat hoş dakikalar müjdelerken kule etrafındaki sarraf dükkânlarında da altınlar ve mecidiyeler sayılıyor; altın ve gümüş dizilerinin ellerde ve ceplerde, fırlayıp gitmeye hazır, cüsse ve sıkletlerinden beklenilmeyen bir havailikle oynastıkları işitiliyor. (Karay, 2014, s.149-150)

2.2.5. Çiftlik

Yeraltında Dünya Var romanında da bir çiftlik evi şu tasvirlerle yer almıştır:

Çiftlik binası bakımsızlıktan harap vaziyettedir; merdiven basamakları gıcırıyor, trabzanlarının tornalı dayanaklarından çoğu eksik... Kapılar esnemiş, eğrilmiş; topuzları kaybolmuş. Bereket kırık camları ve çürük çerçeveleri ben gelmeden önce Davut Ağa şöyle böyle (amir ettirmiş, damı da aktarmış).

Aşağı katta ocaklı geniş oda ile yukarıda benimki daha (azla himmet

gördüğünden, badanalanmış hasır koltuklar ve tahta sedirlerle döşendiğinden, perdeler takılıp zeminler muşamba kaplandığından oturulur hale sokulmuş. Evi sağlam ve sevimli şekle getirmek için gelecek mahsulü bekliyorum. Şimdilik barınmaktayız. (Karay, 2009 k, s.124)

2.2.6. Cami

Yeraltında Dünya Var'ın ana karakteri Nebil Lübnan'ın camilerini de hiç beğenmemiştir. Çünkü hep aklında İstanbul'un camileri vardır:

Nihan, dalgın bakışlarla artık içine girdiğimiz Beyrut'un az adamla çok görünen kalabalığına bakıyor.

“Güzel camileri yok bu şehrin...”

“Yoktur. Cami ve minare güzelliğini sen İstanbul'da görmelisin kızım!”

Minaresiz veya minareleri zevksiz bir Müslüman şehri, İstanbul'un karadan ve denizden giriş manzarasını görmüş, buna alışmışlar için hurmalar, palmyelerle süslü olsa gene de insana bir bodurluk hissi veriyor. Şirin Beyrut bir Müslüman kalabalığının oturduğu yer ise de hemen hemen minaresiz. Dört beş minare var ama Türkün anladığı manada değil!

Minarecilikte biz gerçeklen İlahî bir hüner göstermişizdir. Türk minaresi o kadar güzel ve bütün İslam minareciliğine üstün bir sanat eseridir ki bu, maddi cephesi epeyce katı hale sokulmuş dinin noksan kalan tarafına bir şiir eklemeye muvaffak olmuştur. Göğe ve manevi dünyaya ancak Türk minaresinden yükselmek mümkündür, denilebilir.

Yazık ki Nihan bu sanat ve din bahsinde bana arkadaşlık edecek kültürde değil.

Acaba yanılıyor muyum? Zira onun irfan seviyesi hakkında malumatım pek az;

sadece Sörlük Mektebinde okuduğunu ve basit anlaşılmaya yetecek kadar birkaç lisan konuştuğunu biliyorum. Bununla beraber bir denemeye giriştim; Türk minarelerini övdükten sonra dedim ki:

“Güzel minarelerimize baktığımız zaman ömrümüzün yerle bir hizadaki basitliğinden kurtulup levent ve fağfurdan imişcesine incecik, adeta şeffaf manzarasından aldığımız tesir altında tertemiz bir ruhla ideal bir âleme yol bulmak imkânını görür, bu arzuyu duyarız. Halbuki çoğu dört köşe, kalın, oturaklı olan Arap üslubu minareler o ruhaniliği vermez. Yarı kale, yarı kule bir şeydir, şerefesi taraçaya benzer, kurulup oturmak... (Karay, 2009 k, s.171-172)

2.2.7. Mezarlık

Refik Halid Lübnan’da sürekli İstanbul’u düşünme ve görünen her yerde ve herşeyde İstanbulu hatırlama hallerinden birini de *Sürgün* romanında Hilmi Efendi’nin ağzından bir mezarlık tasviri sırasında dile getirmiştir:

“Fakat Beyrut’un kerpiç kümbet, yanık taş ve kül halini almış topraktan ibaret çıplak, çok aydınlık, ruhaniyetsiz kabristanı ona Kenan’ın yalnız gurbet elinde gömüldüğünü değil, ayrı bir elinde yaşamışlara da karıştığını zannettiriyor, kederini artırıyor. Mezara bakarken kendi memleketinde ölmek ve gömülmek Hilmi Efendi’nin Allah’tan en büyük dileği oldu.” (Karay, 2014, s.39)

2.2.8. Eğlence Mekânları

Refik Halid, *Sürgün* romanında Hilmi Efendi aracılığıyla, Lübnan’ın yaşam mekânlarını turistik gezi yaparcasına gözler önüne sermiştir. Lübnan’ın iç sokaklarından birisindeki bir Acem çaycı dükkânına dikkat çekmiştir:

Hava yağmurlu olunca, limanın iç sokaklarında bir çaycı Acem dükkânı bulmuştu, oraya gidip oturuyordu. Arap olmayan çeşit çeşit müşteriler arasında bir Buharalı hacı, ne milletten olduğu anlaşılmayan bir şeyh, bir Cavalı gemici, bir İranlı Kürt, dükkânın yerlerinden kımıldamaz has mihmanlarıydı. İçlerinde Türkçe bilen yalnız Buharalıydı. Fakat ne Türkçe? Enver Paşa'nın maiyetinde harp ettiğini anlatmaya çalışıyor ve biteviye gözleri sulanıyor, nemli burnunu hırkasının kollarına siliyordu.

İranlı Kürdün köşede, aşiret beyi azametiyle, güya çayları herkese ikram eden kendisiymiş gibi bir oturuşu vardı, ömür şeydi. Şeyh, sonu gelmez bir ibadet, teşbih, niyaz halinde, gözleri kapalı, okuyor üflüyordu. Cavalının yüzü ise maymun kırıksıklıklarıyla hiç durmadan açılıp kapanıyor, uzanıp büzülüyordu. Sonunda bunlara bir de Japonyalı karıştı; kemikten oyulmuş minimini fil, horoz, tavuskuşu gibi ufak tefek satıyordu; bunlar öyle zarif, sevimli, ustaca yapılmış süslü şeylerdi ki bir gün kızına vermek gibi uzak, imkânsız bir ümitle Hilmi Efendi'ye ikide bir, satın almak arzusu veriyordu.

Çayhanede birbirinin lisanından anlayan kimse yoktu; saatlerce yan yana, karşı karşıya oturup susuyorlardı. Dükkâncı zaten onlarla meşgul değildi; asıl işi hanlara, yazıhanelere kahve, çay götürmektir. Kendisi de gurbete düşmüşlerden olduğu için içeride, loşlukta pinekleyen bu insan döküntülerine ses çıkarmıyor, fakat yüz vermeyi de muvafık bulmadığından girip çıktıkça görmezlikten geliyordu.

Böyle olmakla beraber Hilmi Efendi dükkâna her yerden daha az yadırgayarak giriyor ve gönül sızısının bu is, buğu, ıslak yün, çürük toprak kokusu sinmiş karanlık barakada, gezip dolaştığı o güzel güneşli turunc bahçelerinden fazla

uyuştuğunu duyuyordu. Müşteriler burada konuşmayarak dertleşiyorlardı; natıkasız, birbirlerine dert yanıyorlardı. Adeta gizli dertler, sahiplerine belli etmeden, hayaletler gibi loşlukta dönüyorlar, buluşuyorlar; sarmaş dolaş oluyorlar; karşılıklı, birbirlerinin göğsüne baş dayayıp iç çekiyorlar, ferahlıyorlardı. Yürekler hafıflıyordu.

Bir uzun müddet dalıp kendisine geldikten sonra zihninden geçenleri hatırlıyor. “Canım,” diyordu, “aklım ne lüzumsuz şeylere saplanıp kalıyor; ne yapacağımı, nasıl kalkınacağımı araştıracağıma, çocuk gibi bıraktığım yerleri, eşyaları, insanları düşünüyorum!” Evet, aklı hep bunlara kayıyordu; mesela Aksaray’dan Yedikule Caddesi’ne saparken köşedeki manav sergisi, bu sergide ıhlamur lifleriyle tavana asılmış kış kavunları gözünün önüne geliyordu; bir başka sefer de Beyazıt’taki yarı yıkık taş hanın kapısındaki karışık yazıyı okuyordu: “Simkeşhanei âmire.” Ya evinde, mescit tabutluğuna bakan güneşli pencere önüne koyduğu ıtır saksısı? Son fişkırın taze sürgünleri bile zihninde yer etmiş... Acaba, telaşla su vermeyi unutmuşlar mıdır?

Tuhafı, sevdiği simalardan ziyade düşmanlarınki ve haz etmedikleri kafasından çıkmıyor. O komiser, tok sözlü arkadaşları, iki sene evvel atıştığı bir kasap, kendisine dış bilemediğini pekiyi sezdiği mahalle imamı, kızıyla ahabplık ettiğine canının sıkıldığı yeni yetişme bir ebe, bütün bunlarla haşır neşirdir. Halini, yakından, beyninin içinden seyrediyorlar ve zevk alıyorlar gibi geliyor; utanıyor ve kızıyor. Yemen’de yaralandığı ve Erzurum’da tifüse tutulduğu sırada humma nöbetlerinde de öyle olurdu; gurbetin, sürgünlüğün de anlaşılan bir ateşli başlangıcı, şiddet devri var. Çayhanedekiler de aynı devreyi geçiriyorlar; burası bir garipler nekahethanesidir. (Karay, 2014, s.14,15,16)

Beyrut'taki Acem çayhanesine nasıl her milletten insan girip çıkıyorsa, kahvehaneler de insanların yoğun bir şekilde iç içe yaşadıkları mekânlardır. *Sürgün* ve *Yerlatında Dünya Var* romanlarında genellikle nargile içilen, yer yer yemek servisi de yapılan havuzlu kahveler, baklavacılar, çalgılı ve içkili lokantalar ve barlar çokça anlatılmıştır:

“Burc Meydan’ındaki havuzlu kahvelerde birer nargile içer, dertleşiriz.”

(Karay, 2014, s.19)

...

“Keyfince dönüp dolaşırken bir gün deniz üstündeki camekânlı salaş kahvelerden birine girmişti.” (Karay, 2014, s.68)

...

Ştora’da kamyonundan indim, rastgele bir kahveye, daha doğrusu içki ve yemek de verilen, aynı zamanda kahvehane gibi de oturulan bir binaya girdim; turizmle geçinen her memlekette olduğu gibi güler yüzle, ikramla karşılandım. Lübnan devleti hudutları içindeydim. Acele acele yemek yiyen şoförler, ağır ağır rakı içen yerliler, hiç kimse benimle meşgul değil. Zaten turistik ülkelerin bir iyiliği de yabancı şahıslara alışmış olması ve merak uyandırmadan yolcunun rahat bırakılmasıdır. (Karay, 2009 k, s.117)

...

Metr Hâşim gidilecek yerleri saydı: Kit- kat, Lido, Taba’ rin... Lokantalardan Saad, Mansur... Yemeklerden en nefisi Abdullah Acemî’de bulunurmuş, spesiyaliteleri varmış. Ben dedim ki:

“Büsbütün başka bir şey yapamaz mıyız? Mesela ufak barlara uğrayarak,

hazzettiklerimizde biraz vakit geçirip yenilerine girip çıkarak şehrin malum olan kibar muhiti dışındaki hayatına karışmak?”

“Oriijinal bir fikir... Öyle yapalım.” (Karay, 2009 k, s.186)

...

“Ben yemek yiyenleri seyrediyordum Müşterilerin çoğu şehrin mesela Saad, Mansur ve Acemi gibi lokantalarına dağıldığından salon tenhaca...” (Karay, 2009 k, s.212)

...

“Ya baklavacıdadır, ya lokantada... Daim Bey ise aşçı ile baklavacı dükkânlarının karşı karşıya bulunduğu yan sokaktan başka hiçbir tarafta görünmezmiş!” (Karay, 2014, s.25)

...

“Daim Bey’in baklavacısının önünden geçti, aşçı dükkânına bakındı, arandı, tarandı, üçünün de izini bulamadı.” (Karay, 2014, s.61)

...

“Kâtibi ile Beyrut’a inen Keramettin, o gece zil zurna dönmüştü; bir çalgılı kahvede içmişler, meteliksiz geri gelmişlerdi” (Karay, 2014, s.85)

...

“Acaba deniz kenarındaki salaş gazinolarda rakının kara fası kaç kuruşadır?

Bir “tatlı sert” sigarası aldı ve o adi gazinolardan birine, en tenhasına, en gösterişsizine sünepe sünepe girdi, yarı loş bir köşeye saklanırcasına sokulup çekine çekine şişesini ısmarladı.” (Karay, 2014, s.49)

...

Meydandaki “Cafe de la Bourse”a girdik; Oradan ufak bir sokak içi batma girdik. Ecnebi gemicilerle dolu idi. Dans ediyorlardı. Tezgâh önünde sıra ile

uzun iskemlelere oturduk, eğleniyoruz. Ancak eğlenişimizde yüksek sosyetenin merak saikasıyla buraya gelmişlerin sahte, nümâyîşçi neşesi fazla seziliyor. Şımarıkça şeyler! Metr Hâşim:

“Haydi çocuklarım,” dedi, “şimdi de sizi herkesin pek bilmediği bir bodruma götüreyim. Sahibi Sicilyalı bir eski hayduttur; dört ay evvel bir Amerikalı eri bıçakladı, kendisini hapse attılar, meyhanesini kapattılar. Benim yardımımıyla bodrum açıldı, metresi Florina idare ediyor. O, heriften dairi müthiştir ve daha sabıkalı! Kokain alır satar ama yakayı ele vermeyecek kadar ustaca... (Karay, 2009 k, s.189)

2.3. İnsan (Kadın-Erkek ve Giyim)

Refik Halid, güçlü ve etkili hitabetiyle sosyal hayatında insanlarla hep güzel ilişkiler kurmuştur. Birçok kadını ve erkeği dikkatle analiz ederek, romanlarının ve hikâyelerinin kahramanlarını oluşturmuştur. Eğlenmeyi, yemeyi içmeyi, gezmeyi ve güzel giyinmeyi her zaman sevmiştir. Hedonist bir yapıya sahip olduğu için de, etrafında gördüğü insanlardaki farklı özellikleri ve görünüşleri de oluşturduğu karakterlerine yansıtmıştır.

2.3.1. Kadın

Özellikle her zaman kadınlara karşı özel bir ilgisi olmuştur. Kadınların olduğu ortamları sevmiş, giydikleri kıyafetlerden saç ve makyajlarına kadar incelemiş, bütün bu ayrıntıları da romanlarına yansıtmıştır. Kadına dair tercihlerinde de ayrımlara gitmemiştir:

Kadınlar hakkında pek müşkülpeşentim: “Yalnız esmer, sarışın, kızıl, beyaz

olanlarla mavi, kestane, siyah, yeşil gözlerini; bir de zayıf, şişman, balıketinde, kısa, orta ve uzun boylularını, iri ve ufak tefeklerini, kız ve dullarını tercih ederim.

Başka çeşitleri varsa veya kaldıysa istemem... Fakat yan cebime koy!”

“Zayıf kadını sevene bir şey diyemem; tombulunu seçene hak veririm; irisini beğenenle beraberim; fakat her çeşidini hoş görenlere aferin! Sarışın severim, kumraldan hazzetmem, esmer ruhumu okşamaz, beyaza bayılırım gibi tasnifler zevksizlerin kârıdır. Eleğimsağmadaki yedi rengin yedisi de hem bir arada, hem tek başına latiftir. Birini ötekine tercih edemezsin. (Karay, 2009 b, s.53-70)

2.3.1.1. Modaya ve Lükse Düşkün Kadınlar

Yazar, gurbette yalnız kaldığı zamanlarda en büyük özlemi yine kadınlara duymuş, birçok duygusunu onlar üzerinden anlatmıştır. İstanbul’da zaten kadınların çarşaf giymesine alışık olduğu için Lübnan’da bu konuda şaşkınlıklar yaşamamıştır. Ancak Beyrutlu kadınların modaya ve lükse olan düşkünlükleri ve yakın takipleriyle adeta çarpılmıştır:

Alabildiğine artan ticaret kârlarını normal seviyeye indirmek üzere kadınlar lüks eşya vesaireye karşı boykot yapı İmasına karar vermişler, bu kararın tatbikine de geçmişler. Yazık ki bizde değil... Lübnan’da! Radyo gazetesi yukarıdaki haberi yaydıktan sonra fikrini de ekliyor, boykotun bu sahada en cezrî, en İktisadî bir tedbir olduğunu, boykot yapılmak lretilyle muayyen eşya talebinin çarçabuk azalacağını söylüyor, sözünü şu cümlelerle bitiriyor: “Lüks bir görenek ve taklit işidir ve her memlekete zararı dokunmaktadır. Lübnan

kadınlarınca verilen kararın taklide değer olduğundan şüphe edilemez.” Peki, mademki bu böyledir, boykot fikri rad- 1 gazetesinde tasvip edici yer almakla da âdeta yarı resmî bir tasviye mahiyetini kazanmıştır, artık Ankara’dan şöyle bir haber bekliyebiliriz: “Yüksek ricalimizle maruf zevatın sayın bayanları dün bir toplantı yaparak lüks eşya vesaireye karşı boykot yapılması hususunda karar almışlar, aynı yolda hareket edilmesi için de İstanbul ve İzmir’deki tanınmış ailelere müracaatta bulunmuşlardır. Öğrendiğimize göre boykot işi teşkilâtlandırılacak ve pek yakında her tarafta propagandasına başlanacaktır. Memleketin İktisadî durumunu düzelterek olan bu hayırlı teşebbüs bütün mahfillerce gayet iyi karşılanmış, hükümetin de alâkasını ve tasvibini kazanmıştır...”

Beyrut kadını eskiden beri lükse meraklıdır; modaya düşkündür, çok şık ve pahalı giyinir. Hattâ Beyrutlu bayanlar Paris modasını günü gününe takip etmekle, elbiselerim doğrudan doğruya Paris’ten getirtmekle, süse hadden aşın para sarfından çekinmemekle meşhurdurlar. Yakın Şarkın en nâdide eşya ile bezenmiş mağazalarına Beyrut’ta rastlarsınız. At yarışlarında, çaylarda, suvarelerde, yaylâ eğlencelerinde karşılaştığımız zengin Lübnan kadınlarının tuvaletleri gerçekten göz alıcıydı, emek ve masraf mahsuliydi; Garp şehirlerindekiyle atbaşı bir giderdi. Bu itibarla Lübnan’daki hareketi küçüksemek doğru değildir; uzun zamandan beri süren bir alışkanlığın terki demek olduğundan, onu bit hamle saymak lazımdır; radyo gazetesi de aynı hareketi taklide değer bularak tavsiyesinde isabet göstermiştir.

Şu var ki eğer böyle bir boykotaj hareketi yalnız üstünkörü bir taklitten ibaret kalır, teşkilâta dayanmaz, arkası getirilmez, hele şuurdan, vicdandan gelmezse ona yanaşmamak daha iyi olur. Bugünkü şehir kadını zihniyeti fedakârlığa

katlanacak olgunlukta değildir. Onu ikaz için de salâhiyetli makamların ve şahısların ciddî hiçbir teşebbüste bulunmadıklarını, hattâ yaşayış tarzları ile herkesi lükse teşvik eder tavır takındıklarını da itiraf lazım!” (Birkan, 2014 s.183-184)

2.3.1.2. Kiliseye Giden Köylü Kızları

Bir İçim Su’ya da Lübnan’ın kiliseye giden köylü kızları lüks meraklarıyla yansımıştır:

O zaman gümüşi kayalar arasındaki yer renk yollar kırmızı, sarı, mor, turuncu, beyaz şekillerle doluyor. Sanki çardakların önündeki o gülbüz sardunya, aslanağazı, horozibiği, kına saksıları kiliselerin sihirkar ve inatçı davetine uyarak yerlerinden fırlamışlar, yürümeye başlamışlar. Filvaki bu elvan elvan şekillerde, tıpkı o saksıdakiler gibi, gelişmiş, feyizli, yediveren birer nevi yerli nebatlardır; Lübnan’ın köylü kızlarıdır. Her günkü sade, koyu, düz elbiselerini atmışlar, takıp takıştırmışlar, göz alan renklerde endaze endaze ipeklere ve kurdalalara örtünüp kaplanarak kilise yolunu tutmuşlar. Kayalıktan ve kâh kâh yeşillikten ibaret yollar, bu sabah, baharın en coşkun bir gününde gibi, hattüstüvâî, kaba, iri, gösterişli ve fazla boyalı çiçeklerle donanmış, bin bir renk içinde ne kadar değişmiş.. İlle, bu yaz, birer değirmi kumaştan yapılmış kalın, kısa saplı japonez şemsiyeler Lübnan köylülerince süs ve lüks... Her gün güneş altında baş açık en güç işlerde çalışan kızlar, Pazar sabahları şemsiyesiz bir adım atmıyorlar. Bu şemsiyelerle, birdenbire açılıvermiş, elvan ayçiçeklerine dönüyorlar; nasıl o çiçekler güneş tarafına kendiliklerinden

çevrilirlerse bunlar da kiliselere doğru çevriliyorlar ve takım takım, irili ufaklı, pervanelerin ışıklara hücumu gibi, çan seslerine koşuyorlar.

Her taraf ses, neşe, renk, hareket içinde. Kızların canfes bluzları ve ipek şemsiyeleri kadar dağlar, tepeler, dereler ve denizler de sabahın taraveti ve güneşin yaldızı altında henüz lostracı fırçasından ve kadifesinden kurtulmuş, üstünde balmumu cilasının parlaklığı hissediliyor. Adeta, renkli sahtiyen el çantaları gibi gıcır gıcır... (Karay, 2009 c, s.87-88)

2.3.1.3. Hizmetçi Kadınlar

Sürgün romanında ise, gurbet elde büyük bir yalnızlık yaşayan Hilmi Efendi Arap hizmetçi kadınlarını gayet çekici bulurken giyim kuşamlarını pek beğenmemiştir:

Bahar, ışık, yorgunluk yardım ederek, o acayip koku içinde Hilmi Efendi vücudunda bir cinsiyet açlığının keyifli ıstırabını bulmaya başladı; camekânları ovan, taşlıkları yıkayan iri kalçalı, başları pullu tülbentlerle örtülü, yarı ıslak, yarı çıplak hizmetçilere artık bakmamak için gözlerini yere eğmişti. Bir arkadaşına kavuşmanın ilk neşesiyle, işte, gürbüzlüğünü yeniden hissediyordu; vücut, felakete aldırmayarak, ilk fırsatta ona ihtiyaçlarını bildiriyordu. Parmaklığın arasından sarkan kabarık bir yasemin dalını kopardı, kokladı.

“Tevhide görse bunlara, bayılırdı...” diye, içinden karısını andı. (Karay, 2014 s.21)

Hizmetçi kadınlar *Sürgün*’de olduğu gibi *Yeraltında Dünya Var*’da da kılık kıyafetlerindeki özensizlikleri, başlarında tülbentleri, göğüs ve bağırları çıplak halleri ve terliksiz ayaklarıyla anlatılmışlardır:

“İşi talihe bırakarak birinci katın ziline dokundum. Ev temizliği yapar kıyafette, başını tülbentle örtmüş, göğsü bağı açık, tombalak bir kadın kapıyı araladı,”
(Karay, 2009 k, s.332)

...

“Nazik kadın, kıyafetine zerre kadar ehemmiyet vermeden sahanlığa çıktı.”
(Karay, 2009 k, s.333)

...

“Az sonra klasik şurup getirmişti. Getiren gene ev temizliği kıyafetinde taze bir hizmetçi kız idi. Bacaklarının dizlerine kadar meydanda, çorapsız, hatta terliksiz oluşundan mahcup değildi. Lübnan’da bu hallere alışılmıştır; bilhassa köylüler yazın o kıyafette dolaşırlar, sarnıç ve kuyulardan su çeker, testilerini doldurur, omuzlarına koyup dönerler.” (Karay, 2009 k, s.334)

2.3.1.4. Vücutlarını Satarak Para Kazanan Kadınlar

Beyrut’ta şüphesiz vücutlarını satarak para kazanan kadınlar da vardır. *Sürgün*’de Hilmi Efendi sarhoş bir şekilde Beyrut’un arka sokaklarında dolaşırken böyle kadınlara rastlamıştır:

Hıncır içki! İyisi hemen barakasına kapağı atmak ve yatıp zıbarmaktı. Bu kararla yolunu değiştirdi. Tanımadığı sokaklara dalmıştı, bir aydınlaşan, bir kararan, bazen kalabalık, bazen تنها, fakat hepsi de muntazam bir sürü sokak... Nihayet çok aydınlık bir dükkân önünde durdu, serin bir şey içmek istiyordu. O zaman farkına vardı ki girdiği mahalle başkalarına benzemiyor: Etrafında göğüs bağı açık, bacaklar çorapsız, ayaklarda ponponlu terlikler bir

sürü kadın dolaşıyor; gazoz içiyorlar, birbirleriyle şakalaşıyorlar ve gelip geçene laf atıyorlar. Çıkıp kurtulmak için sağa sola döndü, hep aynı hal... Açık kapılar önünde küme küme kadın, “Faddal!” sesleri, hatta arada sırada “Buyurun!” diyenler...

Rakı içmemeliydi, ona gelmezdi. Zira bu yoksulluğu, bu felaketi içinde, Hilmi Efendi, içkinin tesiriyle adımlarını yavaşlattı; gelip geçici değil, gezip dolaşıcı bir adam, bir müşteri hali aldı. Davet sesleri daha sıklaşmış, kolundan çekenler olmuştu. Bereket, “Cebimde kaç param vardı,” diye düşünmeye koyulmasından utandı, hızlı hızlı yürüdü, meydanı buldu. Biraz sonra, barakanın içinde yatağına uzanmış, kurtulmuş görünce Allah’a şükrediyor:

Az daha rezil olacaktım. Bir daha mı rakı? Tövbeler tövbesi!” diyordu. Fakat uykunun, sızmak şeklini alarak kendisini, ilk defa tatlı tatlı kucaklaması, derdini bastırarak hoş şeyler düşündürmesi o kadar keyif vericiydi ki tövbesini tutamayacağını, sarhoş kafasıyla bile anlamıştı.” (Karay, 2014, s.46)

Hilmi Efendi bir gün de Keramet'in Efendi'nin ısrarı üzerine gittiği bir barda yine bu tür ısrarcı kadınlarla karşılaşmış fakat bu defa kaçamamıştır:

Kapıdan görününce garsonlar koşuştular, patron yerlere kadar eğildi, kızlar haykırıştılar; eğlence yerini bir “Prens! Prens!” avazı kapladı. Hilmi dertliydi, önüne getirilen renk renk içkilerden kadeh doluları içti. Kemancı ara sıra Prens'in kulağı dibinde uzun uzun bir şeyler çalıyor, kızlar dizlerine çıkıyor, boynuna sarılıyordu. Bunlardan biri ona musallat olmuştu; beyaza yakın sarışın, tertemiz, kıvrak, neşeli bir taze... İkide bir:

“Papa! Papa!” diyor, elini yakalayıp zorla göğsüne sürüyor, zorla kollarını beline sarıyordu. Bir aralık Hilmi Efendi bütün bu masrafı temin için yaşlı sultanın varını yoğunu, satıp savıp oğluna yetiştirdiğini aklından geçirdi, sıvışmak istedi; fakat her defasında olduğu gibi içki tesiriyle kendinin olmayan muhakemelere koyulmuş, yine başkalaşmıştı. “Adam sende, benim için harcamıyor ya? İşte pekâlâ avunuyorum, eğleniyorum!” hükmünü vererek yerinde kaldı; hatta ferahladı, daha serbestleşmişti... Kızlarla beraber dışarıya çıktıkları zaman denizin yüzüne buğulu bir bardakeriği pembeliği veren durgun bir sabahla karşılaştılar... Bir otomobile bindiler; direksiyona Şehzade geçti. İçeride, her kımıldanışlarında vücutlarından baygın pudra kokuları taşan iki dekolte kadın ortasında Hilmi Efendi, kulağında kalan çalgı seslerine ısıklık uydurmuş, kollarını açmış, tam sarhoştur... Durup bir kır kahvesinde süt içtiler, o sırada güneş de dağın kenarından, üflenmiş bir sabun balonu gibi eleğimsağmal renklerle birdenbire yükseldi, birdenbire ılık ve hararet içinde kaldılar, kendi çirkinliklerini hep birden duydular. Allıkları ve dudak boyları sırtan, tenlerinin pürüzleri meydana çıkıp kansızlıklarını gösteren kadınlar, ani bir takatsizlikle:

“Dönelim!” diye mırıldandılar. Tabiat ve açık hava yorucu olmuştu. Artık perdeleri inmiş bir yatak odasının gölgesine sığınmak ihtiyacındaydılar. Acele Beyrut’a inerlerken kadınlardan biri, başını Hilmi Efendi’nin göğsüne bıraktı: Oğul balı kokan bir küme beyaz saç... Eğilip öptü ve düşüncesini, kısaca şöyle hülâsa etti:

“Tuhaf şey bu sürgünlük... Tuhaf şeymiş vallahi! (Karay, 2014, s.86-87)

2.3.1.5. Kadın- Erkek İlişkileri

Yine *Sürgün*'de Hilmi Efendi'nin gözünden Lübnan'da kadın – erkek ilişkilerine dair eleştirel bakışlar da aktarılmıştır:

Kadını, hemen hemen, içki levazımatından hoş bir meze telakki ediyordu, rakı sofrası kurulunca elde marpuç ve sahnede kız lazımdı... İşte o kadar! Sabah oldu mu, kafasına alışverişten başka bir düşünce sığamazdı; bu sırada yanıp tutuştuğunu sandığınız mahbubesi yanına gelse, bir teneke yağdan kazanacağı ufak kârı başkasına kaptırmak için koşarken onu yıkar, çiğner, geçerdi. Bu halk cisim âşığıydı; göz, ağız, kalça, gerdan âşığı... Fikir kısmına hiç yer vermemiş kaba bir putperest! (Karay, 2014, s.199)

2.3.2. Erkek

2.3.2.1. Lübnanlı Erkekler

Refik Halid, Lübnan'a geldiğinde doğal olarak aklına eskiden okulda beraber okuduğu Lübnanlı ve Suriyeli arkadaşları gelmiştir. Bazılarını aramıştır da. Bugünlerde o arkadaşlarından birini gökte araken adeta yerde bulmuştur. Otelinde kendisini ziyarete gelen bir kişi okul arkadaşı çıkmıştır. Yazar, hem sevinmiş hem de onu ve kardeşini eleştirmekten kendini alamamıştır. Dahası bu eleştiriler yer yer göbekli, vurdumduymaz, dağınık, sevimsiz, zevksiz, bilgisiz, çok konuşan, mübalağacı ve sahtekâr gibi sıfatlar kazanmıştır:

Benim Beyrut'a gelişimi gazeteler yazmıştı, indiğim oteli de... Günün birinde bir ziyaretçinin ismini verdiler; tanıyamadım ama kabul ettim. Salona giren

göbekli bir adamdı, kucaklaşacakmışçasına kollarını açarak üzerime doğru koştu. Dimdik duramazdım, ben de ellerimi uzattım; konuşmaya başladık.

Hatıralarım arasından güç bela bu simanın çocukluk hali belirdi. Beliremezdi belki... Lakin bir gözünün takma olması hatırlamama yardım etmişti. Cam gözlü talebe bereket mekteplerde nadirdir. Hani “sulu” denilen bir zümre vardır, onlardandı bu çocuk... Sınıf arkadaşlığı etmiştik ahbablığımız ilerleyememişti.

Nezaket gösterdi, ertesi akşam evine çağırdı. Gittim: Bekâr imiş, karnını indirmeye zayıflamaya çalışıyormuş. Karanlık, dağınık, sevimsiz bir ev. Çay yerine bir şişe sıcak şampanya açtı. O zaman Beyrut’ta şampanya memleket Fransız işgali altında idi maden suyu mesabesinde ucuz, harcıâlem bir içki idi, on frank, yani devrin parası itibariyle bizim altmış kuruşumuzla alınırdı. Soğutulmamış şampanyayı ise kimse bir ikram sayamazdı; bu, bir zevksizlik ve bilgisizlik numunesi idi. Arkadaşı gurbette kaldığım on yedi sene içinde bir daha görmedim; tabii aramadım da... Göbeğini küçültmeye muvaffak olamadığı muhakkaktı; zira o vurdumduymazlıkla zayıflamasına imkân yoktu! Kardeşiyle de karşılaştım, öteberi almak için girdiğim bir tuhafiyeci dükkânında, tesadüfen... Sahibi imiş; karınsızdı, çok konuştu, beni göklere çıkardı. Sonra farkına vardım: Sattığı şeyleri başka bir dükkân, yüzde elli noksanına verse yine kâr edebilirmiş! (Karay, 2009 d, s.123-124)

Üstelik bu özellikler sadece onlara mahsus da değildir:

Lübnan ve Suriye ‘de havasından mı, yemeklerinden mi yahut fazla içilen su, şerbet ve rakıdan mı, galiba hepsinin tesiri ile insanlar, bilhassa mevkii

yapmışların çoğu tıknaz, dolgun, enseli, kelle kulak yerinde, hayli göbekli olurlar. Ben karınsız, zayıf, hatta o devirde epeyce soluk ve çelimsiz idim.

Ayrıca kısa bir müddet sonra ne ile yaşayıp, ne gibi bir mucize ile hayatta kalacağını bilemeyen bir düşkün, dertli bir sürgün, varlıksız ve gelirsiz bir garip idim; büsbütün solmuş ve zibidilemişim! İndiğim büyük ve birinci sınıf otel holünde melül melül otururken yanımdaki masadaki tanımadığım birkaç yerlinin ismimi söylediklerini işittim. Nihayet otel müdürüne sordular; o da beni gösterdi. Adamcağızlar ki demin anlattığım tiple kerli ferli, tavlı ve besili ve hiç şüphesiz paralı pullu maruf şahıslardı kulaklarına inanamadılar; kısacası şekil ve şemailimi meşhur Türk edipliğine yakıştırmadılar, hayal sükutuna uğradılar Bahsettiğim çağında “Çalikuşu” muharririnin bu romanı yazdığı sıradaki ve şimdiki çelimsizliğinde idim; gençtim de... Lübnan için hem yaş, gösteriş mahrumu “hayal-i fener “mahlûk kıymet vermeye değmezdi! (Karay, 2009 d, s.54-55)

“Testi” hikâyesinde ve *Yeraltında Dünya Var* romanında da Lübnan erkeklerine benzer yukarıdan bakan yaklaşımlar sergilenmiştir:

“Her dağlı Lübnan genci gibi siyahça fesinde henüz kalıpçının sıcağı ve fırçası sezilen, lacivert kostümlü biri...” (Karay, 2009 g, s.27-28)

...

“Sıcak iklim, Akdeniz kenarı ve liman halkı, Latinleşmiş halk böyledir. Cevap vermek hususunda bile birbirlerini geçmek istediler, mallarını beğendirmek isteyen ayak satıcısı gibi bir lafazanlık, bir ağız kalabalığı ki...” ((Karay, 2009 g, s.28)

...

“Ekmek, bal, yoğurt, çiğ kıyma, falan filan yutturmuşlar faydası yok...”

(Karay, 2009 g, s.29)

...

Kapıyı çaldım, arkasında biri bekliyormuş gibi çarçabuk açıldı, bir papaz, uzun boylu, simsiyah vakarlı bir papaz göründü, sordum:” Doktor burada mı “Ağır ağır, kilise sesiyle cevap verdi:” Burada idi... Biraz evvel Allah’ın davetine icabet etti. Ruhu istirahatte olsun, âmin!” Bütün tüylerim ürperdi, elimle arabayı ve arabadakini gösterebildim.” Rahat etmesine dua edeceğim birisi de orada!” der gibi... Sonra önüme, ardıma, yanıma bakmadan koşmaya başladım. Öyle sanıyordum ki ben de gırtlığımda bir arı iğnesi ve yüzümde o çivit renkli maskeyi taşıyordum; ben de korkunç ve yarı ölüyüm. (Karay, 2009 g, s.31)

...

Fakat, tuhafı, akşamüzeri aynı köyden ve aynı kahvenin önünden yüreğim atarak neşesiz eve dönerken baktım, sabahleyin ölüsünü taşıdığımız yaşta bir genç, toprak testisini havaya kaldırmış, ağzını bir karış açmış. “Lık Lık! Lık Lık!” keyifle, korkusuz, düşüncesiz su içiyor.

Emin olunuz, bütün bildiğimiz hayvanların içinde en ihtiyatsız ve en ibret almazı insandır. (Karay, 2009 g, s.31)

...

Derken işçilerden birini çağırdılar. Pehlivan yapılı bir adam... Atletinin örtemediği pazuları polat gibi; göğsü de adaleli.

Arabayı çektikleri zaman bu işçiyi sırtına keten bir ceket giymiş, direksiyon

başında gördüm. Arkadaşıma soruyorum:

“Şoföre lüzum yoktu; ikimiz nöbetleşe kullanırdık.”

“Güçlü kuvvetli... Fena mı? Peşinde koştuğumuz iş oldukça esrarlı...

“Rica ederim, yavaş konuşunuz, şoför işitiyor.”

“Fransızca bilmez; azıcık muhafazakârdır da. Sadi» vücudu gelişmiş. Okuyup yazması da yoktur, zavallının! Ama bir öküzü boynuzlarından yakaladı mı çökertiverir. (Karay, 2009 k, s.280-281)

...

“Şoför bir memur terbiyesiyle lakırdıya karışmadan arabayı ciddiyetle yürütüyor. Halbuki bura ahalisi, hele şoförler laubali adamlardır; dağ yolunu tutturdular mı ya gevezeliğe başlarlar, yahut şarkı söylemeye... Bizimki bir garaj işçisinden ziyade makam otomobili şoförlerini hatırlatıyor.” (Karay, 2009 k, s.282)

...

“Kafamın içinde yer edip kalan bir tip var: Metr Hâşim’in şoför olarak garajdan aldığı beli tabancalı iri adam! Bunu nedense hiç unutmuyorum... Şimdi bile sanki yanımda, karşımda... Karanlığın ortasında hiçbir şey görünmezken o karanlığı hiçe sayan kendinden ışıklı bir hayal mahluku gibi varlığını belli ediyor.” (Karay, 2009 k, s.305)

...

“Solumdaki de muhakkak gündüzki şoför... O beli tabancalı, iri yarı herif!” (Karay, 2009 k, s.308)

...

“İzbandut doktor duraksadı; ...” (Karay, 2009 k, s.312)

...

“İzbandut doktorun üzerime eğilip gözlerimin içine baktığını fark edebildim, ürktüm.” (Karay, 2009 k, s.315)

...

“Aksiliğe bakınız ki tam o anda gözümün önünde doktor Mügerben tecessüm etmişti; zihnimden bu hayali silemiyordum. Sanki kollarımın arasındaki Nesibe değil, o iri yarı, kalın esmer derili, sevimsiz herifti.” (Karay, 2009 k, s.343-344)

...

Hâşim Arapça bir konuşmaya daldı. Acaba benim işimle mi alakalı? Mübarek adamın yüzünde bir şey okunmuyor ki... Kılı kıpırdamıyor.

Akdeniz ahalisi hislerini çabuk ve gösterişçi şekilde meydana vururlar ama deniz sathından yüksek, dağlarda yaşayanlar aşağıdakilere benzemezler; kapalı ruhlu, ağırbaşlı, güç heyecana gelir insanlardır. Avukatım Lübnan dağlarının güney yamaçlarındandır.

Neden sonra telefonu kapattı; bana bakıyor... Acayip bir süzüşle! Muhakkak bir haber vardı, iyi mi, kötü mü? Anlayamıyorum, yüzünde okunmuyor. (Karay, 2009 k, s.278)

Sürgün’de bu küçümseyen bakışlar sokaklara da yönelmiştir:

“O gün hava temmuz kadar sıcaktı. Daha Mart içinde bulundukları halde her taraf yaz manzarası almıştı: ... Keten elbise giyenlere, ceketlerini kollarına alıp dolaşanlara rastlanıyordu. Yollar ikide bir sulandığı, ayrıca dükkâncılar kapılarının, camekânlarının önlerine sular serptiği için sokaklarda halk, çeşme akıntılarında gezinen bir kaz sürüsü alışkanlığıyla çamurları tepiyor,

ayaklarında kösele altından işleyen hoş rutubeti duymaktan keyifleniyordu.”

(Karay, 2014, s.18)

2.3.2.2. Lübnanlı Erkek Giyimi

Aynı romanda Lübnanlı erkekler giyimleriyle de tasvir edilmişlerdir:

“Otomobillerde fesli, sarıklı erkekler, çarşafı peçeli kadınlar olduğu gibi iki cinsten şapkalılar da çok.” (Karay, 2009 k, s.118)

...

Beyrutlu erkeği yabancıdan ayırt etmek için giyiniş tarzına bakmak yetiştir. Gömlekleri ipek, kravatları Amerikan malı, elbiseleri İngiliz kumaşı, ceketin üst cebine iliştiirdikleri mendil halis keten ve bütün kıyafet şiddetle, dehşetle ütülüdür. Şakırdarlar yani! Ecnebiler bunların yanında külüstür kalırlar. Nitekim ben Mösyö Ferraş’ın yanında o halde idim.

Fakat otelciler, garsonlar ve turist yüzünden geçinenler o külüstürlere itibar ederlerdi. Bununla beraber emniyet memuruyla yemek, otel hademesi üzerinde bir tesir etmiş olmalıydı ki kendisini uğurlamak için hole çıkıp dönüşümde kapıcı yanıma sokuldu, hürmetle sordu:

“Bir emriniz var mı efendim?”

Olmadığını çenemi yukarıya kaldırarak işaretle anlattım... (Karay, 2009 k, s.215)

Lübnan erkekleri Refik Halid'in eserlerinde iyi ahlaklı, yardımsever, güleryüzlü ve nazik insanlar olarak da girmişlerdir. Nevarki bu erkekler genellikle gayrimüslimlerdir:

2.3.2.3. Fransisken Papaz

Şişman bir Garp papazıydı, sesinde ve yüzünde Latin ahengi ve Latin neşesi taşıyordu, izahat verdiler: Fransisken tarikatine mensup bu altmışlık İspanyol, yirmi senedir Lübnan'ın şu ıssız, kırk odalı, manastırı içinde, Maronilerle muhat, yapayalnız, müritsiz ve ümitsiz yaşayıp gidiyordu ve ne Arapça'yı; ne de Frenkçe'yi iyi bilmediğinden, şayet, bizler gibi meraklı birer ziyaretçi kapısını çalar, hatırını sorar ve gönlünü alırsa:

“Alı, bono bono! Ah, bono, bono!” diye mütemadiyen memnuyetini bildiriyor, şen, şakrak görünmeye çabalıyordu. Fakat biz, bu neşede, yirmi senelik inziva ve gurbetin yüreğe işlemiş zehrini, bu sevinçte ağır hasta olduğu için mektebe gönderilmemiş bir çocuğun ıstırap ve ateş içindeki bitap neşesini seziyorduk.

Zavallı papaz bütün bunları bize göstererek yine:

“Ah, bono, bono! Ah, bono, bono!” diyordu. Bu ses, bu kırık ve hasretli nağme bize, hani vaktiyle bazı çocuk oyuncakları vardı, manivelasını çevirince şeride bağlı bir çoban, bir kız ve bir kuzu, arka arkaya, dimdik dönerlerken kutunun altında hüzne dokunan muttarit bir ahenk çıkar ve mütemadiyen bu aynı nağme devam edip giderdi... İşte Fransisken papazının sesinde de bu hüznün, bu değişmez eda duyuluyor ve sanki bu koca oyuncağın manivelasındaki diş, her sefer bozuk tarafa iliştiğinden “Ah!” tan sonra gelen nağme daima kesik, kısa, geçici bir arızaya uğruyor, mihaniki ve büsbütün feci oluyordu.

Bir müddet sonra biz onu koca manastırında bir başına bırakacaktık. Derken şu

dehlizlere akşam ve gece çökecekti, kırk odanın yalnız birinde, şu bakır şamdana sokulmuş mum titreyerek yanacak, kırk odanın yalnız birinde şu gurbettede ihtiyar tamamen birbirine benzeyen kaç bininci gecesini geçirecekti!

O hâlâ: “Ah, bono, bono! Ah, bono, bono!” diyor, neşe ve memnuniyetinden taşıyordu, biz hüznümüzden boğuluyorduk. (Karay, 2009 c, s.90)

2.3.2.4. Hristiyan Eczacı

“Bereket ilaçları Beyrut’taki Türk dostu bir Hristiyan Lübnanlı eczacı veresiye vermekte devam ediyor.” (Karay, 2014, s.85)

2.3.2.5. Dürzi Avukat

Muamelesini Beyrutlu bir avukat takip etmişti; Lübnan kısmındaki Dürzi emirlerinden Hamid Hâşim. Hatta bu zat asil olmasından dolayı “Bey” unvanıyla da anılır, fakat kelime iki ismin ortasına alınarak “beyk” telaffuzunda söylenir: Flamid beyk Haşim şehirde bir onu tanıyorum. Nüfuzlu, becerikli ve çok iyi ahlaklı, aynı zamanda rint bir adamdı, yaşı kırk... Milletvekilidir. (Karay, 2009 k, s.178)

2.4. Yaşam (Yeme-İçme)

Ünlü Lübnanlı yazar Amin Maalouf Lübnan mutfağının zenginliğini şu çarpıcı cümlelerle dile getirmiştir:

Ülkesinden ayrılanlar için, ünlü bir deyişi biraz değiştirerek söylemeye kalkışacak olursam, her şey unutulduğunda başlangıçtaki kültürden geriye kalan şey mutfak kültürüdür. Bütün göçmen halklar bunu yaşamıştır, özellikle de on yıllardır dünyaya

yayılmış, çoğunlukla adını değiştirmiş, dilini unutmuş, tarihsel ve toplumsal rengini noktalarını kaybetmiş Lübnanlılar yaşamıştır bunu. Sadece mutfak kültürü devam etmiştir kuşaktan kuşağa. (Maalouf, Haidar, 2012 s.9)

Refik Halid de mutfak kültürüne inanmaktadır. Esasen o epiküryen bir mizacın sahibidir. Hayattan zevk almaya, eğlenmeye, gezmeye, kadınlara ve özellikle de yeme içmeye fazlasıyla düşkündür:

“Ben epiküryen yaradılıştan bir adamım. Yani zevklere düşkünüm. Tabii aşırı mertebe olmamak şartıyla, kadın severim, eğlence severim, iyi yemek severim, seyahat severim, şehir gezintileri severim...Ve bütün bunlardan aldığım küçük zevklerle hayatımı sürerim. Esasen bedbin yaradılıştan değilimdir.” (Kabaklı, 1978 s.375)

Refik Halid, “Kendime Dair” başlıklı yazısında kendisini ve zevklerini anlatırken yeme-içme düşkünlüğüne de ayrı bir paragraf açmıştır:

Şimdi biraz da zevklerini tetkik edelim: Zevk hususunda ne pek kibar sayılırsın, ne de pek bayağı... Hiç şüphe yok ki ne züppesin, ne türedi, ne de sahte vekar... Hayatı kendine ‘Aman dik yürüyeyim, ütülü gezeyim, boyunbağımın kıvrımını düzelteyim!’ gibi düşüncelerle zehir etmezsin; başköşeye kurulmak, arabaya yaslanmak, halka zengin görünmek gibi saçma sapan itiyat ve merakların yoktur. Kocaman paketleri eline alır taşırsın; tuzlu badem yiyerek vapura girersin; bazen kebabçıda karnını doyurursun, bazen lokantada; avam ile avamlaşır, havas ile havaslaşır ve gülünç olmamak için ne lazımsa, nasıl yaşamak lazımsa öyle yaşarsın... İşte sana bir sürü meziyet...

Kumarbaz mısın? Hayır... Fakat eline kâğıt da sürmez değişin, ayda yılda bir şöyle birkaç parti poker yapıverir, ya beş on lira alır, ya beş on lira verirsin. Ömür billah büyük kazanç veya büyük zarar nedir bilemeyeceksin! Ayyaş mısın? Hayır... Fakat eline kadeh de almaz değilsin, ara sıra içer, ya neşelenir, yahut da bir gevşeklik duyar, yatarsın... Ömür billah büyük sarhoşluk nedir anlayamayacaksın!...

Bazen bakarım da ne az şey seni memnun eder ve ne hiçten şeylerle sevinirsin; güzel pişmiş bir kuzu kapama ve yanar gibi kızarmış bir sarma, sana adeta iksir gibi tesir eder, karşısında natıkan açılır, neşen taşar, hem hayatı sen böyle güzel bir yemek, bir güneşli bahar günü, bir mehtaplı gece için seversin... (Karay, 2009 a, s.113-114)

Bu özelliği ona büyük ölçüde ailesinden geçmiştir. Ölümünden iki yıl önce kendisiyle yapılan bir röportajda ev hayatlarına dair ilginç hatıralar paylaşmıştır:

Refik Halid Karay'ın ölümünden iki yıl önce yapılan ve o zamandan beri hiçbir yerde yayınlanmamış olan bir röportajı okuyucularımıza sunuyoruz.

Refik Halid Karay'ın odasındaki camlı dolapta sıralanan 3212 kaşığa bakınca, elimde olmadan aklımdan, “Eski insanlar yemek için mi yaşarlarmış?” diye bir soru geçti.

Sapları mercan, hindistancevizi kabuğu veya abanoz, yahut da “mührü” denilen deniz kabuğundan, şimşirden kaşıklar... Camın arkasında ayaklanıp, odada yürüyecekler, neredeyse, “Bizi yapan ustalar hayatlarını bu uğurda harcamıştır!” diyeceklermiş gibi. Her biri tamamen bir sanat eseri olan kaşıklar, bir sanatçının evinde toplanmayı uygun bulmuşlar.

_ Neden bu kadar çok çeşitli kaşık vardı? Ninelerimiz, dedelerimiz midelerine çok mu düşküdü?

_ Biz baba evinde vaktiyle açık renkli hoşafı, mesela çekirdeksiz üzüm, kayısı, taze erik hoşafı ile, kayısı pestili gibi şeyleri sarı bağa kaşıklarla içerdik. Sonra mesela muhallebi gibi tatlıları, uçları mercandan fildişi kaşıklarla, lohuk dediğimiz ezilmiş beyaz şeker tatlısını, pilavı sapları sedef kakmalı ve boynuzlu kaşıklarla yedik.

_ Bütün bu teferruatı hangi sonuca bağlıyorsunuz?

_ sanat zevkini tatmin ihtiyacından ve yemeğe bizim anlayamayacağımız kadar ehemmiyet verilışinden ileri gelir. Bunda büyük bir imparatorluk olmamızın da tesiri büyüktür. Resim ve heykelin de yasak olması, sanatkârlık istidatlarının bu yollarda geliştirilmesine sebep olmuştur.

_ En pahalı kaşığınız?

_ Antikanın rayici olmaz ki, kaşıkların olsun. Antikacılık düşünmek ve biraz da düşürmek sanattır. Şu sapı mercan ve maden kakmalı, uçları dal mercan kocaman hindistancevizi kabuğundan oyulmuş fevkalade güzel kaşığın kullanıldığı zamana ben yetişemedim.

İnsanoğlu bu kaşıkların değdiği ve üzerinde hiçbir karaltı, hiçbir sahtekârlık izi olmayan dedelerimizin ellerini düşünüyor.

O öpülesi eller kim bilir bu kaşıkları yontmak, bu bakışların incilerini döşemek için kaç iş gününü seve seve feda ettiler. Her kaşıқта bir Türk dünyası vardı. Kaşıklarımız bir heykel yapar gibi, kanaviçe işler gibi yapılmıştı. Günümüzün robotlaşmış, anlamsız insanlarından Türk kaşıklarına selâm olsun. (Hünalp, 1970 s.24-25)

Gerek mizacı gerekse ailesinde gördüğü bu özen ve dikkat Refik Halid'in elbette eserlerine de aksedecektir. Gerçekten hemen bütün eserlerinde yemeye-içmeye dair unsurlar ayrıntılarıyla yer almıştır. Denilebilir ki Refik Halid için Lübnan en çok içkileriyle ve yemekleriyle olumluluklar sergilemiştir:

2.4.1. Zahter Otlı Zeytinyağı:

“Memleket âdetine uyarak da kekik (Zahter) ekilmiş zeytinyağına ekmeğimi banarak kahvaltı ettim.”

(Karay, 2009 j, s.9)

2.4.2. Yaban Güvercini:

“Yemeği de birlikte yedik; Barbunya tavası ve arkasından “üveyk” denilen yaban güvercini kızartması..” (Karay, 2009 k, s.121)

...

“Unuttum. Bahçeye çıkalım, incirlere kadar gideriz. Orada harman zamanı, on beş güne kadar “asfur-it-tin” dedikleri minimini, çok semiz, gayet lezzetli kuşlar avlayacağını; asma yaprağına sanp kızartırlar. Beğeneceksin.” (Karay, 2009 k, s.155)

2.4.3. Hummus:

Çopur Apti bir aralık kayboldu; sonra tahin ile nohut ezmesinden yapılmış, üzerine maydanoz ve nar taneleri gez-dirilmiş bir nevi yerli yemeğiyle, “hummus” ile döndü:

“Sarı havyar mısın mübarek!” diye pide şeklindeki ekmeği kaşık gibi kullanarak iştahla yutmaya başladı. Hilmi Efendi de açgözlü görünmemek,

aynı zamanda beğenmediğini anlatmamak için azıcık tattı: “Fena değil, hoş bir lezzeti var!” dedi. (Karay, 2014, s.26)

2.4.4. Sarımsaklı Yoğurtlu Sakız Kabağı:

Zeytinyağında bir şey kızartıyorlardı. Balık mı? Baktı, hayır, sakız kabağı...

Sahi, şu Cebel’in havası emsalsizdi; günde beş öğün yemek yedirirdi insana...

Mademki otomobilin dönüş masrafından kurtulmuştu, şurada, o para ile,

pekâlâ iki kadeh atabilirdi. Artık Arapça meram anlatmaya başlar gibi

olmuştu: “Fi lebeni ya Sit?” diye süzme yoğurt sordu; varmış; kabak

kızartmasına döktü. Sarmısağın Arapçası nedir acaba? Nasıl anlatsa... Soğanı

biliyordu: Basal, “misli basal” dedi, yani soğana benzeyen... Fakat bu “misli”

kelimesini yarı peltek “mitli” gibi söylemek lazım geldiği için kadın bir türlü

anlamıyor, müşterisini de kızdırmak istemediğinden bembeyaz dişlerini

gösterip gülüyordu. O sırada kapı önünde bir kamyon durdu, benzin almaya

gelen şoför lakırdıya karıştı: “Hemşeri,” dedi, “istediğin nedir, bana de ki

karıya anlatak!”

“Sarımsak var mı, diye sordum da...”

Arapçası “tum” imiş; üçü de gülüştüler. Hilmi Efendi genç, dinç, hovarda tavırlı

şoföre bir rakı ikram etti; onun zaten kafası dolgundu; yanındaki yamağını çağırıldı:

“Şefik! Arabanın arkasına bir iri taş koy da buraya gel. Bilirim, ısıcak yoğurtlu kabağa dayanamazsın!” Yeni yerleşmiş muhacir Ermenilerden başka hemen hemen hiç kimsenin Türkçe bilmediği Lübnan dağında tesadüfün karşısına çıkardığı bu iki memleketlisinin Müslüman ve Türk olmadıklarını derhal anlamıştı. Hem de birisi Şefik ismiyle çağrıldığı halde... Ama bunu nasıl anladığı sorulsa sebeplerini tayin edemezdi; bir dinde olanların birbirlerine farkında olmayarak verdikleri sessiz bir parola, karşılıklı yaydıkları ve anlaştıkları bir hava vardı galiba...” (Karay, 2014, s.56-57)

2.4.5. Çilek Reçelli Çikolata:

Bugün aşağıya inecekmsiniz?”

“Emrederseniz inirim, bir şey mi sipariş buyuracaktınız?”

“Bir kutu çilek reçelli çikolata alınız. Ganrıj mağazasından... Benim için dersiniz, bilirler.”

Onun merakı da şeker ve şekerlemedir. Odasındaki bütün dolaplar, çekmeceler, çamaşır araları, karyola altı, masa üstü renk renk, biçim biçim fondan, çikolata, şekerleme kutularıyla doludur. (Karay, 2014, s.82)

2.4.6. Simit:

Ah... nerede İstanbul Simiti:

Ve Hilmi Efendi, bugün de iktisat olsun diye, tek fincan çayına, iştahına rağmen hiç de İstanbul’unki gibi lezzetli bulmadığı pörsük simidini banıyor, yatmadan önce de bir avuç leblebi yerse yine beş kuruşa karnını doyurmuş olacağını düşünüyordu. Fakat herhangi bir alışverişte aklından atamadığı acı bir hesap meselesi vardır: Ora beş kuruşunun bizim para ile on beş kuruş tutması! (Karay, 2014, s.16-17)

2.4.7. Beyrut’da Da Türk Yemekleri:

Şimdi üç ahabap, göğü ve yıldızları büsbütün gizlemeyen, sönmüş ve silinmiş göstermeyen az ışıklı bir masa başında kadeh tokuşturuyorlardı.

Şoseden durmamacasına otomobil inip çıkıyordu; şarkılar, kahkahalar, kadın sesleri... Cebel eğleniyordu. Hilmi Efendi yol tarafını işaret etti. Yamak homurdandı:

“Keyifleri yerinde dürzülerin...”

Şoför başını salladı:

Bizler gibi gurbete düşmediler ya, elbette eğlenirler; bırak eğlensinler!”

İkisi de Mardinliymişler, Keldani cemaatinden... Bereket ki biraz para ile memleketten çıkmışlar, üç kardeşmişler, üç kamyonları varmış. Beyrut-Şam arasında işliyorlar, geçinip gidiyorlarmış. İkram bunlardan başladı; paraya kıyıyorlardı. Dükkâncının başında durarak neler yaptırmadılar: Piyazlı ciğer kebabı, bol limonlu yumurta salatası, sonra çiğ köfte dedikleri et ezmesi... Bir aralık hatırladılar, arabada sucuk vardı, ama ne sucuk, evde yapmışlar, fıstık gibi besili bir koyundan, baharatı kıvamında... Maşa üzerinde cızıratarak pişirdiler ve şişeyi, bunun şerefine beşlediler. (Karay, 2014, s,57)

2.4.8. Turunç Şerbeti:

“Kaymakam zile bastı, hademeye emir verdi, ve bana dönerek: “Birer turunç şerbeti içelim mi” “Teşekkür ederim, içerim.” (Karay, 2009 d, s.22)

2.4.9. Portakal Şurubu:

İçlerinden birini gurbet ahretine bırakan dört arkadaş, iş bittikten sonra, hep birden gölge aradılar ve hararet kesici bir şey içmek için şehre doğru koştular. Şerbetçi dükkânlarının fiçı şeklindeki billur kaplarında portakal şuruplarına atılan kalıp kalıp buz parçaları emiliyormuş gibi çarçabuk eriyor, bu ışıltak küpler sıcak hava vurdukça mütemadiyen buğulanıyor, soğuk soğuk terliyordu. Oturup birbiri arkasına ikişer bardak içtiler. Nuri Hoca dua eder gibi mırıldandı:

“Merhumun ruhu şâd olsun!” Şerbetin tadı damaklarına, serinliği midelerine yayılınca mezarlıktan kurtulan bu adamlara hayat çok keyifli görünüyordu.

Onun için, Daim Bey ortaya dördünün de birleşeceği bir fikir attı.

“İnşallah, yakında Kenan’ın naaşım İstanbul’a götürmek müyesser olur!” diye söylendi. Bir ağızdan:

“İnşallah!” cevabını verdiler ve cenaze masrafından bir miktar para artmış olduğu için ikişer şerbet daha ısmarladılar.” (Karay, 2014, s,39-40)

2.4.10. Buzlu Gazozlar, Demirhindi Şerbetleri:

“O gün hava temmuz kadar sıcaktı.

Daha mart içinde bulundukları halde her taraf yaz man-zarası almıştı: Tenteler gerilmiş, güneşlikler asılmış, buzlu gazozlar, portakal ve demirhindi şerbetleri, dondurmalar satılıyor...” (Karay, 2014, s,18)

2.4.11. Gül Şerbeti:

“Lübnan’da yaz sabahları misafirlere şerbet ikram edilebilir, portakal yahut gül şerbeti... (Karay, 2009 k, s.333)

2.4.12. Nargile:

“Hele alışveriş bu günlük kalsın,” dedi, “şişeleri fabrikaya bırakalım; Burc Meydam’ndaki havuzlu kahvelerde birer nargile içer, dertleşiriz.” (Karay, 2014, s,19)

2.4.13. Kakuleli Nargile:

“Kahveye yerleşip kakuleli fincanları höpürdetmeye başlayınca bunları birer birer sormak istedi.” (Karay, 2014, s,21)

2.4.14. Şampanya:

“O zaman Beyrut’ta şampanya memleket Fransız işgali altında idi- maden suyu mesabesinde ucuz, harcıâlem bir içki idi, on frank, yani devrin parası itibariyle bizim altmış kuruşumuzla alınırdı. Soğutulmamış şampanyayı ise kimse bir ikram sayamazdı; bu, bir zevksizlik ve bilgisizlik numunesi idi.” (Karay, 2009 d, s. 123)

...

“Şampanya! Şampanya!” diye bağırان artistlere o da uymuştu. Kadeh kadeh içti; hem de öbürlerini taklit ederek içine muz, armut, çilek attı, serçe parmağıyla köpürttü, öyle içti.” (Karay, 2014, s.86)

2.4.15. Rakı:

“İç efendi,” diyor, “ırakı dertli yüreğe melhemdir!...”

Yalnız kalınca sarhoş olduğunu anladı; medreseye gitmek ve Daim Bey'e çatmak arzusu içinden taşıyordu. "Kafasına bir yumruk, karnına bir tekme..." diye söyleniyor ve o semte doğru yollanıyordu. Bir aralık düşünebildi; adamcağızdan ne istiyordu? Hınzır içki! İyisi hemen barakasına kapağı atmak ve yatıp zıbarmaktı. Bu kararla yolunu değiştirdi... Rakı içmemeliydi, ona gelmezdi. Zira bu yoksulluğu, bu felaketi içinde, Hilmi Efendi, içkinin tesiriyle adımlarını yavaşlattı; Az daha rezil olacaktım... Bir daha mı rakı? Tövbeler tövbesi!" diyordu. Fakat uykunun, sızmak şeklini alarak kendisini, ilk defa tatlı tatlı kucaklaması, derdini bastırarak hoş şeyler düşündürmesi o kadar keyif vericiydi ki tövbesini tutamayacağını, sarhoş halinde, sarhoş kafasıyla bile anlamıştı. (Karay, 2014, s.45-46)

2.4.16. Zahle Rakısı ve Şarap:

Rakısının nefasetiyle meşhur Zahle bize yakındır, lâkin mevsimi gelmediğinden gazinoları ve kahveleri kapalı, kasaba hazindir.

"Ştora'da tek başıma bir köşeye çekilip yerli şarap içeceğim, öğle yemeğini yiyip döneceğim, yatıp sızacağım." (Karay, 2009 k, s.115)

...

"Gradosu yüksek Zahle rakısını, birbiri üstüne acele acele mezelere aldırılmayarak içtiğimden dolayı epeyce çarpmıştı." (Karay, 2009 k, s.129)

2.4.17. Mandalina Likörü:

"Hava durgun ve Mayıs güneşi gayet keskin olduğundan masayı evin önündeki salkım söğüdün bir kameriye benzeyen gölgeğine kurdurmuştum. Örtüler - eski bir konak yetiştirmesi olan Nevniyaz Kalfa sayesinde- tertemiz, hafif kolaya batırılmış, pırıl pırıl ütülü idi. Kadehler incir yaprağıyla gıcır gıcır

ovulduğu cihetle şen parıltılarıyla sofraya söğüt yapraklarından süzülen ışığın yeşilini aksettiriyordu. Bu, her bakımdan mükemmel bir ziyafet oldu. Kahvelerimizi de oraya getirdiler; üstüne sevdiğim mandalina liköründen bir kadeh içmeyi unutmadık.” (Karay, 2009 k, s.161)

2.4.18. Bira:

“Meydandaki “Cafe de la Bourse”a girdik; “balon” demlen toparlak ince bardaklarda bira içtik; deniz böcekleri, yıldız’lar, sulines’ler yedik.” (Karay, 2009 k, s.189)

2.4.19. Cin:

“Önünde duran portakal suyu ile hazırlanmış cin kadehini yuvarladım.” (Karay, 2009 k, s.273)

2.4.20. Beyrut’un Eğlence Hayatı:

“Niçin kalkamıyorum, hatta fırlamıyorum, bir arabaya atlayıp denizi, hareketli limanı, uğultulu geniş caddeleri, geceleyin apaydınlık binaları, müzik ve dans sesleriyle canlı o, bir saat ötedeki büyük şehre gitmiyorum.” (Karay, 2009 k, s.118)

...

“Eh, ara sıra oluyor; kamyonu bozulan şoförler, gidecekleri yere vasıta bulamayan köylüler, falan... Kulak asmayınız, bir şey bırakmazlar bunlar!”

“Ya hangiler bırakır?”

“Bazen, kışın Beyrut’tan gece yarısı bar kızlarını alıp karlı Cebel’i aşarak gelen hovarda gençler düşerse epeyce para kalır. Odalardan genişine soba kurdururum, biraz çalı çırpı, atarız; yer içer, güler eğlenir, hoşça vakit geçirip

tan yeri ağarınca kalkıp giderler. Gençlik!” (Karay, 2009 k, s.124)

...

“Şam’da, Beyrut’ta oyuncu kızlar yok mu? Bir tanesini gözüne kestir de alıp buraya getiriver beyefendi oğlum. Bıkınca geldiği yere gönderiverirsin; bir başkasını seçersin. Burada eşraf çocuklan öyle yaparlar. Evli olanlar bile çiftliklerine oyuncu götürüp gönül eğlendirirler, çeşni değiştirirler.” (Karay, 2009 k, s.125)

...

“Üç erkek etrafımızı seyrede ede konuşarak yemeğimizi yedik. Sıra numaralan seyretmeye geldi. Kadınsız meclisin icabı içimizdeki dışımıza vuruyor, dans eden kadınlar hakkında oldukça açık mütalaalar ileri sürüyor, belki de eğleniyoruz.” (Karay, 2009 k, s.206)

2.5. Dil-Din

Dil Arap coğrafyasında Refik Halid’i en çok zorlayan meselelerden biri olmuştur. Zorunlu sürgününde Araplara olduğu kadar Arapça’ya da karşı çeşitli tepkiler geliştirmiştir. “Çocuklarının ifadesine göre, Araplar’dan hiçbir zaman hazzetmeyen Karay, 17 yıl sürgünde Araplar’la birlikte kaldığı hâlde Arapça’yı derinlemesine öğrenmek istememiş, bu dili konuşmamış ve yazmamıştır. Üstelik oğullarının Arapça öğrenmelerini de istememiştir.” (Ünal, 2013, s.288)

Gurbete yeni gittiğim sıralarda idi. Beyrut civarında Cuniye kasabasının epeyce uzağında, hoş manzaralı münzevi bir pavyonda oturuyordum. Başıma bir iş geldi. İşin ne olduğunu anlatamayacağım. Yalnız şu kadarını söyleyim ki ortada suç yoktu. Yoktu ama dili dilime, dini dinime uymayan ve hakkımda en

ufak fikri bulunmayan tamamıyla yabancı bir diyarda bunu kime, nasıl, ne kadar müddette, neler çektikten sonra ispat edebilecektim!..

Cuniye denilen yer Kesruam kazasının merkezidir... Lübnan devletinin, içinde tek yerli Müslüman oturmayan, baştan başa Maruni yahut başka isimlerde hep Hristiyan cemaatle meskûn bir kazası! Ne Türkçe konuşan birini bulmak, ne de bir Müslüman memurla karşılaşmak imkânı var.

Bulunsa, karşılaşsam bile o adamın beni ismimle, mesleğimle tanınması ihtimali hiç yok. Derdimi ancak ve belki hükümet merkezinde anlatabileceğim... Bir sürü fena muameleye uğradıktan, üzülp eziyet çektikten, günlerce mevkuf kaldıktan sonra!

Gücüme giden bir noktaya da işaret lazım: o memleket daha dün bizim hükmümüz altında idi; sadece ismimi söylemek muamelenin hafiflemesine ve sesimin yükselmesine yeterdi; şimdi sarı çizmeli Mehmet Ağa'dan farkım yoktu. (Karay, 2009 d, s.18-19)

2.5.1. Dil ve Din Gurbeti

Refik Halid'i daha dün Osmanlı'nın olan yerlerde bugün böyle ne dillerini ne dinlerini bildiği insanlar arasında yabancı ve çaresiz kalmak çok üzmüştür. Hele başına bir tutuklanma hadisesi gelince bu üzüntü katlanarak artmıştır:

Tahminim gibi tevkifhanenin yolunu tutmuştuk. Lakin tam kapı açılıp da içeriye tıklacağım sırada yukarıdan bir jandarma koştu, muhafızlarıma Arapça bir şeyler söyledi. Tek kelimesini anlamamakla beraber yanımdakilerin vaziyetinden lehime bir değişiklik olduğunu derhal sezmiştim. Fazla ümide kapılmadım ama derin bir nefes aldığımı hatırlamaktayım. Derin nefes almak?

Bunun ne olduğunu ehli bilir... Yani bizim gibi Bekirağa Bölüğü'ne girenler, sürgüne gidenler, idam sehpaşı boylamaktan yahut ensenize giren bir kurşunla cansız yere serilmekten nasılsa kurtulmuş olanlar!...

Yukarıdan inen jandarma ile-öbürleri dağıldılar- tekrar birinci kata çıktık. Bu nazik delikanlı: “Faddalu!”

Yani “buyurun!” diyerek bir kapı açtı. Burası boş duran, pencereleri açılmış, tertemiz bir jandarma koğuşu idi. Demir karyolalardan birini gösterdi; hal ve tavrıyla, oturmamı, istirahat etmemi anlatıyordu.

Hemen çöktüm. Muhafız kapıyı örtmeden çekilip gitti. En hayırlı alamet bu! Çok geçmeden delikanlı yeniden göründü; işaret ediyor:

“Yukarı çıkacağız.”

Mevkiim yükseliyordu. Az sonra yine verilen işaret üzerine üst kattaki orta kapıdan içeriye girdim. Meydana nazır geniş bir oda, bir salon... Yazıhane başında esmer, tıknaz genç bir adam oturuyor. Kaymakam olacak. Acaba Fransızca biliyor mu? O mevkiye gelmiş olmasına göre bilecek...

Masaya doğru yaklaşıyorum, ayağa kalktı. Hayırdır, inşallah! Birbirimize bakıyoruz; diyeceği şeyi düşünüyor gibi bir hali var. Ne lisandan söyleyecek? Arapça ise fena...

Birden gayet fasih bir Türkçenin salonda bülbül gibi öttüğünü işittim.

“Safa geldiniz Refik Halid Beyefendi! Geçmiş olsun!” Hayretler içindeyim.

(Karay, 2009 d, s.20-21)

Benzer bir durum *Sürgün*'de Hilmi Efendi'nin başından da geçmiştir. Lübnan'a sürgün giden Hilmi Efendi vapurdan inerken halkın yaptığı karışıklığı, gürültüyü ölçsüz bulmuştur:

Tanıştığı yolcu, onunla meşgul olmamaya başlamıştı. Vapurda, vakit geçirmek için ahbaplık eden ve bu ahbaplığa ırk ve görenek icabı bir yalancı samimiyet, coşkunluk katan Hacı Efendi, memleketinin iskelesine ayak basacağı sırada Hilmi Efendi'yi görmemezlikten geliyor, evvelce uzun uzun izahat verirken şimdi ne sorsa, “Vallahi ben bilmez... Ben Türkçe şok anlamaz!” deyip başkalarına koşuyordu. Bu ağırsamalara, anlamakla beraber aldırmayan Hilmi, eteğinden ayrılmıyor, peşi sıra yürümekten vazgeçmiyordu; öyle yalnız, biçare kalmıştı ki... Fakat, Şamlının kendisine parasız olduğunu bildiği için, başına bela olmasın diye yüz vermemeye başladığı, bir aralık zihninden geçince kıpkırmızı kesildi; olduğu yerde mıhlandı ve artık sırnaşıklık etmekten vazgeçti.

Nihayet yirmi kişi kadar güverte yolcusu, hep birden, eşyalarıyla beraber bir mavnaya doldular. Kürek çekenlerin, hamalların ve yanındakilerin yargısından sersem olmuştu. Lüzumsuz yere ne kadar bağırıyorlar ne ölçüsüzce öfkeleniyorlar ve neşeleniyorlardı... (Karay, 2014, s.10)

2.5.2. Yeterki Türkçe Olsun

Hilmi Efendi denizin ortasında bir gemide Arapların içinde dilini halini anlatabileceği birini bulamamının çaresizliği içindedir. Tam bu sırada karşısında Anadolu Ermeni şivesiyle konuşan bir memuru görünce sevinmiştir:

Konuşulan dilden bir kelime anlamadığına bakarak da halini kimseye anlatamayacağına hükmetmişti. Bir ümit noktası vardı; kendisinden önce memleketten kaçıp buralara gelmiş birine rastlamak... Fakat onu tanıyan ve

onun tanıdığı pek az adam vardı; birisi rast gele yoluna çıkmadıkça nereden bulacak, kimlere danışacaktı? Hem muhaliflerce öyle pek maruf da sayılmazdı; bu, başına gelen daha ziyade şahsi bir kin yüzündendi.

Gümrükte kılığına, kıyafetine, bavuluna ve şiltesine bakarak şüphelendiler, bütün eşyasını darmadağın edip aradılar. Henüz sulh imzalanmadığından pasaport yerine eline verdikleri seyahat varakasını bir Fransız memuru evirdi, çevirdi, bir türlü geri vermedi. Hem eski asker, hem Türk olmasından mı kuşkulandı? Acaba polis nezareti altına mı alacaklar, hapse mi sokacaklar, yoksa buradan da mı kovacaklardı? Üstünü başını da yoklamaya başlamışlardı. Birden, yanında Türkçe bir lakırdı işitti. Şivesini Anadolu Ermeniye benzettiği bir adam kendisine sesleniyordu:

“Hemşeri, beri gel, seninle azıcık konuşacağım var!”

Fransız memuru yol tezkeresini buna uzattı; anlaşılan sivil polisti. Ziyarı yok, mademki kendi dilinden konuşabilecekti, bu belayı olabilirdi ucuz atlatabilirdi.

Yan tarafta barakamsı bir odaya girdiler. Ermeni memur ona sordu:

“Kimsiniz? Lübnan’a niçin geldiniz? Burada kimleri tanırırsınız?”

Hilmi Efendi bu sualler karşısında- işaret edilen tahta iskemlenin bir kenarına ilişerek- parasızlığın, yabancılığın, ümitsizliğin verdiği sünepe bir hal ve ürkek bir sesle sergüzeştini olduğu gibi anlatmaya koyuldu. (Karay, 2014, s.10-11)

Arapların arasında kendini yalnız ve yabancı hisseden Hilmi Efendi, sırf Türkçe bildikleri ve memleketlerine olan hasretlerinden dolayı sevmediği halde Ermeniler ile ahbaplık etmiş, onlarla gezmelere gitmiştir:

Beyrut’a geldiği zamana kadar Ermenileri sevmeyen Hilmi Efendi, şimdi, sırf

Türkçe konuştukları ve memleket hasreti çektikleri için hep bu cemaat ile düşüp kalkıyor, yiyip içiyor, gezip tozuyordu. İlle terzi Razuk baş ahabıydı; her pazar âdet etmişler, başka başka yerlerde kır gezintileri yapıyorlar, Lübnan'ı karış karış dolaşıyorlardı. Delikanlının aklı fikri Antep'e dönmekteydi; her güzel manzara ona doğduğu yeri hatırlatıyor, durup saatlerce memleketinin suyunu, havasını, bağlarını, bahçelerini, fıstıklarını övüyordu. Üzümlü şöyle imiş, pekmezi böyle, şöyle ziyafetler olur, böyle eğlenceler yapılmış; Cebel de ne imiş, Allah'ın kayalığı! (Karay, 2014, s.62-63)

...

Hilmi Efendi Lübnan'da sadece Ermenilerin Türkçe bildiğini öğrenmiş ve gurbet yaşamında insanların dinini fark etmeden milliyete önem vermiştir.

Hilmi Efendi genç, dinç, hovarda tavırlı şoföre bir rakı ikram etti; onun zaten kafası dolgundu; yanındaki yamağını çağırdı:

“Şefik! Arabanın arkasına bir iri taş koy da buraya gel. Bilirim, ısıcak yoğurtlu kabağa dayanamazsın!

Yeni yerleşmiş muhacir Ermenilerden başka hemen hemen hiç kimsenin Türkçe bilmediği Lübnan dağında tesadüfün karşısına çıkardığı bu iki memleketlisinin Müslüman ve Türk olmadıklarını derhal anlamıştı. Hem de birisi Şefik ismiyle çağrıldığı halde... Ama bunu nasıl anladığı sorulsa sebeplerini tayin edemezdi; bir dinde olanların birbirlerine farkında olmayarak verdikleri sessiz bir parola, karşılıklı yaydıkları ve anlaştıkları bir hava vardı galiba. Şimdi üç ahab, göğü ve yıldızları büsbütün gizlemeyen, 'sönmüş ve silinmiş göstermeyen az ışıklı bir masa başında kadeh tokuşturuyorlardı. (Karay, 2014, s.57)

2.5.3. Rüyalarda Türkçe

Yaban ellerinde dilsiz kalmak Hilmi Efendi için o kadar zor olmuştur ki hali rüyalarına girmeye başlamıştır. Rüyasında da Beyrut'u memleketi gibi içindeki insanları da Türkçe konuşan ve Türkçe yazan hemşehrileri gibi görmüştür:

O sabah da işte, bir noktası bile değişmeyen bu ferah rüyadan uyanmıştı; hafiflik hissediyordu; sigarasının lezzetini bulmuştu; henüz sıcak basmadığından limana inince denizden ve esen deniz rüzgârından da zevk aldı. Denebilir ki Beyrut'un güzelliğini daha bugün, gönülden, yeni sezebilmişti; içinde bir benimseme vardı. O kadar ki şilepten indiği tarih ona bir iki senelik uzakça bir vaka gibi geldi. Hem asıl tuhafı, sade gözlerinde değil, kulaklarında da bir değişiklik, bir kavrayış buluyordu. Meğerse buralarda ne çok Türkçe konuşuyorlarmış... İşte şu gemi amelesi birbirleriyle Türkçe şakalaşıyorlardı; bir hamal ötekine Türkçe haykırıyordu, tren beklediği anlaşılan şişman bir kadın, yanındaki çocuğa Türkçe bir şeyler anlatıyordu. Sonra kayıkların üzerindeki yazılar ve kelimeler Türkçeyi andırmıyor muydu: Nimetullah, Avnihüda ve Lütfibarî! (Karay, 2014, s.29)

2.5.4. Türkçe'ye Hasret

O kadar ki Hilmi Efendi'nin dil hassasiyeti zaman zaman onu hayli müşkil durumlara da sokmuştur:

Yan masada tavla oynayanların Türkçe konuşmaları, bir aralık, dikkatine çarptı, kulak kabarttı:

“Al sana bir mars!”

Bazen böyle olurdu, etrafında Türkçe konuşuluyor vehmine kapılır, dikkat kesilir, sonra yanıldığını anlar, canı sıkılırdı. Son cümleyi apaçık, şüpheyeye düşülmeyecek derecede vuzuhla işittiği için konuşanlara alaka ile baktı. İki kişiydiler; fakat birisi muhakkak, büyükçe bir adamdı ki öbürü karşısında göze batan bir terbiyeli oturuşla, bir tasdikli konuşma ile herkese aradaki farkı göstermeye çalışıyordu. Kır saçlısı kahkahalarla gülüyor, yenilen ise bir soytarı suratı takınmış, efendisinin galebesinden dilediği kadar zevk çıkarması için, güya kederleniyor, sahteliği belli olan bir tavırla düşünüyordu. Hilmi Eendi yerinden doğruldu, komşu masaya yürüdü, ayakta durarak:

“Affedersiniz beyler,” diye söze karıştı,” zannedersem memleketliyiz.”

Maiyetteki sordu:

“İstanbullu musunuz?”

“Onun gibi bir şey... Ben Kıdemli Yüzbaşı Hilmi!”

Bir susma oldu. Kibar zatın acayip bir yüzü vardı, gülmediği halde bile daima sırtıyor görünen bir yüz... Öyle, sırtıkan çehresiyle, lâkin canı sıkılmış bir vaziyette başını deniz tarafına çevirmiş, dalgın görünmeye, yabancı ile görüşmek istemediğini belli etmeye çalışıyordu. Neden sonra, yine öteki, şüphelendiğini gösteren bir tereddütlü tavırla:

“Burada ne münasebetle bulunuyorsunuz?” diye sorunca Hilmi Efendi kızardı:

“Şey... Leyleğin attığı yavrulardanım, malum a! (Karay, 2014, s.69-70)

Gurbette Türkçe hasreti “Testi” hikâyesinde de şöyle yansımıştır:

Çabuk! Çabuk!” diye bağırdık. Fakat altımızdaki eski bir Ford, yokuşlar eğri,

büğrü, dimdik ve minare boyu uçurumlarla dolu... Bunu düşününce kendi emrimizden kendimiz ürktük; bu sefer de:

“Yavaş,” diye haykırıştık.

Ben yarım yamalak Arapçamı bırakıp Türkçe söylüyordum, o kadar telaşa düşmüş, yerimi yanımdakileri unutmuştum. (Karay, 2009 g, s.30)

2.5.5. Dil ve Din Düşkünlüğü

Refik Halid, gurbette her yönüyle kendini yabancı gördüğü insanların yanında milli duygular içiresine bürünmüştür. “Dil ve Din tiryakiliği” başlıklı anısında, Türk ve Müslüman olmayan hiç kimseyle tam anlamıyla arkadaşlık etmediğini, kadınlara karşı ilgisi olduğu halde yabancı hiçbir kadını sevmediğini vurgulamıştır:

Lakin yaşadığım muhitler ve gezip dolaştığım memleketler icabı, kendileriyle düşüp kalkmak vesileleri çıkmasına rağmen ekseriya yan çizmişim ve tanıdıklarımın hiçbiriyle de tam manasıyla kaynaşmamışım.

Daha tuhafı gençliğimde bile yabancı kadınına âşık olmamışım! Önce Türk ve Müslüman, sonra memleket halkından azınlıkları tercih etmişim. Bunların da evvela dini dinime, arkasından dili dilime uyanlarını!

Bu bakımdan ben doğuştan dindar ve dilciyim. Sadece dostluk hislerim üzerinde değil, cinsi temayüllerim hususunda da din ve dil en “müsait saha” teşkil ediyor. Yabancıyı yadırgamaktan bir an, bir türlü ve hâlâ kurtulamadım; artık kurtulamam da...

“Nitekim on yedi sene yurtdışında çalkalanıp durdum. Çalkalanmalar o katı tarafımı eritemedi gitti. Sızlanıp söylenmelerine rağmen ırkdaşlarım arasında

muhtakkak ki kendimi daha rahat hissediyorum. Nedir bu? Şu: Ben din ve dil tiryakisiyim! (Karay, 2009 d, s.97-100)

Refik Halid Beyrut’a geldiğinde, Galatasaray Lisesinde beraber okuduğu Lübnanlı, Suriyeli ve farklı uyruklardan olan arkadaşlarını anımsar. Farklı dile ve dine mensup bu öğrenciler, Refik Halid’e göre güzel geçinseler de birbirlerine ısınamamışlardır:

Vaktaki otuz üç yaşında gurbet yolu göründü, bir sonbahar günü Beyrut’a ayak bastım, kendi kendime şöyle söylendim:

“Bizim mektepte Lübnanlı ve Suriyeli eski mektep arkadaşlarım vardı. Acaba bunlar ne oldular? Neredeler? Karşılaşmak nasip olacak mı?”

Sade Suriyeli mi? Cava’lı talebenin bile bulunduğu o zamanki lisenin ilk sınıfları birer Babil kulesi idi. Çoğunun dili birbirine uymazdı. Hatta öğretmenlerinki de! Zira Fransızca öğreten bir kısım hocalar arasında, hâlâ Türkçeyi iyi konuşamayan Rumlara ve Arap Hristiyanlara da rastlanırdı. Süryani mi, Geldanî mi, Nasturî mi, ne olduklarını kimsenin bilmediği çetrefil Türkçeli birçok insan!

Bunlara Bulgarları, Uahları ve Şark vilayetlerinin en uzağından ve yabanından gelmiş Ermenileri de katınız, talebe-Hollanda dâhil çeşitli Avrupalıları unutmayalım Birleşmiş Milletler topluluğundan farksızdı; bir “harran gürrâ”dır giderdi.

Avrupalılar “u”yu, Rum aslından olanlar “ş”yi telaffuz edemezler, Araplar “ayn”ı çatlatırlar, “Anadolulular” ekseriya “k”yi “g”ye çevirirlerdi; mektepte doğru dürüst Türkçe konuşulmazdı. Bununla beraber o karışık cemaat pekâlâ

anlaşır, güzel güzel geçinirdi... Birbirine ısınmadan!” (Karay, 2009 d, s.122-123)

2.5.6. Müslümanlık

Refik Halid, Lübnan’ın insanını, dilini ve bir kısım Hristiyanlarını yadırgasa da, Müslüman bir ülke olmasının arkasına sığınmıştır, Müslümanlık Refik Halid için tutunacak bir dal olmuş, onu mutlu etmiş, bir nebze de olsa yüreğindeki gurbet duygusuna su serperek teselli etmiştir:

“Burası pek de “yâd el” sayılmaz. Hemhudumuz olduktan başka, bizden en son ayrılmış dost bir Müslüman ülkesidir.” (Karay, 2009 j, s.37)

Aynı duyguları *Yeraltında Dünya Var*’da da kahramanı Nebil’e yaşatmıştır:

Arabanın içinden bir ses geldi. Biri Türkçe konuşuyordu! Konuşanın o kadından başkası olmadığına imkân yok. Soruyordu:

“Müslümansın değil mi? Türksün galiba!”

Sevinçten içim titredi; sevinç şaşkınlığımı bastırmıştı. Yabancı şivesine fazla kaçmakla beraber bu bakır tenli güzel sevgilinin Türkçesi tatlı, temizdi, Müslüman kokuyordu.

“Evet,” dedim, “ya sen?”

“Yugoslavya’dan... Ben de Müslümanım; artistim.” “Boşnak mısın yoksa?”

“Öyle bir şey... Hersek tarafından. Şimdi hiçbir şey değil, enternasyonal oldum.

(Karay, 2009 k, s.138)

...

A! A! Şuna da bakın, hele! Ne çabuk Türkçe öğrenmiş! Sen mi öğretiverdin, hemen şimdilik?”

Gülüştük. Nuriye Teyze onun Müslüman olup olmadığını sordu; dedim ki:

“Halis muhlis Müslüman... İsmi de Raziye Hanım!

“Pek sevindim, buna! Belliydi ya zaten... Yüzünde nur vardı; anlamalıyım.”

Ocak başına yeni ve candan bir şevk ile koştu. Müslüman yemek hazırlamaktan ve benim bir Müslüman kıızıyla münasebet kurmamdan memnundu. Allah’a şükrettiğini iştirir gibi oldum.” (Karay, 2009 k, s.156-157)

...

“Ne millettendi kızcağız?”

“Cezayirli ile Fransız kırmaması... Anası Frenk, babası Müslüman imiş.”

“Kendisi Müslüman sayılır; mademki baba Müslüman...”

“O cihetleri konuşmaya vakit bulamamıştık. Şu var ki kanı sıcak bir mahluktu, cana yakındı.”

“Onlar gene Müslümanlığından gelir.”

İçimi çektim. Asıl ismiyle artık doğrusunu söylüyorum- Ravda gözümde tütüyor. Ravda bizim “bahçe” demektir; Araplar böyle söylerler. Yüksek sesle ismi tekrarlamak ihtiyacımdaydım:

“Ravda! Ravda!” (Karay, 2009 k, s.357)

2.5.7. Müslümanlık ve Türklük

Refik Halid için Müslümanlık ve Türklük iç içe geçmiştir. Tek başına Müslümanlık Arap coğrafyasında çok da ilgisini çekmemiştir. Nitekim *Sürgün*’de Hilmi Efendi üzerinden Beyrutluların din anlayışını bir tek kelime üzerinden eleştirmiştir:

“Yarın meşgulüm,” diye cevap verdi, “öbür gün muhakkak gelirim.”

Bu “muhakkak” kelimesini kuvvetli ve imanına uygun bulmadığı, bir de sürgüne düştüğünden beri hem daha fazla ürkeklediği, hem de dindarlaştığı için düzeltti:

“İnşallah gelirim, Allah kısmet ederse gelirim...”

(Karay, 2014, s.48)

2.5.8. Sevimsiz Arapça

İstanbul’da pek dindar bir portre çizmeyen Refik Halid, genç yaşta sürgün hayatı yaşadığı Lübnan’da dil ve din tiryakisi olup çıkmıştır.

Arapların ne harflerini sevmiştir:

Asıl zorluk eski harflerdeydi. Hepsi de kuaklı, karınlı, külahlı, kulplu, başlı gözlü, acayip şeylerdi. Başlangıçta ayrı, ortada ayrı, sonda ayrı, bir harf kaç çeşit yazılırdı ki?... Yazarken, kör makasla mukavva keser gibi dilimizi çıkarmaya mecbur olurduk. Kağıtlarımıza konan sinekler bile, kamış kalemlerin cızırtısına aldanarak kendilerine benzeyen bu sesli, boynuzlu, kanatlı siyah şekilleri durup uzun uzun seyrederler, hortumlarıyla yoklarlar, şaşarlar ve mürekkeplerimiz bezir yağı isinden yapıldığı için fırsatı kaçırmayarak biraz da ziftlenirlerdi! (Karay, 2009 h, s.87)

Ne de rakamlarını:

...her nedense benim Arap yazısındaki sekiz rakamına karşı ufak bir hiddetim, husumetim vardır, öyle iki bacağını ayırıp her yerde terbiyesiz ve münasebetsiz duruşu canımı sıkar, bir de bu sekiz adedi bir takım bayağı komiklerin alınları ortasından ikiye ayrılmış feslerini ve o fese ve rakama telmihen vuku bulan soğuk cinaslarını hatırlatır; mesela içeriden kadın:

Kaçıncı kocam geldi? Diye sorar da komik de fesinin yırtığını gösterip:

“Sekizincisi!” der, halk gülmeden katılır, benim de sırtımda buz gibi bir Boğaziçi anaforu kopar... (Karay, 2009 f, s.117)

2.5.9. Türkçe'nin Arapçalaştırılması

Refik Halid'e, Türkçe kelimelerin Arapçalaştırılması da çok sevimsiz görünmüştür:

Sirkeci-Küçükçekmece arasında çetrefil Türkçeli biletçiler, tren kalkarken bilmediğimiz bir dilden “Fertig!” diye cıyak cıyak bağırırlar, kulak zarımızı patlatırlardı.

Onlar bu münasebetsizliği yaparken biz de öbür taraftan öz Türkçe kelimeleri bile Araplaştırır, mesela hiç olmazsa ücra'yı başına çifte gözlü bir *h* koyarak *hücre* yapardık. Ekmeğin adı nan-ı aziz, etin lahm-ı ganem, yağın rügan-ı sade idi. Ben birincisini adam ismi, ikincisini musiki faslı, üçüncüsünü parlak kundura derisi sanırdım. Ya, pırasanın pürhassa, karnabaharın karinibahar, peynirin penayir yazılışına ne dersiniz? Nedense lahanaya lahniane, patlıcana bahtıcan, semizotuna sem'i u demezlerdi veyahut bu sonuncusunu yanlış tercüme edip hadarsemin şeklinde kullanmazlardı! (Karay, 2009 b, s.88)

2.5.10. Kelime Oyunlarında Arapça

Araplardan ve dillerinden hiç hazzetmeyen Refik Halid, Arapça'yı sadece bazı kelime oyunlarında kullanmaktan hoşlanmıştı:

*Yeni Mecmua'*ya artık kapılanmıştım ama boğaz tokluğuna bile değil! Çok geçmedi, baş sayfasına konan “Hafta Mübahasesi”ni de bana verdiler. Zaten Sadrazamı öfkeliendiren yazı da bu konuşmalardan biri idi, “Harp Zengini” ... Makalem zamanenin en büyük harp vurguncusu Bayramzade”yi küplere bindirmiş, hamsi Topal İsmail Paşa”yı kızdırmış, lakin halkı hoşnut bırakmıştı. Bu yazıda bir espiyi yapmıştım: Bayram kelimesini Arapça'sı olan “id”e çevirmiş ve “idzade” şekline sokmuştum. Okunurken “d” harfi “t” telaffuzu alıyor ve zavallı zengini insanlıktan çıkarıyordu.

“Zavallı” dedim, bilerek...

Zira ondan sonra gelen nice Bayramzadeler, iki harpte de birincisine rahmet okumuşlardır. Tahminime göre bir servet de bırakmadı, sönüp gitti. Esasen kötü bir adam değildi sanıyorum. Zenginliği ismindeki bayram kadar kısa sürmüştü. Fenalık, biz matem ederken onun bayram edişinde idi! (Karay, 2009 d, s.143-144)

2.5.11. Arapça'nın Farklı Kullanımları

Gurbette onu en çok rahatsız eden hususlardan biri de İstanbul'da evde ya da okulda öğrendiği Arapça kelimelerin neredeyse hiç birisinin oralarda kullanılmadığını farketmek olmuştur:

Bizim nesle kırk beş sene evvel ne lüzumsuz ve yanlış şeyler öğrettiklerini, lisan bahsinde ne hatalı ve tuhaf yol gösterdiklerini ara sıra düşünürüm de biraz kızar, bir hayli de gülümserim.

Galatasaray Lisesinde Nafi Bey adında, kaşsızlığını örtmek, gizlemek için fesini göz kapaklarının yarısına kadar indirmiş, bir Türkçe hocamız vardı; çelebi adamdı ama kıraat okuduğumuz zaman hele birimiz yanııp da... “seyahat” veya “aşk” desin... Gözlerimizin kitap sayfasına çevrilmiş olmasını fırsat bilerek usul usul yaklaşır, habersizce suratımıza tokadı çalardı!

Sebebi?

Şu: Bu kelimeler Arapça aslında “siyahat” ve “ışk” imiş; biz de öyle okumalı imişiz; yani doğrusunu! Peki ama konuşurken ne deriz? Şayet:

“Babam siyahate çıktı. Bilmem kim ışk yüzünden intihar etmiş.”

Dersek gülünç olmaz mıyız? Bunu düşünen yok. Dahası var: “muntazam” sözü de yasak kelimelerdendi, cahillik alametiydi; “muntazım” demekliğimiz lazımdı. Mesela:

“Trenler pek muntazım işliyor.”

Şeklinde okuyacaktık; lakin tabiidir ki konuşurken ukalalık etmekten çekinerek yanlış, fakat eski tabirle “zebanzed”, yani lakırdı arasında kullanılan şekilde söyleyecektik! Aksini yaptık mı şamar hazırdı ve buna karşı:

“Suratıma bir tokat ışk etmeye ne hakkın var, hoca efendi? Diye söylensek Nafi Bey doğru telaffuz ettiğimizden memnun bu sefer de yanağımızı okşayacaktı. Halbuki Arap, sonradan öğrendik, “aşk” yerine “garam” ve “seyahat” karşılığı da “sefer” kullanır; “muntazım” sözünü hiç bilmez. O halde yapılan ne idi? Tam manasıyla safsata yani doğru gibi görünen boş, kof lafazanlık; zaten “safsatanın lügat tarifi de budur. (Karay, 2009 d, s.101-103-104)

İstanbul’da öğrendiği Arapça ile Arap ülkelerinde konuşulan Arapça’nın farklılığı yüzünden Refik Halid Lübnan’da hiçbir derdine çare bulamamıştır:

YUMURTA (ÇILBIR):

Bize eskiden öğrettikleri Arapça ile Arapça konuşulan memleketlerdeki lisan farkından ve iyi dil bilmemenin tuhaflıklarından bahsedeceğim.

Lübnan’da bir ev tutmuştum, bir de yerli hizmetçi... Canımın “çılbr” istediği bir gün kadıncağızı karşıma aldım. Yumurtaya “beyza” denildiğini bilirdim.

Galip Dede’nin:

“*Yek beyze ve sadhezar dava*”sından dolayı bunu öğrenmişim ya.

“Beydan beyze,” dedim, “aşere beyze!”

Afal afal yüzüme bakıyordu. Neden sonra kelimeyi benim telaffuzumla tekrar etti:

“Beyze! Beyze!”

Anlamıyordu. Bir yerde mi okumuştum, biri mi nakletmişti, hatırıma geldi:

Seyyahın biri yumurtayı anlatamayınca hemen yere çökmüş, bir iki çırpınmış,

“Gıt gıt gıdak! Gıt gıt gıdak!..” Bu suretle istediğini getirtmiş. Fakat ben

düşündüm: Ya bunu tavuk anlar, tavuk getirirse? Onun için hem çökmeli, hem

gıdıklamalı, hem de elimi altına götürüp yerden bir şey alır gibi yapmalı, o

aldığım şeyi de, gösterdikten sonra ayrıca bir kenara koymak taklidini de

ustalıkla becermeli... Yahut sahana, güya, kırmalı: Çıt! Çıt!

Bir sürü palyaçoluklar:

Odada benden ve ondan başka kimse olmamakla beraber utandım. İnsan ecnebi diyarlarda milliyetine karşı pek hassas oluyor, soytarılık haysiyetime uymadı. Daha ciddi bir şekil buldum: Yanımda bir Larousse lügatı vardı, yumurta kelimesini aradım, belki resmiyle anlatırdım.

Aksi gibi karşıma bir yumurta maktaiyle alafranga bir yumurtalık çıktı.

İkisinde de yumurtayı hatırlatacak ufacık bir benzeyiş yok. Bari çocuğun oyuncakları arasında, hani iç içe, renk renk, tahtadan yumurtalar vardır, onlardan olsa... (Karay, 2009 b, s. 145-146)

YOĞURT:

Haydi yumurtayı anlattık diyelim; sıra yoğurda gelince ne yapacaktım? Eski edebiyatta kebaba ait çok mısralar, kebab teşbihli pek âşıkane gazeller bulunur da yoğurtlu kebaptan hiç bahsedilmemiştir. Şiirde kebab, aksi gibi, yoğurtlu, yani beyaz değildir de hep kanlıdır: “pürhun”dur, kırmızıdır.

Süt kelimesini bilsem, belki yoğurdu anlatmanın yolunu bulmuş olurum.

Nefi, Nabi, Nedim, Ruhîi Bağdadi, Vasıf Enderuni, Her şekil Arif Bey’e kadar zihnimden geçtiler. Divanlarından gazeller okuyarak... Süte rast gelmedim.

İnek gibi böğüreyim mi? Meme işaretleri mi yapayım? Kadının göğsüne mi başımı koyayım? Hepsi münasebetsiz şeyler!

“Edebiyatı cedide”cilere de kızmaya başladım: Arap Acem dilinde ne kullanılmaz, ne lüzumsuz, ne süslü kelimeler almışlardı da sütü ihmal etmişlerdi! O sırada hatırıma bir hikâye geldi, gülümsedim:

Alexander Duma, Alman İsviçresinde bir lokantaya girmiş, canı mantar istemiş, garsonu çağırmış, masanın üstüne kocaman bir mantar resmi çizmiş.

Bakmış, garsonun gözlerinde anladığını anlatan bir parlaklık. Koşarak gitmiş, biraz sonra dönmüş: Elinde bir şemsiyeyle!

Onun için resme, bilhassa ressamlığıma da güvenemem. Hem süt ile yoğurt resmi yapmak değil benim, değme ressamın bile kârı değil! Haydi tabağı çizdik, içine sütü ve yoğurdu nasıl koyacaksın? Bunlar da kâğıt gibi beyaz. Çılbır sade yumurta ve yoğurtla da bitmez, sarımsak ister.

O gün çılbır yiyemedim; fakat akşam Fransızca bilen bir papaza müracaatla çılbıra lazım gelen nesneleri öğrendim: Meğerse bizim beyze diye okuduğumuz kelimeye bayda ve cemine baydat, süte leben, yoğurda leben zebadi, sarımsağa tum demekliğim lazımmış. (Karay, 2009 b, s.146-147-148)

2.5.12. Arapça Konuşma Çabaları

Sürgün romanında Hilmi Efendi de tıpkı Refik Halid gibi Lübnan’da yabancı olduğu için Arapça bilmiyordur. Bir gün kahvede sarımsaklı yoğurdu anlatmakta epey çaba sarf etmiştir:

Arapça meram anlatmaya başlar gibi olmuştu:

“Fi lebni ya Sit?” diye süzme yoğurt sordu; varmış; kabak kızartmasına döktü. Sarmısağın Arapçası nedir acaba? Nasıl anlatsa... Soğanı biliyordu: Basal, “misli basal” dedi, yani soğana benzeyen... Fakat bu “misli” kelimesini yarı peltek “mitli” gibi söylemek lazım geldiği için kadın bir türlü anlamıyor, müşterisini de kızdırmak istemediğinden bembeyaz dişlerini gösterip gülüyordu. O sırada kapı önünde bir kamyon durdu, benzin almaya gelen şoför lakırdıya karıştı:

“Hemşeri,” dedi, “istediğin nedir, bana de ki karıya anlatak!”

“Sarımsak var mı, diye sordum da...”

Arapçası “tum” imiş; üçü de gülüştüler. (Karay, 2014, s.57)

KUNDURACI:

Beyrut'ta dolaştığım ilk günlerden birinde, ayakkabı satılan bir mağaza camında şu levhayı okudum: Kendirci.

Kendir de nedir? Kenevir kendir denilen ve ip yapmaya yarayan otun elyafıyla ayakkabının ne münasebeti olabilir? Hem Arapçada bu elyafa bakalım kendir denilir mi? Sanırım, denilmez. Fakat sonraki “ci” ne oluyor? O, muhakkak, Türkçe?

Dilimizi bilen bir tanıdığa rast gelince, “kendirci” yazılı dükkânlardan birini işaret ederek dedim ki:

“Şu yazıyı okusana!”

Baktı:

“Senin anlayacağın,” dedi, “kunduracı!”

Hem şaşım, hem öfkelendim:

“Kunduracı böyle mi yazılır?” dedim, “kef yerine kaf istemez mi? Vav istemez mi?”

Güldü:

“Bura Arapçasında ‘kaf’ varsa da okunmaz; ecnebi asıldan kelimelerde bu harfin okunması lazım gelince ‘kef’ kullanınız”.

“Allah Allah! ‘Kamer’de ‘kaf’ yok mu? Bunu siz kamer diye söylemez misiniz?”

“Hayır, ona ‘Amer’ deriz.”

İşte Arapça öğrenemediğimin binbir sebebinden birkaçı:

Zaten hem Avrup’da, hem şarkta dikkat ettim, ecnebi konuşmasını Türk kadar güzel sezen, yanlışları içinde anlayan millet yok. Bir yabancı lisanımızı ne kadar fena, bozuk, acayip, hatalı telaffuz etse biz yine ne demek istediğini idrak ederiz.

Halbuki bir garplı ve şarklı ecnebi, ufak bir şive hatası ile söylediğimiz kelime karşısında, ne kadar kafasını yorsa, yine içinden çıkamaz; afal afal, bön bön yüzümüze bakar, kalır.

Uzun seyahatlerim neticesinde vasıl olduğum kanaat şudur:

Leb demeden leblebiyi anlayan tek millet biziz! (Karay, 2009 b, s. 149-150)

ŞARAP:

Lübnan köylerini dolaşmaya çıktımdı. Öğle üstü bir lokantaya girdim. Temiz Arapçada “Matam” denilen yerlere halk “Löcente” der ve öyle de yazar. Canım şarap içmek istedi. Eti şarapsız yemek beni sarmaz. Arapça yazılı listeye baktım, baktım, “şarap” kelimesine rastlamadım.

“Şarabentahhura...” ve “Şarabı kevser” hatırımda ya... Elbette Araplar da şaraba şarap derler. Seslendim:

“Şarap! Şarap!”

Garson şaşar gibi sordu:

“Şarap? Şarap?”

Ben tekrar ettim:

“Şarap! Şarap!”

Göz ucu ile bakıyordum. Gitti, büfedeki adama bir şeyler söyledi; herif hayretle beni süzdü, başını salladı, “yanlışlık olacak,” der gibi...

Garson geri dönmüştü; gene soruyordu:

“Şarap?”

“Şarap! Şarap siyah!” diye cevap verdim. “Siyah” Arapça değil miydi ya?

“Zülfü siyah”ı da mı bilmiyorum? Kalın kafalı, dağlı garson gene anlamadı.

Fakat Lübnanlılar misafir sever, nazik ve turistlere alışmış adamlardır. Beni sıkmamak için gitti, anladığı kadar yapacaktı.

Biraz sonra masama bir bardak sapsarı su koydu.

Bu da nedir? Acaba Cebel’e mahsus bir cins sarı şarap mı vardı? Kadehi dudaklarıma götürdüm: Halis portakal şurubu.

İyi, faydalı ama pirzola ile gitmez.

İş sonra, bir Fransızca bilen müşterinin yardımıyla anlaşıldı: Bizim bildiğimiz “şarap”a Arapçada “nebid” derlermiş; “şurup” da “şarap”... Ve siyah kelimesinin manasını kimse bilmezmiş, “esved” demekliğim lazımmış, beyazına da “ebyad”! (Karay, 2009 b, s. 152-153)

Yeraltında Dünya Var’da Nebil de şarap kelimesiyle sorun yaşamıştır:

“Korkuluktan eğildi ve Arapça:

“Ya şoför! Bekleyeceksin. Arabanı gölgeye çek!”

Emrini verdi; ilave etti.

“Şimdi sana şerbet yollarım.”

Lübnan’da yaz sabahları misafirlere şerbet ikram edilebilir, portakal yahut gül şerbeti... içinde bir parçacık buzla. Şerbetin ismi “şarap”tır; şaraba ise “nebid” denir, ilk geldiğim günlerde bir köy meyhanesine yolum düşmüştü, doğru

söylediğime inanarak güya Arapça:

“Ene uşrup şarab!” demiştim, önüme gül şurubu getirmişlerdi.” (Karay, 2009 k, s.333)

ARABA:

Vaktiyle “araba”nın eski harflerle “elif”le mi, yoksa “ayın”la mı yazılması hakkında edebi bir münakaşa olmuştu. Recaizade Ekrem Bey, “ayın”da ısrar edip bizde satirik romanların en güzeli, en edebisi, belki de yegânesi olan “Arebe Sevdası”nda “ayın” kullanmıştı.

Araba, güya “arebe” telaffuzuyla Arapça imiş. Türkçüler “elif”le yazmaktan ve kelimeyi Türkçe addetmekten vazgeçmediler.

Bence o eski kupa arabaları, şekil itibarıyla “arebe”ye benzerdi: Şöyle, dört tarafı kapalı, perdeli ve kapitone bir kutu idi. “Arebe”yi okurken çıkan ses gibi de yaylı, yuvarlanıcı bir gidişi vardı. Ama sırık arabası, öküz arabası deyince “elif”li arabayı yakıştıırdım: Boyasız uzun tahtalardan kabsa, katı, kalın, “elif”li bir şekil!

Merhum Ahmed Haşim de, eski imlada “alev”i “elif”le yazanlara kızardı... (Hoş, neye kızmazdı ki...) “Ayın”la yazılınca şeklinde alev görünürmüş; “ayın”da hem kızılık, hem sıcaklık duyulmuş... Ondan evvel bir Fransız şairi de harflerde böyle keyfiyetler, renkler, hararetler, manalar bulmuştu. Ben de “yoktur!” diyemeyeceğim. Profesör Lombroso’nun etütleri böyle görenlere bir “mim” koymuş olmakla beraber...

“Mecnun”un başındaki “mim”i!

Vakta ki Karagöz'ün meşhur oyununda, bahçeden sille tokat kovuluşu veya “Kanlı Nigâr”da çırılçıplak sokağa atılışı gibi şaşkın şaşkın Beyrut’a çıktım, beni bir meraktır aldı: Recaizade Arapçayı bilmez olamaz, arabaya, muhakkak, “arebe” denir; fakat arabacıyı çağırmak için ne derler?

Arrab mı acaba?

Otelciye:

“Arebe!” dedim.

“Arrab!” dedim; içinden çıkamadı.

Elimle, uzaktan caddede duran bir faytonu gösterdim.

Hamdolsun araba istediğimi anladı, sokağa seslendi:

“Arabacı!”

Ve arabacı geldi.

Meğerse, yoktan yere kafa yormuşum; küçük bir telaffuz değişikliğiyle arabacıya bizim dediğimizi derlermiş.

Araba, ister “elif”le, ister “ayın”la yaz, Arapça değilmiş! Nihayet hakikati öğrenmiştim. Ama bu öğreniş bana Marko Polo’nun Çinlilerden barutla maden kömürünü öğrenişi kadar uzun ve zahmetli bir sefere mal olmuştu!” (Karay, 2009 b, s. 153-154)

Refik Halid’in kroniklerine bu kadar ayrıntıyla geçen yaşadığı dil anlaşmazlıkları *Yeraltında Dünya Var* romanında da yer almıştır:

Derken kendimi bir köy ağzında buldum ve henüz garajdan çıkmış, müşterisiz bir kira otomobili önümde! Fransızca sordum:

“Serbest misiniz?”

“Naam ya şeydi! Lazım ıskarça?”

“Evet, ıskarça!”

O tabir Lübnan’da “dolmuş” manasına değildir; buralarda başka müşteri almadan tutulan araba manasına kullanılır. Halbuki Türkçede aynı tabir kalabalık ve sıkışmak demesidir; denizcilikte ise geminin pek sıkı istif halinde yükletilmiş olmasını anlatır; aslı italyancadır.

Gene Arap memleketlerinin bir kısmında arabacıya “sağ” ve “sol” u “yeminek”, “şimalek” diye anlatırsınız da doğru gitmesini istediğiniz zaman “d” harfini azıcık “t” ye çevirerek ve şivesini değiştirerek:

“Togri!”

Yani “doğru” dersiniz. Ben de otomobile girince Beyrut’u işaret ederek aynı tabiri kullandım.” (Karay, 2009 k, s.331)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. REFİK HALİD SURIYE’DE

Refik Halid Karay Arap diyarı sürgününde Lübnan’dan sonra Suriye’ye geçmiştir. 1928’den 1932’ye kadar yaşadığı Halep’te “Yara”, “Keklik”, “Eskici”, “Antikacı”, “İstanbul”, “Hülle”, “Güneş”, “Kaçak”, “Çıban”, “Lavrens”, “Akrep”, “Fener”, “Zincir” ve “Köpek” hikâyelerinde, *Yezidin Kızı*, *Dişi Örümcek* ve *Sürgün* romanlarında, *Bir İçim Su* ve *Bir Avuç Saçma* adlı kroniklerinde, *Bir Ömür Boyunca* adlı günlüğünde Suriye’den pek çok görüntüyü gözler önüne sermiştir.

Refik Halid’in yaşadığı yıllarda Suriye nüfusunun yüzde doksanını Araplar oluşturmaktadır. Kalan yüzde onluk nüfusu da, Türkler, Kürtler, Ermeniler ve Çerkezler paylaşmışlardır. Ülkedeki dini gruplar ise, Müslümanlar, Nusayriler, Dürziler, Hristiyanlar, Yahudiler ve Yezidiler’den meydana gelmiştir. (İshakoğlu, 2012, s.41)

1930’lu yıllarda Suriye, Fransız Manda yönetimi altına girmiştir. Manda döneminde Fransızlar ekonomik açıdan Suriye’nin Batıyla ilişkilerini sağlamlaştırmaya ve endüstrileşme sürecini hızlandırmaya çalışmışlardır. Kültürel açıdan da eğitim sistemi başta olmak üzere Batıyla temaslar arttırılmış okullarda Fransızca yaygın bir şekilde öğretilmeye başlanmıştır. Ne var ki Fransızların bu baskıcı yönetimi kısa süre sonra Arap milliyetçiliğini körüklemiş ülke manda rejiminden kurtularak bağımsızlaşmıştır.

Refik Halid Karay, Halep'te yaşadıklarını da hem hatıralarında hem romanlarında hem hikâyelerinde ayrıntılarıyla anlatmıştır. Suriye, özellikle Halep şehri, çevresi, insanı, giyim-kuşamı, yeme-içme kültürü onun odak noktalarını oluşturmuştur. Dahası Suriye'nin içinde bulunduğu siyasal durum da *Yezidin Kızı* romanında yer bulmuştur:

Size ilk defa ziyaret edeceğiniz Suriye için fazla malumat veremeyeceğimden korkuyorum," diye başladım. "Şimdi orada idare şekilleri tamamen değişmiş, birçok yenilikler ve ayrılıklar olmuştur..."

"Biliyorum Lübnan, Suriye zararına büyütülmüştür; Aleviler ve Dürziler için ayrı birer hükümet kurulmuştur. Fakat bu hükümet Cüceleri Beyrut'taki Yuca komiserinin ve delegelerinin kayıtsız şartsız nüfusu altında birer müstemleke mahiyetindedir. 1933 yılı. (Karay, 2009 I, s.12)

...

Suriye'ye gelince, Fransızlar, bir gün belki de idareyi yerlilere bırakacaklardır; bunun neticesi olarak öyle karışıklıklara şahit olabiliriz ki, arada Filistin'deki siyonist teşkilatını örnek tutarak kuracağım modern yurt bir yangın yerine dönebilirler... Zaten arz-ı mukaddesteki mamureler için aynı akıbet beklenemez mi? İtikat ve adetleri ekseriyetçe çirkin ve dine küfür telakki edilen bir mezhep şarkta refah ve felah bulamaz." (Karay, 2009 I, s.6)

3.1. Tabiat

3.1.1. Mevsim-Manzara

3.1.1.1. Yaz

Refik Halid öl ikliminin hâkim olduğu Suriye'nin yazını Lübnan'a göre daha sıcak bulmuştur. Halep'te yaz mevsiminde öğle saatlerinde sıcaktan adeta hayat durmaktadır:

Temmuz sıcaklığı bu, hem de Halep'te. Termometre otuz altıda mıhlanır kalır. Günde en aşağı beş defa düşün altına koşulur. Pijama da giyilmez ha! Çıplak ten üzerine incecik entari. Bu da ayıp olmasın diye!

Şehrin en işlek caddesinde 13.00-16.00 arası trafik durur. Ama kalabalıktan değil, ecinniler bile top oynamadığından. O tarihte iki ev değiştirdikten sonra Aziziye Parkı karşısında yeni yapı, küçük, fakat şirin bir apartmanda oturuyordum, apartmanın en üst katında. Ziyarete ehemmiyet verişimin bir sebebi de, hafif bir felç geçirmiş olan Celal Bey'in asansörü olmayan binada üst kata çıkmayı göze alması idi. Bilmiyordu ise bile, kavas herhalde söylemiş olacaktı. (Karay, 2009 e, s.263-264)

Refik Halid hatıralarındaki bu izlenimlerini *Keklik* Hikâyesine Halep ile İstanbulu kıyaslayarak taşımıştır:

Sıcak iklimlerin ağaçsız ve kiremitsiz her taş şehri gibi tek bir renk ve değişmez bir ışık ile kaplıyız; mevsimleri içeriye sokmuyoruz. Düşündüm ki şimdi Hacı Ağa'nın gideceği yerlerde bademler çiçek açmıştır; tarlalar yeşermiştir; şurada,

burada, köpüklü bulutların akisleri sallanan su birikintileri görülmekte, kurbağa sesleri duyulmaktadır. Halep'te güneş taş duvarlı ak sokakların cenderesine tılandığı için bir nevi ışıık dumanıdır; duman gibi fazla koyu, boğucu, adeta isli, göz yumdurucu ve şaşırtıcıdır. Halbuki kırlarda genişliğe serilmiş, incelmış, renklerle yoğrularak, süzülerek elmasiyeleşmiştir. (Karay, 2009 g, s.48)

Benzer bir mukayese *Sürgün* romanında da Hilmi Efendi'nin ağzından yapılmıştır:

Yan yana, hatta o biraz önde, Hilmi Efendi geride, kahveden çıktılar. Şimdiden, sulak şehre nemli bir hava, toz tabaklarını buğu gibi gösteren hoş bir serinlik yayılmıştı. Amasya'da, Erzincan'da, ırmak boyu birçok Anadolu kasabalarında da yazın böyle olurdu: Güneş, toz, rutubet birbirine karışarak ikindi ışığı sulu bir yaldıza benzerdi. (Karay, 2014, s.110)

Halep sıcağı *Dişi Örümcük* romanında da sık sık yakınmalarla karşılık bulmuştur:

"Çok sıcak bu memleket."

"Sıcaklar geçti artık, hanım! Önümüz kış."

"Soğuk olur mu?"

"Olmaz. Dağlara kar yağar, yalıya yağmur..."

"Hangi yalıya?"

"Şehre, deniz kıyılarına demek istedim; bizde öyle söylerler." (Karay, 2009 e, s.19-20)

3.1.1.2. Sonbahar

Halep'in sonbaharı da yazı gibi sıcak ve bunaltıcıdır. Bu mevsimi *Dişi Örümcek'in* ana karakteri Hayati Bey memleketi İstanbul ile kıyaslayınca renksiz bulmuştur:

Vapur henüz demirini atmıştı ve mevsim sonbahara rastladığından karanlık çoktan basmış, limanın durgun suları karadan ve gemilerden vuran ışıklarla pafta pafta donanmıştı. Aydınlığın aksetmediği yerler sanki sudan mahrum birer delikti; sandal oralara rastlayınca içeriye yuvarlanıp tepe taklak gidecek, kaybolacak hissini veriyordu. (Karay, 2009 e, s.11)

...

Pul rehberiyle oyalanmayan Sadun geniş pencerenin önünde durdu, hurma ve palmyelerin süslediği bahçedeki havuzun sarı göbekli, pembe nilüferlerine daldı. Şimdiden keskinleşmiş güneş ışığı altında koyu yeşil, iri, yayvan, sert yapraklar balmumundan yeni dökülmüş, yeni boyanıp verniklenmiş gibi pırıl pırıldı ve az sonra sıcaktan eriyeceğe, eriyip sulara yağlı parçacıklar halinde karışacağı benziyordu. Sonbaharın durgun, bunaltıcı bir günüydü, bugün... (Karay, 2009 e, s.23)

...

Renkten renge giren bir grup sedre, hurma, palmye, biberiye gibi ağaçlarla ılık iklime mahsus iri yapraklı nebatlar üzerinde acı yeşil, bezdirici boyalarını silip şevklendirici akislerini gezdiriyor, bazı yerlerine bir tutam ışık kondurarak onları çiçek açmışa benzetiyordu.

Kendi memleketinin sonbaharlarını düşünen Hayati bir an için Nurper'i ve mecnunane sözlerini unutarak, daha doğrusu unutmayıp geri plana alarak zira

zihnimizden geçirdiklerimiz önce, arkaya hareketle kafa sahnemizde yer değiştire değiştire kalmakta devam ederler Vaniköy sırtındaki koruyu görür gibi oldu.

Kızaran ve dökülmeye başlayan yaprakların güzelliği oradaydı; kışın yapraksız kalan ağaçları, bunların bahar, yaz ve güz manzaralarını seviyordu. Çınarları, meşeleri, gürgenleri, söğütleri, çiçek açmadıkları halde yaprakları sonbaharda çiçekleşen ağaçları! Sıcak iklimlerde bu mevsim renksizdir, tek renktir, sadece acı yeşildir. Nerede tunç ve sandık lekesi almış çamaşır renginde yapraklarının nazlı nazlı, dertli dökülüşleri? (Karay, 2009 e, s.215)

3.1.1.3. Çöl

Suriye'nin bir kısmı çöldür. Çöl manzarası da *Gurbet Hikâyeleri*'nde İstanbul mukayesesıyla anlatılmıştır:

...Uzakta kalanlar için İstanbul'un kaldırımları bozuk değildir, sokaklarda çamur ve süprüntü yoktur; tramvaylarda ve vapurlarda azap çekilmez. Musluklardan Terkos yerine kevser akar, sersemletici lodos ılık bir buse, dişleyici poyrazı bir serin nefestir. Bilhassa çölde onu konuşurken hep beyaz yelkenlerin kayıp gittiği şurup renkli denizler, avize gibi şıkırdayan pınarlar, çınar ve çitlembik gölgeleri, çilek tarlaları, fulya bahçeleri, tüy gibi ince kadınlar ve ağızlarından şekerleme kadar tatlı sözler dökülen kızlar görürsünüz.

Yalnız görmezsiniz, dokunursunuz, tutarsınız, kucaklarsınız da... Kokusunu duyar, tadını alırsınız. Leylak dalları yüzünüze sürülür gibi olur; kadın bluzlarının kabarıklığı, sanki elinizin altına girer.

Bu hatırlayışlar o kadar canlıdır, özlüdür ve sonu o nispette acıklıdır, fütür vericidir ki!

Bereket ikide bir çölde aşiret kavgaları, kanlı vakalar oluyor, diyet işleri çıkıyor, mutasarrıf ara bulmaya, sinir yatıştırmaya gidiyordu. (Karay, 2009 g, s.51-52)

Sürgün romanında ise çölde günün doğuşu büyüleyici bir güzellik olarak işlenmiştir:

Yarı çöl, sıcak iklim düzlüklerinde gün ağarmaları, şayet şimdi onların bulundukları yerde olduğu gibi biraz ağaca, bir parçada suya rastgelirse seyrine doyulmaz bir güzellik arzeder; gök bütün sihrini, füsununu, bu ufacık sahnede gösterir. Ağaçlar, bakarsınız, dumanlaşırlar, dumanda buğu kadar inceler; biraz geçince hepsinin boşluğa karışacağını, kaybolacağını sanırdınız. Halbuki tekrar katılaşırlar, renkten renge girerler, çiçek açmışa, taze yaprak vermişe, yaprak dökümü zamanına, kar yağmışa dönerler; dört mevsim, yarım saatte üzerlerinden geçer, gider. Su ise olduğundan çok derin, çok geniş görünür; sanki etrafında çamlı ve çiçekli yamaçlar ve gökte elvan elvan bulutlar vardır; renklerin her çeşidi, değişe değişe içine vurur. Fakat bunlar, öyle, sadece parlak, kuru, yalnız sathında kalan boyalar değildir; fazla kadifeli, fazla şuruplu, hareketli ve derindirler. Ateşten henüz çekilmiş bir reçel gibi kabardıklarını, taşıtıklarını, köpüklendiklerini, tanelerinin yuvarlandığını görürsünüz; sonra o köpükler ve kaynama kesilir, önünüzde ne tam ışığa ne de tam boyaya benzeyen duru, şeffaf, havadan hafif bir renkli şey, eser kalır. Çöl sabahını bir küçük su ve birkaç dal altında geçirmiş olanlar, vелеvki dünyanın

en güzel yerlerinde dolaşmış ve en feyizli seherleri seyretmiş bulunsunlar, yine hepsinden fazla o manzaranın zevkini ve hatırasını taşırlar, yalnız hayalini değil, adeta tadını, kokusunu, musikisini de ömürlerince duyarlar. (Karay, 2014 s.162-163)

Yezidin Kızı’nda çöl, iri, korkusuz av hayvanları ve yanıltıcı görünümüleriyle öne çıkmıştır:

Elcezire Çölü insandan ve otomobilden ürkmeyen av hayvanlarıyla dolu. İri taylar ta yanımızdan sürtünürcesine geçiyorlar; başımızın üstünde ördek sürüleri, ok ve yay şekilleri, cebir işaretleri çizerek korkusuz geziyorlar.

“Nihayet ufukta, mamut devrine ait azman bir devenin hörgücü kabardı.

Orası Kevkeb krateridir ve kendisine epeyce uzak olduğunu söyledikleri Hasiçe, buradan eteğine sokulmuş gibi duruyor. Bana o siyah dağ, yol sonunu işaret eden bir levha gibi göründü. (Karay, 2009 I, s.85)

...

“Çölde mesafe alışın manzarasını seyrediyorum: Birkaç dakika evvel ta yanımızda olan bu iki şekil, şimdi bize o kadar uzakta görünüyorlar ki, uzun bir zaman geçirdiğimize hükmetmek lazım geliyor. Artık kim olduklarını fark etmek bile mümkün değil.” (Karay, 2009 I, s.87)

Aynı romanda çöl ve deniz bu kez kendilerine özgü özellikleri bulunan kadınlara benzetilmiştir:

Mamafih serapların çoğu birbirine benziyor: Aynı soluk mavi, kırışksız sulara saplanmış köksüz ve temelsiz gibi duran korular ve kulübeler... Biri batıyor,

biri başlıyor. Sanki tabiatın eli peyzaj idmanı yapıyor. Çöl bir karton... Çarçabuk çiziyor, birkaç lastik darbesiyle hemen siliyor; bir türlü canlı, hakiki hale sokamıyor, yeniden başlıyor... Nihayet canımızı sıkıyor.

Niçin Develer çölde hasta başında yürüyenler gibi ihtiyatlı ve yumuşak adımlarla kayıp gidiyorlar? Zira çölün ruhu çok fazla gürültü ve hürmetsizlik istemiyor; kutsiliğini bozanları cezalandırmaya hazır bir hali var. Onun içindir ki develerin sırtı bu korkuyla kamburlaşmıştır sanıyorum; sanki geniş getirmiyorlar, çölün boşluğunda dönen o korkunç ruhu teskin için tehlil halindedirler ve dişleriyle tesbih çekiyorlar!

Çöle ve onun ruhuna aldırmayan yalnız otomobildir. Borusuyla yuha çağırıyor, motorunun hırıltılarıyla gülüyor, su deposunun dumanını tüttürerek, ne zaman ölçüsü, ne sıcak korusu, uçup gidiyor... Ve bu hakaret çölün hain ruhunu bir ihtilal gibi ahklaştırıyor!

Düşündüm ki birkaç yüz kilometre garbımızda Akdeniz var; güneşli, ılık kış Akdeniz'i... Buna inanamayacağım geliyor... Nice'leri ve Napoli'leriyle o cümbüşlü deniz! Sahillerinde muzlar ballanıyor, karanfiller katmerleniyor. Bağrında kelekler yelkenden kanatlarıyla çırpınıyor; aceleci karıncalar pervaneden ayaklarıyla tepiniyor. Akdeniz, nemli bir ılık içinde... Bin çeşit lezzet, renk, rayiha içinde!

Buradaysa yalnız bir renk, bir tat var: Çöl. O daimi bir imsak içindedir. Rayiha istemiyor: Orucunun bozulmasından korkuyor. Renk sevmiyor: Maneviyata çevirdiği gözleri maddiyatla avunmasın diye. Lezzete düşman: Sonunda susturacağını biliyor!...

Çölle denizde huyları uyuşmamış iki ahbap, yahut yıldız barışıklığı hâsıl

olmamış karı koca hali var. Çöl denize küsmüş, başını almış, buralara gelmiş, somurtmuş yatıyor. Seraplar, belki de ara sıra zihninden geçen hatıraların akisleridir, suyla olan aşkının rüyaları!

Niçin uyuşamamışlar? Denizin işi gücü tuvalet, titizlik, cilve, kriz, şımarıklık! Mercanlar onun, inciler onun... Nehirleri o içer, rüzgârlarla o alt üst olur!... Billur bacaklarının arası yosunlu ve mikrop lu bir engindir. Balıklar bile nedir? Mikroskopsuz seyredilen huveynât değil mi? Deniz neyi yutmaz? Süprüntü veya çiçek, hepsini... Deniz, mütemadiyen değişen, didişen, didikleyen, deliren, sonra birden dermansız döşeğine düşen bir huysuz güzellik, bir fıkırsız dişiliktir.

Güneş batarken, deniz onu bir allık kutusu gibi önünde açar, sürünür, boyanır. Ay, sanki aynısını tutar, deniz ona bakarak telli pullu suare elbiselerini giyer. Rüzgârlar cildinde erkek elleri gibi dolaşır, bu temaslarla isterik vücudu ara vermeden fıkırdar. Göğsünde sonsuz bir şehvet heyecanı kabarıp inmektedir. Aguşuna her atılana sarılır, çeker, derinliğine gömmek derecesinde hırs, kanmazlık gösterir.

Deniz böyle bir kadındır.

Çölün bedevi ve rüyalı ruhu, bin bir belde karşısında bel büküp kalçalarını sallayan o kafeşantan kıızıyla nasıl uyuşur? Çöl istiyorki denizi bir dişi ceylan gibi peşine taksın; gündüz yan yana otlasınlar, gece baş başa uyusunlar... Ne boya, ne kokain, ne zina.

İşte bundan dolaydır ki aşağıda Akdeniz, yemişler ve çiçekler içinde, lame dekoltesiyle fink atarken, Cezire'de küskün, vakarlı çöl, yüksek aşkını düşmez layık olana veremediğinin günahını çekiyor ve çilesini dolduruyor.

Beyaz yazılı siyah bir yol levhası: Palmir- 16 kilometre. Bunu çoktan batmış olan güneşin havaya sıvanıp kalmış sanılan sebatlı aydınlığında okudum. Beş on dakikamız kaldı. (Karay, 2009 l, s.47-48-49-50)

3.1.1.4. Çöl Geceleri

Çölün tekdüze görüntüsünden ve sıcaklığından pek hoşlanmayan Refik Halid parlak yıldızlarla dolu çöl gecelerini ise sevmiştir. Öyle ki hem hatıralarına hem hikâyelerine hem de romanlarına aksettirmiştir:

“Halep’te sular kararamazdı, görünürde su yoktu. Gök karardı, hoş o da kapkara olamazdı ya! Senede sekiz ay bulut yüzü görmezdik; güneş battı mı iri iri yıldızlar şıkır şıkır parlamaya başladılar.” (Karay, 2009 e, s.116)

...

Gurbet Hikâyeleri ‘nden “Yara”da akşam olmasına rağmen Halep’in sıcak havasının tesiri şöyle anlatılmıştır:

Güneş çoktan batmıştı; fakat çiftlik gene, sabah oluyormuş gibi, şevkini kaybetmeyen bir aydınlık içinde, kuş cıvıltılarıyla dolu, gölgesiz, hüzünlüydü. Sıcak iklimlerin akşamlarında, zaten, bizim sabahlarımızda duyulan neşe daha doğrusu, bir hayata, rahata giriş keyfi vardır. Gözlerinizin çiğ ışıktan ve göğsünüzün nefes darlığından kurtulacağını düşünerek bir şeyler yapmak, bir zevke hazırlanmak istersiniz.” (Karay, 2009 g, s.9)

...

“Gece yarısından sonra, dar bir otel odasındaydılar; hava durgun ve pek sıcak olduğundan, karşıki binalardan içerisinin görünmesine rağmen pencereler ve perdeler

açıktı; odaya sıcakla beraber, bu sığağı daha fazla ağırlaştıran bir kebabçı kokusu ve et dumanı doluyordu. (Karay, 2014 s.154)

...

“Yıldızlı çöl gecesinin mor susam rengindeki kadifemsi, yumruk karanlığı içinde yavaş yavaş ruhlarına bir ferahlık indi. Bu öyle bir ferahlıktır ki zonklayan bir yaranın pansumanı değıştiğı zaman duyduğumuz hafifliğe, rahatlığa benzer. (Karay, 2014, s.157)

...

“Sıcak memleketlerde gece yarısından sonra halk dağılıp ışıklar söndü mü, bir gazino bahçesine birdenbire göğün serinliği iniverir. Bunu, mutedil iklimli şehirlerde o derece ani, işleyici olarak hissedemezsiniz. İşte böyle bir saatteydi, lambalar kararmış, gök nemli tülbent yumuşaklığı ile lunaparka sarılıvermişti”. (Karay, 2014, s.221)

...

“Caddeye çıkmadan bir müddet yan sokaklardan gölgelerini çiğneyerek gittiler. Hava açık, gök mehtaplıydı; ay ışığının vurduğu bina cepheleri donanma gecelerinde karşıya konmuş projektörlerle aydınlatılmışçasına keskinliğine rağmen iğretiliği ayıncı gibi belli, donmuş bir nurla parlıyordu.” (Karay, 2009 e, s.199)

...

İkindi üzeri sahilden ayrılan tren çöle daldı; neşesini kaybetmiş gibiydi; düdük sesleri boşlukta akisler yapmadan eriyordu. Karanlık çöktü ve “Bundan ötesine gidecek kudretim kalmadı” dediğı sanılan bir mecalsizlikle lokomotif loş bir istasyon önünde durdu, durmadı, takatten kesildi.”

Kasaba uzaktaymış; ufukta elektrikler pırılđşıyor. Atlı arabaya bindiler; çöl ayazı faytonun körüğüne rağmen iliklere işliyor. Sanki gece yarısı... Saat beş

buçuk! Tren yolculuğunda insan saat ve zaman mefhumunu şaşırır; hele karanlık bastıktan sonra... (Karay, 2009 e, s.221)

...

Birden gökten yana gözlerimi çeken bir kuvvet hissettim, baktım: Yıldızlar! Bu yıldızlar çok iri, çok parıltılı, çok neşeli... Işıklarını çöle dökebilmekten memnun görünüyorlar. Ve bize ne kadar yakın duruyorlar... Biraz geçince yolumuza serpiliverecekler gibi!” “Kumlu toprak üzerinde rahatça yol alıyoruz. Biraz sonra Hasiçe'nin ışıkları belirdi.” (Karay, 2009 l, s.92)

3.1.1.5. Akdeniz

“Köpek” hikâyesinde çölden sonra Akdeniz’in ılık ve portakal, muz kokulu güzel manzaralı iklimi, Refik Halid için tarifsiz bir sevinç kaynağı olmuştur:

Sıcak iklimli memleketlerde, Akdeniz kıyılarında dolaşıyordu. Bütün geçtiği yerler deniz kokuyordu ve ona bu koku besleyici geliyordu. Deniz, muz, portakal, şeker kamışı, kırmızı biber, kekik ve süprüntü kokuyordu. Ağaçlardaki olgun, sıcak meyvelerle yerlerdeki çürük yemiş kabukları kokusundan sersemleştğini ve mütemadiyen bunları yemekten de içinin koflaştığını, boşaldığını duyuyordu. Zaman ikisini de gittikçe, birbirine benzetmişti. Kirli sarı renkte, sıska, mahzun, fersiz bakışlı, sırtları kabarmış, tüyleri taras taras, çirkin ve lüzumsuzdular. Onun için de artık kasabalara uğramayarak kırlarda yaşıyorlar, yavaş yavaş çöllere kayıyorlardı. (Karay, 2009 g, s.55-56-58)

Dişi Örümcek romanında ise denizin serinliği bile bunaltıcı sığağa çare olamamıştır. Ah serin İstanbul geceleri, ah yaseminler, mimozalar:

Akdeniz'in cenup sahillerine mahsus, sisli olmamakla beraber yağmurlu ve puslu bir İstanbul gecesi kadar ıslak bir hava. Şu var ki oradaki ıslaklık serinleticidir; buraninki hem sıcak, hem de yapışkan... Hatta pul yaladıktan sonra, dudakta duyulan zamk kokusunu bile taşıyor; çürük yosun; ve bozuk balık kokusu!

Fakat bu gece terasanın havasında ilkbaharı düşündüren baygın bir çiçek rayihası hissediliyordu. Yaseminler mi açmıştı, yoksa mimozalar mı? Belki de rayiha yan bahçenin güz mevsimi zambaklarından geliyordu. (Karay, 2009 e, s.80)

...

“Deniz bir kayboluyor, bir meydana çıkıyor, sisli akşam güneşinin döktüğü şevksiz ışık altında boya sürülüp de henüz cilalanarak fırçalanmamış bir ayakkabı gibi parıltatılmasını bekletiyordu.” (Karay, 2009 e, s.105)

...

“Şafak sökerken tren portakal ve muz bahçeleri bölgesine girdi; güneşin ilk ışıkları yaprak, yemiş, çiçekle bezenmiş ve ormanlar arası göl yeşili durgun denizle çevrilmiş bir feyiz, bereket âlemini aydınlatıyordu. Çöl başka, tatsız bir dünyada kalmıştı: Câsim’de...” (Karay, 2009 e, s.227)

...

“Çölden inişte portakal bahçelerine kavuşmak ne kadar hoşuna gittiyse şimdi de aynı hazzı duyuyordu.” (Karay, 2009 e, s.228)

3.1.1.6. Vadide Ceylanlar

Çöl sadece birdenbire ortaya çıkan vadileri ve ceylanlarıyla güzeldir. *Yezidin Kızı'nda* Şamiye vadisi kükürtlü suyu ve güzel ceylanlarıyla uzun uzun anlatılmıştır:

Sabaha kavuşması yakınlaşan bu ıslak çöl gecesinin, maden kömürü gibi ara sıra aklaşan, çok parlak bir siyah kadifeliği var.

Hepimiz susuyoruz, belki de uyukluyoruz. Neden sonra gözlerimi açınca gökte tüylü ve gıcıklayıcı bir renk, bir çağla bademi yeşilliği buldum: Sabah oluyor.

Önce açık sandığım hava puslu, bulutlu, nemlidir. Camlarımız buğulanıyor.

Şimdi Şamiye'deyiz; Suhne'yi geçtik. Burası kükürtlü suyu ile son vahadır.

Artık asıl kurak ve çorak çöl etrafımızı sardı; çoğu vakit kupkuru kalan kuyulardan başka buralarda su bulunmaz.

Şoför birden başını çevirdi:

"Gazal!" dedi ve bir yeri işaret etti.

Uzakta bir sürü gördük. Bizim yaklaştığımızı anlayınca otlamak için yere eğilmiş başlar secdeden kalkan cemaatinki gibi, hep birden dikildi. Ceylanlar hiçbir tayda görmediğim latif, çevik, zemberekli bir hareketle kış attılar. Arka ayakları pervane gibi işledi, kumu, birden köpürttü. Küçücük kuyrukları oyluklarının arasına sıkışmış, yarım kavis çizerek kayıp gittiler. Biraz ötede askerce bir intizamla yine durdular. İçlerindeki teke aralarından ayrıldı, geriye döndü, adeta dimdar vazifesini yapıyordu; kendisini feda etmek istedi, dikildi ve bekledi... Sürüsüne kaçmak fırsat veriyordu.

Biz de onun rahatça kaçıp dişilerine kavuşması için otomobili durdurduk. İri kirpikli kara gözlerinin canlı aynasında yüzünü görece kadar başlarını

göğsüme çekemediğime ve çöl otu kokan sürmeli ağızlarından öpemediğime acıdım...

Vuramadığıma değil!

Saat sekize doğru önümüzdeki çukurda bir geniş sis tabakasının çöküp kalmış olduğunu gördük. Şeyh Şemun dedi ki: "İşte Fırat!" (Karay, 2009 I, s.78)

3.1.2. Suriye'nin Şehirleri

3.1.2.1. Halep

Refik Halid'in *Sürgün* romanında mekân büyük ölçüde Halep'tir. Romanın kahramanı Hilmi Efendi, Vecihi Paşazade İrfan Bey ile Halep'te tanışmıştır. İrfan Bey Halep civarında babasından kalma geniş bir çiftliğe musallat olan yabancıların elinden kurtulmak ve araziden faydalanmak için İstanbul'dan gelmiştir. Refik Halid, İrfan Bey'in gözünden Halep şehrinin panoramik görüntüsünü gözler önüne sermiştir. İrfan Bey Halep'in terk edilmiş gibi görünen çorak arazisi karşısında şaşırmıştır. Çünkü hayalindeki Halep, çarşı pazarı ile dolu kalabalık bir şehirdir:

İrfan yola çıktı ve bir bahar akşamı Şam treninden Halep'e indi. Şehrin yabancıydı; yanına koşan otel simsarı, milliyetini sormaya lüzum görmeden kendisiyle Türkçe konuşmaya başladığı için fazla düşünmedi, adamın arkasına katıldı.

Çifte beygirli bir faytona bindiler. Önlerine ucu görünmeyen dümdüz, upuzun, parke taşı döşenmiş bir cadde çıktı. Tam arkadan vuran akşam güneşi, değirmen arkına düşen dere gibi, yatağından koparak bütün coşkunluğu ile bu yola dökülüyor, daraldığı için daha keskinleşiyor, şuleden köpükler saçarak

akıp gidiyordu; araba bir ışık akıntısına kapılmıştı. Etrafta boş arsalar, daha ötesinde kalınlı inceli minareler, kiremitsiz damlar, kül renkli bir taş yığını... Şehir yok gibiydi; meskûn olmaktan ziyade ahalisinin kaçıp gittiği bakımsız ve bekçisiz bir felaket beldesini andırıyor, yavaş yavaş çöküp taş, toprağa karıştığı hissini veriyordu. Hanlar, kervanlar, kervansaraylar diyarı olan, çarşı ve pazarlarında alışveriş, gidiş geliş, kalabalık ve yaygara, bir büyük şehir sanılan ticaret ve eğlence memleketi koca Halep, meşhur

Halep, saz şairi Türkçe:

İşte geldim, gidiyorum,

Şen olasın Halep şehri!

Dedirten ve asırlardan beri Karagöz oyunlarında “Bebe ruhi”ye:

Bindim dolaba

İndim Haleb’e

Paraları verdim

Rakı, şaraba!

Türküsünü söyleterek bu şehrin bir safa beldesi olduğuna bizi inandıran Halep, şu harabe miydi? Yol o kadar تنها görünüyor ve tek tük evler sımsıkı örtülü duruyordu ki, İrfan’a kendinin ve başka bir sürü yolcunun nereye gittiğini ve nerede barınacağını düşündürüyordu. İçine hüznün, zihnine şüphe düşmüştü.

(Karay, 2014 s. 126-127)

Yine İrfan Bey, Halep’e geldiği gece esen rüzgârı İstanbul Boğazının anaforlarına benzetmiştir. Rüzgârın tesiriyle İrfan Bey’in hayalindeki o kalabalık Halep şehri canlanmaya başlamıştır:

Halep'in gecesi başlıyordu. Loşlukla beraber havayı ürperten serin bir rüzgâr... Karanlık arttıkça rüzgâr soğuyor, okşayıcı konuşmalarla etrafa sokuluyor, sürünüyor, geri kaçıyor, yine geliyor, çocuk gibi oynuyor. Her yere birden vurmayan, biteviye esip insanı sersemletmeyen hoppa, şakacı bir rüzgâr... Boğaziçi anaförleri gibi! Burada onun su üzerinde akıp giden gezi yaygısı, şuraya buraya serilen lame örtüsü görülmüyor. Fakat yüzünüze pınardan henüz yıkanmış bir tülbent gibi nazlı ve nemli çarpıyor, gözlerinizin ve alnınızın ateşini alıyor. “Aman gitmesin, biraz çehremde kalsın!” diye sizi yalvartan ferahlatıcı bir sürtünüş, çöl gecesi rüzgârı... Bu estikçe Halep canlanıyor, sokaklar kalabalıklaşıyor, her taraf insanla, ışıkla, saz sesiyle, yaşama zevkiyle doluyor. Kuş sesleri ve fecir renkleriyle başka yerlerde nasıl sabah olursa burada da gece öyle, bir uyanıklık ve sevinçle başlıyor; güneş yerine serinlik doğuyor, yüreklere aydınlık yerine rahat nefes aldırان ve nikbinlik, dirilik veren nuru doluyor.

İrfan, bu cana can katıcı rüzgârdan keyiflenerek sokaklarda dolaşmaktadır.
(Karay, 2014 s.133)

Fakat ne olursa olsun Halep İstanbul'dan sonra roman kahramanları için çekilememiştir. Sadece memlekete yakınlığından tatmin duygusu yaşamışlardır:

“Seninle bir otomobile bineriz, istersen Antakya'ya yahut İskenderun'a gideriz; bir yerde baş başa öğle yemeği yeriz; arzu duyarsak bir yayla otelinde öğle uykusuna da yatarız ve kahve saatinde, geç vakit Halep'e yetişiriz.” (Karay, 2014, s.181)

...

İrfan'ın hakkı vardı, mektuplarında yazdığı gibi öyle tatlı, hafif havalı bir memleket ki bu Halep! Denizden irtifamı sordu. Üç yüz seksen metre... Tam doktorların tavsiye ettikleri mutedil yükseklik. Keşke yerleşebilip kalsaydı... Anlıyordu ki rahat edecekti. Türkiye hududuna mesafesini de öğrendi: pek yakın, otomobille bir saat sürmez bile...

Bundan da hoşlandı: "Bu kadarcık mı? Bu kadar yaklaştık ha? Belki de bir gün giriverecektim, yazık oldu! (Karay, 2014, s.213)

Bir de sonbahardaki kuru ve serin havasıyla:

Teşrin Başlangıcı Halep'te akşamlar rüzgârsız olur, fakat sıcak kesilmiştir. Artık serinlemek için gece esintilerini beklemezsiniz; serinliği gökten alırsınız; göğün çok sulanmış da kurumaya vakit bulamamış sanılan ıslak parlaklığı altında, açıkta durmak pek keyiflidir; ilaç almış kadar teneffüsünüz kolaylaşır ve krem sürmüş gibi cildiniz yumuşar; rahatlık duyarsınız. Otelin kızgın holünden çıktıktan sonra dışarıda bu serinlikle buluştular, bahçeye ağır ağır yürüyerek gitmeyi tercih ettiler. (Karay, 2014, s.211-212)

...

"Hilmi Efendi, demin ağazına bir lokma yemek koyamayacağını zannettiği halde Halep'in kupkuru, berrak ve serin havasında iştahının açıldığını duymuştu; ahbaplarına dönerek:

"Perhizimizi bozduk," diyordu, "iyi etmedik ama şerefimize!" (Karay, 2014, s.219)

İlk Adım, Bir Avuç Saçma ve Dişi Örümcek'de Halep kadınlarının saç temizliğinde kullandıkları güzel kokulu sabunu ve kili ile anılmıştır:

“Onun içindir ki, bu sabah, sokaktaki ses ve sepetteki demetler bana çocukluğumu, aynalı dolaplardan evvelki sandık devrini hatırlattı. Sandıklardaki çamaşır ve yatak takımı istiflerini Edirne sabunu, Halep kili ve lavantaçiçeği keseleri arasında gördüm ve kokladım.” (Karay, 2009 h, s.108)

...

“Halep sabununun dünyada mevcut bütün rayihalardan daha fazla kadın vücuduna ve çamaşıra yakışan temiz kokusuyla saçların en munis ıtri olan Halep kilinin ilk defa olarak rayihasını ben onun vücudunda kokladım. Belki de bundan dolayıdır ki bu kokulara bağlandım, kaldım.” (Karay, 2009 b, s.131)

...

“Vedia Hanım’a Halep’ten gönderilmiş. Killerin kokusu... Hususi yaptırılmış, fevkalade şeyler. Her yıkanışta çıkarken, tasta eritip tülbentten süzerek başıma döküyorum.” (Karay, 2009 e, s.249)

...

“Nurper’in başı göğsü üzerinde duruyordu; eğilip Halep kili kokulu siyah saçlarından öptü.” (Karay, 2009 e, s.288)

...

“Halep kilinin temizliği kokan biçimli başa doğru eğildi,” (Karay, 2009 e, s.372)

3.1.2.2. Şam

Refik Halid Suriye’nin başşehri Şam’ı daha çok *Gurbet Hikâyeleri*’nde mekân

olarak kullanmıştır. “Hülle” Hikâyesinde toz ve topraklarıyla:

“Bir ikindi üstü, yarı kır, yarı şehir, tenhaca bir semtte yabancı yabancı dolaşiyor, “Evveli Şam, aharı Şam!” diye övdüğümüz memlekette beğenilecek hiçbir şeye rast gelmeyerek toz toprak içinde geze geze akşamı bulmaya çalışıyordum.”
(Karay, 2009 g, s.83)

“İstanbul” hikâyesinde İstanbul özlemleriyle:

Sıcaktan denizsizlikten, istediği gibi konuşacak adam bulamamaktan boğuluyordu. Düpedüz, kupkuru yerler, ne bir tepecik var, ne bir ağaçlık... Bahar belli değil, güz belli değil... Sonra bu sıcak, bu yabani halk, bu hiç batmadığını sandığı, gölge salmayan güneş! Köylü, kaba şımarık Fransız çavuşları!

Şikâyetleri kesilince İstanbul’u övmeye başladı: Boğaz içinde akşam loşluğunu, suların mor kadifeliğini anlatmaya çabalıyordu. O kayık gezintileri, ay mehtabı, Sarıyer, Bentler, ya Sultansuyu? Buradaki ormanı hatırlıyor muydu, böğürtlenlerle örtülü ufacık mırıltılı deresini? Yosun tutmuş kocaman kestane ağaçlarını? Daima ıslak duran ve basınca ökçeler gömülen kırmızı toprağını, sarı papatyalar ve çadır çiçekleriyle donanan çayırını?

Rengarenk bahar çiçekleriyle...

Baharında fulya demetlerini hatırlıyordu, mor salkım hevenklerini ve katmerli leylak dallarını... Ya pembe dumandan ibaret çiçekleriyle erguvanlar? Değneklere sarılı ilk kiraz? Güneşli tarlalarında yerken likör gibi iç ısıtan

ilekler? Yılan derisi kadar acayip nakışlı, etinde diş yerleri kalan ham h nnaplar? Hurmalar kadar tadı dışından görünen kavak incirleri?

Deniz manzaralarıyla...

Okmeydanı sırtları kızılışır, Halıcıoğlu kıyılarına gölge düşermiş. Deniz bir renkte değilmiş, Hint şah gibi üzerinde turuncu, şaraptortusu, yavruağzı birçok renkler, çeşitli resimler belirir, uzakta Beyoğlu'nu, tütsü koktuğunu zannettiği bir duman kaplarmış; günlük t ts s !

Erkek de bu manzaraya dalmıştı. Ona Haliç'in akşam üzeri pelteleşen sularında her kayık, ayrı renkte bir ışıkla tutuşmuş, aheste aheste yanarak eriyor, erirken dökülen renkler cızırdıyarak sönüyor gibi görünüyordu.

Beraber hatırladıkları o k rkl  yamaçlar, b ğ rtlenli dereler ve kuytu korularla, o serin, köpüklü, apkın sularla süslü kararsız, yosma, helecan verici İstanbul'dan kendisi de bir zerre idi. İstanbul mozaiğinden kopmuş altın yaldızlı mine, İstanbul denilen ini kubbeden düşmüş lale resimli bir zarif parça idi. Daha yakından bakmak istemiyordu. İstanbul gibi hem akıcı, hem durgun, açıklıkları ve kuytuluklarıyla hem ışıldak, hem gölgeli, yarı kirli, yarı temiz, o ruhta, o mahiyette bir şey oluvermişti.

İstanbul hayalleriyle...

Artık kendilerini, dışarıdan, sonu g  bulunur kocaman, kavruk bir çölün kucakladığını fark etmiyorlardı. Burada yeni sulanmış birkaç saksı, çiseleyen bir ufacık fiskiye vardı ve kafalarında biteviye renk, şekil, koku değiştiren bir

İstanbul yaşıyordu...

Kadın tekrar şişesine elini götürdü, tozu çekti ve içinde boyalı bir İstanbul filmi çevrilen başını usulcacık erkeğin dizine bıraktı. Böcek kabuğu morluğundaki gözlerinin bebeklerinde Noel çamlarına asılmış çok ışıltılı oyuncaklar gibi titreşen, dönüp dönüp pırılдаşan bir sürü hoş şekilli, çocukça şeyler oynaşıyordu; orada bir şenlik vardı.

“İşte,” dedi, “onu bunun için kullanıyorum, gidemediğim İstanbul’a kavuşmak için... Bu benim pasaportumdur.”

Erkek şişeyi kaptı, dedi ki:

“Öyleyse bana da ver... Zira ben de gidemiyorum!” (Karay, 2009 g, s.92-93-94)

3.1.2.3. Humus

Suriye’nin Humus şehri sadece *Yezidin kızı* romanında geçmektedir:

Yalnız bilmeyenlere şunu söylemem lazım ki, köy dediğim yer hakkında yanlış fikre düşmesinler. Bu köyde bir tek ağaç, ufacık bir dere, üç saksı çiçek, bir çardak gölgesi bile yoktur. Göz alabildiğine dümdüz bir saha ortasında kerpiçten yapılmış teker kubbeli yüz elli kulübe. İklim, güneş olmazsa kışın dondurucudur. Yazın gündüzleri boğucudur, geceleri çoğu zaman üşütücüdür. Yoldan sapa düştüğümüz için Humus Tüdmür arasında işleyen yolcu ve asker otomobillerini, ancak ufukta birer koşuşan kabartı gibi görüyoruz. Eski Palmir ve Roma medeniyeti devrinde Aynizennube bir askeri noktaymış. (Karay, 2009 l, s.40)

...

"İşte dedim, "şurası Humus, bu yol Arapların Tüdmür dedikleri Palmir'e, Palmir den de Deyrizor'a gider... O kadar uzaklaşmayacağız; Humus'tan çıktınız, işaret ettiğim yer, Folkloz'dur; on kilometre kadar ötedeki bu haç, oturacağım ve şüphesiz içinde en çok sizi düşüneceğim Köyü gösterir." (Karay, 2009 I, s.36)

...

Ara sıra Palmir yolunda kabarcıklar diziliyor, telde yağmur damlaları gibi makinemsi bir süratle birbirlerini iterek akıyorlar, çölün boşluğuna düşüp kayboluyorlar. Bunlar Zeyneb'in beldesini gezmeye giden medeni seyyah kervanlarıdır. Bizim tarafa gelen ne otomobil, ne at, ne hecin var! Bir hafta süren yağmurlardan sonra hava açıldı, yaz sonunda gibiyiz. Önümüzdeki çöl buğulu... Arkamda Humus'a doğru feyizli toprak hep ekili, dağlı ufuklara kadar yeşermeye başlamış. Şimdi daha iyi anlıyorum ki Aynizennube tam çölle toprağı ayıran bir sınır üstündedir. Beldenin son, badiyenin ilk köyündeyim. Köyde tek başına kalmış bir şehirlinin geceleri, hem de kış geceleri...

Güneş bu çöl kenarını sıkıntılı bulmuş gibidir, erkenden çekiliyor. Batıdaki Akdeniz'in eğlencesine koştuğunu farz ediyorum. Şimdi o tarafta büyük şehirler, ışıklar, kalabalık, can var, apartman pencereleri, gecenin siyah, yumuşak, terbiyeli ve fundalı toprağına iri, azman, elvan lalelerini dikmiş; şehir modern bir Babil'dir, asma bahçeler diyarıdır; Semiramis devrini yaşıyor. (Karay, 2009 I, s.44)

...

Palmir harabelerinin sütunlarını ve kemerlerini, gözlerimiz loşluğa alışınca daha iyi seçmeye başladık. Bana göğün bir görünmeyen tarafında ufak bir ay parçası var gibi gelmişti. Bu, yaklaşmış görünen yıldızların ışığındandı. Yıldızlar, sade toprağına yaklaşmış olmakla kalmıyor, her yıldızdan Pek ince,

nurdan bir tel uzanmış, bu teller harabelerin önüne, manzaraya bir peri masalı hayaliliği veren gökyakut rengine belli belirsiz bir tür germiştii. Hiç ses, kımıldama yok...

Palmir harabelere Güneş ışığında yine ihtişamlı ve düşündürücü... Halbuki sabah aydınlığında heybetleri küçülten ve loşlukta azametli görünen manzaraları silikleştiren bir tesir vardır; ilk taze güneşse her şeyi olduğundan da basit, gurursuz, az manzaralı gösterir. Ayın ve alacakaranlığın dört taş yığımına bir abide haşmeti vermesi nasıl doğru değilse... (Karay, 2009 l, s.62)

...

“Biraz sonra dar bir asma köprüden Fırat'ı geçerek Mezopotamya'ya ayak basmış olduk. Artık Mezopotamya'da Babil ve Ninova toprağındayız. Zeyneb diyarından Semiramis'inkine geçiyoruz. Tarihlerinde, velev hayali, büyük bir kadın bulunan eski ve yeni milletlere ne mutlu.” (Karay, 2009 l, s.80)

3.2. Mekân-Mimari

Yarısı Suriyede geçen *Sürgün* romanında şehrin mimarisine dair birçok ayrıntı verilmiştir. Özellikle romanın kahramanı Hilmi Efendi'in gözünden bu mekânlar İstanbul'un güzel mekânlarıyla sık sık karşılaştırılmıştır. Gurbetteki Hilmi Efendi nasıl güzellikler görürse görsün bir türlü İstanbul'u aklından çıkaramamaktadır. Kaldı ki yaşadığı yerde İstanbul'la karşılaştıracak hemen hiçbirşey de yoktur. O da çareyi İstanbul hayalleriyle avunarak bulmuştur:

Sonra gözleri Halep kalesine ilişti. Halep kalesi? Onun heybeti, ova ortasında, birdenbire şaha kalkmış gibi dimdik duruşunda, tek yükseklik olarak çöle

göğüs genişindeydi. İstanbul'un kovuklarından incir dalları fişkırmış, sırtları yeşil yamaçlara dayalı, gölgeleri oynak sulara sallanan hisarlarında bu vahşi bakışlı, yalnız kendisine güvenen kararlı vakar yoktu. İstanbul surları ve kaleleri, renkten renge giren bostanlar, çayırklar, denizler içinde, allı yeşilli yalılar, köşkler, konaklar arasında süs için başka yerlerden getirilmiş ve münasip yerlere oturtulmuş yabancı abideler, dekorlar sanılırdı. Bu manzaralara bakınca insan, İstanbul'un harp gördüğüne hemen hemen inanamazdı.

Harb görse de bu harbin çöllerdeki kadar korkunç olamayacağı muhakkaktı. İstanbullular eski hisarlarını eğlence yerleri haline getirmişler, burçları ve baruları evlerinin bahçelerine almışlar, köşklarine destek, kuzularına ve keçilerine otlak yapmışlardı. Kale dipleri dinlenilen, gezilen, ziyafet verilip sevişilen bahçeler, bostanlar, çayırklardı. Bu hisarlar ehlileşmiş vahşi hayvanlar gibi heybetlerini, vakarlarını kaybetmişlerdi.

Fakat Halep Kalesi, ayağının altında uzanan şehre hâlâ karışmamış, ne o şehrin seviyesine inmiş ne de şehir onun mevkiine tırmanabilmişti. Yüksekte, hâlâ uslanmaz bir gözcü, bir silahlı muhafız gibiydi; insana delik deşik bağrından, birdenbire:

“Yasak!” diye sert bir emir çıkacak zannettiriyordu. İrfan onun karşısında ne kızıl rengi ne de ay ve yıldızı olmadığı halde kendi bayrağını görüyormuş gibi sıcak, tatlı bir çarpıntı duydu. Zihninden acayip bir fikir zincirlemesi geçirerek, Hilmi Efendi'yi de hatırlamıştı. Evet, henüz sebebini bilemiyordu ama Halep'e gidince ona bu şehir yeni ve zavallı dostunun hayatıyla kuvvetli, gizli bir münasebeti var gibi gelmişti. “Zahir getirteceğim için daha fazla düşünüyorum da ondan...” diye bu esrarlı duygu ve heyecanı tevile kalkıştı. Şimdi

memleketin içine girmişlerdi. Kalenin manalı manzarasını, ahşap cumbalarına ve kaplamalarına bakınca taştan yapılmış sapasağlam binalar olduklarına inanılmayan, bücür, gösterişsiz evler örttü. Daha o tarihte, yani 1924'te tramvay, elektrik, asfalt, modern binalar yoktu; eğri büğrü parke taşlarının nal ve demir çemberlerle biteviye çarpışması şehri sersemletici bir şamataya boğmuştu; hava, sanki örs ve çekiç arasında, durup dinlenmeden dövülüyordu. Bir köşeden saptılar: Eski şeklinde Yenicami arkasını hatırlatan sefil bir kargaşalık... Kebapçı dükkânlarının kokusu sinmiş, pişmiş köfte dumanı dalgalanan bu adi meydanda pek kaba, tamamıyla üslupsuz bir saat kulesi gördü; başlarında siyah kalpak, üstlerinde yazlık elbise askerî bir mızıka takımı, kule dibinde, güneş gözlerini süngülemiş bir halde bozuk düzen bir şeyler çalıyordu. Ne görünüşte bir mehabet vardı ne de besteler heyecan veriyordu. Bir köşe daha döndüler ve durdular... (Karay, 2014, s. 127, 128, 129)

Suriye şehirlerinin bazı yerlerine ve mimarilerine dair birtakım unsurlar Refik Halid'in eserlerine şu nitelemelerle geçmiştir:

3.2.1. Halep'in Kargacık Burgacık Sokakları

“...geceleri Halep'in kargacık burgacık iç sokaklarını -orada Ortaçağ'dan kalmış mahalleler vardır-” (Karay, 2009 d, s.242)

...

...dar, eğri büğrü birbirlerine benzeyen yollardan Merce meydanını nasıl bulacağımı bilemiyordum, rastgele yürüyordum. Nihayet bir ışık gördüm, yaklaşıp baktım. Bir kundura tamircisi, gazete kâğıdından siper geçirdiği bir

petrol lambası başında dalgın çalışıyordu. Sualime, yüzüme bile bakmadan Arap şivesiyle:

“Togri! Togri!” diye cevap verdi; doğru yürüdüm; gene saptım, gene döndüm, nihayet caddeyi buldum.

Öyle sokaklar ki... Bir daha, güpegündüz arasam da gene çıktığım evi bulamazdım.” (Karay, 2009 g, s.88)

...

Tanıdığımız bir memur arkadaşı, geçen gün ziyarete gittim.

Evini bilmiyorum, tarifle bulacaktım. Halep şehrinin iç mahallelerindeki dar, kapanık, eğri büğrü sokaklarda ne isim, ne rakam vardı. Sağa sapıyor, sola dönüyor, tekrar geriye yürüyor, tekrar ileriye koşuyor, bakkallara soruyor, sakalara yalvarıyor, gelip geçenleri durduruyor; bir türlü aradığım yeri bulamıyordum.

Yine bulamayacaktım; yoluma çıkan bir bildiğin himmeti olmasa... (Karay, 2009 b, s.161)

3.2.2. Caddeler ve Meydanlar

“Gazinodan çıktı, iki tarafına palmiye fidanları dikilmiş ve yeni sulanmış kumlu caddeyi tutturdu.” (Karay, 2014, s.196)

...

Gece yarısına doğru, çalgılı bahçeler kapanırken Halep caddelerini yeniden, akşam vaktindekini andıran bir kalabalık basardı.

İnsan kabileleri, bir törene gider gibi, acele acele, yollara dökülür, arabalar birbirini kovalar, tatlıcı ve kebabçı dükkânları, ı ışık içinde müşteri ile dolardı.

Ancak bir saat kadar süren bir hareket ve uğultudan sonra ürkütücü bir sessizlik, tenhalık ve karanlık... (Karay, 2014, s.202)

“O gece binayı beklemek böbeti ikinci kavas Ebu Kasım'da olduğu için evine gidecekti. Biraz sapa düşmekle beraber deniz kenarındaki geniş cadde ile büyük meydandan geçmeyi tercih etti. Zira barlar, gazinolar, oteller hep bu yol üzerindeydi; en çok kadına da bu yolda rastlanırdı.” (Karay, 2009 e, s.17)

...

“Konsolos vekili tayyareye meydanında gördüğü eski kavasın haline acımişti.” (Karay, 2009 e, s.268)

3.2.3. Saat Kulesi

"Hele alıştığım oteli, odayı ve insanları bulayım bir kere... Sonra düşünürüm." Saat kulesi önünde otomobilden indi; meydanın gece manzarasını tanımaktan azıcık bir ferahlık duydu. (Karay, 2014, s.203)

...

“Dönüp bir daha arkasına baktı ve Ebu Ali’yi saat kulesine doğru ters yüzüne gider halde gördüğünden biraz ferahladı.” (Karay, 2009 e, s.79)

3.2.4. Halep’in Dükkânları ve Mağazaları

Halep’de Antikacı Şeyh Efgani’nin dükkânı:

İçeriye girer girmez beni bir şaşkınlıktır aldı: Ta kapı yanından başlayarak karmakarışık bir eşya yığını, leğenler, ibrikler, kandiller, kâseler, yazılı taşlar, boyalı camlar, tuğla parçaları yerlere serilmiş, duvarlara asılmış, rafları doldurmuş, merdiven basamaklarına kadar sıralanmıştı.

Kapı iple çekilerek açıldığı için bizi karşılayan yoktu; fakat yukarıdan bir ses geliyordu:

“Tafaddalu!”

Bir şey düşürmemeye, bir şeye basmamaya ve çarpmamaya dikkat ederek ahşap ve gıcırtılı merdivenlerden çıktık; sahanlık da tıka basa doluydu. İkinci katta kapıları açık üç oda görüldü; üçüncüde eşya ve hırdavat tavanlara kadar taşımıştı. Sesin geldiği tarafa yürüdük. Yer minderlerinde, antikalara gömülü gözlüklü bir adam oturuyordu; saç sakalına karışmıştı; başında türbe çuhası renginde, koyu yeşil bir kumaş sarılmış acayip bir külah ve sırtında koyun پوستekisinden kolsuz bir hırka vardı. Yanındaki küllü bakır mangalda, birbirini üstüne konmuş çay ibrikleri dumanlanıyordu.

“Tafaddalu!”

Bir müddet etrafımdaki tozlu topraklı, eğri büğrü, yamru yumruu, kırık mırık, çarpuk çurpuk eşyaya baktım; nihayet bıktım. (Karay, 2009 g, s. 20-21-22)

...

“İşte Balık Pazarı tarafında, kapısını bir cılız asma örtmüş loş, dar bir zahire tüccarı mağazası... Çuval ve kazevi kokuyor; kenarda bir camekanlı bölme arkasında roman kahramanı, mor mürekkebi pelteleşmiş, tozlu hokkasına ucu yosun tutmuş kalemini banarak sarı yapraklı defterine rakam döküyor, kar yerindedir, sıhhattedir...” (Karay, 2014, s.197)

3.2.5. Halep’te Apartmanlar

O tarihte iki ev değiştirdikten sonra Aziziye Parkı karşısında yeni yapı, küçük, fakat şirin bir apartmanda oturuyordum, apartmanın en üst katında. Ziyarete ehemmiyet verişimin bir sebebi de, hafif bir felç geçirmiş olan Celal Bey’in

asansörü olmayan binada üst kata çıkmayı göze alması idi. Bilmiyordu ise bile, kavas herhalde söylemiş olacaktı. (Karay, 2009 d, s.264)

...

“Bina içinde hava o derece sıcaktı ki, suyun vücuduna dokunmasıyla kuruması bir oluyordu.” (Karay, 2014, s.230)

3.2.6. Halep Evleri

Türk Ağanın Evi:

Meşhur Babülfarac Meydanı’ndan iç sokaklara daldık. Yol bizi sittin senedir maruf bir mahalleye götürdü. Yedikule surlarını hatırlatan kalın duvarlarla alçak kemerlerle ve loş dehlizlerle bir kale içi mahallesi. Halep tabesabah orada eğlenirdi. Kalın tahtadan, tokmaklı ve demir çemberli bir orta çağ kapısını çaldınız, girdiniz mi yine duvarlarla çevrili bir avlu... Sıra sıra odalar... Yukarı katta da odalar vardır; oraya demir parmaklıklı taş merdivenden çıkılır ama merdiven dışarıda, avluya nazırdır. Bazı evlerin bu mahfuz avlularında birkaç ağaca, hatta limon ve portakala da rastlanır.

Manzara, demin işaret ettiğim gibi, tamamen “Kuruni-vustaî”dir; sanki Haçlılar devrinde Akkâ yahut Kudüs şehrinde, muhasara edilmiş haldesiniz. Kapı devrilecek, birdenbire göğsü zırlı, başında tulga, elinde mızrak, vahşi suratlı bir Sakson veya Lombar neferi girecek! (Karay, 2009 d, 116-117)

...

İçinde değil de, altında, toprağa gömülü biri ebedi uykusuna varmış sanıyorum. Hiç şüphesiz karyolada yatan yoktur; ev sahibine diğer köylülerden ayıran, ana mevki veren bir debdebe vasıtası karşısındayız. Bize bu odaya ağanın

medeniliğine şaşmamız için aldıkları anlaşılıyor.

Ben başka şeylere de şaşıyorum: Aynalı dolaba ve aynası üzerine vaktiyle fabrika tarafından yapıştırılmış olan kâğıt markanın hâlâ yerinde durmasına... Onlarca, galiba, aynanın tılsımı odur; koparsa billurun gösterici hassası kayboluverir!

Masanın üstünde tuvalet eşyası da görmekteyim: Açılmayacağı solgun etiketinden anlaşılan bir şişe Pompeia losyonu, bir kutu Kaloderma pudrası, bir saç maşası... Üçü de antika eşyadan sayılıyor sanırım; el sürülürken kırılıp bozulması korkusuyla helecane geçiriliyor!” (Karay, 2009 l, s.132)

...

Hamam kapısına benzeyen bir ahşap bölmenin kârı kadim tokmağını vurdum; ses yok... Daha şiddetle çaldım, kırarcasma dövmeye başladım; yine cevap gelmedi. Dönmek kararıyla son bir tecrübe daha yaptım: Yumruklarımla, hatta ökçemle vurdum. Nihayet, boğuk bir sada:

“O kim?” dedi. Kapı aralandı:

“Beyefendi evdeler mi? diye sordum. Ne la ve ne naam, cevap yok. Tekrarladım... Bir şey demeden kaçıp gitti. Şimdi ne yapacaktım? Acaba gireyim mi? Bu kaçış, “Buyurunuz!” mu demektir? Yoksa meramımı anlamadı, bir başkasını mı çağıracak? Hepsi müphem...

İhtiyaten biraz daha durdum. Kapı usulca aralandı, bir ufak çocuk zuhur etti. Parmağı burnunda bana hayran hayran, bön bön bakıyordu. Ona da sordum. Güya ağzımı açmamışım gibi, aynı halde, elan suratımı, kıyafetimi seyretmekle meşgul... Derken içeriden bir nal takırtısı duyuldu; kapı bu sefer ardına kadar açıldı, uşağa, ameleye, daha doğrusu işsiz güçsüz takımından, serseriye benzeyen bir herif telaşla geldi, çocuğun sırtına bir yumruk indirdi,

omuzlarından kaldırdı, tokatlara tokatlara, bağırta ağlata eve tıktı. Artık yapacak bir iş kalmamıştı, ters yüzü döndüm, yolu tutturdum. Tam o sırada arkamdan birisi, “Vay efendim, buyurunuz, safa geldiniz, safalar getirdiniz!” diye seslendi. Döndüm, Arkadaşım, entarisi arkasında, kuşağı belinde, takkesi başında beni çağırıyor.

Girdik.

Dar bir avlu Kenarda tenekeler, bakraçlar, kazanlar ve asılı çocuk bezleri Bir merdivenden çıktık; parmaklığı esniyor, kademeler yamru yumru ve karpuz, kavun çekirdekleriyle örtülü... Oda, ibret! Galiba çocuklar, biraz evvel, orada hora tepmişler, hiçbir yastık yerinde ve hiçbir minder sedirde değil! İyi, kötü, bir köşe bulup oturdum; ev sahibi bir çıkıyor, geliyor, telaşlı görünüyordu. Aşağıdan kadın mırıltıları, çocuk vızlamaları, ara sıra da tencere, sahan sesleri geliyordu.

Sohbete koyulduk.

İki çocuk, karşımıza dizilip, yan yana, acayip acayip bizi seyrediyor... Kahve bir türlü pişip gelemiyor, pek canım istediği halde su istemeye cesaretim yetmiyordu. Belli ki, ev intizamsızlık, dirliksiz içinde, bir azap yuvası, bir kasvet kovuğu idi. Zaten hepsinden başka o bina ne fena, ne harap, neşe kırıcı ve can sıkıcı, ne muhvir bir yerdi... Sarnıcı çatlak, kuyusu metruk, abdesthanesi yıkık, hülasa her tarafı eksik ve berbatmış. Arkadaşım, “Ne yapayım,” diyordu, “ucuzca olsun da...”

Buradan kurtulup yeni Halep’in neşe ve refah hali sezilen mahallelerine gelince derin bir nefes aldım. Fakat içimdeki acı devam ediyordu:

“Bedbaht şarklılar,” diyordum, “bedbaht şark memuru... Garptaki arkadaşlarınla aradaki fark nedir, sakın bilme, öğrenme! (Karay, 2009 b, s.161-162-163)

3.2.7. Kasaba

Kasaba uzaktaymış; ufukta elektrikler pırılđayıyor. Atlı arabaya bindiler; çöl ayazı faytonun körüğüne rağmen iliklere işliyor. Sanki gece yarısı... Saat beş buçuk! Tren yolculuğunda insan saat ve zaman mefhumunu şaşırır; hele karanlık bastıktan sonra...

“Birdenbire bir aydınlığa çıktılar. Burası elektrikle ışıldayan bir benzin satış yeri idi; medeniyet müjdecisi... Kasabaya girdiler; Hayati nefes aldı. Derken büyük şehir taklidi bir caddeye saptılar; beton binalar, mağazalar göründü; araba Sahra Oteli’nin debdebeli kapısı önünde durdu. (Karay, 2009 e, s.221)

3.2.8. Arap Kasaba Evi

“Satıcı, iskemlesine oturdu. Hasan da merakla karşısına geçti. Bu dört yanı duvarlı, tek kat, basık ve toprak evde öyle canı sıkılıyordu ki...” (Karay, 2009 g, s.17)

3.2.9. Şam’da Anadolu Çağrışımları

Gurbette memleket hasretiyle yanıp tutuşan Hilmi Efendi, Beyrut’un alışamadığı melezlik ve Hristiyanlık kokan havasından sonra Müslümanlığın hâkim olduğu Şam’ı büyük bir Anadolu şehrine benzetmiştir. Şam; meydanları, bozuk kaldırımli eğri büğrü sokakları, kahveleri, kebabçı dükkânları, arzuhalçileri, kerpiç evleri, yalaklı çeşmeleri, irili ufaklı kavakları, cami ve minareleri, türbeleri, ezan sesleri ve Türkiye’ye yakın coğrafi konumuyla sanki memleketinde ikamet etmektedir. Bu hayali atmosferden çıkmak istemeyen Hilmi Efendi, Şam’ın Merce meydanındaki kahvelerden memleketindeki kahvelere en benzeyenini tercih etmiştir:

Şam...

Hilmi Efendi kendisini bir büyük Anadolu şehrinde sanıyor. İşte bir meydan, büyük bir hükümet konağı, ortada saat kulesinin yerini tutan bir sütun, firdolayı kahveler ve ortada çamurlu suyunu devire devire akan bulanık bir çay... İşte yan sokaklarda aşçı, kebabçı dükkânları, arzuhalçiler, kerpiç evler, bozuk kaldırımli eğri büğrü sokaklar, yalaklı çeşmeler, irili ufaklı kavaklar... Cami ve minare bolluğu, türbeler, ezan sesleri... Beyrut'ta iki senedir yaşadığı muhiti bir türlü benimseyememişti; gözlerini taş binalara, muntazam parke caddelere alıştıramamış, şehri saran Hristiyanlık ve melezlik havasına ısınamamıştı. Burada memleketine uzak olduğuna bile inanamıyor, zannediyor ki şöyle, şimale doğru biraz daha gitse, Türkiye'ye girmiş olacak...

Trenden indiğinin ertesi günü, dönüp dolaşıp Merce Meydanı'ndaki kahvelerden birine girdi. Fakat girmeden evvel o kahvelerden dış manzarasıyla memleketindekilere en ziyade benzeyenini seçmişti. (Karay, 2014, s.103-104)

3.2.10. Ahşap Mescit

“Nihayet aldanmaktan, avunmaktan yoruldu; onun İstanbul'da, kendisinin Şam'da olduğunu ve memleketine girmek imkânsızlığını düşündü; bir ahşap mescit önünde bulunuyordu, cenaze namazı kılındığı sırada tabutların konmasına mahsus taş çöktü, dar mahalleyi basan akşam loşluğu içinde, başı göğsüne eğilmiş, elleri yanına sarkmış, dondu kaldı.” (Karay, 2014, s.117)

...

“Ezandan yarım saat sonra, karanlık basınca şu ahşap minare altında bekleyiniz; ben sizi bulurum.”

Atlı araba devrinde kasaba yapılı dar mahallelere, akşam üstleri, hava durgunsa koyu bir köy kokusu sinerdi.” (Karay, 2009 g, s.66)

3.2.11. Şam Evi

Sürgün romanında Anadolu'yu çağrıştıran ve olumlu görselleriyle öne çıkan Şam, *Gurbet Hikâyeleri* 'nde ise birbirine benzer mekânları ve çıkmaz sokaklarıyla olumsuz bir imaj oluşturmuştur. Ancak Şam evlerinin ağaçlı bahçeleri, konağı andıran mobilyaları ve özenle döşenmiş iç dekorasyonlarıyla eksiksiz bir görüntü sergilemektedir:

Şam'ın bu iç mahalleleri ve yilankavi sokakları o kadar birbirlerine benzer, öyle ayırt edilmez şeylerdir ki... Her kapı, her cumba, her yalak, her binek taşı; bütün çeşmeler, mescitler, türbeler diğerlerinin eşidir. Bana insanlar görerek değil, koku alarak evlerini bulurlar zehabını verir. Akşamları koyun sürüsü köye dönünce nasıl yeni kuzular, şaşırmadan analarını seçip memelerine yapıştırlarsa bu mahalle insanları da kapılarının halkalarına öyle, bizim akıl erdiremediğimiz bir hassa ile şaşırmadan el atarlar.

Gittik, gittik. Çıkmaz zannettiğim sokaklar, daima bir başka sokağa varıyor, orası da bana çıkmaz görünüyor, ama gene bir dar dönemeçten geçit vererek bir başkasına geçiyordu.

Nihayet bir yerde durduk, kilit içinde dönen bir anahtar sesi... Her Şam evi gibi, kapıdakiler içerisini görmesinler diye bir tahta bölme; ağaçlıklı bir iç bahçe ve bu avluya açılan bir sıra kapılar, sıram sıram pencereler...

Şimdi odalardan birindeyiz; lamba yakıldı: Sedefli arabesk mobilyalarla döşenmiş bir “Kâa”dayım. Mermer arklardan döne kıvrıla, irili ufaklı yalaklardan geçce atlaya, odanın ortasında, durmamacasına sular akıp

gidiyordu.

Daha sonra beni mükemmel bir yer döşegi serilmiş yatak odasına aldılar; üçer kollu ve fanuslu şamdanların aydınlatığı bir temiz oda... Atlas bohça içinde keten entari, kuşak, takke vardı; önüme terlikler çevrilmişti; kenarda leğen, ibrik, havlu duruyordu; eksik yoktu. (Karay, 2009 g, s.84-85-87)

...

“İşte Şam'da eğri büğrü, tozlu çamurlu, yalaklı mescitli bir kenar mahallenin kerpiç odasında kalp hastalıklı biçare sürgünün kurduğu hülya budur, kendisine şümulu yoktur.” (Karay, 2014, s.177)

3.2.12. Rakka'da bir Çarşı

“Fener” Hikâyesinde, Beni Hamra Aşiretinden Ebu Ali kırk yedi yaşında ilk defa Rakka kasabasını görüp şaşırmıştır:

Benî Hamra aşiretinden Ebu Ali, o gün, ömründe ilk defa olarak, kırk yedi yaşında, bir kasaba yüzü görmüştü; Rakka'ya gelmişti. Çarşı ortasında şaşırp kaldı.

Kaç tane kasap dükkânı, kebabçı, fırın vardı? Dünyanın etini, ekmeğini buraya yığmışlardı; halk birikmiş, yemekle, almakla bitiremiyordu. Kumaş toplarının çokluğuna da hayret etti, birbiri üstüne kat kat bütün aşiretler giyinse tükenir şey değildi. Renklere de akıl erdiremedi; bunları yağmur mevsiminde gökte gördüğü ebekuşağının her çizgisinden boy boy, biçim biçim boyamışlardı. Niçin? Niçin bu kadar örtünmeli ve neden siyahla beyazdan başka renklere rağbet göstermeliydi?

Hükümet konağına da uğradı; büyüklüğüne, ille merdivenlere ve o ikide bir

öten zillere, çömelip uzun uzun, şaşkın şaşkın baktı. (Karay, 2009 g, s.32)

3.2.13. Bedevi Çadırları

Arap çadırlarında dilden dile nakledilen Bir efsane vardır: Bazı geceler bu heybetli harabeler arasında bir dişi aslan görünür, karartılar içinde döner, dolaşır ve nihayet figana benzeyen bir narayla çölü inletir, tekrar gözden nihan olurmuş... Bu, Zeyneb'in ruhuymuş; gelir, sevgili beldesinde saltanat günlerinin hasretini çeker, esirliğinin matemini tutarmış! Herkesin efsane bildiği bu vaka, bence inandığım tenasüh akidesinin çok realist bir ifadesidir. (Karay, 2009 l, s.56-57)

...

Çadırını görünüz!” dediler.

Ebu Akreb’in haymesi herkesinkinden oldukça uzakta, kaya eteğinde idi. Önümüze düştü, bir hayvanat müzesi müdürünün arkasından gider gibi şaşkın, düşünceli, oldukça ürkek ve iğrenme halinde idik. Beyaz fareler ve kobaylarla dolu bir serum müessesesinden çıkmış kadar vücudumuzda ürperme ve genzimizde yaş, ekşi bir koku duyuyorduk. (Karay, 2009 g, s.54)

...

“Bereket ki Hapur suyu uzakta değildir; icabında bedevi çadırlarında geceyi geçirebiliriz.” (Karay, 2009 l, s.81)

...

“Şoför ayrı fikirdedir. Arkamızda, pek yakınımızda bir bedevi köyü olduğunu ve biraz evvel geçerken çadırlardan tüten dumanı uzaktan pek iyi sezdiğini söylüyor.

"Öyleyse," dedim, "sen de o tarafı araştır; fakat bizi gözden kaybetme!" (Karay, 2009 l, s.87)

...

"Evet," dedim, " adırdada daha fazla rahatsız olabiliriz; yemeklerini yiyemeyiz, yataklarında yatamayız, ayrıca usullerine de uymak lazım gelecek. Şayet tekrar durmaya mecbur olursak bulunduğumuz yerde sabahı bekleriz." (Karay, 2009 l, s.92)

3.2.14. İngiltere Oteli

İngiltere Oteli... Taş basamakları ayak sürtünmesinden oluk oluk çukurlaşmış, dar, loş, dik bir merdivene daldılar; üzerine iki sıra camlı beş altı kapı açılmış sıcak, çok perdeli, güneşinde toz helezonları dönen upuzun bir sofaya girmişlerdi. İrfan düşündü: Otelden ziyade umumi bir haneye benzeyen şu yerden, horlayan heriflerin, sakız çiğneyip gecelikle sofalarda gezen kadınların yaşadığı tozlu, dar, bayağı muhitten hemen uzaklaşmak... (Karay, 2014, s.130)

...

Marika'nın otel odası diğer odalara göre farklıdır:

     oda, otelin     r odaları gibi d    nmemişt  . Karyola sarı bronzdandı, akaju bir tuvalet, koltuklar ve pencerelerde s  sl   perdeler, brizbizler vardı. Kapağı yana fırlamış olan pudra kutusundan havaya turuncu andıran hem acı hem baygın, adi, fakat tesirli bir rayiha karışmıştı." (Karay, 2014, s.145-146)

...

        ' otelinde Rus casusu bir garson bile yakalattım." (Karay, 2009 e, s.145)

3.2.15. Ermeni Oteli

“Bindikleri taksi Otel Duşes'in önünde durdu.

Burası dededen oğula peltekyanların işlettikleri maruf bir oteldi.” (Karay, 2009 e, s.14)

...

“Viskonsül kapıdan çıkarken amirinin öfkesinde biraz hoşlanma hissetti ve söylendi:

"Pinpon ümide düştü...Hele 'Güzelce bir hizmetçi' dediğim zaman gözleri parladı. Kızı görmek için akşama doğru Otel Duşes'e damlar. Zaten danslı çay da vardır bugün!" (Karay, 2009 e, s.30)

...

"Otelden memnun musunuz, Sadun bey?"

"Fevkalade memnunum. Sahibi Baron Peltekyan da çok nazik insan. Bizi bu akşam danslı çaya davet etti; sonra da yemeğe..."

"Gidecek misiniz?"

"Evet. Kat hizmetçisi Meryem çocukla meşgul olacağını söyledi; daha doğrusu Peltekyan emir verdi. Şimdilik kalacağız."

"Ama pahalıdır bu otel..." (Karay, 2009 e, s.31)

3.2.16. Çöl Oteli

Otomobilin fenerleri yanmıştı. Tepemsi bir yere çıkıyoruz. Birden karşımızda ışıklar cıvıladı ve bir hurma ormanının loşluğu arasında sütunlar, kemerler, kuleler belirdi. Fenerlerimiz ne tarafa çevrilse, resimli, oymalı, işlemeli yüzlerce taşın güneşli bir yağmura benzeyen akıcı ve cilalı taş ışığımız altında parladığını görüyorum.

Boş, تنها, çıplak bir arsaya oturtulmuş tek kat bir bina önünde durduk; beyaz smoiknli bir garson bizi karşıladı. Birkaç ayak merdiven... Şimdi otelin holündeyiz. (Karay, 2009 l, s.50-51)

3.2.17. Otel Odası

Nevber halep'te kaldığı otel odasıyla İstanbul'daki evini kıyaslamıştır;

Biliyor musunuz, bazı ufak tefek, içten şeylerin hasretini nasıl çekiyorum? Kocamustafapaşa'da küçücük bir evde otururduk; hani mandalına yukarıdan ip takılmış kapısıyla, toprak avlusu, avlunun bir kenarına gömülmüş küpüyle cumbalı mahalle evleri vardır; girince yeni yıkanmış döşeme tahtalarının kokusunu duyarsınız, merdiven basamağında muntazam çevrilmiş terlikler ve sahanlığa şişeleri temizlenmiş petrol lambaları dizilir, işte onlardan birisi... Yukarıdaki sofrada, bembeyaz patiska örtüleriyle bir minder dururdu; ya rabbi, ne sakız gibi temizdi, parlaktı, tozsuz, kırışksız, güzel ve rahattı! İşte benimkinin arkasına takılıp kirli, adi, iğrenç pansiyon ve otel odalarına düştüm düşeli hep bu minderi özlüyorum; bu minder gözümde tütüyor. Bir yıkansam diyorum, ama saatlerce, kalıp kalıp sabunlar harcayarak, derimi yüzünceye kadar... Sonra eskisi gibi, üzerimde dümdüz bir entari, başımda pul işlemeli hamam tülbenti, ayağымda mercan terlikleri, gelsen, o mindere uzansam... Kafesin benek benek ışıklarıyla gölgeleri yüzümde, Marmara'dan esen ılık bir imbat patiska perdeleri oynatırken derin, azapsız, çocuksu bir uykuya dalsam! Ya sandık? Sandık da nedir, diyeceksiniz. Basbayağı sandık, yeşil boyalı tahtadan bildiğiniz çamaşır sandığı... Ah, onun kokusu! Hayatım üç senedir mukavva bavulların darmadağınlığı içinde geçiyor; elbiselerim bumburuşuk, çamaşırılarım karmakarışık, hepsi de kendi kirimle, başkalarının kırıyla iğrenç,

tiksindirici... Halbuki evimizdeki sandıkta, bohçaların uçları bile sarkmasın, kenardan taşmasın diye sıkı sıkıya sarılmış, herşey ne intizamlıydı, tertemizdi, misk kokuyordu... Küçükken önünde iki diz üstü çöker, çamaşırlarımı ne dikkatle yerleştirirdim, aralarına renk renk Edirne sabunları, lavanta çiçeği keselerini okşaya koklaya ne muhabbetle dizerdim!

Bunlar elimdeyken kadrini bilmek nerede, ayrıca hepsine düşman kesilmiştim. Minder, sandık, o ipli kapı, hatta babamın eve gelince soyunup entarisini giymesi, anamın belden büzgülü yün çarşafı, hepsi sinirlerime dokunurdu. Belki yarın, bunlara tekrar kavuşsam üç gün sonra yine bıkağım, hor göreceğim, kaçacağım. Ben artık kurtulamam, tamamıyla mahfoldum! (Karay, 2014, s.158-159-160)

...

Otele yan kapıdan girince ihtiyar bir garsonun kendilerini beklediğini gören gazinocu, usulcacık kayboldu. Dar bir servis merdiveni çıktılar, lambaları söndürülmüş bir koridordan geçtiler; üst camından aydınlık vuran bir kapı önünde durdular; garson kapıyı fiskeledi ve cevap alınca Seher'i omuzlarından yavaşça içeriye itti. Burası, yaldızlı bir takımla döşenmiş ufak, fakat ziynetli bir odaydı; ortada gösterişli şamdanlarla aydınlanmış mükellef bir içki masası kurulmuş, gümüş ve billur şıkırtısı göz alıyordu. (Karay, 2014, s.223)

3.2.18. Deniz Kenarında Lokanta

“Tam öğle zamanı deniz kenarında, bir güzel lokanta önünde durdular, göze çarpmayacağını sandıkları bir masa seçtiler.” (Karay, 2014, s.186)

3.2.19. Rum Lokantası

“Oteldeki garsonun “İstanbul tertibi yemek yapar” tavsiyesiyle kendisine tarif ettiği bir Rum lokantasında yemeğini yiyen İrfan, bu cana can katıcı rüzgârdan keyiflenerek sokaklarda dolaşmaktadır.” (Karay, 2014, s.133)

3.2.20. Mahalle Doktor Muayenehanesi

“Gözünün önüne bir adi mahalle doktoru muayenehanesi, şırıngalar, mor eczalı sular, pamuklar, küvetler, lekeli havlular geliyor; Lysol kokusu duyuyor, öğürecek gibi oluyor.” (Karay, 2014, s.174)

3.2.21. Hastahane

“Memleket hastanesinin fethimeyyit yapılmaya mahsus, kalın duvarlar ve dar pencerelerle bodrumu andıran morg kapısına, sabahın alacakaranlığında güm güm vurdular.” (Karay, 2014, s.228)

3.2.22. Bahçe

Nihatet alacakaranlıkta bir bahçenin yanı yıkık duvarları göründü ve araba ahşap bir kapı önünde durdu. Tozlu ağaçlarla örtülü bu bakımsız bahçede binaya benzer bir şey fark edilmiyordu. Arabacı evin ta içeride, iki duvarla çevrilmiş bir yerde olduğunu söyledikten sonra izahat da verdi. Eskiden buraları eşkıya basarmış, onun için köşkleri taş siperlerin arkasına yaparlar, nöbetçiler, bekçilerle otururlarmış. (Karay, 2014, s.179)

3.2.23. Hurma Bahçesi

“Niçin Nurper Hanım’ı da götürmüyoruz? Fariha bahçelerini, hurma ormanını

görmemiştir.”

“Fariha rutubetli, cereyanlı bir yerdir. Üşürsünüz...”

“Fariha hurmalığına vardıkları zaman kanalın sular dere çalılıklarında ve havuzlar üzerinde dolaşan “libelül”lerin lâcivert kanatları renginde, pırıl pırıldı. Caz çalan gazinoda baş köşeye geçtiler.” (Karay, 2009 e, s.102-103-105)

...

“Fakat yer çok güzel, iyi ki getirdiniz, rakının bile tadını aldım. Hem şuruba, liköre benziyor, bu rakı!” (Karay, 2009 e, s.110)

3.2.24. Kır Kahvesi

"Konyak bulabilir miyiz yolda?" diye şoföre soran kendisi oldu. Yarım saat ötedeki bir kır kahvesinde belki bulabilirlerdi..." (Karay, 2014, s.184)

...

“Rastgele, her kır kahvesinin önünde arabayı durduruyor, sade kahve içiyor ve içiriyor, lüzumsuzca bahşişler veriyor, sesi olmadığı halde şarkılar mırıldanıyordu. Şoförle senli benli, candan ahbap kesilmişti...” (Karay, 2014, s.185-186)

3.2.25. Tren Garı

“Halep garındadır.” (Karay, 2014, s.205)

...

“Arka arkaya vermiş sıra sıra mıhlı sedirler yerine bir ev gibi döşenmiş koltuklu, kanepeli, masalı, iskemleli süslü bir vagon.” (Karay, 2014, s.178)

...

Verdiği izahata göre tren her gün saat onda Kasva garından kalkar, akşam beşe doğru Mafrak’a varırmış. Yolcular burada otellere inerler, ertesi sabah ayrı bir

hat olan vaha trenine binerlermiş. Mafrak'da mükemmel bir “Sahra Oteli” varmış; bir Alman idare edermiş.

“Peki, ben on treniyle Mafrak’a gelsem vahaya gitmekten vazgeçsem, buraya dönmek için hangi saatte trene binmeliyim?”

“Kanal ekspresine, gece yarısından sonra saat dörtte! Sabahleyin onda şehre dönmüş olursunuz.”

“Yani on bir saat Mafrak’da kalabilirim.”

“Evet efendim. Yer, içer, gezer, uyku da kestirirsiniz. Otelin yemekleri meşhurdur; seyyahlar çok uğrar. Gitmek niyetinde misiniz beyefendi? Treni tercih ediniz; otomobil dağ kısmında çok sarsılıyor. Demiryolu sahil boyu gider, uzun sürer ama rahattır. (Karay, 2009 e, s.187-188)

3.2.26. Tahta Baraka

Seher'in girdiği çam tahtasından, penceresiz ve boyasız barakaya her milletten yedi, sekiz kızın soyunup astıkları terli elbiselerle birbirine benzemeyen sert parfümlerden, pudralardan seyyar misk yağcı çantası kadar ağır bir esans kokusu sinmişti; insanın şakaklarına bir mengene gibi yapışıp boyun damarlarını geriyor ve nabız atışlarını sıkılaştırıyordu. (Karay, 2014, s.215)

3.2.27. Gazino

Eğlencenin âlâsı İskenderun'da. Gazinolar var, çalgılı kahveler var, taze balık, Kıbrıs rakısı, İzmir usulü nargile, ne arasan bulunur. Başka yerler de var ya, hem dere kenarında, bahçeli, çardaklı... Halep'tekilere taş çıkarır. İsterseniz sizi Hacı Kırıko'nun lokantasına götüreyim, şimdi kayıktan iri barbunya getirdiler, dükkânı o kadar kibar değildir ama mezeleri söz götürmez. (Karay, 2014, s.201)

...

“İçimden Şam’ı tercih etmek geliyor. Zira orada Abba- siye Gazinosu’nda on gün evvelki seyahatimde bir dansözle ahbab olmuştum.” (Karay, 2009 k, s.110)

...

“İki gün oluyormuş, Nehrunnuh kenarındaki gazinoda birkaç ahbabıyla öğle yemeğine gitmişler.” (Karay, 2009 e, s.66)

...

“Dün gece Doktor Corci karı kocayı Palmir Gazinosu'na götürmüş, yemekler yemişler, boyuna içmişer, dans etmişler, güneş doğarken çıkmışlar.” (Karay, 2009 e, s.41)

...

“Palmir Gazinosu'na gidelim; yahut bilmediğiniz bir yer seçelim, bir yerli lokantası, mesela Matamütharun... Nereyi arzu buyurursanız. En temizi Kasrül-benat'tır.”

Çok uzakta mı bu Kasrül-benat?"

"Şuracıkta... Müşterileri hep efendiden adamlar, aile kadınlarıdır, yerli yemekler hakkında bir fikir hasıl etmek için ecnebiler ve turistler de gelir." (Karay, 2009 e, s.48)

...

“Gazino ikinci bulvar üzerindeydi; yürüyerek gidiyorlardı.” (Karay, 2009 e, s.50)

...

“Genç kadının rahatlık duyduğunu söylediği bu yer, aksine hem gürültülü hem sigara, dumanlarıyla sisli, hem de kebab kokularıyla yüklüdü. O kadar ki Hayati de utanır gibi olduğundan:

“İsterseniz,” dedi, “Palmir’e gidelim, durulmaz burada...” (Karay, 2009 e, s.53)

...

Zaten elektrikleri yakılan Endülüs tarzı gazino, yine ışıklarla aydınlanmış hurma ormanı arasında bir “Binbir gece” kitabının değerli ressamı tarafından yapılmış fantezist resimlerini hatırlatıyordu. Ayrıca caz latif bir “blues” çalmaya başlamıştı ve ortada şehirden gezintiye gelmiş birkaç ecnebi bar artisti ile memleketin maruf ailelerinden sporcu kızlar dans ediyordu. (Karay, 2009 e, s.107)

...

“Genç kadını “Manzar-ül Cemil” gazinosunda oynayan bir artist sanmıştı, o binanın bulunduğu tarafa gidiyordu.” (Karay, 2009 e, s.131)

...

“Eldorado’ya çek, oğlum... Ama kapıdan uzakta dur.” (Karay, 2009 e, s.132)

...

“Eldorada” bir yeraltı gazinosuydu. Garlardaki inip çıkma tünellerini hatırlatan merdivenlerden ve dehlizlerden geçerlerken Nurper endam aynalarından birinin önünde durdu;”

Havası serinletilmiş basık tavanlı, perdelenmiş ışıklı mükellef salona girdiler. (Karay, 2009 e, s.134-135)

...

“Pelin sevindi, belki on tane gazino, bar, çalgılı lokanta, otel ismi saydı; sonra en iyisinin ‘El nad- il- ginâ’ olduğunu söyledi. Bir kulüpmüş ama kulüp oluşu lafmış; isteyen girermiş, hususi odaları da varmış; fiyatlar da çok uygunmuş.” (Karay, 2009 e, s.196)

3.2.28. Tahta Pavyon

Zeliha'yla beni Popota aldılar. Popot, zabitlerin hep bir arada yemek yedikleri, vakit geçirdikleri bir tahta pavyondur ve kendine göre süslüdür: Duvarlara resim bilen bir lejyoner, tabura ne kadar zabıt geldiyse hepsinin, giderlerken sıra ile portrelerini çizmiş; ayrıca hurma liflerinden örülmüş hasırlar, yelpazeler asılı. Yeşile boyanmış vejetalin kutularından salon çiçekleri sarkıyor; şarap fiçılarında palmyeler büyötmüşler. Köşede, yan oturulmuş bir cephanesandığı üzerinde gramofon. Masaların örtöleri tiril tiril ütölö... (Karay, 2009 l, s.74)

3.2.29. Pastane ve Dondurmacı

“Çıkalım da rıhtımda biraz dolaşalım. Geçen akşam güzel bir yerde dondurma yemiştik.”

- “Ha, Monblan Pastanesi olacak; oraya gideriz.” (Karay, 2009 e, s.57)

...

“İçeri girmeden ‘Monblan’ dondurmacısına camekândan baktı.” (Karay, 2009 e, s.205)

3.2.30. Arap Konağı

“Konğa vardılar; bir saray yavrusuydu...

“Üst kat salonda avizeler, piyanolar, pikaplar, endam aynaları, vazolar, neler yoktu ve kahveler, şerbetler, çikolatalar neler ikram edilmedi!” (Karay, 2009 e, s.153)

3.2.31. Hamam

Herhalde Murtaza ile değil. Japonya’da kadın erkek hep beraber hamama

girerlermiş; doğru mu bilmem. Ben Vedia Hanım’la gittim; çok ısrar etti de... Bir âlem di bu! Gümüş taslar, fildişi taraklar, sedefli nalınlar, klaptan bohçalar içinde sırmalı takımlar, ipekli minder örtüleri, sepetlerde baklavalarla yemişlerin envai... Bizi hizmetçiler soyup giydirdi, yıkayıp ovaladı. Şuruplar, şerbeder içtik. Öğle vakti girdik, akşama çıktık.” (Karay, 2009 e, s.182)

...

“Konsolos vekili tayyareye meydanında gördüğü eski kavasın haline acımıştı.” (Karay, 2009 e, s.268)

...

“Düşes Oteli’nin büyük salonunu gözden geçiren Baron Peltekyan kâatibi Kirkor’a çıkıştı:

“Bahçedeki güllerin, karanfillerin, yaseminlerle filbaharların sürüsüne kıran girmiştir? Yerlere dökölüp zerzefil olduğunu görmüyorsun? Masalara inci dizer gibi dizdirmişsin. Babanın malını esirgiyorsun? Donat şuraları! Büyük ziyafettir, bu akşam! Kordiplomatik hep gelecek... Düğün olduğunu da düşünmedin?” (Karay, 2009 e, s.373)

3.2.32. Köy Evi

Köydeki evimdeyim; fakat bu ev, mektuplarımda verdiğim emirlerime göre tamir edilmiş, temiz ve döşelidir. Yandan dar bir merdivenle çıkılıyor, ufak bir sundurma, iç içe iki oda... Bu kadar. Alt katta da vekilin dairesi.”

“Tam arkamızda bir şato yıkıntısından kalma granit sütunlar ve suyu bol bir kuyu var. Köye adını veren bu kuyudur. (Karay, 2009 l, s.39-40)

...

İşte benim köyüm de o zamanlar bu cümbüş içinde kim bilir ne kadar gürültülü, kalabalık, hareketliydi... Şimdi, ayda yılda bir uğrayan dört dalgın devenin geçişi bir vaka; çanlarının sesi bir velvele oluyor. Odamda yanar lüks lambasını dışarıdan ilk gördüğüm gece çöllerin ürperdiğini hissettim ve bir ölüm şuaı uzatmışım kadar nedamet duydum. Artık bir kısık lamba yakıyorum ve benimle beraber bütün boşlukların, düzlüklerin rahat edip sakin nefes aldıklarını anlıyorum. (Karay, 2009 l, s.43)

3.2.33. Güneş Mabed'inin Diyarı “Zeyneb”

Zeyneb'in beldesi bir araya toplanmış kemer ve sütunlardan ibaret, Baalbek gibi sıkışık, bir müzeye benzemiyor. Orada bir dizi kemer, burada bir sıra sütun, şurada kuleler, ileride hisarlar, geniş bir şehir kilometrelerce yayılmış... Fakat en seçme güzelliğini güneş mabedinde bulursunuz.

Tozlu, gölgesiz köy yollarından bu binaya doğru yürüyorum. Belli ki demin buralardan hayvan sürüleri geçmiş; yerde izleri, durgun havada kıllarının kızık kokusu var. İleriye bakıyorum: Hurma ormanı cenub ufkunu koyu yeşile boyamış; harabelerin varlığını kabartan ne lüzumlu bir tablo zemini yapmış! (Karay, 2009 l, s.62)

...

Güneş mabedinin avlusu içine yerleşen bir bedevi köyünü Fransız hükümeti kaldırıp uzağında yeni yaptıkları bir köye taşımış. Artık Baal Puthanesi kerpiç ve gübre yığınlarından temizlenmiştir; tezek ve hurma lifi dumanıyla kararmış mermerler silindi; ayakta kalmış olan sütunlar, yarı bellerine kadar gömüldükleri süprüntü eteklerinden kurtularak bodurlaşmış ve cüceleşmişken

tekrar boy attılar, endamlaştılar. Yere yatmış kemerler meydana çıktı; yağmurlar ve kırağılarla yıkandı, güneşin sıcak cılası ve ayın serin kadifesiyle parladı. Sütun başlıklarına ve kemer kenarlarına işlenmiş palmiye yaprakları artık taze, dalında gibidir. Taassubun kafalarını kopardığı uzun entarili, ellerinde kadeh, sedirlere uzanmış kadın heykelleri, başsız olmalarına rağmen, kumaş altından sezilen dolgun göğüslerinde ve iri kalçalarındaki kaba manadan dolayı yine canlıdır ve çöle Atina'yı ve Roma'yı getiren Palmir gecelerinin nasıl fiskla, fücurla geçtiğini kâfi derecede anlatıyorlar. Sami kızı Zeyneb, Grek kültürüyle Atinalılaştı; hatta bu tesirle, Tüdmür adını Grekçeye çevirerek Palmir bile yapmıştı. Önümüzde duran bir Palmir medeniyeti ve şu mermerlerle kazılmış çizgiler Palmir yazısıdır... Yanımda dolaşan mermer tenasüplü medeni kız da Yezidilerin loş tarihine bir yirminci asır ışığı serpmek isteyen bir bugünün Zeyneb'idir. (Karay, 2009 I, s.68)

3.2.34. Çöl Zabıta Merkezi

“Uzaktan bir hecin bölümü görüldü.

Palmir çöl zabıtasının merkezidir. Burada bir telsiz istasyonu, tayyare üssü, askeri kuvvet bulunuyor.” (Karay, 2009 I, s.71)

3.2.35. Hisar Kulesi

Ertesi sabah gözlerimi açtığım vakit, uzun, arızalı gece seyahatlerinden ve karışık, yadırgatan sergüzeştlerden sonra çoğu defa olduğu gibi etrafıma bakınca şaşkınlığa uğradım.

Bir stüdyodayım; yatağım, belli ki düzeltilince, kenarları etajerli çok geniş bir sedir olacak, *cozy d'angle* dedikleri divanlardan... Ortadaki masanın kalın tek ayağı bir kitap etajeri; üstünde Gazi'nin *terre cuite* bir büstü duruyor. Köşede

yayvan, kunt ve enli bir dolap oturmuş... Şüphe yok ki kapıları açılınca arkaları elmastıraş aynalıdır ve içerisinde elbiselerim asılıdır. Şekilleri birbirine benzemeyen üsluplarda üç koltuk... Başka bir şey yok.

Fakat bütün bu eşya dört kemerli ve her kemerin ortasında toparlak tepe camı bulunan acayip bir odaya yerleştirilmiştir; yüksek tavanın altında büsbütün çömelmiş, bodurlaşmış duruyorlar. Burası bildiğimiz şekilde bir ev değildir; bir kale burcunda, bir hisar kulesindeyim sanıyorum. (Karay, 2009 l, s.95)

...

İlk ışım pencereye koşmak oldu. Boyum yetişmediği için koltuklardan birini çektim, buna basarak mandalı çevirdim; sonra, yağmurdan şişmiş olan tahta kepenklere iki elimle abandım, açıldılar:

Hududu geçtikten sonra etrafımızdaki atlılarla yılankavi bir hayli yol almış, taşlı yokuşlar aşmış, iki köyü geride bırakarak nihayet bir heybetli bina önünde durmuştuk. Lüks lambalarıyla aydınlanmış bir avlu, üstü açık bir taş merdiven, bir basık kapı, sonra yine kapalı ve dar bir merdiven daha... Artık geniş bir yerdeyiz, mükemmel döşeli ve bol ışıklı bir hol...

Bir koridor, dört beş ayak merdiven, demir kakmalı bir kapı... Demin tarif ettiğim odadayım. Uşak yandaki kapıyı da açtı: Bu ufak aralığa beyaz emayeden bir banyo ve bir lavabo yerleştirilmiş... Sofben yanıyordu.

Yolsuz, izsiz bir çöl ve bir dağ eteğinde bulduğum bu konfordan şaşırılmış görünmüyorum: Zeliha'nın milyonları ve binlerce tapıcısı vardı; belki de şu eşyadan her birini, sırtlarında taşıyarak getirmek Yezidiler için bir ibadet yerine geçmişti. Bu düşünceyle ve güzel yemeklerin, ince içkilerin, yol yorgunluğunun verdiği tatlı gevşeklikle rahat bir uykuya dalmıştım. (Karay, 2009 l, s.96-97)

...

“Fantoma ve Könismark filmlerindeki şatoların gizli, korkunç merdivenlerini, dehlizlerini hatırlatan dar, loş yerlerden geçerek salona girdiğim vakit beni doğruca bir yazı odasına soktular.” (Karay, 2009 l, s.98)

...

Misafir olduğum binayı tepeden, şimdi, at gezintisinde daha iyi görüyorum. Vaktiyle, belki de Kızılhaçlılar tarafından kurulmuş bir hisarmış; sonradan eklemler yapılmış, büyütülmüş ve bayağılaştırılmış. Fakat dağın yamacında öyle acayip, marifetli bir duruşu var ki, bu hayatsız yerde insan eliyle yapılmışa değil, kendi kendine yerin dibinden fişkırlarak kurulmuşa benziyor; bulunduğu kenardan uçuruma yuvarlanmaması için dağın bağrına betondan yüzlerce kök saldığına hükmediyorsunuz. (Karay, 2009 l, s.100-101)

...

“Salonun dehlize açılan tanımadığım bir kapısından bir dik merdiven iniyoruz.” (Karay, 2009 l, s.110)

...

Kapının halkalarına bir iki kilit asılmıştı. Bunu getirdiğimiz anahtarla açtık. Girdiğimiz loş ve geniş odada gözüme ilk çarpan şey, bir sürü uzun piriç şamdanlarda yanan mumlar oldu. Sonra daha iyi görebildim: Ortaya bir bayrak dikilmiş ve etrafına firdolayı ufak şamdanlar dizilmişti; tavandan zinetli bir buhurdan sarkıyor, bütün bunlarla oda, yarı türbe, yarı kilise, acayip bir ibadethaneyi andırıyordu. (Karay, 2009 l, s.111)

...

Biraz daha dikkat ettim: Bayrak direğinin ucuna altın olması lazım gelen bir madenden bir kuş heykeli kakılmıştı; hindi palazını andıran iri gözlü, kel kafalı, sıska bir kuş... Bu, şüphesiz acemi kuyumcu elinde tavusu temsil ediyordu. Bayrağın kumaşı sarı sırmayla işlenmiş ipektendi ve asıl garibi bu mukaddes remzin önüne bakırdan bir küçük beşik ve yine bakırdan bir havan eli konmuştu.

Açık bıraktığımız kapıdan giren hava, ortalarındaki siyah elifleriyle turuncu lalelere benzeyen mum alevlerini ağır ağır yatırıyor, doğrultuyor; onlara zikirden yorulmuş ve susmuş dervişlerin murakabeye varmadan evvelki temkinli hareketini veriyordu. Fakat bütün bunlardan ziyade, odada, birden farkına varamadığım bir şey vardı ki manzaranın korkunçluğunu o artırıyordu: Duvar siyah çuhalarla kaplanmıştı. (Karay, 2009 l, s.112)

...

“Mum isi, buhur ve nem kokan bu penceresiz ibadet yeri, uzun bir at gezintisiyle kamçılanan uzviyetimizde istiğrak değil, bir tenebbüh yaptı. Kiliselerde, tekkelerde, ayinlerde duyulan amansız bir din teyeyyüğü, volüptesi içindeyiz.” (Karay, 2009 l, s.113)

3.2.36. Köy Muhtarının Evi

Bizi, köy halkı karşılamadı; pencerelerden gizlice seyredildiğimize bakarak teşrifat yapılmaması emri verildiğini anladım. Muhtarın evinde ilk önce girdiğimiz oda tuhafıma gitti: Başköşeyi uzun bacaklı bir siyah demir karyola dolduruyor; etrafına fistolu patiska örtü çekilmiş, Nuh Nebi zamanından kalma karyolalardan... Bunları ben de hatırlamaktayım: ilk çarpışta sarı teneke topuzları yamrı yumru olur, vidaları gevşer, çarpık çurpuk durur, hatta bir ikisi

kaybolur. Başucunda ufak petrol lambalarındakini andıran aynası vardır; ötesine berisine, çocukken tükürükleye tükürükleye defterlerimize yapıştırdığımız çıkartmalardan çiçek demetleri, melaike resimleri konulmuştur.

Bu karyolayı atlas, katı yastıklar, kordelalar tentenelerle öyle süslemişler, öyle itinalı, kutsi bir şekle sokmuşlar ki yatılıp rahat edilecek bir yerden ziyade bir türbe sandukasına çevirmişler. (Karay, 2009 l, s.131)

...

Misafir olduğumuz evin ön tarafında paslı gaz tenekelerine dikilmiş fesleğen ve karanfillerle dolu bir güneşli sundurma var; şimdi oradayız; karyola ve aynalı dolap ziyareti sona ermiştir. Bodur kahve iskemlelerine oturuyoruz ve durgun havada ışığın neşesine karışarak daha keyifli duyulan uzaklı yakınlı horoz seslerini dinliyoruz. (Karay, 2009 l, s.133)

3.3. İnsan (Kadın- Erkek ve Giyim)

Refik Halid gençlik zamanlarından beri İstanbul'da peçeli kadınlara alışkındır. Ancak farklı ulaşım araçlarında kadınlarla erkeklerin ayrı ayrı yerlerde bulundurulması uygulamasına hiçbir anlam verememiştir. Ona göre kadınlar ve erkeklerin bir mecliste bir arada bulunamaması önemli bir sorundur. İstanbul'daki bu durumu yadırgayan birçok yazı da yazmıştır:

Dolgunca kadın, peçesini kaldırdı; baktım: Pudralı, sürmeli, oldukça yorgun, dişleri intizamsız, tebessüme rağmen meysus bir çehre...

“Vakit geç,” dedi. “Karşıya dönelim isterseniz, olmaz mı beyefendi?” Olmaz olur mu? Olur, hay hay, pek münasip, pek muvafık... Buradaki “vakit geç” sözüne dikkat ediniz; daha güneşin, hem kış güneşinin batmasına iki saat var; ama kadının “karşı” tabiriyle anlattığı İstanbul tarafı için akşam olmak üzeredir; ikindi ezanı evlere çekilmek saatidir; oralarda sokaklarda çoktan hüzün çökmüştür, akşam satıcılarının melankolik sesleri, tenhalaşan mahalle aralarında inliyor. Silivri yoğurdu henüz çıkmamışsa bile boğuk, matemli bir avaze, otuz, kırk sene sonra aynı mahzunlukla hatırladığım her mevsimin şaşmaz iniltisi yüreklere çöküyor:

“Gaz! Gaz!”

Bu ışıktan haber salan ve iyi telaffuz edilse hiç de gam vermeyecek olan kelime, önünde iki teneke, birkaç huni yüklenmiş eşekle geçen satıcının ağzında bir son nefes enini kesilirdi, tüyler ürpertirdi; insanı başlayacak geceden ürkütür, uzayacak hayattan bezdirirdi.

Karşıya geçecektik, âlâ, fakat nasıl?

Bugünün gençlerine pek garip gelecek ve onları isyana ve bize karşı da merhamete sevk edecek bir şey söyleyeceğim: Otuz şu kadar yıl önce kadınla erkeğin bir arabaya binmesi şehir içinde yasaktı; kendi çoluğuyla, çocuğuyla da olsa yasaktı. Araba vesikası göstererek bir mahalleden bir mahalleye gidilmez a... Hem, böyle bir vesikanın fotoğraflı olması icap eder. Kadın, resim çıkaramazdı ki... Resmi ele geçen bir kadın, kocasından boş bile düşerdi. Bu boş düşmek tabirindeki pratik, kolay, şöyle kendinden şıp diye hemen oluverme marifetine dikkatinizi çekerim; enstantane, otomatik bir hali var ki, “armut piş, ağzıma düş” sözünü hatırlatıyor.” (Karay, 2009 h, s.13-14)

Ne var ki Refik Halid kadınların bu yalnız seyahat edememeleri ve kendilerini güvende hissetmemeleri durumuna şaşırtıcı bir şekilde Lübnan’da ve Suriye’de tanık olmamıştır. İstanbul’a göre bu çarpıcı gerçeklik hali *Dişi Örümcük* romanında kahramanın büyük hayretine mucip olmuştur:

“Viskonsül’ün hiddeti son haddini buldu; yine içinden söyleniyordu:

‘Vay utanmaz vay! Dağdan Murtaza ile inmiş... İki saatlik yol, bir otomobilde, yan yana, hem de şoförsüz!’” (Karay, 2009 e, s.203)

3.3.1. Kadın

Refik Halid oldum olası güzel yemeklere ve içinde kadınların bulunduğu meclislere düşkündür. Nitekim kendisiyle yapılan bir röportajda eşi Nihal Hanım da bu özelliklerini altını çizerek anlatmıştır:

Romancımız ne gibi şeylerden zevk alır, nelere sinirlenir?

“Midesine düşkün bir insan olduğundan evvelâ güzel yemeklerden zevk alır. Sonra içinde kadın bulunan meclislerde sohbetten hoşlanır. Muhataplarının zeki ve entelektüel olması şarttır. Kadın bulunmayan toplantılar kendisini çok sıkır. Ve mümkün olduğu kadar böyle toplantılarda bulunmamaya gayret eder. Ama daima kadınlığını empoze eden kadınlardan da nefret eder. Kadın natürel (doğal) olacak.”

Refik Halid Karay manalı bir tebessümden sonra söze karıştı:

Tıpkı bizim hanım gibi. (Birkan, 2014, s.374)

3.3.1.1. Çarşaf ve Peçeli Kadınlar

Çarşaf giyen kadınlar, Refik Halid’in her zaman ilgisini çekmiş ve anılarında, hikâyelerinde ve romanlarında onlarla ilgili düşüncelerini sıkça dile getirmiştir:

Bir aralık, etrafımda çarşafli ve yaşlı bir kadının dönüp dolanması merakımı çekti. Kendi kendime: “Bir şey mi soracak? Bir yer mi danışacak” derken kadıncağz çekine çekine yanıma sokuldu:

“Evladım,” dedi, “yabancısınız galiba?”

“Evet,” dedim, “Sürre ile geldim, bir haftadır buradayım, yarın da yola çıkacağız...”

“Derken yan tarafta hafif sesler, mırıltılar oldu, sonra kapı aralandı, bir kadın görüldü, ayağa kalktım. Başına sıkı sıkıya bir namaz bezi dolamıştı, gençti, güzeldi, endamlı idi, ilk rast geldiği kanepeye oturdu, gözlerini önüne eğerek güçlkle:

“Safa geldiniz!” dedi.

Göğsü kalkıp kalkıp iniyordu, elleriyle mendilini büküyordu. Bir ayağı yerde halıyı dövüyordu; helecandan bitiyordu. Karşılıklı oturuyorduk. Odanın ortasındaki sular, ambardan boşanıp kileye akan buğday gibi hışıldıyordu, bir türlü konuşamıyoruz. (Karay, 2009 g, s.83-85)

Suriye’de o yıllarda çarşaf hemen her kadın için zorunlu bir giyecektir. *Dişi Örumcek* romanına Suriye’nin çarşafli kadınları şöyle yansımıştır:

Abdülmuttalib Hoca’nın eski usul tahta kepenkli dükkânını kapalı buldu; komşularından sordu; kızını evlendirdiği için gelmediğini öğrendi. Bu kız,

İngiliz mektebinde müdür muaviniydi; tahsilini Londra’da bitirmiş, lâkin şimdi burada yine çarşafa girmişti. Bir Amerikan çavuşu ile sevişmesi dedikodusu şehirde aylarca çalkanmış, nihayet çavuşun Müslüman olması suretiyle mesele bir hal şekline bağlanmıştı; o işler olurken de Viskonsül Hacı babaya dert ortaklığı etmişti. (Karay, 2009 e, s.179)

...

Aşağıya indiği zaman, hastalarını yoklamak için gelen bir kadın kalabalığı arasından peçeleri yan açık, siyah çarşafı üç hayaletin kendine doğru gelip dualar ede ede ellerine, eteklerine sarıldığını gördü. Bunlar yaşlarına bakılırsa Ebu Ali’nin karısı, baldızı ve kızıydı.

Lâkin düzgün Türkçe konuşan, Türk-Arap kırmısı şoför Hayri, arabaya girince Viskonsül’ün sualine şu cevabı verdi:

“Üçü de kavasın kansıdır.”

“O, nihayet on beşindeki incecik, bembeyaz, yeşil gözlü kız da mı?”

“Evet, beyefendi! Geçen sene nikâhlanmıştı; çok güzeldir; güzelliğinden kinaye kendisine mahallede bir filme izafeten ‘varda-tûl-baydâ’ yani ‘beyaz gül’ derler. Ebu Ali’yi sevdi de vardı. (Karay, 2009 e, s.118-119)

...

“Fatina siyah bezden mat çarşafının ön kısmını açmış, yemenisini de başının üstüne kaldırmıştı, içinde pırıl pırıl yanan pembe canfesten, ufacık düğmelerle sımsıkı iliklenmiş bir bluz veya bir yelek vardı. Bu pırıltılı kumaş kara çarşafın aralığından daha göz alıcı görünüyor, bedenine dapdaracak sarıldığından göğsünü vitrinlerdeki alçı büstlerde olduğu gibi koltuk altı hizasında tutuyordu. Göğüs arası -oradaki halk kadınları usulü- imkân nisbetinde açıktı. Zaten bu kadınlar تنها, iğri büğrü, etrafı kalın duvarlarla çevrili sokaklarında giderken

çarşaflarının ön tarafını açık bırakırlar ve bir erkek görünce de peçelerini örtmekte acele ederler, lâkin göğüslerini kapamakta kasten gecikirlerdi.” (Karay, 2009 e, s.236)

3.3.1.2. Süse Düşkün Kadınlar

Halepli kadınların sıra sıra altınlar takması, atlas, ipek ve kadife işlemeli kıyafet ve şalvarlar giymeleri de Refik Halid’in çok dikkatini çekmiştir:

Suriye’ye vardığım ilk günlerinde idi; bir ahabpla buluşmak için ikinci sınıf otellerden birine girdim: Limon ve portakal ağaçlarıyla boğulmuş bir taş avlu... Sıra sıra oda kapıları... Kenarda bir camlı kapı daha... Üzerinde şu yazı:

Mektep: “Acayip,” dedim, “otel içinde de mektep olur mu?”

Ahabbımı beklerken o kapıya da bakıyordum: Kim çıkacak? Sarıklı hocalar mı? Fesli talebe mi?

Çıka çıka elinde kağıtlar, bir dolgun kadın çıktı. Gerdanında altınlar diziliydi, kulaklarından iri halkalar sarkıyordu, kollarında bilezikler oynuyordu. Çok boyalı, az elbiseli, fazla koketti.

“Zahir kız mektebi,” diye düşündüm, “bu da hoca hanım... Fakat ne tuvaletli bir hoca hanım bu!” Hoca hanım iltifatlı bir gülümseyişle ve kollarında, göğsünde, kalçalarında “Uslu dur!” diye azarlatmak isteyen bir taşkın hareket, yaramazlık ve şımarıklıkta dosdoğru, çağırışım gibi, yanıma geliyordu.

Yanlışlık olmasın diye başka tarafa bakmaya başladım. Önümde durdu.

İnsan, adetlerini bilmediği memleketlerde kadından biraz yüz gördü mü, kendi lehine acayip acayip, hoş hoş şeylere hükmeder. Şam diye neler, ne hikâyeler

işitmiştik.

Olur a!

Otel içindeki “Mektep” yazılı kapıdan çıkan bu hafif elbiseli ve meşrepli hoca hanım, gülümseyişine göz süzmesi de ekleyerek bana Arapça:

“Emir buyurunuz?” demesin mi? (Karay, 2009 b, s.150-151)

Suriye’nin bol takılı süslü kadınları aynı şekilde bu coğrafyada geçen roman ve hikâyelerde de yer bulmuşlardır.

“Eskici” *Gurbet Hikâyeleri*’nde:

Hasan’ı bir istasyonda indirdiler: Gerdanından, alnından, kollarından ve kulaklarından biçim biçim, sürü sürü altınlar sallanan kara çarşafı, kara çatık kaşlı, kara iri benli bir kadın göğsüne bastırdı. Anasınıninkine benzemeyen, tuhaf kokulu, fazla yumuşak, içine gömülüveren cansız bir göğüs...

“Yâhabibî! Yâ aynî!”

Halasının yanındaki kadınlar da sarıldılar, öptüler, söylediler, gülüştüler. (Karay, 2009 g, s.15-16)

“Güneş” *Gurbet Hikâyeleri*’nde:

Yaşlı Emir, şerefime tertip ettiği vaha suaresine kırk kadar karısını da beraber getirmişti. Göz alan bir ipek hışırtısı arasında dünyanın en seçme incilerini, elmaslarını bu kadınların gerdanlarında gördüm. O kadınlar zaten, dünyamızın en seçme güzelleriydi, renk renk, cins cins, abonoz derisinden papatya saçlısı

ve gül tenlisine kadar. Emir, bir aralık kadınlardan birisine işaret etti. İşaret edilen yerinden kalktı, körpe hurma ağacı gibi narin, ince endamlı, yarı çıplak bir vücut... Gergin, dar bir Hint kumaşıyla örtülü ufacık, toparlacık kalçaları ahenkle yalpa vurarak karşıma dikildi... (Karay, 2009 g, s.80-81)

Yezidin Kızın'da:

Zeli'yi atlas şalvar, kadife cepken, oyali bez yelek, saçlarını iki kol örüp sırtına salıvermiş ve bağdaş kurmuş vaziyette görür gibi oluyorum. Hatta daha fazlasını görüyorum: Uçları gümüş tellerle işlenmiş şalvar uçkurunun tenine işlediği karışık, süslü, diş diş ve pembeli beyazlı iz, elle dokunacak kadar karşımda, canlı ve ılıktır, şöyle hafifçe kaşımak ihtiyacı bile veriyor. (Karay, 2009 l, s.133)

...

Evin hanımı, kullanmadığı tuvalet eşyasına ihtiyacı olmayan tabiattan, süslü, renkli, yosma bir kadın. Şarap tortusu ipek şalvar, sırma işlemeli kadife cepken giymiş, dizi dizi altınlar takmış. Bütün bu kumaşlar, teller, sertlikler ve tüylü tüysüz yumuşaklıklar kendi vücudundanmış gibi duruyor, soyunsa altından eti yine kadife, sırma ve atlas çıkacak hissini vermektedir. Ayakları dikkatimi çekti: Uzun ökçeli alafranga iskarpınler giymiş. Odada karyola neye yarıyorsa, bunlar da kadında o işi görmektedir.” (Karay, 2009 l, s.132)

Sürgün'de:

Barakaya girince, Seher'i rendesiz tahta ile kaplı duvara asılmış üç elbise karşısında, bir iç gömleğiyle düşünür gibi buldu. Bu elbiselerden birisi toz pembesi organtinden uzun etekli, dar belli, göğsü ve ensesi çok açık, tam bir tuvaletti; ikincisi incecik lacivert kadifeden, vüvudu eldiven gibi saran, kısa kollu bir yarım tuvalet; öteki yerli halkın hazzedeceği pırıl pırıl, haşır haşır bir lame dansöz kostümü... (Karay, 2014, s.221-222)

Dişi Örümcek'de:

“Civardaki bir Bedevi şeyhinin düğünü oldu. Damat yetmiş beşlikti, gelin henüz on dört yaşında. Şehirden de süslü püslü davetli hanımlar gelmişti.” (Karay, 2009 e, s.249)

3.3.1.3. Halep'in Güzel Kadınları

Suriye'nin kadınları güzellikleriyle de Refik Halid'in eserlerine geçmişlerdir.

Bir Avuç Saçma'da:

“Bazen şirin yüzlerde Halep çıbanı bana letafet fabrikasının alametifarikası, güzellik enstitüsünün etiketi gibi görünüyor. Bazı sevimsiz çehreler üstünde ise, tabiat tarafından sanki şu işaret konmuş: “İptal edilmiştir.” (Karay, 2009 b, s.73)

...

Gurbet Hikayeleri'nde:

Siz Halep çıbanından korkuyorsunuz, Halep, Musul, Bağdat çıbanlarından... Halbuki onlar benim gördüğüm, çıkardığım Hadramut çıbanının yanında bir sivilce, bir ben, bir süs, belki de seksapeli arttıran bir damga, çoğu defa bir şirinlik muskasıdır. Hiçten veya hoş bir şeydir.

Mesela bakınız şu dans eden Sitti Afife'nin sol yanağındaki minimini, sıcacık, sedef parıltılı çapkın kırıksıklığa... Derinin öpmeye, okşamaya, hatta koklamaya davet eden bir cilvesi değil mi? Kadının ceylan gözlerine dalıp kaldığımız gibi pürüzsüz yanağının parşömeni üstündeki bu cazibeli aşk yolu krokisine bakıp aklımızdan iç bahçelerdeki kuytu, karanfilli manzaraları düşünmüyor muyuz? Halep çıbanının böylesi, öyle bir güzelin yüzünde seher vakti göğündeki çoban yıldızı kadar yıkanmış, taze, kokulu bir ışıkla parlamıyor, bütün vücuda bir körpelik, cinsî cazibe ve cinsî rayiha serpmiyor mu?" (Karay, 2009 g, s.65)

...

Dişi Örümcek'de:

"Körpesi... Bir gözler var, kadında! Tabii, konuşacaksın ama tercümanlığı ben yapacağım. Aşağıya iniver. Giyinmeye lüzum yok. Onlar pijamayı elbise sayarlar." (Karay, 2009 e, s.236)

...

Körpe kadın, evvelce hazırlandığını meydana koyan bir kolaylıkla ara vermeden bir sürü şey söylüyordu. Lehçesi avami olduğundan Viskonsül kavrayamadı ama ismin geçişinden meselede Nurper'in alakası bulunduğunu anladı. Nihayet sabrı tükendi; Madam Pelin'e Fransızca:

"Kessin biraz," diye çıkıştı, "uzatmasın da. Fazla vaktim yok; maksadını kısaca

bildirsin!”

Fatima bu ihtarı kendisine tercüme edilince birdenbire durdu ve o, siyah bebekli, yeşil halkalı gözlerinden bir anda iri yaşlar yanaklarına dökülmeye başladı. Yüz hatları değişmeden, çirkinleşmeden ağlamaktaydı. Bulutsuz bir gökten, güneş kapanmadığı halde inen ferah, tuhaf bir yağmurdu bu... Seyri o kadar hoştu ki Hayati gözlerini bir müddet ayıramadı.

Gözyaşları aynı sükûnetle, tatlı tatlı, serin serin yüzüne dökülmekte devam ederek Fatima cevap verdi: Kançılar Bey bu işi isterse yapar, kocasını ölümden kurtarırmış.” (Karay, 2009 e, s.236-237)

...

“Beyaz Gül” diye güzelliğiyle şöhret yapmış terütaze bir kız” (Karay, 2009 e, s.238)

...

Yezidin Kızı’nda:

“Genç, güzel bir süvari mülazımı da adresini verdi, iki seneden beri çöllerde biteviye süren bu zabitin yeni su serpilmiş menekşe renginde, bakarken kokusunu duyduğumuzu zannettiren gözleri var. Bu gözlerin nasıl olup da badiye güneşleri altında taravetlerini kaybetmediklerine şaşıyorum.” (Karay, 2009 l, s.21)

3.3.1.4. Bar ve Eğlence Kızları

Barlarda çalışan kızlar, Refik Halid’in eserlerinde daha çok sahte, seçici, unutkan, gösteriş meraklısı, avam ve dekolte giyinen şarkıcı ve dansözlerden

oluşmuştur:

Dişi Örümcek'de:

“Benim o tarakta bezim yok,” dedi. “Peri de vız gelir, melek de... Şariül-Saab’daki bar kızları ne güne duruyor? “Bonsoir” dersin, koşar; “Bon nüvi” dersin gider.” (Karay, 2009 e, s.117)

...

“Yanından işine geç kalmış bir bar kızı telaşla koşup gitti.” (Karay, 2009 e, s.17)

...

Viskonsül’iin yanına henüz on üç, on dört yaşlarında, fakat kadınsı tavırlar alan, yüklü göğüslü, ufak tefek bir kız oturmuştu; gelinin hemşiresiymiş. Çok geçmedi, kızın dizi, kendi dizine dayandı, gittikçe abanıyordu ve beriki çekildikçe beraber geliyordu. Nihayet bu temasa katlanmaktan başka çare kalmadı. Lâkin Hayati öbür dizin de sol taraftaki enişteye dayandığını hissetti ve bu, vakitsiz turfanda meyve veren azgınlıktan hayrete düştü. İçinden:

“Korkunç,” diye söylendi. “İyi ki evlenmedim; benim de bir kızım olabilir, bu hilkatte doğabilirdi! Ellisini geçmiş bir adama bile, ha?”

Uykuya dalarken son düşüncesi Nurper değil, masa altından dizine dizini dayayan o, ne yaptıklarını bilmeden süt kuzuları gibi şoursuzca hareketlere kalkışan münasebetsiz kız, söylendi:

“Sıcak iklimli memleketlerden elhazer!” (Karay, 2009 e, s.200-201)

...

“Bilinmez... Belki de sizin evdeki o kadının işte parmağı var. Sağlam bir

ayakkabı değilmiş, yerinden öğrendim. Eltisinin evinde kumar oynatırlarmış, genç kızlar getirirlermiş; rezaletler olurmuş. Hele eltinin küçük yaşta bir kızından bahsettiler, hayretler içinde kaldım.” (Karay, 2009 e, s.336)

...

Evin İngiliz ve Fransız mekteplerinde okumuş, en son modaya göre giyinmiş, her biri ayrı güzellikte, lâkin epeyce çiy ve dik kızları Nurper’i paylaşamıyorlardı. İsteddiği zaman yabancı içine çıkmak, gazinolara ve otellere gitmek, davetlerde bulunmak hakkını haiz olan bu kadında sanki yıllardır dolaştığı yerlerden kalmış bir erkek izi ve çeşitli hatıraların vücuduna sindirdiği erkek havası vardı; hasretini çektikleri o yabancı izin ve kokunun arkasından av köpekleri gibi ayrılamıyorlar, çekiciliğine kapılmış cinsi bir heyecanla koşuyorlardı. (Karay, 2009 e, s.154)

...

“At suratlı kadının biri ona göz süzerek manalı manalı sordu: ‘Enti ahattî cedid hel bedle?’”

“Ne demekmiş, o?”

“‘Bu elbiseyi yeni mi aldın?’ demesine... O da: ‘Ey naam; kuvayyıs?’ cevabını verdi; yani, anladın tâbi: ‘Evet, güzel mi?’ diye koltuklarını kabarttı. Karı tekrar sordu: ‘Min ey ahattî?’”

“‘Nereden aldın?’ mı dedi?”

“Tamam... Vedia soysuzu da ‘Ahat min İstanbul!’ deyince öbürü beni baştan ayağa kadar gözden geçirdikten sonra baygın baygın hanıma: ‘Bil hene!’ yani ‘Güle güle!’ demesin mi? Anlamışsındır: Elbise dedikleri bendim... Rezil karılar!” (Karay, 2009 e, s.249)

...

“Vedia denilen ahlaksız karıya da kendisini dirhem dirhem satıyormuş;”
(Karay, 2009 e, s.261)

...

“Müsrifliğiyle ve hoşlandığı kadınlara ihsanlarıyla meşhur olan Vedia Hanım Nurper’den bir şey esirgemiyordu; giydirip kuşatan, mağazalarda, berberlerde, kunduracılar da kredi açan, üstelik çantasına deste deste banknot koyan o, cinsi zevk soysuzu kadındı.” (Karay, 2009 e, s.272)

...

“-Vedia Hanım dahil- birbirleriyle münasebetlerini kesmeleri idi. Bununla beraber Nurper o kadının hâlâ kendisiyle meşgul olduğunu, haberler ve hediyeler gönderdiğini hatta bir de Amerikan malı bikini mayosu yolladığını, sokağa atsan yüz lira edeceğini söylüyordu.” (Karay, 2009 e, s.375)

...

“Ebu Ali’nin büyük karısı Zübeyde rehin karşılığı para verirmiş. Yani tefecilik edermiş, küpeleri bırakan kadın bir bar artisti imiş, casusluk ediyor diye bir gece yakalayıp memleket dışına sürmüşler. “İlle al, tak. sana yakışır!” demiş de...

“Onlar menfaat beklemeden böyle şey yapmazlar; sebebi vardır.” (Karay, 2009 e, s.166)

...

Sürgün’de:

Kahvesini yeni bitirmişti, garson, cebindeki markaları ve paraları şangırdatarak tekrar geldi; masaya bir boş kadeh, bir şişe de bira koydu ve usulcacık:

"Matmazel Marika tarafından..." diye fısıldadı, gitti. İrfan'ın ilk hükmettiği şey garsonun bir yanlışlık yapmış olmasıydı. Matmazel Marika da kimdi? "Marika

otelde oda komşunuzmuş; size, 'Safa geldiniz,' bira yolluyor. İçmezseniz canı sıkılırmış...

Ve " tırk!" diye şişenin kapağını kapsülünü uzağa fırlattı, seğirtip gitti. Artık Marika'nın birası bardakta dalgalana dalgalana köpükleniyordu. Şantözün müşteriye içki göndermesi acayip bir işti. İrfan içip içmemekte tereddüt ediyordu. Göz ucuyla tekrar kıza baktı. Onunla meşgul görünmüyor, yanındaki şantöze sahte bir telaşla heyecanlı bi şey anlatıyordu.

"Adam," diye düşündü, "yarın zaten otelden çıkacağım; bari bi gecelik komşu kızın hatırını kırmayalım!"

Kadehi ağzına götürdü; fakat kendisine bakmadığını zannettiği Marika'nın birden başını çevirerek, "Mersi, afiyet olsun!" manasında boyun eğip güldüğünü görünce kabahat yaparken yakalanmış kadar şaşaladı. Sonra bu kadar hiçten bir şeye kızmanın küçüklüğünü düşünerek biraz da dışiden iltifat gören bir erkek memnuniyetiyle gülümsemeyi tercih etti. Bir kadeh daha doldurdu. (Karay, 2014, s.136-137)

...

“Başmuganniyden sonra, kimisi upuzun boylu, sarışın, kimisi tombalak ve esmer, bir kısmı ufak tefek, yerden yapma, beş altı oyuncu kız daha kapıdan, kendilerine çeşni vererek, salına döküle geçtiler.” (Karay, 2014, s.214)

...

“Sol tarafta yedi sekiz kız bir sıra iskemlelere dizilmişlerdi; sağda çalgıcılar oturuyordu. Ortada bir başka kız, üzerinde boncuklu ve sırmalı dekolte bir elbise kanto söylüyordu.” (Karay, 2014, s. 135)

...

İrfan'ın bu sofada ilk gözüne çarpan şey, ayaklarında kocaman, hantal nalınlarla dolaşan, göğsü bağı açık, bacakları baldırları meydanda, gecelikli bir genç, güzel kadın oldu. İrfan'ı sakızını çiğnemekten vazgeçmeyerek, içi sadece bir cilalı taze boya mostrası olan renk renk gözlerinin kedi gibi görmediğini zannettiren ıslak, manasız bakışıyla süzdü; sonra ehemmiyet verilecek biri olmadığına hükmetmiş gibi geldi, otel kâtibinin masasına abandı: “Karabet, oğlum,” dedi, “böğrümdeki odada yine herif domuz gibi sabahacak horladı. Bunu otelden deh etmezsen ben pılımı pırtımı toplar, fertiği çekerim!”

Kâtip cevap vermeye bile lüzum görmedi; İrfan'la meşguldü:...

Kâtip, bu tesirle yeni misafirin odasından çıktığı zaman nalınlı kız hala masanın başındaydı; horlayan komşusunu unutmuş görünerek soruyor ve söyleniyordu:

“Kimdir, fesi biçimsiz bu maça beyi? Oğlum, onu bizim otel götürmez,

‘Baron’a yollayıver. Onlar zinciri çekilince suyu güredderek boşanan apteshane isterler!” Kâtip, “Sus Allah aşkına,” dedi, “müşteriyi kaçırtma. İstanbullu bir paşazade imiş!”

Kız omuz silkti. “Koynuma sen mi gireceksin sanki nedir, bacakların titriyor.”

Sonra mırıldandı: “Odası benim yamacımda... Her gün Kürt ağalarıyla çöl fellahlarının kahrı çekilmez a? Paşazadeden birazcık İstanbul terbiyesi de biz alalım!” (Karay, 2014, s.129-130-131)

...

Yeraltında Dünya Var’da:

İçimden Şam’ı tercih etmek geliyor. Zira orada Abba- siye Gazinosu’nda on gün evvelki seyahatimde bir dansözle ahbap olmuşum. Programlardaki adı

Mina idi ama ben mütenasip, dolgun, sevimli, yuvarlakça vücudundan ve vücudun harekederinden dolayı ona Çingil ismini taktımdı. Körpe kızın üzüm, meşe, küpe ve avize çingillerini hatırlatan, koparıvermek hevesi uyandıran bir çekiciliği vardı.

Bağbozumundan sonra kütüklerde kalan tek taneli, güneşten ısınmış üzüm çingilının tadını hiçbir salkımda bulamazsınız çoğunuz bile tane üzüme bingil, seyrek salkıma da çingil denildiğini bilemezsiniz.

Şam'a gideyim, Çingil'ı göreyim ama, bar kızının bir fenalığı da araya zaman girince birinci defaki ahbaplığı unutması, yabancılaşmasıdır. Siz onun çalıştığı yere az çok ümitle koşarsınız, aynı samimiyetle karşılanacağınızı, gene konuşup gülüşeceğinizi, eskiyi tekrarlayacağınızı sanırsınız. Bir de bakarsınız ki gözlerinde hatırlamaya delalet eden ufak bir alamet yoktur. Yahut hiçten bir baş selamı, sahte bir tebessüm... O kadar. Geçip gider ve bir başkasının masasına oturur.

Erkek egoizmi gayet tabii olan bu muameleyi affetmez. İster, ki aşk işportacısı, kız, hatırayı ne derece silik olursa olsun haftalarca unutmasın. Eğer kendisi kızı unutmadıysa sebebi geçen haftalar içinde o kokusu kamçılıyıcı pudrası ve allığı bol, dar ve gergin etekli yarı çıplak hayale boyuna geniş getirmesidir. Halbuki bar kızı her gece değişen tiplerden ne kadar azını, ne kadar az hatırlayabilir! (Karay, 2009 k, s.110-111)

...

Çingil'ı şu saatte pansiyon odasındaki karyolasında uyurken tasavvur etmekten hoşlanıyorum. Önce evin, sonra odanın uyku kokusundan rahatsız oluyorum. Bar kızı, boyları birbirine karışmış yüzü, ondüle edile edile kıtıklanmış saçları, manası gitmiş ağzında kekremsi içkili nefesleri ile, etinin tazeliğine

rağmen hiç de istetici olmasa gerektir.

Ve asıl fenası sabahleyin o kız, geceki meslek nezaketini, eğreti neşesini lüzumsuz bulduğundan kimbilir nasıl adi, kaba, suratlı ve somurtkan, tahammül edilmez derecede basit ve böndür; bilhassa asaletsizdir! Ayaklarının ve ellerinin çirkinliği orada, o saatte sizi ürkütür. Ayak parmaklarına, dizilmiş irili ufaklı nasırları, kol dirseğindeki siyahımsı buruşuklukları, tenine dağılmış ve kimi sönüp kimi baş vermiş sivilceleri gene bu zaman görürsünüz... Koltuk altının nemli morluğunu da! (Karay, 2009 k, s.114)

3.3.1.5. Genç Kızlar ve Kadınlar

Suriye'nin genç kızları ve kadınları Refik Halid'in eserlerine bazen hizmetçi, bazen köylü ve Bedevi bazen Yezidin kızları olarak geçmişlerdir:

3.3.1.5.1. Hizmetçi Kızlar

“Nihayet kapıda bir otomobilin durduğunu işittiler; arkasından zil çalındı ve başı hotozlu hizmetçi kız koşarak odaya girip Konsolos Bey'in geldiğini haber verdi.” (Karay, 2009 e, s.101)

...

“Viskonsül Bey'i küçük hizmetçi kız karşıladı; başında bir değirmi dantela, önünde ufacık bir prostela vardı; fakat işten şişmiş, morarmış elleri ve iğri büğrü bacaklarıyla o kıyafet içinde tuhaf olmaktan ziyade özentî ve acıklı bir hale girmişti.” (Karay, 2009 e, s.160-161)

...

“Zeliha'yı başında alafranga hotoz, önünde dantel prostela, siyah elbiseli bir hizmetçi kız karşıladı.” (Karay, 2009 l, s.96)

3.3.1.5.2. Köylü ve Bedevi Kızları:

Yezidin Kızı romanında, komik Fransızca konuşan, ince belli, armudi çehreli ve mısır püskülü saçlı genç köylü kızları yer almıştır:

“Bir müddet konuşmayarak yürüdük. Sonra etrafımızı köylüler aldılar, göğüslerinden çıkardıkları düğümlü mendillerini dişleriyle açarak içindeki renkli taşları ve eski sikkeleri satmak için gülünç Fransızcalarıyla dil dökmeye başladılar.” (Karay, 2009 I, s.69)

...

“Yolumuza bir, iki bedevi çıktı, çöl kızlarının çiğ bir manyeziyom aydınlığıyla gözlerimizi alan tebessümlerini seyrettik.” (Karay, 2009 I, s.85)

...

Meclisimize ihtiyar kadınları sokmamak suretiyle ince bir nezaket gösterilmektedir. Hizmetimize gelenler hep genç, ince belli, armudi çehreli, sarışını andıran kızlar...

Çoğunun saçları mısır püskülü renginde; fakat biraz fazla kurumuş gibi cilalarını kaybetmişler. Evin hanımı, kullanmadığı tuvalet eşyasına ihtiyacı olmayan tabiattan, süslü, renkli, yosma bir kadın.”

"Biz bildiğiniz köylülerden değiliz, size yakınız!"

Düşünüyorum ki Zeliha, şayet Arjantin'e gidip zenginleşmiş bir ailenin kızı olmasaydı, şimdi Sincar'ın bir köşesinde, bu şekilde, bu kıyafette, açamadığı Pompeia şişesinin hasretini çekerek yaşayacaktı... Bana metampsikoz nazariyesini, psikolojinin teheyyüç bahislerini anlatan eşi az bulunur bu genç kız nerede; ellerini hürmetle karnının üstüne kavuşturup ayakta bekleyen şu köylü kadın nerede? (Karay, 2009 I, s.132-133)

3.3.1.5.3. Yezidi Kızları

Yezidi kızları, huşuyla hizmet eden, terbiyeli ve utangaç huylarıyla öne çıkmışlardır:

Ağzından mantar yerine içindekini damla damla döken tıkrıtlı bir kapak çıkınca Yezidi kızlarının hayretle bakıştıklarını gördük; gülüşüyoruz. Ben şakalaşıyorum; onlar kızarıyorlar. Kadının utanarak kızarmasından bir nevi volüpte duyan eski zaman erkeklerine hak veriyorum. Devrimiz bizi bu yalnız insanlara has ve daha ziyade kadınlarda hoş duyudan mahrum etti. Artık şehirlerin ne taze kızlarında, ne de yeni gelinlerinde pek rastlanmayan kızarış, köylerden de yavaş yavaş çekilmektedir. Bir çiçek, mesela bir manolya, bir sarı lale farz ediniz ki gözlerinizin önünde bir işaretiniz, bir sözünüz veya bir nefesinizle rengini değiştirsın, pembeleşsin; üzerinden, içine işleyerek bir erguvani buğu, bir sıcak şule geçsin! İşte mahrum kaldığımız küçük ve zarif feeri budur.” (Karay, 2009 I, s.134-135)

...

“Altı Yezidi kızının Hint mabetlerindeki dine nezredilmiş bakireler gibi huşuyla hizmet ettikleri ilah sofrasından tok ve memnun kalktık.” (Karay, 2009 I, s.138)

3.3.2. Erkek

Refik Halid’in eşi Nihal Hanım aynı röportajda onun romanlarının ve hikâyelerinin erkek karakterleriyle olan ilişkisine de açıklıklar getirmiştir:

“Eşinizin romanlardaki kahramanlarla kendi hayatının ilgisi var mıdır?”

“Hayatının yoktur; karakterlerin vardır... Karakterlerinin ruhu, romanlarının kahramanlarıdır.”

Refik Halid şöyle tasdik etti:

“Evet, çok doğru. Buna misal olarak Nilgün’deki Ömer’i gösterebilirim.”

“Demek o son derece olgun, dürüst, üstelik çok yakışıklı roman kahramanı ruhunu sizden aldı?”

Hep birlikte gülüşükten sonra Nihal Hanıma sordum:

“Ev hayatınız yahut yakınlarınızın hayatı eşinizin eserlerinde yer alır mı?”

“Hayır, Refik daima mevzuunu uzaklardan seçer ve vak’ayı çok değiştirir. Mesela Nilgün hakikatte vardır. Fakat romana girerken karakteri ve başından geçenler müthiş değişmiştir.” (Birkan, 2014 s.370-371)

Refik Halid’in eserlerine Suriye’nin erkekleri daha çok şehirleriyle sınıflandırılmışlar ve anlatılmışlardır:

3.3.2.1. Halepli Erkek

"Fakat Halep halkı, bu şekilde sevgi nedir bilmezdi, onunki daha ziyade, yüreğe kök salmayan ve gölgesi beyni karartmayan üstünkörü muhabbetti; keyifti, kuru gürültü, basit hovardalıktı; öyle bir vakayı hatırlayan bile yoktu. (Karay, 2014, s.198-199)

3.3.2.2. Humuslu Erkek

Suriye’yi ara vermeden fellik fellik dolaştığım için Humus kasabasından geçerken aklıma gelirdi: İki sene mütalaahanede yan yana oturup yatılı arkadaşlığı ettiğim biri vardı. Bir Humuslu. Yaşça bizlerden hayli büyük, uzun

boy lu, çekingen huylu, dili ne Fransızcaya ne Türkçeye yatar, oldukça kaim kafalı, lâkin çalışkan bir talebe. (Karay, 2009 d, s.124)

...

“Musa Efendi, Humuslu bir Çerkez'dir ve bizim köyün vekilidir. Yerlere kadar uzun, etekleri adeta bir cepken gibi piliseleşmiş, bol, geniş paltosunun cebine tesbihini indirdi, selam verip çıktı.” (Karay, 2009 l, s.39)

3.3.2.3. Şamlı Erkek

Sürgün romanında Hilmi Efendi, Beyrut'a giderken iki yüzlü, yalancı ve samimiyetsiz Şamlı yolcuyla karşılaşmıştır:

Tanıştığı yolcu, onunla meşgul olmamaya başlamıştı. Vapurda, vakit geçirmek için ahbaplık eden ve bu ahbaplığa ırk ve görenek icabı bir yalancı samimiyet, coşkunluk katan Hacı Efendi, memleketinin iskelesine ayak basacağı sırada Hilmi Efendi'yi görmemezlikten geliyor, evvelce uzun uzun izahat verirken şimdi ne sorsa, “Vallahi ben bilmez... Ben Türkçe şok anlamaz!” deyip başkalarına koşuyordu. Bu ağırsamalara, anlamakla beraber aldırmayan Hilmi, eteğinden ayrılmıyor, peşi sıra yürümekten vazgeçemiyordu; öyle yalnız, biçare kalmıştı ki... Fakat Şamlının kendisine parasız olduğunu bildiği için, başına bela olmasın diye yüz vermemeye başladığı, bir aralık zihninden geçince kıpkırmızı kesildi; olduğu yerde mihlandı ve artık sırnaşıklık etmekten vazgeçti. (Karay, 2014, s.10)

Suriyeli erkekler Refik Halid'in eserlerine zaman zaman da meslekleriyle

girmişlerdir:

3.3.2.4. Müezzin

Sürgün'de Hilmi Efendi, yurdunda aşına olduğu ezan sesinden sonra Halep'teki müezzinin sesini çirkin bulmuştur. Ayrıca kahvede karşılaştığı orada yaşayan Boşnak İhsan Bey de düşüncesiz tavırlarından Suriyeli adamlara benzeterek yadırgamıştır:

“Yan taraftaki ufak caminin bodur minaresinde bet sesli müezzin ikindi ezanını okumaya başlamıştı. Boşnak İhsan Bey marpucu fırlattı; itiraz edilemeyeceğine emin bir tavırla sormaya bile hacet görmeden:

“Hele şu namazı eda edelim,” dedi, “nehir boyu dolaşır, daha esaslı konuşuruz.” (Karay, 2014, s.109-110)

3.3.2.5. Garson

Hilmi Efendi, İngiltere otelinde rastladığı bakımına özen göstermeyen garsonu da küçümseyerek anlatmıştır:

“Bol gömleğinin kollarına, sarkmasın diye lastikler geçirmiş, tıraşı uzun, koltuk altları terli ve terlikli garson.” (Karay, 2014, s.130)

...

Garson, her uşak gibi hizmet ettiklerinin ezasını seyirden hoşlandığı, aşağılık sınıfa bunu talihin tavizatı telakki ettiği cihetle zevk almak fırsatını kaçırmadı, sorulmayana cevap verdi:

"Sitti Nevber bir saat evvel ayrıldı, gitti, hususi otomobille..." Demin, neşe ve gururla oynak kadının yanında kendisine emirler veren şimdiki bitkin, perişan, ayrıca Türk ve Müslüman olan gencin, yine bir sualiyle karşılaşmayınca, ıstırabını meydana vurdurmak için ilave etti:

"Bizim acente Hoca İlyas ile..."

Ayrıca gidenlerin acukatlığını da üstüne aldı:

"Çok tatlı uyuyordunuz, uyandırmaya kıyamadılar galiba!"

Sahte terbiyeli bir duruşla ve sahte hürmetli bir tebessümle güya kendisine hizmet için söylenen bu sözlere karşı, "İyi etmişler, zaten ben Halep'e dönmeyecektim, geceyi burada geçirecektim," gibi bir uydurma cevap verebilirdi; bu cevabı da bulmuştu, fakat içkiden, morfinden, kederden sesinin öyle bozuk, boğuk çıkacağına, belki de hiç çıkmayacağına emindi ki susmayı tercih etti. Söz, meseleyi tevil ederdi, aldatırdı bile... Lakin sese hükmetmek fikrimize hâkim olmaktan güçtür; ses de göz gibidir, istiklaline düşkündür, riyaya zor katlanır ve yalancı şahitliğe az yarar" (Karay, 2014, s.195-196)

Sürgün ve *Dişi Örümcük* romanlarında Suriye'nin devlet reisinden yaverine kavasından toprak ağalarına kadar diğer erkekleri ise şöyle yer tutmuşlardır:

3.3.2.6. Devlet Reisi

Devlet reisi, şişman, kırçıl sakallı, sessiz, resmi, soğuk ve ciddi tavrılarıyla *Sürgün* romanında yer almıştır:

Yan tarafta, köşeye gizlenmiş tıknaz, kırçıl sakallı ve frak giymiş bir adamın ayakta sessizce durduğunu neden sonra fark edebilmişti. Eğildi, bu adamın da eğilerek onu selamladığını ve ağır ağır merasim tavrıyla kendisine doğru yürüdüğünü, nihayet elini uzattığını görerek kendisi de el uzattı. "Eyvah, bütün gece böyle mi geçecek?" diye düşünmekle beraber, gayet resmî, soğuk, ciddi ve tatsız başlayan bazı buluşmaların ne hoş, ne eğlenceli bittiğini hatırladı; içinden söylendi: "Hele bakalım, paşam, bir iki saat sonra sende bu sahte azamet kalır mı? (Karay, 2014, s.223-224)

3.3.2.7. Yaver

Yaver de bu romanda yalancı, oyun çeviren ve laubali hareketleri vardır:

"Yaver, ölüm haberini gizlemek suretiyle gösterdiği dirayetten memnun, uydurduğu hastalık hadisesini de ufaltmak, Reis'in neşesini iade etmek lüzumunu duydu, yüzüne iğreti bir ferahlık hali verdi:

"Hamdolsun kendisine geldi, zatı devletinize arzı tazimat etti, mazur görmeniz istirhamında bulunuyor."

"Oh, oh, gözlerinden öperim. İcap eden yapılsın, eksik bir şeyi kalmasın." (Karay, 2014, s.225)

...

"Yaver, efendisinin sözünü kesmek cesaretini gösterdi; onun zevkine hizmet için bir şey söylemek iktiza ederse, hoşuna gideceğini bildiğinden biraz laubali hareket edebilirdi.

"Sitti Nevber'e bir kadeh şampanya takdim etmeme mücade buyurulur mu? Yorgundur, sıcaktan müteessitdir, kendine gelmeye ihtiyacı vardır." (Karay, 2014, s.225)

3.3.2.8. Kavas

Refik Halid Halep'deki bir anısında konsoloshanede karşısına çıkan yarım Türkçeli, sırtaran, gürültücü ve yazın kalın çizme giyen Arap kavası şöyle tasvir etmiştir:

O gün öğleden az sonra kapı çalındı, açtım: Konsoloshanenin resmî elbiseli kavası sokakta duruyor ve sırtıyor:

"Hayrola? Ne var?"

"Konsolos Bey gelecek burda..."

"Ne zaman?"

"Bugün, ikinci vakti. Siz evde..."

"Evdeyim, beklerim, buyursunlar."

Sırtması -bu sırtma nezaket alametidir- biraz daha genişledi ve o sıcakta - Temmuz ortasındayız demiştik ya- adamcağız çizmeli idi, çizmelerinin topuklarını yarı askerce yere vurarak selam verdi ve taş merdivenlerde akisler yapan bir gürültü ile inip gitti." (Karay, 2009 d, s.262-263)

Refik Halid'in karşılaştığı kavas gibi Ebu Ali de, yarım yamalak Türkçesi olan, güzel kadına düşkün, dedikoducu, gösteriş meraklısı, oyun çeviren, yalancı ve abartıcı karakteriyle *Dişi Örümcük*'te sıkça yer verilmiştir:

Ebu Ali, azıcık avcı, azıcık da fabrikalardaki gece bekçisi kıyafetini andıran acayip bir üniforma ile içeriye girdi. Sırım gibi sağlam, kırklık bir adamdı; kıvrık siyah saçlarını briyantin ile parlatıp taramış, bıyıklarının uçlarını da sipsivri bükmişti; çizmeleri o kadar mükemmel parlıyordukî üzerlerine selofan kâğıttan gergin birer kılıf geçirilmiş benzeyordu. Esmer, adeta yanık denecek yüzünde hiç eksik olmayan tebessümü iri, bembeyaz dişlerini daima meydana çıkardığından geniş ağzı insana kapağı açık kalmış bir piyanoyu hatırlatıyor, örtmek arzusu veriyordu.

Konsolos üniforma karşısında sivilliğini unutup dikleşerek:

"Yeni gelecek memur bey için bir pansiyon yahut mümkünse eşyalı bir ev arayacaksınız!" dedi.

Biri askerce emir vermek, öbürü de emir almak zevki içindeydiler. Bahtiyar Bey, çizmelerini yan yana getirip ayaklarını ve ellerini hazır ol vaziyetinde tutan, göğsü ilerde, dikkat kesilmiş bu üniformalı kavasla adeta askerlik oyunu oynar, hasretini dindirirdi. Öbürü de kasketinde hâlâ bin bir hatırasıyla yaşamakta devam eden bir devletin alametini taşımaktan mağrur, kendisine bir nevi mümessillik payesi vererek memleketinin sokaklarında o kıyafetle cakalı cakalı dolaşmaktan gurur duyar, dışarı işlerine can atardı. Postadan evrak ve mektupları bir getirişi vardı sanki çantası dünyayı mihverinden sarsacak bir esrar mahfazası, Pandora'nın esatiri kutusu idi; açmaya gelmezdi, kıyamet kopardı.

Vazifesinden, hele üniformasından memnun oluşunun bir sebebi de oturduğu mahalledeki kadınlardan tutunuz aşağı ve orta sınıf bar kızları üzerindeki tesiriydi. Türkiye Konsolosluğu Başkavası, esasta yakışıklı olan Ebu Ali'nin cazibesini arttırmaya yarıyordu. Biraz da maaş dışında gelirini! (Karay, 2009

e, s.9-10)

...

“Ebu Ali derhal kolundan tutup kurtarmaya hazır bir vaziyette yanibaşında duruyor ve koruyucu tavrını belli eden gösterişçi bir hal takınmaktan kendini alamıyordu.” (Karay, 2009 e, s.12)

...

Ebu Ali bavulları bir hamala verdi. Bu, kılık kıyafetçe düşük, çelimsiz ve soluk insanlar kavas üzerinde iyi bir tesir bırakmamıştı, isterdi ki konsoloshaneye memur edilenler hep şanlı şatafatlı, hatta iri yarı, göz doyurur adamlar olsunlar.

Aksi gibi bir tanesi müstesna, gelen konsolosların üçü de orta boyda silik şahsiyetliydi. Şimdiki Bahtiyar Bey ise onlardan da ufak tefek, ayrıca buruşuk Tatar yüzlü, çini mavi gözlüydü; lakin azameti yerindeydi; İспенç horozu gibi bir kabardı, nutka başladı mı güç yatıştırdı. Memlekette iyi bir mevki yapmıştı; yerli hükümet nezdinde itibarı yüksekti. Güzel kadınlara karşı zaafı ise Ebu Ali için en mühim meziyetiydi. Gece eğlencelerindeki maceraları kulağına aksedince kendisi de bundan hisse çıkarmışçasına sevinir ve şurada burada bununla övünürdü. İçinden:

"Kâtibin karısında iş yok," diye düşündü, "Konsolos Bey'in zevkini okşamayacak. Hani, fena manada değil ama. güzel bir şey olsaydı ara sıra gördükçe hoşlanırdık."

Kadın bahsinde düşünürken araya Bahtiyar Bey'i katmadan yapamazdı. (Karay, 2009 e, s.12-13)

...

“Otelci, Hayati Bey'le kâtibi bara götürdüğü için kavas konsoloshaneye döndü. İşgüzar görünmekten daima faydalanırdı; Konsolos'un karısı ve iki kızıyla oturduğu

üst kat daireye çıktı; Bahtiyar Bey'in henüz eve dönmediğini biliyordu ama hanıma malumat vermek istiyordu. Onu güldürmeye çabalardı.” (Karay, 2009 e, s.16)

...

“Tütüncülere, şerbetçilere, tanıdıklarına selam vere vere, sıcağa rağmen çizmeleri, sert derinden siperli kasketi, önü ilikli, gırtalğı cendereli elbisesiyle ve asker adımlarıyla fütursuz yürüyordu.” (Karay, 2009 e, s.17)

...

“Kavas Ebu Ali, filmlerdeki Alman askerlerinde görüp cakasına bayıldığı bir hareketle çizmelerini birbirine yanaştırıp dimdik durdu.” (Karay, 2009 e, s.38)

...

“Ebu Ali yılışarak karşısına dikildi; belli ki dedikodu yapacaktı.” (Karay, 2009 e, s.41)

...

Hayati, benekli, ufak, nefis muzlardan sonuncusunu soyarken içinden diyordu ki:

"Galiba bizim kavasbaşı, kâtibin karısına abayı yaktı. Gözlerinden kıvılcımlar saçılıyor, ağzından da tükrükler...

Öylesine kızmış, Arap! Korkarım, bir gün cengiyesini çekip kadını şişleyecek..."

Fakat Ebu Ali fazla gittiğini anladığı için birdenbire taktiği değiştirdi ve samimi bir sesle: "Vallahül azîm," dedi, "konsoloshanenin şerefi düşünür, ben! İstemez ahali söylesin fena sözler... Esah, ya hazretül beyk?"

"Doğru... doğru... Hele biz de bir sorup dinleyelim. Lüzum görölürse kulağını bükürüz." (Karay, 2009 e, s.41)

...

Ebu Ali de bunları alıp yatışmış rolü oynayarak yalancı tebessümüyle odadan çıktı.

"Seni gidi fellah seni! Kıskançlığını konsoloshanenin şerefiyle teville kalkıyor.

Tereciye tere satacak, aklınca, Bunları işitirse Konsolos Beyimiz de aynı teraneyi tutturacak!

şerefimizi ileri sürecektir. Nurper Hanım akıllıysa biraz da Bahtiyar Bey'le Ebu Ali'nin hatrını almaya baksın!" (Karay, 2009 e, s.42)

...

Hayati afallamıştı; henüz bir karara varamamakla beraber karşısında içtimai bir facia kurbanı bulunduğu inanır gibi olmuştu. Genç kadına emniyet telkin edişine de memnundu. Hakikaten kendisiden başka buradakilerin hepsi onu hovarda emelleriyle takip ediyorlardı Ebu Ali melunu bile!

Kavas ayrıca yalancı, eb azı ırki karakterine uygun olarak hayalperest ve mübalağacıydı.

Ebu Ali'nin sözlerini yabana atamayacağı hükmüne vararak hayal sukutuna uğramaktan ileri gelen bir hüzne kapıldı. (Karay, 2009 e, s.47-48)

...

Katip'in gidişi Ebu Ali'yi sarstı; memnun mu olmuştu, vesveselenmiş miydi? Bir müddet anlaşılamadı. Gelip konuşmuyordu da... Her zamanki gibi telaşlı ve cakalı tarzda günlük vazifelerini yapmakta devam ediyordu. Kavas acı, vahşi bir gülümseyiş ve bakışla kafasını çevirip uzaklaştı.

Bu gülümseyiş, malum film markasındaki arslanın tebessüm mü, kin veya keder mi, ne olduğu bilinemeyen dudak bükümüne, bakış yine onun munisliği

içinde endişe verici nazarlarına benziyordu. Başını çevirişi de tıpkı Goldwyn aslanın ki gibi hem küskün, hem bezgindi. (Karay, 2009 e, s.65)

...

Ebu Ali henüz çıkmıştı ki odaya Zahir Bey Elabûcî girdi. Memleketin eşrafından, vaktiyle Birinci Osmanlı Mebusan Meclisi'nde bulunmuş, oğullarını mülkiye mektebinde okutarak vilayet maiyet memurluklarına tayin ettirmiş bir zatın torunuydu; düzgün Türkçe konuşur, Türklerle düşer kalkar, bilhassa şehre gelen Türk artistlerinin peşinden ayrılmaz, ikide bir konsoloshaneye uğrayıp memurlarla gevezelik etmeyi de unutmazdı. Her yıl İstanbul'a gider, aylarca kalırdı.

Elabûcî "Kapıcı"nın değişmiş, Arapçalaşmış şekliydi. Galiba cedlerinden biri zamanın dizdarı mı, mütesellimi mi, Kısacası paşasına yahut derebeyine kapıcılık payesiyle hizmet ederek aile bu soyadıyla meşhur olmuştu. (Karay, 2009 e, s.66)

...

"Zebella karşımızda! İçmiş içmiş, zilzurna, üstelik... Ama sivil kıyafette. Başında ay yıldızlı kasketi, ayağında çizmeleri yok."

Hikâyesine göre Ebu Ali, kadının belinden yakalamış ve "Gel beraber, benim evde gidecek, otomobil içinde!" teklifinde bulunmuş; Nurper evvela "Yapma, etme, çek arabanı.." filan demiş, öteki işi arttırmış ve başlamış küfürlere! Söylemediğini bırakmamış: "Sen, şermuta! Konsolos Bey aldattı; Baron Peltekyan aldattı; Doktor Corci aldattı; Hayati Bey aldattı; ama Câsim aldatmaz. Öldürecek ben onu!"

Viskonsül gerçekten öfkelenildi; gözleri dolu dolu, göğsü kabara ine, elleri

titreyerek ve acınacak halde bunları anlatan Nurper'e deminki hıncını artık duymayarak bütün şiddeti kavas üzerine toplanmış bir ruh haleti içinde:

“Yarın kovacağım melunu,” diye haykırdı, “bize bir kavas yeter; Ebu Kasım iyi bir insan... Tasarruf da etmiş oluruz.” (Karay, 2009 e, s.86)

...

Ebu Ali başladı her işime karışmaya: Şununla konuşmamalıymışım, ötekine selam vermemeliymişim... Bir sürü direktif. Hatta bir defa Konsolos Beyefendi hatır sormak için uğramışlardı; bunu duyunca çılgına döndü, fellah! Babası tuttu sandım.”

Natali Türkçeyi dürüst konuşmakla beraber tabirlerin, manasını pek o kadar kavrayamazdı.

“Kimi tuttu?” diye sordu.

Nurper vakayı anlatmaya öyle dalmıştı ki suale şu cevabı verdi:

“Beni tuttu. Kolumda hâlâ yeri duruyor; evvela morardı, sonra sarardı, kremlerle pudralarla zor bela gizleyebiliyordum. Bastım çılgılığı... Kaçıp gitti.”

(Karay, 2009 e, s.98)

...

“Bakalım, çaresini düşünürüm. Söyleme sen! Fakat zebella yine münasebetsizliklere başlarsa?”

Teminat verdi: kendisinin o yolda bir kadın olmadığını, azıcık serbest hareket etmekle beraber kimseye yüz vermediğini Ebu Ali anlamıştı. Bundan sonra haddini bilecek, hürmette kusur göstermeyecekti.” (Karay, 2009 e, s.167)

...

“Gözleriyle yiyecek gibi bakıyordu; baktıkça yutkunuyordu da... Gırtlak kemiği meydanda, zayıf bir adamdır; yutkundukça bu kemik oynuyordu. Güleceğim geldi ama kendimi tuttum, iğim bozulurdu;” (Karay, 2009 e, s.291)

...

“Gırtlak kemikli sıska kavaf haklı. Giyinmesini öğrenmiş, şık ve kibar olmuş,” (Karay, 2009 e, s.292)

...

Öbürlerine gelince: cezalarını çekiyorlar. Ebu Ali iki karı üstüne bir de on altı yaşında inci gibi kızcağızı baştan çıkarıp almadı mı? Onu verem eden o! Câsim evleneceğim diye aldatıp kanına girdiği Macar kızının hışmına uğradı; hikâyesini utanmadan kendisi anlatmıştı. Konsolos’un günün birinde foyası elbette meydana çıkacaktı. Bundan evvel yediği naneyi bilirsin; bana benzemeyen bir yumuşağına düşmüştü, kadıncağızı elaleme maskara edip bıraktı. Murtaza da başından büyük işlere girdi. Ne vardı Türk kıızıdır diye önüne ilk çıkan kadına âşık olacak? Evini barkını dağıtmaya kalkıştı, hımbıl!”

“İnsafsızlık ediyorsun.”

“Hem ben bunlara ne yaptım? Azıcık yüz verdim, astarını istemeye başladılar. Erkekler bir türlü medenileşemiyor; kadınlar yeniliği daha çabuk, daha iyi kavradılar. Bir Avrupalı iltifat görür görmez en sonunu istemeyi aklından geçirmez. Şarklı erkekler flört diye bir şey olduğunu öğrenemediler gitti. Yüksek tahsil yapmış, dünyayı gezmiş olanları bile öyle... Bizim Samatya’daki delikanlılar vallahi daha modem kafalıdırlar. Baron bile o hususta sizlerden iyi çıktı.” (Karay, 2009 e, s.258)

...

Sadun da Ebu Ali gibi Türkçeyi yarım yamalak konuşsa da, ondan daha zeki,

ferasetli, terbiyeli, hürmetli ve iş öğrenmeye çabalamaktadır:

“Viskonsül başıyla tasdik etti ve şöyle düşündü:

“Bu herif Ebu Ali’den zeki, ferasetli... Saman altından su yürütmesini ve herkesin nabzına göre şerbet vermesini biliyor. Öbürünün her cakacı ve palavracı gibi ahmak olduğu meydana çıktı. (Karay, 2009 e, s.160)

...

Sadun'a karşı bir müddet nazik davranmadı. Fakat delikanlıyı pek terbiyeli, “kendisine hürmetkâr, iş öğrenmeye can atar bulunca yumuşadı. Giden yerli kâtip gibi hususi servetine ve aile nüfusuna, güvenerek kafa tutamayacağını, amirini memnun etmeye çalışacağını anlamıştı. Önceleri azıcık zorluk çekecekti ama sonra, Sadun resmi muameleleri kavrayınca daha rahat edecek, koleksiyonuyla meşgul olmaya yeniden geniş vakit ayırabilecekti..! (Karay, 2009 e, s.28-29)

...

“Sadun çekildi. Çekilince Hayati arkasından mırıldandı: “Senden kurtuluyorum; Nurper bunda da haklı... Pek soğukneva şeysin! Ayrıca horluyormuşsun da... Üstelik düdük gibi ötüyormuşsun. Velhasıl münasebetsiz mahlukun birisin!” (Karay, 2009 e, s.363-364)

...

Bir diğer kavas Ebu Kasım’ın da yine diğerleri gibi Türkçesi zayıftır ama karakteriyle ilgili yorum yapılmamıştır:

“Elini rafta duran ciltli kocaman bir kitaba götürdü; iç taraflarına baktı: Bir pul rehberiydi, sayafalarını çevirmeye başladı; Ebu Kasım isteksizce odadan çıkmıştı; mermer döşeli sofada takunyalarını tıkırdatarak dolaştığı, çalıştığı duyuluyordu. Adamcağız Türkçesinin kıtlığını el hareketleri ve ses taklitleriyle

telafi etmek yolunu bulmuştu. Saat gibi çalar, mühür basarmışçasına masaları yumruklar, sahnede yalancıkıtan mektup yazan aktörler gibi bir şeyler karalardı...”

Konuşma noksanını gidermek için daha ne oyunlar yapmaz, ne sesler çıkarmazdı! (Karay, 2009 e, s.23)

3.3.2.9. Halep Ağaları

Sürgün romanına Halep’in Ağaları ise, yüksek sesle konuşan, eğlenceye düşkün fakat aynı zamanda, nazik, misafirperver ve yardımsever insanlar olarak yansımışlardır:

Otele dönen İrfan, salona girince şaşırakaldı: Ortaya mükellef bir içki sofrası kurulmuş, etrafına çeşit çeşit kıyafette, agelli, sarıklı ve fesli beş, altı kişi dizilmiş, yüksek sesle, evlerindeymiş gibi konuşuyorlar, gülüşüyorlar, eğleniyorlardı. İrfan odasına girmek için yanlarından geçtiğinde hepsi birden sustular, sonra hürmetle, nezaketle ayağa kalktılar, selam verdiler. Hiddeti biraz durulan İstanbul çocuğu "Peki ama bunlar salonda oturdukça Nasıl uyuşabilirim? Ne belaya çattık!" diye düşündü, soyunup soyunmamakta tereddüte düştü.

Daha karar vermemişti, kapısı vuruldu; gidip kendisi açtı. Tanımadığı kıranta bir adam ellerini ovuşturarak dedi ki:

"Afedersiniz beyefendi, bendeniz otel müsteciri Simbat... Ağalar selam ediyorlar, misafir bey yorgunsa, yatacaksa biz dağılalım; yok tenezzül ederlerse bir kadeh içkimizi kabul etsinler, müşerref oluruz, diyorlar."

Sonra, daha yavaş sesle ekledi:

"Ağalar, hanedan, kibar, nüfuzlu zatlardan, Halep'e bir iş için geldinizse hizmetinizde bulunurlar."

İrfan'ın bu son cümle basiretini açtı. İlk gecesinden çiftliğin vaziyetine dair malumat alabilirse, bilhassa tanıdıklar bulursa hiçte fena olmazdı... Fakat teklifi birdenbire kabul edemedi. "Bilmem ki... Nasıl olur? Rahatsız ederim..." diye mırıldandı. Otel müşteciri "rahatsızlık olur mu, ihya edersiniz!" diyor, Süleyman Ağa, Naci Bey, Arif Efendi diye sofradaki adamların isimlerini sayıyordu. Anlaşılan bu isimler Halep'te o derece şöhretliydi ki bahislerinin geçmesi kararsızlığı gidermeye kifayet edebiliyordu.

İrfan bir adım attı. Bunu bekledikleri hissedilen hanedan kişilerin meclisi karıştı; içlerinden biri kısa boylu, tıknaz, terbiyeli adam hemen yanına gelmişti. Cenup vilayetlerine has şivesiyle:

"Beyefendi," derdi, "Halep'imiz böyledir, Ada'mı ilk günden taciz ederler, uyutmazlar! (Karay, 2014, s.140-141)

3.3.2.10. Park Müfettişi

Dişi Örümcek romanında park müfettişi Câsim ise yakışıklı, nazık, terbiyeli, zarif ama çapkındır:

"Çirkin, iğrenç, sakat veya hasta bir erkek tarafından sevildiğini bildiğimiz kadın, bu aşka mukabele etmese bile insana yine kirlenmiş hissini veriyor. Ebu Ali'nin zihninden geçirdiklerini aklıma getirdikçe Nurper'den tiksiniyorum. Câsim'in aşkı bana bulantı vermemişti; zira sağlam, yakışıklı bir delikanlıydı o!" (Karay, 2009 e, s.314)

...

“Üst basamakta duran otelci değil, Park Müfettişi Câsim idi.

Anlaşılan, kadın bu kara yağız, levent delikanlıya tutkun!” (Karay, 2009 e, s.50)

...

“Nurper birinin selamına karşı başını nezaketle eğdi. O tarafa bakan Hayati yine Câsim’in ayakta durduğunu gördü.

“Nereden tanıyorsunuz, bu adamı?” diye sordu; sesi istemeyerek öfkeliydi.

Genç kadın saf, sakın tavırla cevap verdi:

“Parkta rastladım, ilk geldiğim gün... Çocukla meşgul oldu, bize çiçekler koparıp verdi; nazik, terbiyeli davrandı.”

“Bilirim, onu... Herkes bilir: Çapkının biridir. Belediye reisinin akrabası olduğundan haylaza Park Müfettişliği diye bir iş buldular. Tanımamazlıktan gelseniz daha iyi!” (Karay, 2009 e, s.57-58)

...

“Müfettiş sahte bir neşe ve aşırı bir hürmetle sandalyeye ilişti; yerli usulü tekrar tekrar hatır sordular, dualar, Allah’a hamdü senalar edildi.” (Karay, 2009 e, s.174-175)

...

“Câsim’di; şimdiden sarhoş olmuş bir Câsim! Şehirdeki zarif delikanlı yine temiz giyinmişti, fakat tavırlarında kabalık ve yüzünde bönlük göze çarpıyordu.” (Karay, 2009 e, s.222)

3.3.2.11. Muhabir

“Aksi tesadüf,” dedi, “gayet laubali, dedikoducu, sırnaşık, kendini beğenmiş, ukala dümbeliği bir adamdır. Belki ismini işitmişsiniz: Gazeteci İlyas Kalenderi... İstanbul’da çıkan Müsavat Gazetesi’nin muhabirliğini yapar. Bu gazete hükümet

partisinden olduğu için İshak şımarmıştır. Kulağı da deliktir, çapkının! Muhakkak yanımıza gelecektir; güzel kadınları kaçırmaz. Aslen buralıdır; zengin bir aileden...” (Karay, 2009 e, s.138)

3.3.2.12. Külhanbeyi

“İlk kocası, kavaf Ahmet! Ahmet Akalın! Çingene maşası gibi bir herif, bir külhanbeyi... Milyonları vurdu.”

“Kunduracılıktan mı?”

“Hayır; evvela kamyon işletti; sonra levazımcı simsarları, şebekeleri ile uyuşturdu, arkasından ticarete atıldı. Karun olup çıktı. Biliyorum, söylemiştim de: buraya gelecek, dananın kuyruğu da işte o zaman kopacak!” (Karay, 2009 e, s.302)

...

“Konsolos vekili ilk önce fotoğraf mahalline göz attı. Hakikaten çingene maşası gibi kavruk bir herif... Üstelik bıyıklı! Edirnekapı dışındaki salaş meydanlarda hizmet eden uçan garsonları hatırlatan bir çehre! İyi giyinmiş olmasına rağmen insana patiska mintanlı, ceketi çıkarmış, sadece yelekli ve eli peşkirli tesiri yapıyor.” (Karay, 2009 e, s.304)

3.3.2.13. Kâtip

Operet ve hafif komedilerde gördüğümüz tuhaf tiplerden birine, yarı Bican Efendi'ye yarı Topaz'a benzeyen bir yaşlıca kâtip, göze batan mübalağalı eğilmelerle hanımına birtakım kâğıtlar uzatıyor, imzalatıyordu. Bizi tanıştırdılar. Zeliha'ya prenses diye hitap eden bu Mösyö Rondel, bana da bir Mösyö lö Bey unvanı taktı. Bey kelimesi, aklınca kont, marki, dük gibi bir asalet unvanıydı; nasıl bunlara, tazimen, üçüncü şahıs kullanılarak konuşulursa o da öyle yapıyor, gıyabımda bahsediyor gibi yüzüme: "Mösyö lö Bey ne

zaman arzu ederlerse gazetelerim emirlerine hazırdır..." şeklinde cümleler sarediyor. Bittabi, ilk fırsatta kendisini bu teşrifattan vazgeçireceğim." (Karay, 2009 l, s.98)

3.3.2.14. Kâhin ve Falcı

"Bu sırada merdiven başında acayip bir tip belirdi: sakalı kapkara, kocaman, bukle bukle bir adam..." "ama kalın, yayvan vücuduyla ve enli, itinalı, kıvırcık, taranmış değil işlenmiş sanılan sakalıyla operet uydurması bir Asuri kâhinini daha çok andırıyor." (Karay, 2009 l, s.8)

...

"Bu sırada arkamızdan bize bakan birini hissederek gibi oldum, döndüm: Sabahki koca sakallı kâhin, yine kollarını önüne kavuşturmuş, gözleri kapalı, ağaç kütüğünden oyulmuş bir Polinezya putu kadar kalın, kaba, korkunç loşluğa mihlanmış duruyordu." (Karay, 2009 l, s.14)

3.3.2.15. Arap Falcı

"Şu kenarda bağdaş kurup oturan Arap iyi fala bakar."

Lavrens "Çağır, yanımıza gelsin!" dedi. Bedeviye seslendim; fakat o, yerinden kımıldamadı, sert bir suratla cevap verdi:

"Siz buraya gelin!"

Ben kızacak oldum. İngiliz tınmadı, kalktı, sallanan gemide, esneyen ince tahtalardan aşarak falcının yanına gitti. Tabii, ben de arkasından.

Falcı yüzüme bakmıyordu bile... Lavrens'in önüne sürdüğü mecidiyeye de elini sürmedi. Koynundan bir torba çıkardı, içi incecik kum dolu bir torbacık... Bunu yere serdi, düzeltti, sonra şehadet parmağının ucu ile üzerine bir takım çizgiler çekmeye başladı. Çölde, fırtınalardan sonra gördüğümüz yılan derisi

menevişleri gibi acayip, süslü, kararsız çizgiler... Dünkü gibi hatırımdadır, hem bunları çiziyor, hem de şöyle söyleniyordu:

“Kan! Gazve! Altın.”

Lavrens, genç yüzünün taze neşesiyle dinliyor, gülümsüyordu.

“Yâ Emir! Dökdüğün kan, yaptığın gazve, saçtığın altın Fırat gibi boşa akıyor.”

Bedevi, birden elini kafasına götürdü:

“Bir çocuk sana bela getirecek... Başını koru!”

Ve parmağıyla alnının çatısını işaret ediyordu.

Vücudumda bir ürperme dolaştı; tekrar İngiliz’in yüzüne baktım: Hâlâ gülümsüyordu, fakat başka türlü, acı bir bükülüşle... O kadar ki falcının tesirinden kurtarmak lüzumunu duydum, usulcacık:

“Sizi bir aşiret emirinin oğlu sandı, ona göre bir şeyler uydurdu!” dedim.

Lavrens, Fırat’ın sonsuz boşluklar, kavruk tepeler arasından devrile devrile akan toprak renkli sularına dalmıştı. Neden sonra şu cevabı, verdi:

“Doğru bildi. Ben dünyadaki en büyük aşiret emirinin manevi oğluyum!”

Çadırdaki arkadaşlarla beraber söyleştik:

“Evet, doğru bilmiş. Lavrens, İngiliz kralının manevi oğlu idi. Döktüğü kan ve altın da boşa gitti!”

Hacı Kasım, acı kahvesinden bir yudum daha içerek itiraz etli:

“Fakat falcının kum üstündeki çizgilerden okuduğu alın yazısının son kısmı çıkmadı, daha alnının çatısı ikiye bölünmedi!” (Karay, 2009 g, s.63-64)

3.3.2.16. Zabit

"Matmazel, şayet deve sırtında bir gezinti yapmak isterseniz, beni Palmir'de arayınız. En seçme hecinlerim emrinize hazırdır."

Zeli bunu söyleyen çöl hecinsüvar kıtası kumandası Kaymakam Vio'ya teşekkür etti. Vio, posbıyık, derbeder, yaşlı bir müstemleke zabitidir; Fransa İmparatorluğu'nu destekleyen yeni Kızılhaçlı şövalyelerinden... Belli ki rütbesi icabı yer aldığı birinci mevkide rahat değildir, memleketinin de yeşilliğini, dereciklerini, bulutlu göğünü çok tuvaletli bulmuştur. Gözünde bedevi çadırları tütüyor; sırtını kıraç, kumlu toprağa yaslayıp karşısına bir hurma ağacı, bir hecin ve bir bornozlu hacıdan ibaret çöl levhası koyamazsa uyuyamaz. Dünyanın başka yerlerinde kendisini züppeler diyarına düşmüş farz ediyor. Vapurda daha birçok Fransız zabiti var, mezuniyetlerini bitirip yaz sonu yine Suriye'ye dönen zabitler...” (Karay, 2009 l, s.17)

...

“Başka bir zabıt -dik, kemikli, sert bir yüzbaşı.” (Karay, 2009 l, s.21)

3.3.2.17. Şeyh

“Fakat yerinden kalkmadı; eşyalar arasında bize birer tahta kahve iskemlesi gösterdi. Oturmaya cesaret edemeyen arkadaşım sordu:

“ibrikleri görmek istiyorum.”

Kötü bir Fransızca ile öteki cevap verdi:

“Dolaşıp bakınız, arayınız, beğendiğinizi getiriniz, uyuşuruz.”

Antikacı Şeyh, bunları söyledikten sonra, odaları “Geziniz, seçiniz!” manasına eliyle işaret etti ve önündeki kitabı okumaya koyuldu. Şimdi antikacının yüzünü seyrediyordum.

Gayet muntazam, hatları nazık, teni beyaz ve mat bir çehre; gözleri adeta mavi ve saçları sarışın, ensesinde gür ve pembe bu kan tabakasının kuzey insanlarını ve Anglosaksonları hatırlatan feyzini görmekteyim. Bu renge cenupta ve

Asya’da rastlanmaz. Zihnimden Afganistan’a ait bütün malumatımı geçirmekteyim. Bir yerde okumuştum: “Afgan dağlıları sarışın ve mavi gözlüdürler, bu itibarla da etnograf mütehassısları için çok meraklı bir mevzu teşkil ederler.”

Ben, böyle dikkatli dikkatli yüzüne bakıp düşünürken, birdenbire Şeyh’in gözleri üzerime çevrildi. Hoşlandığını anlatan bir bakış... Bir an için mavi, tatlı rengin içinden, yanan ispirotoya tutulmuş bir iğne kızılığı geçmişti. Bunu belli etmemeye çalıştığını sezdim; gülümsüyordu ama, bana bir hoşnutsuzluk çökmüştü. Düşündüğümü açıkça söylemeyi tercih ettim; Fransızca: “Afganistan’ın dağlık ahalisinden olmalısınız,” dedim, “sarışın ve mavi gözlüsünüz...”

Ferahladığını zannettim. Bu sefer candan gülerek:

“Evet... Galabadlıyım. Siz nerelisiniz?”

“Türkiyeli.”

Mavi gözler yüzüme dikildi, kaldı. Bu adam, şüphesiz benden hazzetmiyor; aramızda ilk dakikadan itibaren bir antipati hasıl olmuştur; konuştukça, tanıştıkça bu, artacaktır.

Her zaman dikkat etmişimdir; Açık ve dürüst iş yapmayanlar benden ürkerler, göz göze gelmekten çekinirler; huzurum onlar için hiçbir zaman hoşlandırıcı olmaz. Zahir, derim, yüzümde kolayca aldatılacak bir adam olmadığımı belli eden bir şey var, derinleştirici ve teferruata nüfuz etmeye istidatlı bir bakış...

Bu bakışta bir

“Görüyorum!” manası...

Fakat, hakikaten, bu, böyle midir? Hadsiz, hesapsız tecrübelerimle anlıyorum ki kim bakışlarımın karşısında kaçamak, çekingen davrandıysa ve ben de bir

“Kabımda olamamak” diye anlatabileceğim bir huzursuzluk duyumsa, o adamın sonunda dürüst olmadığı meydana çıkmıştır. Seyahat, edebiyat ve politika hayatı esnasında rastladığım tipler hep bu neticeyi verdi.

Öyle olmakla beraber, Şeyh’in sükûtundan sinirlenerek sormaya devam ettim:

“Antikaları siz mi gezer toplarsınız?”

“Kendim de toplanm, başkaları da getirir... Afgan’da, İran’da, Irak’ta, her tarafta ortaklarım vardır.”

“Demek ara sıra gezersiniz... Hindistan’a, Tibet’e filan? Türkiye’ye de gider misiniz?”

Gözleri çoktan gene kitabına çevrilmiştir; başını kaldırmadan cevap veriyor:

“Çok az gezerim. Türkiye’ye de hiç ayak basmadım.” Acaba?...

Bu sırada belediye müsteşarı içeriden seslendi:

Geliniz aziz dostum, geliniz; bir ibrik buldum ki...”

Kalktım. Yürürken arkamdan o bir çift mavi gözün, kitap sayfalarından ayrılıp beni dikkatle seyrettiğine hüküm vermiştim. Birden döndüm ve tahminimde haklı olduğumu anladım: Zira Afganlı Şeyh’in gözlerini anlatamayacağım bir mana ile bana dikili bulmuştum.

Bana öyle gelir ki, seçme adamlar; bir hadise karşısında sadece -benim gibi- müteessir olanlar, müphem şeyler duyup ruhlarından incinenler değildir; teessürle beraber bir hüküm verebilenlerdir. Soğuktan veya sıcaktan nebatlar da teessür duyarlar; fakat korunamazlar, tesirinde kalmakla yetinirler.

Yeni aldığı antikaları sevinçle bağrına basan arkadaşşıma arabada dedim ki:

“Sevimsiz bir adam bu Şeyh... Ne dersiniz?”

Sözüme ehemmiyet bile vermedi:

“Hele siz şu ibriğe bakınız, Emevi devrine ait ne değerli bir eser!”

Ben diyemedim ki:

“O herifin gizli bir rolü var, hatta Afganlı bile değildir!” (Karay, 2009 g, s.21-22-23-24-25)

...

3.3.2.18. Şeyh Şamun

“Tıknaz, omuzlu vücudunu cübbe veya redingot, ne olduğu birden anlaşılamayan siyah, bol bir elbise Kaplamış. Türkiye'de kıyafet kanununa uyan hocalara ve papazlara benziyor.” (Karay, 2009 l, s.8)

...

“Kızla kavgalara tutuştum; Kâhin suratlı herifle silah silaha geldik; çölde çarpışmalar oldu.” (Karay, 2009 l, s.17)

...

“Şeyh Şemun, başında siyaha agel ve siyah kefiye, otomobilde yanımda hürmetle, konuşmadan oturuyor.” (Karay, 2009 l, s.47)

...

“Koridorda yine şeyhin kunt vücudu göründü, yine bir el işareti: "Geliniz!" (Karay, 2009 l, s.51)

...

“Zeliha anlatıyor:

Tel örgülü avlunun kapısında bir Ford durdu. İçinden siyah sakallı, gürbüz, enli ve enliliğinden dolayı kısa boylu görünen bir adam inmişti. Önüme geldiği zaman elimi yakaladı, öptü ve başına koydu... Gözlerimi yüzüme kaldırmayarak ana dilimle dedi ki: 'Beledisincar'dan geliyorum, ey

Hüda'nın yanında yeri olan Yezidi'mizin kızı... Kullarının ayağını öpmek için gönderdiği Şeyh Şemun'un!'

Eğildi, ayağımı tutup kaldırdı ve altına dudaklarını sürdü. Bu dudakların kösele altından sanki sıcaklığını duydum.” (Karay, 2009 l, s.57)

...

“Şeyh Şemun'un Arapçası ve uzun sakalı bunları korkuttu.” (Karay, 2009 l, s.69)

...

“Hürmetle başını eğdi. Ve eğilince elektrik ışığına çarpan kuzguni siyah sakalının buklelerinden, karanlık Boğaziçi sularındaki gibi terebentin donukluğunda, gümüşüye çalan yarı cıvalı bir yakamoz geçti. Göstermediği için gözlerinden ne geçtiğini göremedim.” (Karay, 2009 l, s.77)

...

“Şemun'un tıknaz şekli pus içinde gittikçe ufalıyor, eriyor. Bu metin, vakarlı, yılmaz çöl ve dağ adamına takdirle bakıyorum.” (Karay, 2009 l, s.87)

...

“Şemun susuyor: Bu adamda heyecan kabiliyeti yok.” (Karay, 2009 l, s.92)

...

Bu adamın her zaman yere eğilmiş gözleri, yüzüme daha bir kere bile çevrilmemiş olmakla beraber, içimi ve dışımı daima yokluyor zannını veriyor. O kadar ki kendi kendime, hayalimden ona bir çift suni göz icat etmişim: Bu gözlerin akı cep fenerlerindeki gibi bir cins şişkin, fırlak, büyütücü camdır; onların ardında bebekleri, toparlak bir ampule benzer. Şemun isteyince ampulün tellerinden bir ışık helezonu geçer ve çevrildiği yere röntgenimsi bir

sihirbaz aydınlığı yapıştırır. Bu aydınlık, değil karanlıktakileri, saklı ve gömülü şeyleri, hatta zihnimizde dolaşanları ona ayan eder.

Dün gece yolda volana geçtiği zaman otomobilin fenerlerini Şeyh'in gözleriyle karıştırmıştım; ileriye ışık salan onun gözleriydi... Bizi izsiz çölde, karanlıkları hiçe sayarak bir asfalt caddede gezdirir gibi emniyetle götüren de sanki motor değildi. Şu iri enseli, geniş omuzlu, kaba, kalın ve sert Hitit bedeninde toplanmış sihirli enerjiydi.

Zeli'yi Zeliha'lığa, Yezidi'liğe, Mezopotamya'ya döndüren, aşk çağında ona erkek sevgisi yerine güç bir ideal ve bir reformatör ruhu aşılayan yine onun bu soğuk, durgun, külçeleşmiş enerjisi değil miydi?" (Karay, 2009 l, s.99)

...

İçeriye giren Şeyh Şemun'dur. Gözleri, her zamanki gibi yerde, elleri göbeğinde, yüzü solgun ve sakalı gergin, heyecansızlığıyla korkunç olan Şemun... Fakat bu sefer onu fazla donuk, fazla katı ve ruhsuz buldum. Çok mu uyumuşum, hiç mi uyuyamamışım, fark edemiyorum. Odada, ne akşam loşluğuna, ne de sabahın alacakaranlığına benzeyen acayip, sisimsi, az şeffaf bir aydınlık var; insandaki hareket ve konuşma arzusunu kesen jelatinli bir ışık... Vücudumda derin bir takatsizlik duymaktayım.

Şemun yürüdü, karşımdaki kanepeye dimdik oturdu; kanepeye değil, sanki göğsüme oturdu. Ağırılığıyla eziliyorum.

Göremediğim gözlerini üzerime evirdi, kımıldamadan, konuşmadan duruyor. Ne söyleyecek? Bir şey söylemeden mi benim anladığımı istiyor? Kara sakalının üst tarafında pek az kısmı seçilen yüzü sapsarı, ölü sarısı...

(Karay, 2009 l, s.116-117-118)

...

“Şemun'a karşı zaten, ilk gününden beri duyduğum uzaklık, mahiyetine varamadığım bu antipati yavaş yavaş artmakta, bir kine benzemektedir...

...Gözleri, düşündüğü ve yaptığı fenalıklarla o kadar dolu, kanlı ve korkunçtur ki kimseye gösteremiyor ve gösterince karşısındakilerin: "İşte şeytan! İşte Ehrimen!" diye haykırışmasından, birbirini iterek kaçışmasından çekiniyor!" (Karay, 2009 I, s.126)

3.3.2.19. Hecin Süvarlar

Hecinsüvarlar başlarına omuzlarından aşağı sarkan uzun, beyaz kefiye ve çifte kordonlu siyah agel koyuyorlar; zabitlerinden bazıları dünyanın yetmiş iki buçuk milletinden toplanmış lejyon etranier'e mensupturlar; yılmaz ve yorulmaz adamlardır. Korkunç, karışık, belalı mazilerinin cezasını çektikleri bu alevsiz ve alevsiz olduğu için de renksiz, şekilsiz, şiirsiz cehennem o kadar alıştıkları, uyuştukları bir yerdir ki, mücrim halinden çıkarak artık zebaniye dönmüşler, o cehennemin bekçileri, gözcüleri olmuşlardır. Bunlar ateşi gözyaşıyla değil, alın teriyle söndürmek yolunu tutmuş pervasızlardır. Sert hatlı kavruk, kemikli, buruşuk yüzleri, gülerlerken Dante'nin kitabına dehşet ekleyen iblis çehrelerini hatırlatıyorlar; zayıf ve endamlı vücutlarında Mefistofeles'in çevikliği ve kayııcılığı vardır. (Karay, 2009 I, s.71-72)

...

“Hecin müfrezeleri, telsizler, tayyareler, mitralyözler ve bombalar işlemek için bu bücür Mars'ın emrini bekliyor; haydutluğun ve gazvenin önünü alan odur. Cezayir ve Tunus illerinde çeyrek asırdır bedeviyle ya ahbap, ya hasım olarak düşe kalka, sevişe vuruşa, artık beldeyi yadırgamış, çöle iklimleşmiştir.” (Karay, 2009 I, s.74)

...

Ben aşiret şeyhine Paris'te Lancel'den aldığım güzel çakmağı hediye ettim. Zeliha, oğluna göğsündeki Lübnan güllerini uzattı. Badiye gencinin bunu aldıktan sonra kusursuz bir reveransla, "Mersi madam, bu çiçekler dayanamayacak. Fakat çiçekli hatıranızı daima saklayacağım," demesi, Cezire çölünden ve su katılmamış Arap ferasetinden benim de sonuna kadar muhafaza edeceğim bir hoş hatıra oldu. (Karay, 2009 l, s.92)

3.3.2.20. Bedeviler

“Âşıklar, kadını kuşlara, böceklerle ve endamlı hayvanlara da teşbih ederler: Keklik gibi seker, kumru gibi kırıtır, güvercin gibi sevişir; kâh dişi kaplan yürüyüşlü, kâh kelebek kanatlı, kâh ahû bakışlıdır; kedi kadar koket ve rehavetli, pelenk edalı, kısrağ sağrıdır. Bedevi âşık, sevgilisinin saçını devesinin kuyruğuna da benzetirmiş!” (Birkan, 2014, s.42)

...

“Yara” hikâyesinde Refik Halid kendini bedevilerden üstün görmektedir:

Ben de emirlerine dam üstünde nargilemi hazırlatmıştım, kahvemi bekliyordum; birden avluya dört atlı girdi, dört silahlı Bedevi...

Bu dediğim tarihte Sultan Hamit'in Suriye'deki çöl çiftliklerinden birinde müdürdüm. O zamanlar böyle yerlere subaylardan kâhya, askerlerden korucu gönderilirdi; aşiret Araplarının akınlarına karşı koymak için...

Gelenlerin en yaşlısı, kısrağından inip karşıma dikildi. Sordum:

“Hayrola, ya Şeyh?”

Mesele her zaman olan işlerden: İki aşiret, bir gazve esnasında çarpışmışlar, bu dört kişi güç bela baskından kurtulup bana sığınmış, geceyi geçirmek istiyorlar.

(Karay, 2009 g, s.9)

...

“Ne konuşacaktık? Şammar aşiretinin kaç çadırı, Hadidilerin kaç koyunu vardı?...

Bir aralık karşımdaki gencin birisi hafifçe inledi. Şeyh sordu:

“Hasta mısın?”

“Hayır.”

“Yaralı mısın?”

“Galiba!

Ve omzunu işaret etti,

Ere seslenip feneri getirttim. Oralarda fener ve lamba ancak böyle işlerde, mühim sebepler oldukça kullanılır. Ay olmasa da yıldızlar yakından pırıldaşır; yıldızlar bile örtülse gene gökte ışık yerine geçen bir cila parlar. Bedevi’nin sırtına baktık Sol tarafından bir kurşun yemiş. Kan, içine sızmış olacak ki entarisi boyanmamış. Yalnız yaranın ağzında kurumuş kahve telvesini andıran pıhtılar birikmiş; güneşten kerpiç kesmiş olan kan pıhtıları...

“Kurşun içeride kalmış!” dedim.

Şeyh başıyla tasdik etti. Sonra hiçbir şey demeden erin elinden (feneri aldı, avluya indi. Yere eğilmiş, uzun uzun, bir şeyler aradığını yukarıdan görüyorduk.

Neden sonra geldi: Bir çürük değnek parçası ve mundar bir paçavra ile...

Yoğurt süzdüğümüz eski, çürük torbadan atılmış bir parça...

Bu paçavrayı değneğe iyice; sıkıca sardı; dişleriyle bir de düğüm yaptı.

“Zeytinyağı bulunur mu?”

“Olacak...”

Gençlerden birine döndü, bir şeyler söyledi. O, aşağı indikten biraz sonra burnuma mutfaktan yana, tavada yakılan bir zeytinyağı kokusu geliyordu.

Anladım ki bir ameliyata hazırlanıyoruz.

Yaralının sırtından entarisini çektiler. Şeyh benden çakımı istedi ve uzun ağzını açıp birden yaranın içine daldırdı. Bir kavunun bereli, acı yerini oyup nasıl atarsak öyle yaptı. Fakat bu parçanın elyafı bedenden tamamen ayrılmamıştı ki çektiği zaman çıkmadı; altından lastik bağlara takılı imiş gibi çakının ucundan kayıp tekrar yaradaki yerine girdi. Çekip koparmak lazım gelmişti; hem de epeyce asılarak...

Yaralı “Of.” bile demedi; sadece, omzunu, şöyle, bir sinek konmuş gibi oynatmıştı. Şeyh buna bile kızdı:

“Ayıp!” dedi. Genç taş kesildi.

Şimdi Şeyh’in iki parmağı- kirli, kara tırnaklı kadit parmakları- yaranın içine paslı bir kısıkaç, bir kerpeten gibi sokulmuştu. Kurşunu bulmuş, yakalamış olacaktı ki yerinden oynatmak için tıpkı çekişsiz ve kesersiz nasıl bir tahtadan çivi çıkarmaya uğraşırsak, öyle, iki tarafa sallamaya, ırgalamaya başladı. Sonra bükte... Sağa bükte, sola bükte. Her büküşünde yaradan koyu, kalın bir kan tabakası kabarıyordu. Sönük petrol ışığının altında katran gibi görünen ve sı caklığı duyulan bir kan tabakası... Sade sıcaklığı değil, öğürtücü kokusunu da duyuyordum. Çocukluğumun Kurban Bayramı kokusu!

Şeyh, yere, ayaklarımızın altına bıraktığı deminki tıkaç eline aldı; ben gözlerimi istemeyerek kapadım. Açtığım zaman bu tıkaç yaranın içinde idi; belli ki biraz güçlkle girmişti, zor işliyordu. İşliyordu diyorum; zira Şeyh’in merhametsiz eli bunu taş ocaklarında barut deliği açanların küsküsü gibi sert, granit sırtına bir tarafına daldırıp daldırıp çıkarıyor ve her çıkarışında etrafa

kan, pıhtı zifosu serpiştiriyordu. Bir aralık kan fazlalaştı. Tıkanmış bir musluk yalağına nasıl bir tel veya değnek soktuğunuz zaman, aşağıdan yer bulamayan su taşarsa, öyle mecrasız bir kan kabartısı...

Bu kan yavaş yavaş azaldı, duruldu, kesildi.

O zaman Şeyh yaralıya ilk defa, şefkatle hitap etti:

“Sabret evlat!”

Bedevisi genci cevap vermedi, “Gık!” demedi, hatta kımıldamadı. bir adalesi bile titremedi. Anladım ki müthiş bir şey olacak! Bu iş de oldu: İslî tavasıyla kaynar zeytinyağını getirmişlerdi; yağ pek ustalıklı bir şekilde, bir damlası etrafa sıçratılmadan, dar ağızlı bir şişeye hunisiz mayi aktarılır gibi, yaraya ağır ağır boşaltıldı.

Zavallı Bedevi buna da dayanmaya çalıştı. Fakat sonunda bir:

“Ya Allah!” dedi, diz üstü çöktü.”

Ben, bozuk Arapçamla, ora dilini takliden; “öldü” manasına:

“Mut!” diye haykırdım.

Şeyh cevap verdi:

“Halas!”

Ertesi sabah uyandığım vakit dört at ve dört Bedevi duruyordu. Gazveciler veda ve teşekkür için beni bekliyorlar.

Yaralı belki solgundu, süzüktü, ateş içindeydi. Fakat bu Bedevilerin rengini, halini sezmek o kadar güçtür ki... Elimi öptü; yalnız şunu söyledi:

“Şu bindiğim kısrağım gebedir; yavrusu senindir!”

Kısrağına atlarken ona kimse yardım etmedi. Arkalarından baktım. Dördü de dik, dinç görünüyorlardı; dördü de keyifli gibi idiler. Ben kızıl kanlı, yaraya dökülünce yanık et kokusu veren kaynar zeytinyağını düşünüyor, dişlerimi

sıkıyordum.

Siz o tayı görmeliydiniz... Ha, evet söylemeyi unuttum: Vakadan üç sene sonra, ben çiftlikte yokken bir Bedevi gelip bir tay bırakmış, “Paşaya vaat etmiştim, kendisi bilir!” demiş, gitmiş.

Paşa dediği benim... Daha o zaman teğmendim. Fakat Bedevi’nin gözünde bir Türk subayı daima paşadır.” (Karay, 2009 g, s.10-11-12-13)

...

İlk defa Fener gören cahil bedevil Ebu Ali,

Beni Hamra aşiretinden Ebu Ali, o gün ömründe ilk defa olarak, kırk yedi yaşında, bir kasaba yüzü görmüştü; Rakka’ya gelmişti...

Sonra sersemleşmiş bir halde dönerken pazar meydanında önüne bir çerçici sergisi çıktı; yüz çeşit eşya dizilmiş bir yer sergisi... Bunun önüne de ak entarisiyle kara maşlahını toplayıp çöktü...

Ebu Ali bir mal sahibi olduğunu yüreğinin bayıltıcı şekerlenmesinden sezdi; evlendiği ve deve aldığı zaman da böyle olmuştu: Kalbi İngiliz seyyahının vaha başında unutup bıraktığı ıslak sabun kalıbı gibi göğsünün içinde kapaklaşmıştı; başka tarafa kayıp gideceğe benziyordu.

“Binbir gece kıssasındaki Alaaddin’in feneri şimdi bende!” diye düşündü.

Zira sihirli fener hikâyesini, bütün urban gibi o da kulaktan bilirdi.

İşte, Ebu Ali böyle bir sevinçle, batan güneşin kızılığında Fırat’ı tulumla geçti, feneri ıslanmasın diye, başı üstünde, kefiyesinin ageline sımsıkı sarılı olarak...

Sonra çölü tuttu, seher vakti çadırına ulaştı.

Üç gün sonra haber verdiler: Benî Hamra aşiretinden biri beni görmek istiyormuş; bu aşiret bize yardımcı, itaatli idi; “Gelsin!” dedim. O sırada

Estersuvar bölüğü kumandanı olarak Badiye’de bulunmakta idim. Badiye diye Fırat’ın batı sahiline derler. Badiyettüşam... Yanıma Ebu Ali’yi soktular.

“Esselamünaleyküm ya bâşâ,” dedi, “büyük bir derdim var.

Ve koynundan elektrik fenerini çıkardı, karakolun tahta masasına koydu.

“Işığı tükendi, çaresini ancak sen bulursun.”

Hikâyesini de, söylediğim gibi, anlattı.

Estersuvar bölük kumandanı, Meşrutiyet’ten evvel, Badiye’de güneşi bile geri çevirmeye kadir bir üstün adam sayılırdı; “Şakkülkamer” mucizesi onun için hiçti. Gazetelerde okuduğuma göre şimdi, mesela bir Aneze aşireti reisi yüksek komiserlerle, başvezirlerle düşüp kalkıyor, bir masada yiyor, bir otomobilde geziyormuş; Emir unvanını almış, mebus çıkıyormuş, hükümete kafa tutuyormuş... Ben onun dedesini Çavuş Şebinkarahisarlı Kara Ömer’in katırı önünde, yayan, on beş saat yürütür; Deyrizor’a mutasarrıfın huzuruna gönderirdim!

Ebu Ali’nin fenerini elime aldım, evirdim, çevirdim baktım pili kaymış...

Çekmecenin içinde, kendisine göstermeden, bir kâğıtla sıkıştırdım; yandı.

“Al!”

Aldı; sürgüsüne bastı, sihirli ışık belirdi. Ebu Ali şaşmadı; benim bunu yapacağıma o kadar emindi ki...

“... fakat,” diye ilave ettim, “tılsım koydum. Her gün, iki defa güneş doğmadan ve batar batmaz Sultanın ömrüne dua etmeyi unutursan söner. Hem bir daha dayanmaz.”

“Allah yensuru sultanına!”

Ebu Ali bir daha yanıma gelmedi. Elbette pil tükenmiş, yahut ampulün teli yanmış, fener, muhakkak sönmüştür. Sönmüştür ama o, padişah duasında kusur

ettiğine inanarak kabahati kendisinde bulmuş ve onun için de korkusundan bir daha yanıma çıkmak cesaretini gösterememiştir.

Haddine mi düşmüş? Kızıverirsem kendisini değil, şeyhim bile kırk katırın kuyruğuna bağlatır, masallardaki gibi kırk parça ederdim!” (Karay, 2009 g, s. 32- 34-35-36)

Bedevi Ebu Akrep:

İşte, bir gün gene böyle bir ziyafetten sonra idi, Şeyh emir verdi:

“Çağırınız Ebu Akreb’i!”

Hâlâ lenger başında deve kemiği yalamakla uğraşan bir Bedeviyi zorla yerinden kaldırdılar, üstünde ortadan yırtmaçlı bir entari vardı, murdar, delik deşik bir paçavra. Belindeki kuşağı fazla sıkılmıştı. O entari altında, karnının lüzumsuzca taşıdığını görüyordum.

“Emret ya Emir!” dedi. Fakat yağlı ağız kemikten kalan et liflerini dişlerinin arasından çekmekle, ayıklamakla, ezmekle meşguldü... Bir emir daha.

Bedevi bize baktı, sırtıyordu. Sonra elini koynuna soktu içerde bir şey aradı, tuttu, çıkardı.

İri bir akrep... Bakalit sigara kutusu iriliğinde, o sertlikte, o renkte bir akrep. Bu akrebi tekrar göğsüne koymadı. Yere de atmadı; sol kolunun üstüne, çıplak etine oturttu.

Ebu Akreb, elini yeniden entarisine sokmuştu. Bir akrep daha çıkardı.

Bir daha çıkardı.

İrili ufaklı, açık sarıdan tutunuz da koyu renklilerine, kuzgunî siyahlarına kadar, her elini atışında bir tane yakalıyor, koluna, omzuna, boynuna diziyor,

diziyordu ve her defasında yeni çıkan akrep, ilki gibi, evvela bir sokma hareketi yapıyor, fakat kuyruğunu ete tam yaklaştıınca kendini toparlayıp duraksıyor, dönüyor, sakinleşiyordu.

Nihayet Bedevi onları satranç oyununda taş değiştirenlerin düşünceli, temkinli hareketiyle birer birer yerlerinden kaldırdı, birer birer entarisinin arasına yerleştirdi. Bir müddet, kuşakla bel arasında bu entarinin, içinden kımıldandığını, kıvrandığını, kabarıp indiğini gördük. Akrepler, muhakkak çıplak ten üzerinde kıvıl kıvıl, alıştıkları yerlerini arıyorlardı.

Sonra bu da yatıştı.

“Çadırını görünüz!” dediler.

Ebu Akreb’in haymesi herkesinkinden oldukça uzakta, kaya eteğinde idi. Önümüze düştü, bir hayvanat müzesi müdürünün arkasından gider gibi şaşkın, düşünceli, oldukça ürkek ve iğrenme halinde idik. Beyaz fareler ve kobaylarla dolu bir serum müessesesinden çıkmış kadar vücudumuzda ürperme ve genzimizde yaş, ekşi bir koku duyuyorduk.

Bedevinin kuşağı arasından düşüverecek bir akrebe basmak ihtimaliyle önüme bakıyordum; sanki belimde benim de yürüyen bir şeyler, göğsüme, boynuma doğru tırmanmaya çabalayan kıskaçlı, yarı tüylü ayaklar vardı.

Ebu Akreb, kayanın başına gitti. Gelmemizi bekledi. Sonra taşı, usulca, altındakilere bir zarar vermemeye çalışarak kaldırdı. Yumuşak, ıslakça toprak üstünde bir karides sepeti dolgunluğu ve kaynaşması sezdim; cıvıl cıvıl bir hareket... Bedevi, kanarya kafesinde yumurtadan yeni çıkmış yavruları gösteren bir kuş meraklısı neşesiyle, gururuyla:

“Zıgar! Zıgar!” dedi: “Küçükleri! Küçükleri!”

Artık seyredemedim; bizi bekleyen flamalı mutasarrıf otomobiline doğru,

hükümetten medet umar, ona sığınır bir adam ümidiyle, o telaşla koşmaya başladım.

Önüme Şeyh çıktı.

“Bu Allah’ın belası melun herifi hiç akrep sokmaz mı?” diye haykırdım.

Sükûnetle:

“Bir kere soktu idi,” dedi, “fakat sokar sokmaz akrep öldü!” (Karay, 2009 g, s.52-53-54)

Bedevisi Lavrens hikâyesi:

“İşte Lavrens’i tanıyan adam!” dediler ve uzaktan çadırımıza doğru gelen siyah sakallı, kırk beşlik bir Bedeviye işaret ettiler...”

“Gene bir gün ikimiz de maşlahlı, at gezintisine çıkmıştık.” (Karay, 2009 g, s.60-62)

...

“Dişçi” hikâyesinde dişçi diye anılan diş sökücü Bedevi:

“Dişçi” diye çağrılan posbıyık bir adam vardı.

Gözlerinde; akli tam olmayanlarda rastladığım kâh alevlenen, kâh pelteleşen bir kararsız ışıık gördüğüm için onun yarı meczup olduğuna hükmetmişim.

Bir aralık, kendisine kayıtsız kalmadığımı göstermek için sordum:

“Buralarda mı dişçilik ediyorsunuz?”

Ev sahibi, teğmen, müdür, memur, hepsi gülmeye başladılar. O susuyor, önüne bakıyordu.

“Söylesene,” diyorlardı, “buralarda mı dişçilik edersin?” Tekrar

gölüşüyorlardı...

Dişçi gülümsemeye başlamıştı. Ben, köy, çöl ve kasaba hayatlarından aldığım tecrübe ile bu kahrkahalarda bir acıklı, acayip vaka sezmiştim. Zira herkesinkine benzemeyen acı maceralar, hatta felaketler dar muhitlerde eğlence sayılıp gülüşülen sohbet mevzuları olurdu.

Eline bir dolu kadeh sıkıştırdılar:

“Anlat bakalım bize dişçiliğini!” dediler.

“Ben dişçi değilim,” diye başladı, “diş sökücüyüm, mükemmel sökerim, sağlam dişleri sökerim, hem çatır çatır sökerim. Şöyle büke kıvıra, ırgalaya ırgalaya, çene kemiklerini dağıta, parçalaya!”

Biliyorduk ki kolay ve temiz olması için elbiseleri öldürmeden evvel soyuyorlardı. Soyunduk ve çıplak kalınca kurşunları veya cembiyeleri beklemeye koyulduk. Öyle olmadı.

Bedevi’nin biri, ilkönce, Koçhisarlı Ahmet onbaşının yanına yaklaştı, bir eliyle çenesinden tuttu, ötekiyle burnundan... Ağzını açmış, dudaklarını sıyırmış ve satın alınacak atın yaşını muayene eder gibi dikkatle dişlerine bakıyordu.

Memnun olmadı ki, karnına bir tekme vurdu, devrildi; öbür arkadaşına yanaştı.

Onu da beğenmedi, onu da tekmeledi.

Nihayet sıra bana geldi. Ağzımı kendiliğimden açmış ve tekmeyle hazırlanmıştım.

Bedevi sevinçle haykırdı. Birden, parmakları altın kuronlu dişime geçmiş, asılmış, sökmeye uğraşıyordu. Tırnakları etime batarak etimi yırtarak dişimi çekiyor, sallıyor, büküyor, geriye itiyor, öne yatırıyor, fakat bir türlü çıkaramıyordu.

Yapamayacağını anlayınca ayaklarıma bir çelme vurdu, düştüm! Göğsüme

çökmüştü. Arkadaşlarına, çöl karargâhlarında dört seneden beri yaşadığım için öğrendiğim dilden bağıırıyordu:

“Bir taş! Sivri bir taş!”

Aranılıp getirilen taş, şimdi, bütün hızı ile kuronlu dişime, bazen acelesinden yanındakilere ve daima dudaklarıma bir keser gibi kaldırıp kaldırıp indiriyordu. Her vuruşunda ben ordaki acıdan ziyade, tuhaf değil mi, böğrümdeki eski kurşun yarasının sızısını duyuyordum. İyi olduğunu sandığım bu yara, sanki yeniden deşiliyordu.

Gırtlığımdan aşağı sızan kanın çıplak vücudumdan ılık ılık göğsüme yayıldığını duyuyordum, Bedevinin yüzüne fişkırان kan ve et serpintilerini görüyordum. Hepsini duyuyor ve görüyordum.

Bir türlü bayılamıyordum.

Bayılır gibi olurken taşın her inişinde tekrar ayılıyor, beynimde ve yaramda “zınk!” diye sarsıcı bir gümleyiş işitiliyor, gözlerimi açıyordum.

Neden sonra üç dişim elinde kaldı. Kuronlusunu aldı, ötekileri uzağa fırlattı. Kendimden geçmeden evvel heriflerin beni unutarak veya öldü sanarak üç arkadaşımın da göğüslerine birer eğri hançer sapladıktan sonra elbiselerimizi toparlayıp konuşa konuşa, ağır, ağır, avdan döner gibi, tepeye tırmandıklarını gördüm.”

Hikâyeyi çiftlik sahibi tamamladı:

“İşte,” dedi “ondan sonra dişçi oldu ya... Çete muharebelerine tutuşmuştuk:

Ecnebler üzerimize ara sıra, Bedevi müfrezelerini de saldırıyorlardı. Bunlar da köylerimizi soyuyorlar, çoluk çocuğumuzu kesiyorlardı. Sağ yakaladıklarımızı -sonradan öğrendim- bizim “dişçi” yere yatırıyor, göğüslerine çöküyor, eline geçirdiği bir koca dülger kısıacıyla ağızlarından sağlam bir diş çekip

koparmadan yakalarını bırakmıyormuş!”

Dişçi, gözlerinde, ispirto dökülmüş gibi mavi bir alev parlayarak:

“Evet,” dedi “mükemmel söküyordum, hem çatır çatır söküyordum, şöyle büke kıvıra, sallaya hırpalaya, çene kemiklerini dağıta parçalaya söküyordum!”

Ve elini mintanının düğmesine attı, göğsünü açtı: Boynunda iri taşlı bir gerdanlılık gördüm.

Petrol lambasının sönük ışığında bu taşların ne olduğunu birden anlayamamıştım. Fakat o sırada ocakta bir odun devrildi, odaya bir kıvılcık alev vurdu:

Gerdanlığa geçirilen taşlar sapasağlam, bembeyaz, bir boyda, bir biçimde, hemen hemen bir örnek, otuz kadar azı dişiydi.” (Karay, 2009 g, s.95-96-97-98-99)

...

Suriyeli erkekler Refik Halid’in eserlerine giyimleriyle de girmişlerdir:

Gurbet Hikâyeleri’nde:

“Dördü de silahlarını bırakıp etrafıma, damın toprak zeminine çömeldiler. Yaşlısı maşlahlıydı; öbürleri sadece birer entari giymişlerdi; abonoz saçları upuzun, örülü ve cıvık yağlıydı; kulaklarından demir halkalar sarkıyordu. Bunlar konuşmuyorlardı; dişleri bembeyaz ve gözleri simsiyah parlayarak bizi dikkatle dinliyorlardı.” (Karay, 2009 g, s.10)

...

“Sekiz on Bedevi, yokuş aşağı, entarili ve kefiyeleri havalanarak, yuvarlanırlar

gibi dağdan indiler. Kulakları küpeli, saçları örülü, sıırım gibi ince, şeytan yüzlü ve maymun elli çapulcu Urban...” (Karay, 2009 g, s.97)

...

“Eskici” hikâyesi’nde Suriyeli çocukların giyimi şöyle yer almıştır:

“Birçok çocuk da gelmişti; entarilerinin üstüne hırka yerine elbise ceket giymiş, saçları perçemli, başları takkeli çocuklar...

Şimdi onun da kuşaklı entarisi, ceket, takkesi, kırmızı merkepuları vardı. Saçlarının ortası, el ayası kadar sıfır makine ile kesilmiş, alına perçemler uzatılmıştı.” (Karay, 2009 g, s.11)

...

Dişi Örümcek’te:

“Fakat sırtındaki haşır huşur, kalın ve katı ipekliden maşlah ve maşlahın sırmalı şeritleri ve püskülleri sevgilinin tenini dalamış olacak ki Nurper:

“Çıkar şu münasebetsiz şeyi arkandan!” dedi ve manzarası da hoşuna gitmemişti ki ilave etti:

“Bir bedevi şeyhiyle bulunuyormuşum gibi geliyor, bana!” (Karay, 2009 e, s.359-360)

...

“Ebu Ali de oradaydı; sivil elbisesi içinde vücudu bir çocuğa giydirilmiş büyük adam kostümü gibi iğreti ve tuhaf görünüyordu; tekrar çizme, kasket ve üniformayı andıran dik yakalı ceket giyse büsbütün komik olacaktı.” (Karay, 2009 e, s.266)

Sürgün’de:

“Omuz omuza durup kapıdan bahçeyi seyre çalışan bir bedevi kümesi yolunu kesmişti. Bir masa başında duran abani sarıklı, parlak Hama kumaşı entarisinin üstüne gümüşi renkte bir ceket giymiş sevimli bir adam İrfan’ın girmek istediğini görünce koştu, bedevileri itıştırıp kakıştırarak ona bir yol açtı.” (Karay, 2014, s.134)

...

“Başlarında siyah kalpak, üstlerinde yazlık elbise askerî bir mızıka takımı, kuledibinde, güneş gözlerini süngülemiş bir halde bozuk düzen bir şeyler çalışıyordu. Ne görünüşte bir mehabet vardı ne de besteler heyecan veriyordu...” (Karay, 2014, s. 129)

3.4. Yaşam (Yeme-İçme)

Refik Halid Karay’ın yemeye içmeye olan düşkünlüğü Sermet sami uysal’ın eşi Nihan Hanımla yaptığı röportajda uzun uzun gündeme gelmiştir. Nihan Hanım onun yemeye içmeye olan düşkünlüğü konuşulurken kendi oynadığı özel rolü de anlatmıştır:

Evlendikten sonra sizin tesirinizle Refik Halid Bey’in değişen huyları oldu mu?”

“Evet, daha sakinleşti. Sonra, siyasetten canım yandığı için siyasetten çekilmesini sağladım. Gürültülü hayat sevmediğimden, balolara filan gitmekten vazgeçti.”

İyi yemek yaparak zaten mevcut olan yemek zevkini artırdım. Artık hiç lokantada yemek yemiyor. İçmeyi azalttı... Ve en mühimi muntazam çalışmaya başladı.” (Birkan, 2014 s.369-370)

Refik Halid anılarında bu tutkusunu kendisi de bir hayli uç örneklerle şöyle dile getirmiştir:

Bir çekirge, bir karidesten elbette daha az iğrençtir. Çöl halkı bunları kavurduktan sonra torbalara doldururlar, mısır buğdayı patlağı gibi çıtır çıtır yerler; temiz, besleyici ve gevrektr. Yılana gelince, sizin bir ıstakozda kemiklerini kırarak güçlkle çıkarıp bulduğunuz bembeyaz, dipdiri, güzel et yok mu, yılanda onun eşi vardır; ayrıca zahmetsizce ve boyuna, bosuna göre de metrelerce yiyebilirsiniz. Yılan, içine ıstakoz eti doldurulmuş natürel bir sucuktur! Talakat ve hitabetin tesiri mideye kadar inemediği için, ben bu nesneleri değil, kızılbaş olmadığım halde tavşanı bile yiyemem. Ceylan ve deve eti de yiyememiştım; hatta *tatlılı yahni* denilen o mahut kurban bayramı spesiyalitesini de ağzıma koyamam. Göreneklere tabii, köylü kafalı, basit bir adamım galiba... Fakat iş inada binerse, zannederim, gene o kafamın icabı, kurbağa da yerim, yılan da... Bir şartla ki yanında şarap bulunsun! (Karay, 2009 h, s.72-73)

Refik Halid, anılarının yanı sıra hikâye ve romanlarında da yiyecek içecek kültürlerine geniş yerler ayırmıştır. Halep'in eserlerine yansıyan yemeklerini şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

3.4.1. Bamyı (Arap Mülhiyesi)

Çeşit çeşit memleketlerde, hiç olmazsa çeşnisine baktığım yemeklerden en hoşuma gidenleri Marsilya'nın bu çorbası ve Mısır'ın, gene bir nevi ekmekli

çorba olan mühliyesidir; Araplar ona mülûhiyye derler. Bizim tarzda, semizotu ve ıspanak gibi pişirilmiş perhiz yemeğini andırır ve Mısır'ınkine benzemez. Dalyanlarda yapılan balık çorbamız ise hoştur, ama canın istediği zaman, haydi, Kavaklar'a kadar git de yaptır bakayım! İstanbul, ne zaman, tam manasıyla balık yemeye alışacak ve bir balık lokantasına kavuşacak? Galiba, balık kavağa çıktığı zaman... (Karay, 2009 h, s.76-77)

...

“Yaz türlü güveçte ve piliçle yapılmış olursa ahsendir; bütün marifet içindeki sebzelerin dağılmamış, ezik hale gelmemiş olmasında... Bamyasına bilhassa dikkat lazım. Bamyaya pek sevimlidir, bana çevik, zeki, haşarı bir mahluk tesiri yapar; bu itibarla, adeta, zervevatların geçisidir. Acaba şimdikilerden “aside”yi bilen, yiyen var mı? Onu eski zamanda zenci dadılar yaparlardı, halis muhlis Senegal yemeği idi. Pirinç kaynatılır, *keşkek* gibi dövülür, bir hamur yapılır, gayet çok biberle pişmiş doğrama bamyanın etrafına firdolayı çevrilirdi. Kaşıkla içine dalar, bir miktar pastasından da kopararak gözlerinizden yaş gele gele yerdiniz. Evvela bir ağız işkencesine benzerdi ama gitgide bu işkenceden öyle acayip, dayanılmaz ve doyulmaz bir zevk alırdınız ki, keyfinizden ağzınız kulaklarınıza varırdı; “Bittim,” der, yine kaşığı sahana koştururdunuz.

“Asidenin zıddı, panzehiri yine bir yabancı yemektir. Beyaz Arapların “mülûhiye”, bizim “mühliye” dediğimiz yumuşak, melhem kadar okşayıcı hoş sebze... Onu tavukla pişirirler; ama bizde Mısır usulü, soğanlı ve şatafatlısı makbul değildir; basit ve nefis, semizotu tarzında yapılmasını severler. Yerken dil, damak, boğaz, gırtlak, mide ve barsak sanki, hep birden size şükran ve teşekkürlerini bildirirler ve ömrünüze dua ederler. Yalnız kendiniz değil, bütün azanız oh çeker.” (Karay, 2009 i, s.202)

3.4.2. Tandır Ekmeği

“Eskici” hikâyesi:

“Deri gibi sert, yayvan tandır ekmeğine alışmıştı; yer sofrasında bunu hem kaşık çatal yerine dürümleyerek kullanmayı beceriyordu.” (Karay, 2009 g, s.16)

3.4.3. Deve ve Kuzu Güveçleri

“Akrep” hikâyesinde aşiret şeyhinin verdiği ziyafet:

Her gittiğimiz aşiret şeyhinin ziyafetler vermesi âdetti: Halka develer, bize kuzular kesiliyordu. Yere sıralanmış kocaman lengerlerdeki kösele renkli, yarı çiğ, kızgın kokulu ve ekşi deve etlerini; kirli entarili donsuz Bedeviler bir akbaba sürüsü gibi saldırıyorlar, öyle, didikleyerek, bizi tiksindirerek yiyorlardı. Kuzular ise güzel postlarından sıyrılınca demin, kırdaki o iştah verici tombulluklarını, temizliklerini kaybediyorlar, kaynamaktan etleri kemiklerinden ayrılmış, yağları deşilmiş, çirkin bir şekle girerek el sürmeden öğürtü veriyorlardı.” (Karay, 2009 g, s.52)

3.4.4. Izgaralar

“Masanın üzerinde hesapsız meze tabakları sıralanmıştı; mütemadiyen de sıcakları, asma yaprağına sarılmış ufacık kuşlar, şiş kebapları, böbrek ızgaraları geliyordu.” (Karay, 2014, s.218)

3.4.5. Hummus, Ful Mudemmes, K  bbe

Hayati birinci kadehini hen  z bitirmemiŐ ti, latif bir keyif haline geldiğ ini fark etti. Sadun'a mezeleri g  stererek:

“Bu,” diyordu, “meydanoz, tahin ve limon suyu ile yapılır, emsalsiz bir rakı mezesidir. Ő u ‘hummus’ tur, mayhoŐ  bir nohut ezmesi, nar taneleriyle s  slerler.   teki memleketin en makbul, adeta milli yemeğ i: ‘ful mudemmes’... Kabuklu bakla; aheste ateŐ te ve toprak testilerde piŐ irilmif  ; yerken kabuğ unu hissetmezsiniz, ağ ızda erir, gider. ‘K  bbe’ye gelince toparlacık, ufacık, k  fte biğ imi yapılanlara ‘trablusi’ derler; tepside sıvanmasına olanına ‘bissimiyye’!   iğ  et ezmesidir, Ő u: ‘kubbe neyye’... Bayılırlar. Ben alıŐ amadım. Tadına bakar mısınız, Nurper Hanım! Ha, siz zaten bilirsiniz.”

“Ben de sevmem, beyefendi. (Karay, 2009 e, s.51-52)

3.4.6. Bademli Pilav

  zerine kızarmıŐ  hindi butları dizilmif   bademli bir pilav, esas yemeğ imizdir. Bunun etrafına ufak ufak sahanlarda   eŐ it   eŐ it, mezeyi andıran Ő eyler dizmiŐ ler: Dalında kurutulmuŐ  kekik salatası, kırmızıbiber tozuyla   eŐ nilendirilmif   ve   ekirdekleri   ıkarılmıŐ  yeŐ il zeytin, toparlak Ő ekle sokulmuŐ  ve naneyle karıŐ tırılmıŐ  tuzlu yoğ urt... Daha bir  ok   erez ve taze yayık ayranı...

Zeliha'ya bu deĐ iŐ ikliĐ i istediğ inden dolayı hak veriyorum. Ő atodaki alafranga aŐ  ının vapur ve otel yemeklerinden gına getirmiŐ tim bıkmadığ ım bir ravioli'si ve bir rizotto'su vardı. Fakat pilav, bu baba sofrasının eksikliğ ine

alışmadığımız yemeği daha hoşuma gitmişti. Ben o fikirdeyim ki, pilav, İstanbul çocuklarını Akdeniz kıyıları halkına mahsus fanfaronluktan kurtararak onlara Uzakşark ahalisinin salabetli karakterini veren bir gıdadır.

Altı Yezidi kızının Hint mabetlerindeki dine nezredilmiş bakireler gibi huşuyla hizmet ettikleri ilah sofrasından tok ve memnun kalktık. Yine ev sahibinin ikram ettiği İngiliz sigarasının Avrupa barları havasını hatırlatan ve frakla smokine yaraşan amber kokulu, mavimtırak dumanını keyifle savuruyoruz. (Karay, 2009 I, s.137-138)

3.4.7. Kuzukulağı Çorbası – Mayonezli Bezelye Salatası

“Yıkandıktan sonra cam kaplı bir hasır masa üstünde yemeğimi yedim: Kuzukulağı çorbası, volovan, pane dil, mayonezli bezelye salatası, kahveli dondurma; şaraplar, likörler, Havana sigarasının en halisi...” (Karay, 2009 I, s.96)

3.4.8. Taze Bezelye Sotesi

Saat ancak sekiz buçuğa geldiğinden bu akşam orada yemek yemeyi düşündü, İstanbul usulü kâğıtta bir barbunya balığı finni, bir de taze bezelye sotesi yiyecekti; bezelyenin daima tazesini yetişen bir memlekette bulunuyordu; balıklar da güzel ve çeşitliydi. Ancak yerli lokantalar bunları pişirmesini bilmezler, yağa ve salçaya boğarlar, içine bir sürü kokulu otlar koyarlar, berbat ederlerdi. (Karay, 2009 e, s.77-78)

3.4.9. Şam Kayısı

“Yanındakiler pes perdeden sohbe giriştiler, Şam kayısı nasıl yetiştirilir, toplanır, kurutulur, bunları Hilmi Efendi'ye iftiharla anlatıyorlar, arasından geçtikleri meyve bahçelerini biteviye övüyorlardı.” (Karay, 2014, s.178)

3.4.10. Hurma

Konsolosluğun ön bahçesindeki hurmalar birkaç günden beri güneşe rastalayınca göbeklerinde saklı çekirdekleri belli eden bir akide şeffaflığı aldıklarına göre olgunlaşmışlardı. Konsolos Bahtiyar Bey, uçakla geren şifreli evrakı masasına getiren viskonsolosa:

"Artık şunları toplatsak," dedi, "kavasa söylemeniz de bir adam bulurse."

Durdu; ilave etti:

"Ama ben buradayken gelsin de ağaca nasıl çıktığını göreyim; hatıratıma yazacağım. Herhalde seyredilmeye layık bir cambazlık olacak bu!"

"Öyledir, efendim. Elinde, orta yerine keçe parçası eklenmiş bir ip vardır; oraya oturur; bunu ağaca dolar, uçlarını bağlar, kollarıyla gövdeye sarılır; ipi çember gibi ağacın tırtıllı boğmaklarına ata ata yukarıya çıkar. Ağzında taşıdığı bıçakla hevenkleri keser ve yine öylece, basamak basamak aşağıya iner."

"Hurmalar lezzetli midir bari?"

"Eh, Irak ve Mısır hurmalarına benzemez; onlar kadar ballı değildir ama tazeyken kokuları da, taamları da hoştur." (Karay, 2009 e, s.7-8)

...

“Konsolos, yanında Hayati olduğu halde geniş balkonda durup hurmaların kesilmesini seyrediyordu. Turuncu dallara dizilmiş olgun meyve hevenkleri bahçenin bir kenarına sıralanınca dedi ki:

“Kavas bir tanesini de Sadun’un pansiyonuna götürsün, hoşlarına gider.”

(Karay, 2009 e, s.59)

3.4.11. Mandalina

Hatırasını unutmayacağım yemeklerden biri de bu oldu. Zeliha'yla diz dizeyiz. Kızarmış tavuk ve Bordo şarabı kokusuna mandalinaların rayihası karışıyor. Kabukları soyulurken ıtırılı ve eterli bir hava serpen bu nazenin yemişlerin yaprakları henüz üzerlerindedir. Yemyeşil, gergin ve keskin kokuludur. Birkaçını ısırdım; ağzım tarçın ve zencefili hatırlatan bir lezzetle doldu. Rutubet ve rayiha içindeyiz. (Karay, 2009 l, s.81)

3.4.12. Benekli Ufak Muz

“Hayati, benekli, ufak, nefis muzlardan sonuncusunu soyarken..” (Karay, 2009 e, s.41)

3.4.13. Buzlu Şeftali

Memleket âdetince, önündeki ufacık masaya bir tabak dolusu buzlu şeftali koydu ve otomobilde beraber geldiği tüccarın ismini verip oturduğu yeri gösterdikten sonra kulağına fısıldadı:

"Nevber Hanım, dikkat et, her şeftalinin içinde bir İngiliz altını var!"

Seher, yemişlerden birini aldı, ısırdı ve tüccarla arkadaşlarının kendisini tetkik ettiklerine, göz ucu ile bakıp emin olduktan sonra, altına kıymet vermezmiş gibi tabağı yanındaki oyuncu kızlara uzattı, birer şeftali ikram ett. (Karay, 2014, s.194)

3.4.14. Buzlu Portakal Şurubu

“Ebu Hemal kaymakamı sustu, bir müddet dalgın kaldı. Sükûta hürmet ediyorduk. Sonra silkindi, çingırağa bastı, gelen hademeye:

“Bize birer buzlu portakal şurubu getir!” dedi.

Sibirya’daki karlı geceyi anlattığı o gün, Şam badiyesinde uçar kuşu yere düşüren zehirli bir samyeli esiyordu.” (Karay, 2009 g, s.75)

3.4.15. Turunç Şerbeti

“İlyas Kalenderi çıkmıştı. Bir hürmet, bir iltifat, rica minnet genç kadını:

“Bizim biraderlerindir; buyurunuz, bir turunç şerbeti içiniz,” diyerek büyük bir tuhafiye mağazasına sokmuştu.” (Karay, 2009 e, s.151)

3.4.16. Karadut Şerbeti

“On türlü yemeğin bir tepsi üzerinde hep birden dizildiği Şam usulü sofa...

Taze ezilmiş karadut şerbeti içtik, oradan hatırlıyorum ki mevsim yaz başlangıcıydı.

Vakaya dair hiç konuşulmuyordu, havaî laflar...” (Karay, 2009 g, s.87)

3.4.17. Şuruplu Gazoz

Sürgün romanında Hilmi Efendi Suriye’de başkonsolosluğa derdini anlatmaya gittiğinde, gözlüklü adam ona ikramlarda bulunur:

“Bak buraya Zeynel! Beyefendi ne arzu ediyor, çay mı, kahve mi, şuruplu

gazoz mu? Sana söylüyorum, çağırdın mı hemen gelmeli, ben eşek başı değilim!”

(Karay, 2014, s. 105)

3.4.18. Yeşil Çay

“antikacı bize ufacak billur kadehlerden yeşil çay ikram etti. Yeşil çay sıcağa, susamaya karşı en mükemmel devaymış.

“Biz Afganlılar çayı çok severiz.”

Biraz geçti; gene o söylüyordu:

Biz Afganlılar çaydan bıkmayız.” (Karay, 2009 g, s.24)

3.4.19. Arap Kahvesi

Güğümde kaynaya kaynaya katran rengini ve acı mahbup dediğimiz Mısır Çarşısı ilacı çeşnisini almış olan Arap kahvesi hülasasından kulpsuz fincanına birkaç yudum döktüler. Hararet kesmek ve kalbin atışını nizâma sokup insanı ferahlatmak için sıcak iklimlerde bundan faydalı içki yoktur. Bir o, bir de meyan kökünden yapılma köpüklü su: Sus.

Lavrens de bu kahveden severdi. (Karay, 2009 g, s.61)

3.4.20. Kakuleli Kahve

“Bir merak bu! Düşünmez başka şey! Sen ahve ister? Yani kahve?”

"Teşekkür ederim. Otelde içtim, kahvaltı da ettim."

"Ama benim ahve meşhur... Koydu içine habib-il elmas... Siz söyler kakule... rayiha tayyib!"

"Sonra içerim; siz işinizi bitiriniz." (Karay, 2009 e, s.22-23)

...

"Kavas Kasım'a kakuleli kahve ısmarlayan Hayati, genç yerlinin gevezeliğini dinlemeye hazırlandı." (Karay, 2009 e, s.66)

3.4.21. Rakı, Bira, Viski, Şampanya, Şarap, Konyak

Halep misafirperverliği:

Koluna girdi, masanın başına götürdü. Selamlar, merhabalar, safa geldinizler, hatır soruşlar ve bir sükût... Bu sükûtu kısa boylu zatın Emir'leri bozdu:

"Gel, İstepan, temiz kadeh, havlu getir, mezeleri yenile... Bak, beyefendi ne içerler, rakı mı, bira mı, viki mi, şampanya mı?"

İrfan bira istedi. Bütün masa onun şerefine kadehlerini boşalttı. Kendi kendinden: "Acayip memleket, diyordu, bu ikramlar hep böyle giderse dayanılmaz!" (Karay, 2014, s.141)

...

Yemekten sonra, ağızlarında şampanya ve şeftali tadıyla hasır koltuklara yaslandıkları zaman- lokanta müşterileri dağılmış olduğu için- deminki acıkmış insanların hırslı, telaşlı şamatası kesilmiş, gazinoya ikinci saatlerine mahsus o rahat ettirici tenhalık çökmüştü. Yalnız ara sıra, binanın arka tarafındaki mutfaktan, yıkanan tabakların tıkırtısı aksediyor, bu duyulmadığı vakit de ortadaki vantilatörün yumuşak, yağlı uğultusu işitiliyordu. (Karay, 2014, s.188)

...

“Bu memlekette şampanyanın halisi bizdeki bir şişe Kulüp Rakısı fiyatına içiliyordu.” (Karay, 2009 e, s.226)

...

Rakı içimi kahveden çok.

Etrafına bakındı ve herkesin rakı içtiğini gördü; utanırcasına:

"Kahve var mı?" diye sordu.

"Sade? Şekerli? Acı?"

"Az şekerli."

Koca bahçede tek başına oturan kahve içen kendisinden başka kimse yoktu. Bereket ki onunla meşgul olan da yok; yahut öyle sanıyor. Sahnedeki kadın numarasını bitirmişti, yerini bir başkası aldı. O zaman İrfan dikkat etti ki, kızların önünde sigara iskemlesini andıran birer küçücük masa üzerinde kadeh, yerde bir sürü şişe var. Anlaşılan müşteriler tarafından içki ikram edilmesi âdetti. Daha dikkatli bakınca, kızlarla müşteriler arasında göz, el işaretlerinin geçtiğinin, garsonlarla haberler gelip gittiğinin farkına vardı. Demin isminin Nevber olduğunu öğrendiği kızın boş duran iskemlesinin etrafında yirmiden fazla şişe duruyordu. (Karay, 2014, s.136)

...

“Bir şey içer misiniz?”

Kadın anlamamış gibi bakınca tasrih etti:

"Bira, şarap... İçki, yani!"

"Aşağıya inip çıkacaksın, zahmet olur."

"Servis telefonuyla ısmarlayacağım."

Öyleyse bir şişe bira içeyim, serinletir değil mi?" (Karay, 2009 e, s.20)

...

“İşte ince bir bardakta viski soda: Spor yapa yapa cildi açık bakır rengi almış, için için kaynayan narin bir İngiliz misine benzemiyor mu?” (Karay, 2009 c, s.126)

...

“Önlerindeki kadehin şekline ve içindekinin rengine göre viski içiyorlardı: Herhalde ikram otelcidendi.” (Karay, 2009 e, s.34-35)

...

“Az sonra önlerine getirilen cinfizleri içerek bulundukları memleket hakkında sohbeta koyulan iki erkeği söze karışmadan dinler görünüyordu.” (Karay, 2009 e, s.45-46)

...

“Erkekler rakı içiyorlar, İstanbul’u konuşuyorlardı.” (Karay, 2009 e, s.51)

...

“Bu akşam güzel mezelerle bir rakı içelim mi?” (Karay, 2009 e, s.105)

...

“Nurper’in kadehine anasonu bol, dağ üzümü rakısından bir miktar koyan Bahtiyar Bey, adeta ufak yaştakileri baştan çıkarmaktan marazi zevk duyan ruh hastaları gibi heyecana kapılarak dedi ki:

“Önce tadını da, kokusunu da beğenmeyeceksiniz ama bir alıştınız mı her içkiye tercih edeceksiniz.” (Karay, 2009 e, s.106)

...

“Fakat yer çok güzel, iyi ki getirdiniz, rakının bile tadını aldım. Hem şuruba, liköre benziyor, bu rakı!” (Karay, 2009 e, s.110)

...

“Beyaz Fransız şarabından içtiler. Önlerinde duran meyve tabağından güzel bir elma seçen Nurper, bunu Natali’ye bakarak öğrendiği usulde parmaklarını sürmeden

soydu ve yarısını çatalının ucuna takılmış şekilde Viskonsül'e uzattı.” (Karay, 2009 e, s.138)

...

Ev sahibi sordu:

"Yemekten önce bir şey içmek arzu edilir mi?" Teneke pası ve balmumu kırıntılarıyla dolu bir bulanık rakı getirmelerinden korkarak mataramda konyağım olduğunu söyledim.

Halbuki ağa, bir şişe açılmamış Johnny Walker viskisi getirdi. Ağzından mantar yerine içindekini damla damla döken tıkırtılı bir kapak çıkınca Yezidi kızlarının hayretle bakıştıklarını gördük; gülüşüyoruz. (Karay, 2009 l, s.134)

...

Viskiyi içerken kendi kendime diyorum ki:

"İngiltere'nin Irak'a soktuğu ilk reform bu viskiden başlamış olacak. Suriye'deki köy ağalarının evlerinde de şampanyalara, Bordo şaraplarına tesadüf etmiştim. Hükümetteki pürüzlü işlerini kolayca gördürebilmek, hoşagitmek için köylüler ara sıra teftişe çıkıp evlerine uğrayan manda memurlarına memleketlerinin içkierini sunmak, bu suretle ihlaslarını bildirmek isterler." (Karay, 2009 l, s.135)

3.4.22. Hurma Rakısı

Gergin, dar bir Hint kumaşıyla örtülü ufacak, toparlacık kalçaları ahenkle yalpa vurarak karşıma dikildi, bir kadeh uzattı ve gülümseyerek şöyle dedi:

“Buyurunuz aslanım, hurma rakımızdan tadınız!”

Bunu Arapça değil, peltek bir Kafkas şivesiyle, Türkçe söyledi.

Bir çekişte içtim. İçime bir kürek kor serpildi, ağzım taze kopmuş pişkin hurma kokusuyla doldu. Yüzüne, etrafıma, kendime baktım.

“Rüyada mıyım?” diye sordum.

Kafkasyalı güzel kız gülümsemişti:

“Dalının üzerinden süzülüp ağacın lifleri içinden geçerek toprak testilere damlayan bu hurma rakısı gerçeği rüya gibi gösterir aslanım!” demişti. (Karay, 2009 g, s.80-81)

3.4.23. Nargile

“Beyrut’ta olduğu gibi Halep’te de nargile sevilerek içilir ve keyif vericidir.

Bize bir nargile doldur, ama tömbekileri sıcak su ile iyi yıka ha... Bizim baştan savma işe gelmediğimizi bilirsin!” (Karay, 2014, s.109)

...

“Devlet Reisi yukarıdan iniyordu; yaver koştu, ötekiler de ayağa kalktılar ve Hilmi Efendi'ye:

"Buyurunuz, beyefendi," dediler, "vakit yaklaştı; bahçe bu saatte pek hoştur; içkiye başlamadan birer nargile çekeriz." (Karay, 2014, s.211)

...

Dokunduğu için nargile içmedi, yalnız bir iki kadeh olsun rakı içecekti, yanındakilere kaba, sofı, zevksiz bir adam tesiri vermek istemediğinden... Masa şışelerle, mezelerle dolarken bahçeye müşteri akını da başlamıştı; sahneye çalgıcılar da diziliyordu. (Karay, 2014, s.213)

3.4.24. Esrar

"Konyak bulabilir miyiz yolda?" diye şoföre soran kendisi oldu.

Seher baş ve ikinci parmakların çukuru arasında ona beyaz bir toz uzatmıştı:

"Çek!"

Biraz sonra utanma ve pişmanlık başlar korkusuyla, bunların önüne geçmek için en küçük bir tereddüt göstermeden, gözlerini kapayıp çekti ve kimse kendisine öğretmediği halde, burun deliklerini örtüp kalan parçaları da genizine gönderdi, bekledi. Ne oldu? Hiç... Hayır, işte yüreğinde bir iki şiddetli darbe ve kafatasının içinde bir aydınlık; tıpkı karanlık bir bodruma tepeden kapak açılmış, aşağıya güneş salmış gibi... Lakırdıya lüzum görmeden ellerini uzattı, Seher'in bluzu arasından ufak şişeyi kaptı, kendisi döktü ve burnuyla doyasıya emdi. Bu sefer beyni bir avizeye dönmüştü, şıkır şıkır, nur içinde, neşe içinde, nikbinlik içinde, henüz yemeğe başlanmamış bir ziyafet sofrasının billur ve gümüş şaşaasıyla tertemiz!

"Bittim!" dedi ve dudağına yapışıp kalan lezzetli tebessümü, kendisine aynadan bakıyormuş gibi fark ederek vardığı zevkin hayvani manzarasından da ayrıca keyif duydu. Ne hafıflık yarabbi, ne tüy gibi bir haiflik... Arabaya oturmuş olmaktan ziyade şöyle bir kenarından ilişmişti, yarı havada, boşlukta; uçabilirdi. (Karay, 2014, s.184)

3.4.25. Halep'in Eğlence Hayatı

Refik Halid'in anılarına ve eserlerine Suriye'nin özellikle de Halep'in gece ve eğlence hayatına dair unsurlar da çokça girmiştir. Bunlardan birisi ünlü 17.yy. halk şairi Aşık Ömer'e yöneliktir:

Halep şehrinin eskiden beri saz, söz eğlence yeri olduğu malumdur. Halk şairi de buna telmih ederek:

İşte geldim gidiyorum şen olasin Halep şehri.

Demiştir. Merak etmişim de sorup soruşturduğum sırada çok eski bir han avlusundan daracık bir pencereyi göstermişler ve aslı var mı yok mu bilemem, demişlerdi ki:

“Aşık Ömer işte bu odada oturmuş. Son zamanlara kadar sazı da duvarda asılı dururmuş!”

Ben de Halep’ten ayrılırken aynı mısrayı tekrarlamaktan kendimi alamamıştım. Hele bekarlığıma rastlayan devirdeki içkili alemlere dair hatıraların çoğu sadece müsamahalı bir gülümseyişle ara sıra zihinde tazelenip geçilecek, yazılmaya değmez nevidendir. (Karay, 2009 d, s.114)

Bir Ömür Boyunca adıyla topladığı hatıralarına ünlü yazar Halep’de bir Türk ağasının eğlenceli davetini de şöyle almıştır:

Avluya dizilen masalar donandı. Biz sekiz kişiyiz, beş altı tane de her milletten kadın var. Daha evvel kâtip efendi bir görünmüş, ev sahibesiyle konuşmuş, silinip gitmişti. İçki olarak bira içiyoruz. Kasalar boşalıyor, yenileri getiriliyor. Eh, neşeliyiz de...

Yine kâtip geldi, uzaktan baktı, tekrar yok oldu. Kapı vuruluyor; açtılar. Hamallar içeriye iki sandık sokuyorlar. Bunlar bira idi: fakat bildiğimiz kulplu bira kasası değil, şöhretli Münih birası Lövenbrâu sandıkları! Meğerse ağa neşemizi kâfi bulmamış, haber yollamış: İmsakli davranıyorlar, şerefime

dokunur, daha fazla masraf etsinler, daha fazla keyiflensinler!

Sandıklar kırıldı, şişeler hasır ambalajlarından çıkarılıp çıkarılıp patlatılıyor. Masa köpük içinde, köpükler içindeyiz. Azını içiyor, çoğunu döküyoruz; bitiremiyoruz. Derken iki sandık daha gelmesin mi?

İşte o zaman bizi bir yıkıcılık, yıkım deliliği sardı. Kadın erkek hepimiz bir şişe alıyor, çalkalayıp masaya, yere, üstümüze başımıza, birbirimize döküyoruz. Ayakkabılarımda bir gayri tabiiyet hissediyorum; eğilip baktım: Taş avlunun zeminini yarım santim kadar su basmıştı. Su değildi, bu! Bira idi, hem de nefis Löwenbräu birası... Bira içinde yüzmek üzere idik. Fakat o kadar dolu idik ki, yüzemez, boğulurduk!

Ziyafetin nasıl bittiğini unutmuşum. Amikli ağa haddinden fazla cömertçe hareket etmişti. Peki, kimdi bu zat? Ne o gece ne de başka defa yüzünü görmek müyesser olamadı. Ara sıra selam yollardı, beni gıyaben sevenlerdendi, beni mi? Hayır, yazılarımı! Okur yazar mıydı? Ümmî olduğunu söylemişlerdi.

Vefat ettiğini duyduğum zaman bu meçhul dostu malumları kadar, belki daha çok acıdım.” (Karay, 2009 d, s.117-118)

...

O tarihte -muhaliflik ateşim düşmemişti ve gurbeti henüz fazla yadırgamakta olduğumdan yüreğim serinlememişti- bu, biraz da acemice önüme sürülen umdurucu teklifler bende beklenen tesiri yapmadı. Kızmamıştım. Ama işi soğuk karşılamıştım. “Supe’ye gittim, geç vakit. Ne buzda şampanya vardı, ne de buzlu meyve ve soğuk tavuk. Verilen emir yerine getirilmişti. Ayrıldık.

Birkaç gece sonra idi; yine Faracallah’dan şifahi bir haber: “Gelsin de bizi görsün!” denilen eğlence evine gittim; Halep’inkiler pek meşhurdu; memurumuzun etrafını dört kadın almış. Kendisi de mest-i elest! İçki sofrası,

vur patlasın, çal oynasın. Doktor bir köşede yine nargilesini höpürdetiyor; yüzüme:

“Şu hah görüyor musun?” manasına baktı.” (Karay, 2009 d, s.340)

...

Halep’in eğlenceli hayatı *Gurbet Hikâyeleri* içinde yer alan “Güneş”te hemen bütün ayrıntılarıyla anlatılmıştır:

Neden sonra kendimi bir ziyafet sofrasında buldum.

Burada kadını erkekten ayırmayan bir meclis kurulmuştu, süs, servet, medeniyet içinde idim. Deve tüyünden halılara uzanmıştık, kuştüyü yastıklara dayanıyorduk, yanı başımızda yelpazeler sallayan halayıklar vardı. Daha sonra da düdükler, darbukalar çalınmaya başladı, erkekli, dişili danslar edildi.

İçerde darbukalar ve düdükler mütemadiyen çalınıyor, mütemadiyen yelpazeler sallanıyor, buhurdanlıklar tütüyor, sofralar dolup dolup boşanıyor, hurma rakıları elden ele dolaşıyordu. Dışarda, gece limon küfü bir kadife kadar hoş, tüylü ve açık renkliydi. Üzerine durmadan atılan şenlik silahlarının alevleri kızıl kar parçaları gibi yağıp yağıp sönüyor, tutmadan eriyordu.” (Karay, 2009 g, s.80-81)

Halep’in eğlence hayatı *Sürgün*’de de geniş yerler bulmuştur:

Burada sabahlara kadar gezen, eğlenen bol paralı, sefa düşkünü bir Halep, daha doğrusu Halep geceleri var. Başka şark memleketlerindeki Umumi Harp ve Mütareke devirlerinin kan akıtan veya kan kurutan acılarından kurtulup Halep’e canını atabilenler, birdenbire şehrin Şen girdabına düşünce şaşkınlığa

uğruyorlar. Havada biteviye zil ve saz sesi çalkanıyor; her Ziya kümesi altında bir ahenk meclisi kurulmuş, ziller titriyor, teller inliyor.

Kullanılan para, harpte ve sulhte, bilhassa Cihan Harbi esnasında bizim lütufkar siyasetimizle biriktirilmiş çil Osmanlı altını ve gümüş sikke... Altınlar, İstanbul'dan tıka basa cephane sandıklarına doldurularak denk denk gönderilir, postane avlularına yığılır, oradan da Cenuba yollanırmış, Cemal Paşa'nın dahiyane planı icabında bir altın yüz kuruştan fazla iş görecekti. Türkiye'den Fersude evrakı naktiyeye tiksinişmiş olarak gelip de eline bu altını alan bir adam, eğer insafli, vicdanlı ise kıymetten düşmüş kâğıt parçasına bakarak içini çeken Türk köylüsüne acımdan kendisini alamaz. Halep, işte bizim bu altınlarımızla eğleniyor. Bir tanesini bozdurunca avucumuza bir yığın gümüş dolduruyorlar, üzerinizde sağlam dikilmemiş harp zamanı elbisesi varsa, cepleriniz ağırlığı çekemiyor, sökölüyor.

Halep'te her neşeli sesin üstünde, bu neşeli sesleri yaratan, yaşatan ses, altın ve gümüş sesi... Utların mızrabı, kanuların tırnakları, davulların tokmakları, muganniyelerin gırtlakları ve dansözlerin bacakları altın sesinden ve suyundan feyiz alıyor. (Karay, 2014, s.148-149)

...

Dünyanın büyük bir kısmından, hususiyle kendi taksirimizle yurdumuzdan elini, eteğini çekmiş olan madeni para, Halep' te ekilen, biten, devşirilen ve yeniden serpiştirilen bir büyülü tohum... Nekadar bol ve ne beklenilmez kimselerde ne derece çok! Buruşuk akçıl donlu bir bedevi elini koynuna atıyor, dolu bir kese çıkarıyor, sallıyor. Tombala torbasından numara çeker gibi birbiri arkasına beş, on yirmi tanesini masaya bırakıyor, beyaz dişlerini parlatarak, masrafa kayıtsız ve hayattan neşeli yürüyüp gidiyor. Sonra bizim memleket

açlık, yokluk, altınla gümüşe hasret çekiyor. Sanki bu çöl şehrinde bu kıymetli madenler, kudret helvası gibi gökten iniyor; sabahleyin önüne gelen topluyor, geceleyin de hoşuna gittiği gibi, tükenmesinden korkmayarak etrafa serpiştiriyor. (Karay, 2014, s.150)

...

Halep insanı eğlenceye düşkündür. *Sürgün* romanında İrfan, kaldığı otelde Alaturka saz çaldığını duyup hayret etmiştir. İstanbul'dan kaçıp Halep'e yerleşenler oraya Türk sazını getirmişlerdir:

Otelin içinde alaturka bir saz takımının çalmaya başladığını hayretle işitti; başını kapının aralığından uzattı, baktı.

Tam karşısındaki geniş odada, demin sofada rastladığı kızla beraber yine açık saçık, fakat olgun ve esmer bir kadın aralarına ud, keman ve kanun çalan üç gömlekli adam katmışlar, çepeçevre olmuşlar, şevkle ahenge koyulmuşlardı. Kendilerini başka dinleyen yoktu; zevkleri için olacak, bu münasebetsiz saatte çalışıyorlar ve şarkı okuyorlardı.

Kâtip, İrfan'ın şaşırmasını sezmiş olacakür ki koşup geldi:

“Prova yapıyorlar,” dedi, “bunlar artisttirler, yeni havaları meşk ediyorlar, geceleri bahçede çalışırlar. Kanunî meşhur Karnik Efendi'yi İstanbul'dan tanımalısınız, kıyak ustadır; kemanî Ligor'un böğründe oturuyor. Otelimizde oda tutmuşlardır.”

İsimler İrfan'ın kulağına yabancı gelmedi. Demek ki bu iki artist İstanbul'dan kaçarak Halep'e yerleşmişlerdi; demek ki Halep'te Türk sazı makbuldü ve tadını alacak adamlar mevcuttu. (Karay, 2014, s.132)

...

“Kapılarında ahalinin kaynaştığı birçok eğlence yerinde, bahçe önlerinde durdu, uzaktan içerilerine baktı: Her taraf yeni sulanmıştı, içki ve meze ile dolu masalar henüz taravetini ve halk, başlangıçtaki temkinli hareketlerle kibarlığını muhafaza ediyordu. Ne fazla gürültü vardı ne de yeme içme telaşı...” (Karay, 2014, s.134)

...

Böyle, karı koca bir İstanbullu bir çiftle tanışmıştım. İkisinin de orta halli iyi bir aile çocukları oldukları, sarhoş bulunmadıkları sırada göze çarpan terbiyelerinden belli... Fakat içtiler mi sille tokat, baston iskemle dövüşüyorlar, tamamiyle tefessüh ettikleri meydana çıkıyor. Öyle olmakla beraber insan acımaktan da kendini alamıyor. Biçareler buraya seyyar bir operet kumpanyasıyla gelmişler, cenup hudutlarımızdaki kasaba ve şehirlerde piyesler veriyorlarmış. Halep'teki altın bolluğunu duymuşlar, birkaç temsille bir vurgun vururuz demişler. Fakat ahali operetten anlamamış, bahsettiğim kızın sesini ve raksını beğenmiş, aşıklar zuhur etmiş, keselerin ağzı açılmış; o da kumpanyadan ayrılmış, başlamış kantoya çıkmaya... Şimdi burada varsa Sitti Nevber, yoksa Sitti Nevber... Yerli ve meşhur muganniyelerin pabucu dama atılmış!

Bu muganniyelerin musiki sanatı itibariyle değerli olan aşk kasideleri, o " ya ley!"ler biter bitmez, henüz gönüllerde temiz duyguların tesiri dinmeden bizim Nevber "Turnam! Turnam!" yahut "Benim yarım şıktır, şık!" Kantolarıyla, bahriye çiftetellileriyle sahneye fırlıyor, bir çalkanıyor, bir hoppalığa başlıyor, yer yerinden oynuyor. Kahkahalar, bravolar, yaşalar, kadeh tokuşturmacalar, bira ısmarlamalar, şampanya yollamalar, bir hay huy, bir coskunluk, görmeyiniz! Eğlence bir neşe çılgınlığı içinde bitiyor.

Sefa ehli, gece yarısından sonra hususi meclislerde, asıl eğlencesine başlıyor; zengin ahabap kümeleri otel odalarında, kır evlerinde toplanarak yine içki, yine saz, yine dans, seher vaktine kavuşuyor. Halep'in öyle kuru, öyle sağlam bir havası var ki alkollü dağınık kafalar, birkaç saat uykudan nasip alınca yine canlılığını, intizamını buluyor; sabahleyin yine herkes eşya denkleri, buğday çuvalları, yağ tulumları, deve kabileleri, kamyon dizileri arasında, bedevilerle haşır neşir, hanlarda, çarşılarda işine gücüne bakabiliyor, kazancını çıkarıyor, altın kırıyor. (Karay, 2014, s.151-152)

...

“Eğlence yerlerinden dönen halk, evine gitmeden önce acıktığını duyar ve kebabçılara uğrayarak sarhoşluğun verdiği bir iştihâ ile lüzumsuzca karın doyururdu. Onun içindir ki meydan kalabalıklı, sesle, alışverişle gündüz kadar canlıydı.” (Karay, 2014, s.154)

Dişi Örümcek'te eğlence dünyası:

Caz ve dans coşkun hale gelmişti. Yeraltı şimdi davul, saksafon, zenci feryatları, zilli maşalar ve trampet sesleriyle sersemlemiş, sanki yerin dibine daha fazla girip sükûna kavuşmak arzusundaydı; iniyor, bir asansör gibi aşağıya kayıyor tesiri de yapıyordu. Yeryüzünün kabul etmeyeceği bir gürültü, bir insan kenetlenmesi, insandan başka mahlukların ruhaniyetsiz bir ayini, ruh hastalarının birbirlerine katışıp akla durgunluk veren müşterek nöbetiydi bu! Zaten çehrelerdeki neşe, normal memnunluğu ve hazza benzemiyordu.

Maskesiz bir karnaval âlemi ama yüzler kendiliğinden de maskeli hissini vermektedir.

Ancak burada para, lüks, süslü kadın ve güzel elbisenin saatler ilerlediği nisbette artan bir cazibesi vardı ki akli da, mantığı da işlemez hale sokuyor, insanları aynı mihver etrafında dönen birer otomata çeviriyordu. (Karay, 2009 e, s.141)

...

Sonra erkekler işlerinden dönünce yemek salonuna geçildi. Sofranın üstü görülecek şeydi. O ne yemek bolluğu! Yetmiyormuş gibi yan tarafta duran başka bir masa da çeşitli tatlı tabaklarıyla örtülmüş; bir başkası meyvelerle! Nurper ikramdan, ısrardan, andlardan bunaldı; yemekten ve uğultudan da yorgun düştü. Sofrada içki yoktu. Bira içip içmeyeceğini soran teyzeye misafir hanım, içkinin en hafifiyle bile arasının iyi olmadığı cevabını verdi.

Yemekten sonra ut, piyano ve pikapta caz musikisi çaldılar. Hatta biraz dans da edildi. (Karay, 2009 e, s.154)

...

“Kulüpte cazı yerli aile çocukları çalıyordu; dans edenlerin çoğu genç çiftlerdi; neşeli taze yüzler, körpe vücutlar seyretmekten Hayati’ye bir çeviklik geldi; iki rumba oynadı.” (Karay, 2009 e, s.198)

...

“Gece yarısında önce yatmazlar; kâğıt oynarlar.”

Ev sahipleriyle misafirlerini hakikaten oyun masası başında buldular; kadınlı erkekli ucuzundan konken çeviriyorlardı; yeni gelenler de katıldılar. (Karay, 2009 e, s.200)

...

“Onlarda kaçgöç var; zaten aile erkekleri de yukarı çıkmıyorlar; kadınlar aralarında eğleniyorlar.” (Karay, 2009 e, s.205)

...

“Konsoloshaneden çıkınca kulübe gitti, briçe oturdu.” (Karay, 2009 e, s.278)

...

“Hatta Nurper pek eğlendi, tuhafliklara güldü; hokkabazliklara şaştı; cambazliklara hayran kaldı; bir düzüne Macar kızının tefli danslarına bayıldı.” (Karay, 2009 e, s.290)

Yezidin Kızı’nda:

Bir bir arkasına şampanyalar açılıyor; hepimiz neşeliyiz, fakat zabitler neşeden taşıyorlar. Gramofon Mistenget'in *Paris bir sarışın kızdır, herkesini hoşuna gider*'ini çalıyor; eski Palmir'e yeni Palmir'in şarkı şeklini almış şehvet iniltisini naklediyor. Arkasından bana bir lüzumsuz nezaket olarak *Konstantinopol* dinlendi... Mütareke senelerinin zehrini içime döken bir fokstrot... İstanbul'un Rus barlarında istila ordusu askerlerini zıplatan hava! Fakat misafiri olduğumuz çöl zabitleri bu oynak bestenin beni üzdüğünü bilemezler. (Karay, 2009 l, s.76)

3.5. Dil-Din

Refik Halid Beyrut'ta yaşadığı dil problemini Halep'te de yaşamıştır. Fakat burada bu sorunu üç sebepten dolayı daha kolay aşmıştır. Bunlardan birincisi Beyrut'ta Arapça'ya kulağı önemli ölçüde alışmıştır. İkincisi, Halep'te Beyrut'a nazaran daha

fazla Türkçe konuşan insan bulabilmiştir. Üçüncüsü, Halep Beyrut’a göre Türkiye’ye çok daha yakındır. Bu yakınlık psikolojik olarak yazarı çok rahatlatmıştır. Fakat bütün bunlara rağmen Arpaça dili bu gurbet diyarında çeşitli kullanımlarıyla problem olmaya devam etmiştir.

3.5.1. Arapça’nın Telaffuz Meşakkati

Soğanın Arapçasını önceden bilirdim, güya tuhaf olan bir uydurma fıkradan dolayı: Şam’da bir askerimiz soğan almak istemiş, soğancı dükkânı önünde durmuş, eliyle tezgâhı göstermiş. Satıcı öğretme meraklısı olacak:

“Basal!” demiş.

Nefer, memleketin tembel olduğunu biliyor ya, buna “Bas! Al!” manasını vermiş, tezgâha basmış, soğanlar yuvarlanmış, ilâ...

O gün çılıbır yiyemedim; fakat akşam Fransızca bilen bu papaza müracaatla çılıbıra lazım gelen nesneleri öğrendim: Meğerse bizim beyze diye okuduğumuz kelimeye bayda ve cemine baydat, süte leben, yoğurda leben zebadi, sarmısağa tum demekliğim lazımmış.

On gün sonra Halep’e gitmiştim. Otel garsonundan süt istemek icap etti; malumatıma güvenerek:

“Leben!” dedim. Gitti ve bir tabak yoğurtla geldi. Kızdım: “Leben! Leben!”

Ben bu kelimeyi tekrarladıkça garson, yoğurt tabağını gözüme sokuyordu.

Nihayet mesele anlaşıldı: O havalide yalnız yoğurda leben derlermiş, sütün adı:

“Halib!” imiş. Halep adı da akıllarınca oradan gelirmiş!...

Onlar bana bunu anlatırlarken içimden diyordum ki:

“Şu Halib kelimesi kulağıma pek de yabancı gelmiyor. Sık sık kullandığımız buna benzeyen bir kelime olacak ama neydi?”

Birden hatırladım: Muhallebi!

Muhallebici denilen bir İstanbul çocuğunun bu kelimeyi unuttur gibi olması affedilir şaşkınlıklardan değildir. Fakat dilini bilmediği, yahut bilirim sandığı yerde meramını anlatamayan bir adamın aklı başında kalmıyor ki...

Mesela, yukarıdaki cümlemin başında kullandığım “fakat”ın da bir garabeti vardır: Arapçada bu edatın büsbütün başka manada kullanıldığını nereden bileceğim? Bir berber dükkânı levhasına rastladım: “Lisseyyidat fakat”.

“Fakat” ile biten bir cümle... Tercüme ettim: Kadınlara fakat!

Ey, ötesi? Ötesi yok. “Kadınlara, fakat ihtiyarlar, çocuklar, şunlar, bunlar da girebilir” gibi cümleyi tamamlayacak bazı sözler lazım değil mi?

Değilmiş.

Arapçada “fakat” bizdekinden büsbütün başka manaya gelirmiş. “Yalnız, katiyen” demekmiş. Fakat, bu “fakat” yerine Arapçada aynı manaya geldiğine hükmettiğimiz “katiyen”i söylesem ve yazsam kimse anlamazmış, belki de ters anlarmış! (Karay, 2009 b, s.147-148-149)

3.5.2. Anlam Karmaşası

Suriye’ye vardığımın ilk günlerinde idi; bir ahabpla buluşmak için ikinci sınıf otellerden birine girdim: Limon ve portakal ağaçlarıyla boğulmuş bir taş avlu... Sıra sıra oda kapıları... Kenarda bir camlı kapı daha... Üzerinde şu yazı:

Mektep: “Acayip,” dedim, “otel içinde de mektep olur mu?”

Ahabbımı beklerken o kapıya da bakıyordum: Kim çıkacak? Sarıklı hocalar mı? Fesli talebe mi?

Çıka çıka elinde kağıtlar, bir dolgun kadın çıktı. Gerdanında altınlar diziliydi, kulaklarından iri halkalar sarkıyordu, kollarında bilezikler oynuyordu. Çok boyalı, az elbiseli, fazla koketti.

“Zahir kız mektebi,” diye düşündüm, “bu da hoca hanım... Fakat ne tuvaletli bir hoca hanım bu!” Hoca hanım iltifatlı bir gülümseyişle ve kollarında, göğsünde, kalçalarında “Uslu dur!” diye azarlatmak isteyen bir taşkın hareket, yaramazlık ve şımarıklıkta dosdoğru, çağırışım gibi, yanıma geliyordu.

Yanlışlık olmasın diye başka tarafa bakmaya başladım. Önümde durdu.

İnsan, adetlerini bilmediği memleketlerde kadından biraz yüz gördü mü, kendi lehine acayip acayip, hoş hoş şeylere hükmeder. Şam diye neler, ne hikâyeler işitmiştik.

Our a!

Otel içindeki “Mektep” yazılı kapıdan çıkan bu hafif elbiseli ve meşrepli hoca hanım, gülümseyişine göz süzmesi de ekleyerek bana Arapça:

“Emir buyurunuz?” demesin mi? Ne cevap vereceğimi evvela dil bilmediğimden, saniyen bilsem de ne isteyeceğimi kestiremediğimden, salisen kestirsem de söylemeye cesaret edemeyeceğimden kızarıp sustum.

Bereket ahababım o sırada yetişti; kadınla şakalaştı; gülüştüler. Öpüşecekler bile sandım. Hoca hanımın bu laubaliliğini neye yoracağımı bilemiyordum.

Yalnız kalınca kapı üstündeki yazıyı göstererek sormuştum:

“Canım,” demiştim, “otel içinde kız mektebi, kız mektebinde de böyle hoca olur mu?”

“Ne mektebi? Ayol Arapçada ‘mektep’ kalem odası, büro demektir. Orası otel kâtibinin odası... Kadın da otelcinin karısı!”

“Öyle ise siz mektebe ne dersiniz?”

“Medrese.” (Karay, 2009 b, s.150-151-152)

3.5.3. Trok- Tarik

“Paris'teki Şark Dilleri Mektebi'nden de diplomalı olduğunu söyleyen ihtiyar sekreter Afrika Arapçası biliyor, müsteşrikçe malumatı var. Bana bir aralık: "Trok! Trok!" diye bir şeyden bahsetmeye kalkıştı. Bunun turuk, yani tarikatler demek olduğunu anlayıncaya kadar hayli zahmet çektim.” (Karay, 2009 l, s.114)

3.5.4. Hasan Git- Ruh Ya Hassen

“Eskici” hikâyesinde:

Fakat vapur, şuraya buraya uğrayıp bir sürü yolcu bıraktıktan sonra sıcak memleketlere yaklaşınca kendisini bir durgunluk aldı: Kalanlar bilmediği bir dilden konuşuyorlardı ve ona İstanbul'daki gibi:

“Hasan gel!”

“Hasan git!” demiyorlardı; ismi değişir gibi olmuştu.

Hassen şekline girmişti:

“Taal hun ya Hassen,” diyorlardı, yanlarına gidiyordu.

“Ruh ya Hassen...” derlerse uzaklaşıyordu.

Hayfa'ya çıktılar ve onu bir trene koydular.

Artık anadili büsbütün işitilmez olmuştu. Hasan köşeye büzüldü; bir şeyler soran olsa da susuyordu, yanakları pençe pençe, al al olarak susuyordu. Portakal bahçelerine dalmış, göğsünde bir katılık, gırtlığında lokmasını yutamamış gibi bir sert düğüm, daima susuyordu. (Karay, 2009 g, s.14-15)

...

“Anlamaya başladığı Arapçayı, küçücük kafasında beliren bu inatla konuşmayarak sustu. Daha büyük bir tehlikeden korkarak deniz altında nefes almamaya çalışan bir adam gibi tıkanıldığını duyuyordu, gene susuyordu.

Hep sustu.” (Karay, 2009 g, s.16)

3.5.5. Ah Türkçe

“Hilmi Efendi’nin haz edeceği bir şehir... Türkçe konuşana o kadar çok rastlamaktadır ki buralarda yaşasaydı ara sıra da gurbete düştüğünü unutacaktı, avunacaktı.” (Karay, 2014, s.133-134)

...

“Nihayet bu kararla İrfan yola çıktı ve bir bahar akşamı Şam treninden Halep’e indi.

Şehrin yabancısıydı; yanına koşan otel simsarı, milliyetini sormaya lüzum görmeden kendisiyle Türkçe konuşmaya başladığı için fazla düşünmedi, adamın arkasına katıldı.” (Karay, 2014, s.126)

...

Mamafih Halep’in asıl fevkaladeligi ve keyfi yalnız altın sesinde değil, Türkçe konuşulmasında. Türk sazından ve sözünden hazzedilmesinde... Bu sesler de, altın sesi gibi, Halep havasından biridir, bizim için başlıcadır. Tükiye'nin her bucağından muhtelif sebeplerle ayrılan artistler altın ve keyif diyarı olan bu memlekette birikip yerleşmişler, hatta bunların arasında kaçak Hristiyanlardan başka kimbilir ne gibi maceralar peşinden sürüklenip sükût etmiş Türk

şantözlerine de rastgeliniyor. (Karay, 2014, s.150)

...

“Herhalde burda avunacaksınız; eğlence meclislerine girmeseniz de, çalgısız kahvelerde Türk âdetlerine uymuş ve Türk muhabbetiyle yoğrulmuş bir çok ahbap bulacaksınız, gurbet hüznünü Şam'daki kadar duymayacaksınız.” (Karay, 2014, s.152)

...

“Masadakiler iyi Türkçe bilmekle beraber noktalı "ha" ları gırtlaktan çıkardıklarına göre aslen Araptır. Kız, kırıla döküle yanlarından ayrıldı, ağaçlar arasında kayboldu. İrfan'ın şüphesi kalmamıştı, bu, bir Türk kıızıydı.

"Ne emredersiniz, paşam?"

Yine aynı hal... Hüviyeti alnına yazılı gibi garson ona Türkçe hitap ediyor. (Karay, 2014, s.136)

...

İşe gelince

"İstical buyurmayınız, sahura da kalınız da biraz daha eski demleri yâd edelim."

Bu söz, Türkçe anlayan yerliler üzerinde, meçhul misafire karşı merakı büsbütün artırdı; zira sahura alıkonulmak konağın usulünce bir imtiyazdı; ne malum, belki de yarın onu Reis'in yanında mühim bir mevki almış olarak görürlerdi; işlerine yarardı. Başladılar çetrefil Türkçeleriyle ve beyaz tevessümleriyle Hilmi Efendi'ye iltifata... (Karay, 2014, s.169)

...

...odaya şık giyinmiş üç genç girdi. Yaverle sarıştılar, öpüştüler. Bunlar Halepli idi; Halep eşrafından ve hovardalarından... Bir müddet Arapça hal ve hatır sorduktan sonra âdetleri üzere konuşmayı Türkçeye çevirdiler.

Birisi:

"Akşama beraberiz, değil mi?" dedi. "Sitti Nevber'i seyredeceğiz."

Bir başkası haykırdı:

"Olmaz, sakın seyretmesin; sonra abayı yakar, elimizden alır, Şam'a götürür!"

"Yağma yok, vermeyiz, isyan çıkarırız. Halep'i Şam'dan ayırırız."

Gülüyorlardı. Yaver, onlarla Hilmi Efendi'yi tanıştırdı:

"Reis hazretlerinin aziz ahbablarından... İstanbulludur; siz benim yerime bahçeye beyi götürünüz, vakit bulursam bir aralık ben de gelirim."

Üç genç, Reis'in bu aziz ahabına karşı büyük bir hürmet gösterdiler; etrafını kuşattılar. İstanbul bahsi açıldı, ne metihler, ne mübalağacı iltifatlar! İstanbul'u tanımış olmak, bu züppe eşraf çocukları için bir övünme vesilesi, bir asalet icabıydı. Birbirleriyle, orada geçirdikleri eğlence hayatını anlatmak müsabakasına giriştiler, meşhur semtleri, gazinoları, otelleri, lüzumlu lüzumsuz anıyorlar; coşuyorlardı. (Karay, 2014, s.209-210)

...

"Kırçıl zat, düzgün, fakat Arap şivesine fazla kaçan bir Türkçe ile ona:

"Buyurunuz, hanımefendi!" diye bir koltuğu işaret etti." (Karay, 2014, s.224)

...

"Nedensesi var mı? Dün gece Kalenderîzadelerin konağında kadınlı erkekli Arap Türkçesinden ne kafa kaldı, ne beyin!" (Karay, 2009 e, s.151)

...

Ne yoktu, burada? Nurper'in gözleri kamaştı. Gerek İlyas'tan, gerek Türkçeleri kıt ve oldukça esnaf kılıklı kardeşlerinden öyle bir muamele görüyordu ki sefir karısına, Amerikan mümessilinin kızına bile ancak o kadarı yapılabilirdi.

Nurper'in Arapça bilmediğini sanan gazete muhabiri ağabeylerine usulca diyordu ki:

“Tanıdığınız cinsten değil. İçki içmiyor, dans sevmiyor, kendi halinde, hanım hanımcık, ahlakı çok mazbut bir kadın... Türkiye’de böyleleri de vardır.”

(Karay, 2009 e, s.151)

...

“Nurper’i görücüye çıkmışçasına, başka dünyadan inmiş bir mahlukmuşçasına tetkik eden gözler ve Arap Türkçesiyle bir sürü sual...” (Karay, 2009 e, s.153)

...

Sevimli bir adam İrfan’ın girmek istediğini görünce koştu, bedevileri itıştırıp kakıştırtarak ona bir yol açtı:

“Ehlen ve sehlen ya Beyk!” diyor ve Türkçe tahsil yapmamış her Arap gibi eski imladaki “bey’in sonunda bulunan kef harfine kuvvetle basarak onu “beyk” diye telaffuz ediyordu. Çarşı hamamına girer gibi adeta koltuklanarak bahçeye sokulurken İrfan kendi kendine:

“Tuhaf şey,” diye düşünüyordu, “istasyondaki otel simsarından tut da garsonuna, kahvecisine kadar burada herkes benim Türk olduğumu bir bakışta anlıyor. İstanbul’da da öyle değil midir ya? Hemen hemen aynı kıyafette olmalarına rağmen, daha konuşmadan, halk karşısındakinin Türk, Rum, Ermeni, Yahudi olduğunu anlamaz mı? Mesela, “Şu köşede oturan ihtiyar Rum kimdir?” derler ve onun Yahudi veya Ermeni olduğunu hatırlarına getirmezler. Bu seziş, o milletlerin yüz ve giyinişi cihetinden, bir yabancı tarafından fark edilmesine imkân olmayan bazı hususiyetlerinden ileri gelir. İstanbul çocuğu, farkında olmayarak bu seziş içinde yetişir, ustalaşır, mütehassıs kesilir; fakat bilgisini izah edemez. Demek ki burada da ahali, hem de Müslüman isimleri taşıdıkları ve aynı şive ile Arapça konuştukları için ayırt etmesi; daha güç olduğu halde muhtelif cemaatleri seçebildikten başka Türk olanı da damgası

varmış gibi bir bakışta tanıyorlardı. (Karay, 2014, s.134-135)

3.5.6. Vah Türkçe

Biraz geckmiş olduğu için telaşla bahçeye girince gazino sahibi yoluna çıktı, bozuk Türkçesiyle, ayakta ihtar etti:

"Ya sitti Nevber, yarın gece Devlet Reisi Halep'te... Var yanında şok adam, büyük adamlar. Tam saat geldi, lazım, sen hazır!"

Ve daha yumuşak sesle de şunu söyledi:

"Mümkün çağırdı seni yanına... İster keyif... Sen yapacak şok gayret, sahibülmeali memnun, ben olur memnun!"

Seher, gazinocunun yüzünü okşadı, o lisanla: "Merak etme," dedi, "ne lazımsa yapar ben, girer ağzından çıkar burnundan! (Karay, 2014, s.193-194)

...

Konsolos sordu.

"Öyle bir yer bulunur mu?"

"Ben bulur, efendim."

Kavasın Türkçesi kıttı, işe ilk girdiği sene hiç konuşamıyordu; şimdi de söylenenleri zekasıyla kavıyor, zeki olduğundan uzun cevaplar yerine sözü kısa kesiyordu. Hele Bahtiyar Bey'in İstanbullu şivesini hemen hemen hiç sezememekteydi. Fakat daha evvel aslen Giritli bir konsolosla büsbütün anlaşılamadan konuşmak hünerini göstermişti. O zat çabuk bir şeyler söylüyor, sonra anlamadığını sezemeyerek:

"Eh, oldu! Sen böyle yapazak, hemen gelezek!" diyordu. Öteki de tekrarlıyordu:

"Böyle yapazak, hemen gelezek!"

Tuhafı yapıyor ve geliyordu. O günden beri Ebu Ali'nin lehçesinde "ç" ler "z"telaffuzunda kalmıştır.

Nitekim o akşam saat sekize doğru viskonsül ile beraber limana, vapurla gelecek yolcuları karşılamaya gittikleri zaman sandalcılar kavası:

"Tafaddalû ya Ebu Ali!"

Bağrıışmalarıyla selamladılar; birbirlerini iterek kendisini bindirmek istediler. Lakin başkavas karar alacak bir kumandan vaziyetiyle rıhtımda bir müddet durdu; güya bir batma tehlikesi varmış da en dayanıklısını seçiyormuşçasına sandalları ve sandalcıları tetkik etti. Nihayet birine seslendi; bindiler. (Karay, 2009 e, s.10-11)

...

Kavas sordu:

"Ne var Ali Efendi?"

"Kâtip geldi, otele koydu ben... Cümleten rahat, Maşallah! Var bir karı, bir şozuk..."

"Nasıl şey, hanımı?"

"Eh, az fena... Taze ve lakin yok eyi libas... Fakir..." Kocasını düşünerek Nebahat tekrarladı:

"Güzel değil mi kadın?"

"Bir barca güzel... Gözleri esved... Yani siyah, şok siyah." İki elini birleştirerek parmaklarıyla bir çember yaptı ve:

"Bel böyle... ince, Ama..."

"Ey?"

Ebu Ali sahte bir utanma ile bu defa ellerini, arkasına götürdü:

"Galiza, yani kalın... dili yok velakin... Sesini işitmedi, ben!"

İsteddiği olmuştu. Konsolos Bey'in hanımını güldürmüştü: Memnun geri döndü. (Karay, 2009 e, s.16)

...

"Emrek ya beyk!"

"Ben kâtip Sadun'um..."

"Kâtip Sadun?"

"Evet; dün akşam gelmiştim; vapurla... Konsoloshane kâtibi!"

Temizlik işleriyle meşgul olan ikinci kavas Ebu Kasım nihayet anladı; sırtarak yol gösterdi:

"Ehlen ve sehlen! Buyur, buyur içerde..."

Önüne düşerek onu iki yazı masası duran bir odaya sokmuştu; masanın küçüğünü işaretle:

"Bu, sizin... Siz burada oturacak."

"Hayati Bey gelmedi mi?"

"Ne zaman saat çalar on... Dan! dan! dan! O geldi."

"Konsolos Beyefendi?"

"Bazı on bir, bazı on iki.. Kimse bilmez."

"Peki ama daha önce eshabı mesalih gelirse?"

"Mesalih? Yani pasaport, vize?"

Masaya güm güm vurdu; mühür basma taklidi yapıyordu. Sonra elini imza atar gibi hareket ettirdi ve bunlarla meramını anlattı. Demek istiyordu ki o gibi işleri hep kâtip görür.

"Ya Hayati Bey?"

Kavas yine masaya eğildi, bir şeylere dikkatle bakma ve sonra onları dizip yan yana sıralayarak seyretme taklidine koyuldu. Sadun'un hiçbir şey anlamadığını

sezince: "Bûl! Bûl!" diye söylendi; yine anlatamayınca kenarda duran bir zarfın pulunu işaret etti.

"Bir merak bu! Düşünmez başka şey! Sen ahve ister? Yani kahve?"

"Teşekkür ederim. Otelde içtim, kahvaltı da ettim."

"Ama benim ahve meşhur... Koydu içine habib-il elmas... Siz söyler kakule... rayiha tayyib!"

"Sonra içerim; siz işinizi bitiriniz." (Karay, 2009 e, s.21-22)

...

Konsolos Bahtiyar Bey masasında yığılmış evraka göz gezdirmekle meşguldü; neden sonra, başını kaldırmadan sordu:

"Bulduğun pansiyonu yine mi beğenmedi?"

"Beğenmez, efendim. O, istiyor otelde kalacak; otel rahat... Hizmetçi şok, eğlence şok!"

"Peki ama hesaplar?"

"Ben öğrendi, cümleten verildi, borç yok."

"Parayı nereden bulmuşlar?" (Karay, 2009 e, s.38-39)

...

"Bayan bansiyon istemez. Otelde rahat! Şimdi çok süslü oldu."

"Paraları, bavulları mı geldi?"

"Bir şey gelmedi... Şans geldi..."

"Yok biyango... lakin bilir ermen lisan... Beltekyan memnun... Garsonlar memnun... Hizmetçi Meryem memnun... Oldular cemian ahbap!"

Daha da tafsilat veriyordu: Dün gece Doktor Corci karı kocayı Palmir Gazinosu'na götürmüş, yemekler yemişler, boyuna içmişer, dans etmişler, güneş doğarken çıkmışlar.

Bir ara masalarına Parklar Müfettişi Câsim de gelmiş, başka yerli hovarda gençler de... Sadun sarhoş olmuş, otomobile güç bindirmişler. İlave etti:

"Ayıp... aybı şûm! Şok ayıp iştir, yaptılar!"

"Sen bunları nereden öğrendin, Ebu Ali? Arkalarından mı gittin? Başında sihirli külâh mı taşıyorsun?"

"Ben gitmez, görünmez, giymez külâh, sihirli şapka... ama ne oluyor, cümleten bilir!" (Karay, 2009 e, s.41)

...

Fakat Ebu Ali fazla gittiğini anladığı için birdenbire taktığı değiştirdi ve samimi bir sesle: "Vallahül azîm," dedi, "konsoloshanenin şerefi düşünür, ben!

İstemez ahali söylesin fena sözler... Esah, ya hazretül beyk?"

Hayati Bey kavasla başkaları gibi güzel Türkçesini bozmadan, grameri altüst etmeden, araya tabirler ve meşhur sözler kata kata konuşurdu. Kulağını bükerek tabirinden karşısındaki bir şey anlamamış, hayrette kalmıştı ama izah zahmetine katlanmayı lüzumsuz bulduğundan sadece önündeki kabukları işaret etti, Ebu Ali de bunları alıp yatışmış rolü oynayarak yalancı tebessümüyle odadan çıktı.

Ebu Ali sözlerini şöyle bitirmişti:

"İkisi de keyif... İçti, içti... hazretül beyk şatır... Türkü çaldı, otomobilde. Nurper Hanım da söyledi beraber!"

"Sen arabada mıydın?"

"Yok. Şoför benim iyi ahbap, mitli ahi... anlattı, bir, bir..."

"Konsolos Bey otele birlikte girmemiş mi?"

"Girmez... ve lakin kapıda otomobilden atladı, el öptü böyle: Şap! Şap!"

"Âdet öyledir; öpülür; pek iyi etmiş." (Karay, 2009 e, s.41,42,43)

...

"Ertesi günü öğle zamanı meyve kabuklarını masasından toplayan kavas dedi ki:

"Siz akşam otelde gidecek. Hanım hazır..."

"Sen nereden duydun?"

"Kendi söyledi, bana... Şoför Kezzab! Hanum onunla içmedi, otomobil içinde türkü söylemedi; sekran olmadı. Ben tahkik etti, hep yalan! Edepsiz bu şoför! Hanum şok kibar."

"Sen onu görüyorsun, onunla konuşuyorsun, demek?"

"Görür her gün... Sorar: 'Bir şey lazım? İster bir şey?' bazen alır Toğrul yanımda, gezdirir bark, bülvar..."

"Toğrûl da kim?"

"Onun çocuk... Ben muz verir, hurma verir, şikolat verir... Uslu, dayif, yani kuvvet az... lazım gıda."

"Aferin. Çocukları sevmeli, gözetmeli. İsmi Toğrul değil, Tuğrul olsa gerek." (Karay, 2009 e, s.44)

...

Yalnız Kavas ara sıra, öğle tatilinde viskonsüle yeni haberler ulaştırıyordu. Mesela bir gün gelip diyordu ki:

"Bizim bek efendi şok insan... Alıyor Nurber karşısına, veriyor nasihat: 'Gitme orda! Konuşma bu adamla! Evde otur! Daim, daim sokakta... Olmaz bu!'"

"Senin yanında mı nasihat ediyor?"

“Yok... Ne zaman bansiyona götürür bazı bazı fevakihi: yusufendi (mandalina), bartagan (portakal), muz, tamar (hurma)... Toğrul yesin! Hanum söyler bana. Diyor: ‘O benim ammi’ anladı sen: amûca, yani! Hem ne saat gidiyor bansiyon... Sadun bulunmaz orda!”

“Senin gittiğin saatlerde Sadun Bey pansiyonda mı oluyor?”

“Oldu, olmadı, fark yok. Ben Kavas... Girmez oda içinde... ocaari durur başımda.”

Ebu Ali’nin lisanında K’ler çok defa okunmadığından Kocakarı kelimesi ocaari telaffuzu alırdı.. (Karay, 2009 e, s.60)

...

“Ebu Ali içeri girdi:

“Biletler aldı, ben!”

“Ne biletleri, bunlar?”

“Tayyare bilet. Konsolos bek söyledi; Hanum gidecek İstanbul; küçük kızı medrese yazacak.” (Karay, 2009 e, s.63)

...

“Hayati dayanamadı, sordu:

“Ne var, ne yok, Ebu Ali?”

“Sağlık şeydi... Her şey eyu.”

“Nurper Hanım’ı ara sıra yokluyor musun?”

“Ben gitmez, iş kıtır, vakt bulmaz.”

“Olur mu ya? Kadıncağızı bir defa olsun aramalıydın.” “Lâ lüzum! Konsolos beyk arar... Câsim arar... şok kişi var, arar...” (Karay, 2009 e, s.65)

...

“Misafir gittikten sonra Viskonsül’ü bir gülme aldı; Ebu Ali’nin o kır safasından haberi olmadığına, duysa nasıl küplere bineceğine, Türkçesini büsbütün unutup neler söyleyeceğine gülüyordu.” (Karay, 2009 e, s.67)

...

“Mesâküm bilhayr, Seydi!”

Ebu Ali karşısındaydı. Soruyordu:

“Bir emr var? Arba ister?”

“İstemem Haydi, selametle.”

“Bir şey arz edecek, ben...”

“Yarın söylersin. Dinleyecek halde değilim; uykum geldi; vakit geç.”

“Ama ehem bir söz, bu. Ben dövecek Câsim! Kemikler kıracak...”

“Neden? Hem böyle bir şey yaparsan seni işinden çıkarırız.”

“Evvel çıkacak işten, sonra onu dövecek!”

“Senin bileceğin şey. Eyvallah!”

Kavas askeri vaziyetini aldı, ökçelerini asfalt üzerine çat, pat vurarak selam verdi; geriye döndü, sert adımlarla uzaklaştı. Palmiye gölgesine rastladığından Hayati yüzünü iyice görememişti ama öfkesini sesinden hissetmişti. Kendi kendine:

“Hah,” dedi, “tahminim çıktı, çıkıyor: Zebella harekete geçiyor. Önce Câsim’i pataklayacak, arkasından sırasıyla Konsolos’a, Doktor Corci’ye, Baron’a, şuna buna saldıracak. Belki bana da!” (Karay, 2009 e, s.79)

...

“Ebu Ali hiçbirini tanımamış mı?”

“Tanımaz; mümkün tanıdı ama söylemez.”

“Konusamıyor mu?”

Baygınmış; açıldığı zaman da bilmemezliğe vurmuş; lâkin Kasım'ın fikrince bildiği halde korkusundan saklıyormuş; zira ikinci defasında kendisini muhakkak surette öldüreceklerini söylemişler. Bunu arkadaşına gizlice itiraf etmiş.” “Şok korktu. Ölür korkudan, lâ şek!” (Karay, 2009 e, s.116)

...

“Nasılsın Ebu Ali?”

“Eyü, hamdü billah!”

“Konsolos Beyefendi çok keder etti; hatırını sormak için beni bilhassa gönderdi.”

“Allahü tavvil ömrüküm! Ben sizden memnun...” (Karay, 2009 e, s.118)

...

“Beyk cevap ister.”

“İkinci üstü uğra... Şimdi kafam yerinde değil; padişah fermanı gelse okuyamam.”

“Beki, gelir. Ne söylersen ben yapacak.”

“Hayati Bey’e selam götür. Tontonu özledim. Yanaklarından öperim.”

Kavas ezberliyormuşçasına tekrar etti:

“Selam götür, tonton özledi, yanaklarından öbdü...”

“Tamam. Şimdi arabanı çek!”

“Çekecek arebe? Yok benim arebe... At da yok. Evde bir keçi var, süt vermez.”

(Karay, 2009 e, s.150)

...

“Bu sırada Bahtiyar Bey’in huzuruna giren Ebu Kasım diyordu ki:

“Mektup verdi ben... hanum hasta... şuvey hasta... ta’ban yani! Cevap sonra hazır... gidip alacak.”

“Gece bir yerde miymiş?”

“Mümkün bir yerde gitti. Ben sormaz.”

Kavas az sonra Viskonsül’ün karşısına dikildi; öpme sesi çıkararak:

“Nurber hanum öper iki yanak... Şok selam etti, size!” (Karay, 2009 e, s.155)

...

“Şok yorgun... Mümkün gece bir yerde gitti ilah, böyle...”

Esname sözünü bilmediği için taklidini yaptı ve yorgunluğunu da anlatmak maksadıyla başını yan yatırıp kollarını sarkıtarak halsiz, bitkin bir tavır aldı.” (Karay, 2009 e, s.156)

...

“Yine oraya mı gideceksin?”

“İsmarladı bir şey; alacak, götürecekt. Unuttu, demin. Akıl az, bende!”

“Selam söyle. Ha, belki saat altıda pansiyona uğrarım; bir haber geldi de... Bunu bildireceğim. Ama bir yere gidecekse beklemesin, şart değil.”

Kavas, sezdiği halde kafasından ne geçirdiğini belli etmeden tabii haliyle cevap verdi:

“Beki! Söyleyecek: ‘Lazım bekle!’ anladı ben... saa altı? Esah?” (Karay, 2009 e, s.160)

...

“Niye gelmedi? Bir haber yollamadı mı? Bir şey mi oldu?”

“Oldu büyük şey... Ben işitti: Nurber Hanum kayıp... Dün minessabah evden çıktı, vakit duhur gelmez, mesâ gelmez; fileyli, keman gelmez! Yok bir yerde!”

“O da ne demek?”

“Koca bilmez! Sordu orda, sorar burda... Bulmaz. Ama ben öğrendi. Düt!...

Bambum! Bambum! Gider uzakta!”

Ağzıyla lokomotif düdüğü ve gürültüsünü taklit ediyor, ellerini de tekerleklerin dönüşünü tarif için çevirip duruyordu.

“Nereye gidiyor, öyle?”

Ebu Kasım bilmediğini omuz kaldırarak anlattı.” (Karay, 2009 e, s.185)

...

“Safa geldin Ebu Ali” dedi, “maşallah çabuk atlatmışsın, iyisin.”

“Eyu hamdülillâh! Ben size hadim, köle, uşak... madamel ömr!”

“Estağfurullah...”

“Ben, söyleyecek Sadun Beyk mühim mesele... Gelmedi?” “Geldi ama gitti.

Nedir o mühim mesele?”

“Nurber Hanum ağladı, bütün gün, bütün gece. Bayıldı bir defa... dökör çağırdı.”

“Nerede oldu bu işler?”

“Bizim ‘havuş’, yani evde. Yaptı büyük kavga, kaçtı bizde...”

Ağlar, ağlar... ‘etme, eyleme, yazık sana’ dinlemez, ebeden!” “Demek dün gece yanınızdaydı?”

“Yanda kaldı velakin uyku yok. Ağladı, ağladı! Girmez yatakta...”

“Sebep?”

“Koca oynadı kumar, kaybetti bir maaş... belkim iki maaş... belkim üç, dört... belkim borç etti.”

“Hangi doktoru çağırdınız?”

“Ermen bu dökör! Türkçe konuşur, şok yaşlı.”

“İsmi?”

“İsim karışık... Tombulyan veya Hortumyan... Var bir ‘yan’ sonunda! Biz

çağırır havaca Artin!” (Karay, 2009 e, s.190)

...

“Damdan düşer gibi belime sarıldı; bir taraftan da ‘Yâ albî! Yâ cânım! Yâ Hânım!’ diye gazel okur gibi inlemeye başladı. ‘Ya leyl’i eksikti, Abdülvahab taslağının! Gülmemi güç tuttum.”

“Gölünecek vaziyet mi, bu dağ başında, gece karanlığı içindesiniz. Yayla mevsimi değil ki yollarda başka otomobillere rastlansın...”

“Tabancam çantamdaydı; artık onsuz gezmiyorum; Ebu Ali hediye etti. Verirken dedi ki: ‘benim dişler gitti, kemikler kırıldı, alil oldu ben... Tabanca yok yanımda, sebep bu... Al hanım! Ne zaman biri sana el kaldırırsın, yani sen istemez, o ister... vur: Dan! dan!..’” (Karay, 2009 e, s.214)

...

“Ebu Ali ay başından itibaren yine vazifeye alındı.”

“Allahü yurdî aleyk!.. Konsolos olur, sen! Ebu Ali miskin adam... eyu etti... Ama çok yaşamaz, o...”

Göğsüne güm güm vurdu; ciğerlerinin sakatlığına işaret ediyordu.

“Daha bu hale gelmedi; zaten çalışması şart değil; evinde otursun.”

“Oturmaz! Ne zaman öğrendi, çabuk çizme giyecek, kasket koyacak, bam bum yürüyecek...”

Hem söylüyor, hem de elleriyle çizme giyer, kasket koyar gibi hareketler yapıyor, yürüyüşünü de taklit için odayı adımlıyordu. Birden sordu:

“Siz işitmedi gavgav?”

“Hangi kavga?”

“Sadun öfke etti... Nurber Hanım başı üstünde attı cetvel, dank! Çıktı, gitti.”

“Sebep?”

“Koca istemez binsin Hayri ile bir otomobilde... Hayri fevkalhad şık, şimdi...

Var cilt cakat, yani deri... Yaka kürk... Eldiven takar, lavanta kokar, püüf!”

Anlattıklarını yine hareketleriyle canlandırmayı unutmamıştı. Lavantadan bahsederken burnunu tıkarasına bir vaziyet aldı, ilave etti:

“Muş kolonya... Suvar, Bârîs, şişe nah, böyle!” Şişenin yassı olduğunu ellerini birbirine yapıştırarak, rengini de mavi mürekkep şişesini göstererek anlattı. Hayati o tuhaflıkları zevkine varmadan seyrediyor” (Karay, 2009 e, s.273-274)

...

“Nurber Hanum yolladı, söyledi size, siz işi bilir... Adam bekler dışarda... görünmez kâtibe!”

“Öbür odaya gitti, Sadun’un yapacağı muameleyi tamamladı ve mühürü basıp pasaportu kavasa verdi. Getiren adam bir yazıhane kâtibini andırıyordu; Arapça sordu:

“Bunu sana hanım mı verdi?”

“Evet, seydi!”

“Nerede, şimdi?”

“Yazıhanede idi, gitti.”

“Benbasat’ın yazıhanesinde mi?”

“Evet; hanum durmadı; beyk kaldı, bekliyor.” (Karay, 2009 e, s.304)

...

Zarfı vermek için Ebu Kasım’ı çağırdı. Kavas emri ve zarfı aldıktan sonra kapıdan çıkıyordu, döndü; dedi ki:

“Ya beyk! Haber aldı, sen?”

“Ne haberi?”

“Şoför Hayri mahpus! İçti arak, içti; sonra var bir müsü... Oturur Nurber bansiyon... İsmi Foas...”

“Ey? Mösyö Fokas’tır ismi...”

“Ona bekler yolda, istiyor dövecek... Ve lâkin Foas Efendi cambaz mitli... Bilir boks... Vurdu bir... Yani böyle...”

Kavas yumruğunu gösteriyordu; kâfi bulmadı, boks taklidi de yaptı ve şoförün yere düştüğünü de yine taklitle anlattı.

“Nerede oldu bu kavga?”

“Fi sahat - ül - Şaab... Sinema kapı önünde... Foas çağırdı bolis... Hayri mahpus etti. Hayri şimdi müflis... Sattı taksi, sattı evde eşya, kalmadı bir şey!”

Ebu Kasım yavaş bir sesle ilave etti:

“Allahü âlem, söylerler Foas yanında gördü bir hanum...”

‘Yani Nurper Hanım Mösyö Fokas’la beraber miymiş?’

“Naam!” (Karay, 2009 e, s.319-320)

...

Ebu Kasım telaş içinde, nefes nefese elindeki mavi kâğıdı sallayarak dedi ki:

“Ahbar var, şok mühim! Bilmez telgrafta ne yazar? Ama ehem... lâşek!”

Hayati Bey kayıtsızca açtı, göz gezdirdi: Bahtiyar Bey yarın uçakla döneceğini bildiriyordu.

“Konsolos Bey geri geliyor,” dedi, “safa amedi, hoş amedi! Mühim değilmiş.”

“Başka haber bilir, ben, mühim!”

“Ne gibi?”

“Büyük bir adam geldi, otelde... Ama otel Beltekyan inmedi. Bir müfettiş... Yapacak tahkikat!”

“Nereden öğrendin? Kim söyledi?”

“İlyas Efendi söyledi, bana... O bilir her şey, bir şeytan İlyas Efendi... dedi:

‘Küllühüm tebdil olacak, Konsolos, Viskonsolos, kâtip! Bir Ebu Kasım kalacak; Ebu Kasım masum, eyu insan!’ Böyle söyler İlyas Efendi... Lâkin mümkün Kizb. Ben evvel size haber verir, ben sizi sevdi, daima... Nurber Hanum da eyu, sahi yani verir bahşış, hediye... El açık, maşaallah!”

“Âlâ, âlâ! Haydi, güle güle... Yarın sabah erkenden bana gel!”

Ebu Kasım saflığa vurarak sordu:

“Burda, gelecek, bittabi! Nurber Hanum yanında!”

“Hayır, onun eski evine, yani benim yeni pansiyona. Ahmak ahmak sualler sorma!” (Karay, 2009 e, s.345)

3.5.7 Dil ve Din

Dil ve din tiryakisi olan Refik Halid’in eserlerindeki karakterler de kendisi gibi bu iki konuyu her zaman ön plana alarak hassas davranmışlardır:

Kadın etrafına ürkerek baktıktan sonra yan saksının içinden bir küçük şişe çıkardı, baş parmağıyla İkincisinin arasına tozu döktü, kokladı. Kokladı değil, sömürdü:

“Pardon... Sizden çekinmeye lüzum görmedim. Birden efkârlandım da!”

“Sevda meselesi mi?”

“Hayır! Burada kimi seveceğim? Dilleri dilime uymaz, huyları huyuma...

Başka şey!”

Erkeğin yüzüne muhabbetle, şefkatle baktı, baktı, ilave etti:

“Buna siz sebep oldunuz.”

Kadının gözlerinde, deminki donukluk yerine, birdenbire güneş vurmuş uzak tepelerdeki camları hatırlatan çok keskin, geçici, eğreti bir ışık parlamıştı. Vücudunda istekli bir kıvranış dolaşıyor, için için gerildiği seziliyordu. (Karay, 2009 g, s.91-92)

...

Türkçe ortak dilleri sayesinde gurbette birbirlerini yakın hissettiler:

“Türkçe konuşan temiz kıyafetli bir adamın yanına yaklaştığını gören kadın, kendisinden evvel şeftalileri ikram etti:

“Buyrunuz,” dedi, “yerseniz soyayım!”

Birbirlerine sordular; “Nerelisiniz?” İkisi de İstanbullu çıktı. Fakat kadın şaşar görünerek:

“Haydi,” dedi, “ben, bu Allahın cehennemine düştüm, günahımı çekiyorum, siz ne arıyorsunuz?”

Erkek uzun söylemek istemedi:

“Hiç... Şöyle, arkadaşlarla dolaşmaya geldim.”

“Bu mevsimde İstanbul’u bırakarak? Yazık! Ama mademki döneceksiniz, dönmek elinizde... Biz gidemeyiz, sokmazlar.” (Karay, 2009 g, s.91)

...

Zeliha'yla aramızdaki tek uzaklığı yapan bu dil meselesi değil mi?

Yabancıyla sevişenlerden biri kendi dilinden ve dininden uzaklaşarak öbürüne adapte oluncaya kadar bu muhabbet ancak ihtiras devresini yaşayabilir; tam kaynayış olamaz. Dil ve din birliğinin iki tarafa verdiği bir kolayca anlayış, bir içten gelme sıcaklık, bir ana bağı rahatı vardır ki yabancılar arasındaki aşklarda hasretini, eksikliğini duymamak mümkün değildir. Böyle bir çiftin gündelik yaşayışlarında birtakım ufak tefek başlıklar olur ki, bunlar ne kadar

dinlememek isterseniz yine ikide birde size: "O senden değildir! Sen ondan değilsin!" diye söylenip dururlar.

Vatan başkalağını da ekleyiniz, aranızda genişleyip daralan bir ırmağın çırpındığını daima görür, endişeye düşersiniz.

Biyolojide adapte olmak nedir? Değişen hayata göre yeni adetler almak, alışmak değil mi? Bunları alamamak, yani alışamamak ölmek demektir. Sevişmekte de, biyolojik ve psikolojik diyebileceğim böyle bir adaptasyon şarttır. Dil ve din birliğinin iki insan arasında bir kolayca aşı tutma kabiliyeti yaptığına kaniyim. Nasıl bir şahsa diğer bir şahsın kanı nakledildiği zaman, bazen, anti-corps ve bir reaksiyon yapmadan muvaffakiyetli neticeler veriyorsa, dil ve din benzeyişleri de böyle bir uyuşuvmeyi temin ediyor.

Asıl sevgi, parçalara taksim edilemez; sevdiğimizizin seilmeyen yeri yoktur. Sade cisim kusurlarını, vücut makinesine ait tabii çirkinlikleri değil, ruh bozukluklarını da severiz.

Hatta bunlardan övünülecek meziyetler de çıkarabiliriz. Hepsi doğru! Fakat bu, benim bahsettiğim ayrılık, gerek fizik, gerek moral, ne güzellik, ne çirkinlik, ne meziyet, ne kusur hiçbir tasnife giremeyen ve aşkla bile duygularımızı uyuşturmamayan bir halettir. Yabancı bir ses, bir korku, bir renk ve bir şekildir ki kendi açık havanızdan ve benliğinizden ara sıra o muhite düştüğünüz zaman beş duygunuzdan hiç olmazsa biri incinir.

Belki az adama mahsus olan böyle bir yadırgamayı umumlaştırmam doğru değil. Ne yapayım ki ben cismini ve ruhunu çarçabuk ecnebi kalıbına sokamayan bir yaradılıştayım. Beş duygum da tiryakidir: Alıştığım, istediğime uymayan her dil farkı beni küçük bir isyana, titizliğe dürekler. Ayrı dil ve dinde hoşlanmadığım ayrı bir koku duyarım.

Bu, kâh bir günlük, kâh Marsilya sabunu kokusuna benzer. Belki de pek gençliğimde ecnebi kızcağızlarla düşüp kalktığım zamandan kalma bir tiksime ve bir vehimdir; bir çocuk yadırgamasının devamıdır. Bugünkü muhitimde o bayağı kokular kalmamıştır; tenler demet, diller çilek kokuyor; ağızlarda kokteyllerin ısıtıcı soğuğuna saklanmış turunç lezzeti, parmaklarda tırnak cilalarındam sinmiş muz tadı var. Fakat yabancılık kokusunun en seçme vücuda bile ruha sığınmış yad havasını yine duymaktayım.

Gülerek şunları da düşünüyorum:

Kadındaki dil farkının bir keyfi olduğunu, duyguları kamçıladığını, hırsları artırdığını bilirim. Loti'nin bezgin bünyesine Rarahü'yle Aziade'nin kuşdili, Dezanşante'lerin Frenkleşip "Ah!" şeklinden "O!"ya çevrilmiş iniltileri, Madam Krizantem'in baharatlı dilbazlığı, şüphesiz bir uyandırıcılık yapmıştı. Anlaşılan bunu bir ilaç olarak kullanacak hastalardan değilim. Ben asıl zevki kendi dilinden alan ve her şeyden evvel kendi diline tutkun olan bir müteassıp, bir nasyonalist sevdalıyım! (Karay, 2009 I, s.135-136-137)

...

“Rışar’dan uzaklaşmam lazım; lazım değil, şart! Yoksa Peri’n elden gidecek. Hem de dili diline, dini dinine uymaz bir yabancıya! Vebali senin üzerine!” (Karay, 2009 e, s.332)

...

“Tanıdıkları birer birer gözden geçirdi; hepsine bir kulp taktı, yaraştırmadı. Aklına iki kişi daha gelmişti. Biri Amerikan tebaasından, pansiyon komşusu Mösyö Fokas, öbürü Doktor Corci Elbukrî... Fakat ikisi de Hristiyandı, Nurper ise kendi dininden olmayan erkeğe el sürdürmeyeceğini söyleyip duruyordu.” (Karay, 2009 e, s.271)

...

Demek ki seviyesi yüksek erkekler de öylelerinin cazibesi altında kalabiliyor, hatta bazen ancak öylesinden hazzediyordu. Kendisi Çetine’de çizmeli köylü kadınlarını beğenmez miydi? Şimdi de Nurper’in mahalle kızı tavırlarından, aşağı tabaka konuşmalarından zevk duyuyordu.

Fakat asıl mühim olan sebep başkaydı: genç kadın kendi memleketlisiydi; gurbette bulunanlar için bunun nev’i şahsına münhasır bir seksapeli teşkil ettiğini öteden beri öğrenmişti. Kadın bolluğu içinde bile yine aynı memleketliler birbirlerine tutulurlar, aralarında aşk maceraları geçirirlerdi. Yabancı kuşlarla dolu bir salmada aynı cinsten kuşların ayrı bir cemaat teşkil etmeleri ve sevişmeleri gibi!

Nurper’i yerlilerin hoş bulmasına gelince zaten buralarda Türk kadını, sadece o isimden dolayı bir cazibelilik damgası taşır, erkeklerin tecessüsünü çeker ve olduğundan birkaç misli güzel görünür, hünerli, şuh, fettan telakki edilirdi.

İşte genç kadını kısa zamanda günün mevzusu ve gönüllerin arzusu mevkiine çıkaran sebepler arasında bunlar da vardı. (Karay, 2009 e, s.157-158)

...

Buranın Hıristiyanları aralarında her altı ederler, kapatırlar, dışarıya sır vermezler. İş Müslümanlara gelince pireyi deve ederler, en ufak bir şey işittiler mi tefe koyup çalarlar. Hele Türkleri hiç çekemiyorlar, kadın erkek bir arada gezip eğlenmek hakkını yalnız kendi inhisarlarında görmek istiyorlar. Şayiaları çıkaran bunlardır; park hademesi İbrahim de zaten katoliktir. (Karay, 2009 e, s.218)

...

“Bir Amerikan çavuşu ile sevişmesi dedikodusu şehirde aylarca çalkanmış,

nihayet çavuşun Müslüman olması suretiyle mesele bir hal şekline bağlanmıştı;”
(Karay, 2009 e, s.179)

...

“Ben dini bütün Müslüman kızıyım. Kırk yıl erkeksiz kalsam, ekmek parası bulamasam yine de Hristiyana minnet etmem, yüzüme fazla baksa içim gıcıklanır. Ne zannediyorsun Nurper’ini? Milyoner bir Amerikan zabiti çıksa da alayım seni dese alimallah kabul etmem. Kabul edenlerin midesizliğine şaşarım.” (Karay, 2009 e, s.141)

...

Acaba Nevber hakikaten İstanbullu muydu, Türk ve Müslüman mıydı? Yoksa ne milletten olduğu bilinmeyen bir karışık mahluk mu? Son zamanlarda, filavki gazeteler barlarda çalışan, dansöz, aktris olan kadınlardan bahsediyorlardı ama bunların asılları, nesilleri neydi bakalım? Bir konuşsa foyasını anlardı; gece, buluşunca, hakikati öğrenecekti: "Muhakkak Devlet Reisi'nin davetine gitmeliyim, şu aşüfteyi yakından görmeliyim! (Karay, 2014, s.213-214)

4. SONUÇ

Refik Halid Karay'ın sürgün hayatının uzun bölümü Arap Coğrafyasında geçmiştir. Lübnan ve Suriye'de toplam on altı yıl geçirmiştir. Memleketten uzak yaşadığı bu uzun süre anılarına, kroniklerine, hikâyelerine ve romanlarına zengin ayrıntılarla yansımıştır. Özellikle Beyrut ve Halep şehirlerinin tabiatını, iklimini, mimarisini, insanını, giyimini, kuşamını, yemesini, içmesini, dilini ve dinini uzun uzun anlatmıştır. İstanbul sevdalı olan yazar, gurbette hiçbir şeyden tat almasa bile İstanbul'u ve sevdiklerini hatırlayarak bulduğu tesellilerle kendisini avutmaya çalışır.

Lübnan'ın dört mevsimindeki latif Akdeniz iklimini arzuladığı bir kadının vücuduyla özdeşleştirirken, çöl ikliminin hâkim olduğu Suriye'nin yazını ve sonbaharını hiç sevmemiş, sıcak ve bunaltıcı bulmuştur. Yalnız yıldızlı çöl gecelerini, Beyrut'un denizini, akarsularını, dağlarını ve ovalarını, Halep'in çölde bir anda insanın karşısına çıkıveren ceylanlarını daima mutluluklarla hatırlamıştır. Beş yıl yaşadığı Cuniye kasabası İstanbul'da bile aklından çıkmazken, Suriye'nin Halep, Şam ve Humus şehirlerini daha çok memlekete yakın oldukları için katlanabilmiştir.

Yazar Lübnan'da en çok camilerin bakımsızlığına, minarelerin zevksizliğine ve mezarların ruhsuzluğuna takılmıştır. Çünkü hep aklında İstanbul vardır. Buna karşılık Halep'i en çok Anadolu'yu çağrıştıran yönleri; kasaba ve köy evleri, meydanları, saat kuleleri, ahşap mescitleri, gazonları, tahta pavyon ile kır kahveleri, çöl otelleri ve Bedevi çadırlarıyla sevmiştir.

Refik Halid Lübnan'ın ev kadınlarını, çarşafli ama modaya ve süse düşkün, hizmetçi kadınlarını ise, başları tülbentli ama göğüs bağrıları açık, ayakları çıplak

olarak eserlerine taşımıştır. Lübnan'ın vücutlarını satarak para kazanan kadınları da birçok eserinde yer bulur.

Suriyeli kadınlar ise çarşafı, peçeli, süse düşkün, mısır püskülü saçlı ve armudi çehrelidirler. Onun eserlerinde köylü Bedevi kızları ince belleriyle, hizmetçi kızları başlarında hotozları ve önlerinde dantel prostelalarıyla, bar ve eğlence kızları ısrarlarıyla, Yezidi kızları, terbiyeli ve utangaç tavırlarıyla canlandırılmışlardır.

Erkeklerle gelince... Lübnanlı erkekler genellikle göbekli, vurdumduymaz, dağınık, sevimsiz, zevksiz, bilgisiz, çok konuşan, mübalağacı, sahtekâr gibi sıfatlarla tanımlanmışlardır. Ne var ki Refik Halid bu ülkenin gayrimüslimlerini, ister papaz ister eczacı ister avukat olsun büyük ölçüde ahlaklı, güleryüzlü ve nazik bulmuştur. Beyrutlu erkeklerin çoğunluğunun kılık kıyafetleri ise fes ve sarıktır. Avrupa görmüş erkeklerin üzerinde, ipek gömlek, Amerikan kravat ve İngiliz kumaşları bulunmaktadır.

Suriyeli erkekler daha farklı ve çeşitli kategorilerde Refik Halid'in eserlerine girmişlerdir: Sevgi ve sadakat bilmeyen hovarda Halepliler, Arapça'dan başka hiçbir dil kullanamayan çekingen Humuslular, iki yüzlü ve samimiyetsiz Şamlılar, yüksek sesli, eğlence düşkünü ve misafirperver Halep ağaları, çirkin sesli müezzinler, bakımsız garsonlar, laubali, oyuncu, yalancı ve dedikoducu yaver, kavas ve muhabirler, yakışıklı, terbiyeli ama çapkın park müfettişleri, külhanbeyleri, kâhinler, falcılar, zabıtlar, şeyhler ve abanoz saçlı ve kulakları halkalı Bedeviler... Giyim olarak Suriyeliler Lübnanlılar'a göre daha gelenekçidirler. Genellikle entarilerinin üstüne maşlah ya da ceket giymekte, başlarına da takke ya da sarık takmaktadırlar. Resmî

görevde olanlarla ve askerlerin ise başlarında siyah kalpak veya kasket, üstlerinde dik yakalı gömlek veya entari ve ayaklarında çizme bulunmaktadır.

Refik Halid için Lübnan ve Suriye’de en çok anılmaya değer unsurlar ise içkiler, yemekler ve eğlence mekânları olmuştur. Beyrut mutfağının öne çıkan lezzetleri; zahter otlu zeytinyağı, yaban güvercin kızartması, hummus, sarımsaklı yoğurtlu sakız kabağı, çilek reçelli çikolata, simit, turunç şerbeti, portakal şurubu, buzlu gazozlar, demirhindi ve gül şerbetleri, nargile, kakuleli nargile, şampanya, rakı, Zahle rakısı, şarap, mandalina likörü, bira ve cin. Ayrıca Refik Halid Beyrut’un Türk yemeklerini de unutmamıştır.

Suriye’nin hatırdaki kalanları: Bamya (Arap Mülhiyesi), tandır ekmeği, ızgaralar, Hummus, ful mudemmes, kübbe, bademli pilav, Kuzukulağı Çorbası-Mayonezli bezelye salatası, Taze bezelye sotesi, Şam kayısı, hurma, mandalina, benekli ufak muz, buzlu şeftali, portakal şurubu, turunç ve karadut şerbeti, şuruplu gazoz, yeşil çay, Arap kahvesi, rakı, bira, viski, şampanya, şarap, konyak, hurma rakısı, nargile ve esrar.

İstanbul’da pek dindar bir yaşantı ve görüntü sergilemeyen Refik Halid, genç yaşta sürgün hayatı yaşadığı Lübnan ve Suriye’de kendi söyleyişiyle tam bir “dil ve din tiryakisi” kesilmiştir. Müslümanlık ve Türklük onun için birdir ve bir arada bulunmalıdır. Türk ve Müslüman olmayan kişilerle doğru dürüst arkadaşlıklar kuramamış, kadınlara bile ilgi duyamamıştır.

Sonuç olarak Refik Halid'in sürgün yıllarında ve sonrasında memleketinden uzakta kalmış bir yazarın memleket özlemi ile gördüklerini nasıl kaleme aldığı, Arap kültürüne ait unsurları nasıl gördüğü ve yazdığı başlıklandırılarak incelemeye tabi tutulmuştur.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Ş. (2004). *Refik Halit Karay*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Andaç, F. (1996). *Sürgün Edebiyatı, Edebiyat Sürgünleri*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Birkan, T. (2014). *Refik Halid Karay: Memleket Yazıları-6-Doğuştan Kadıncıl*, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Ekiz, O. N. (1984). *Refik Halit Karay: Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, İstanbul: Gökşin Yayınları.
- Engin, H. H. (1997). *Refik Halid Karay; Yaşamı-Sanatı-Yapıtları*, İstanbul: Engin Yayıncılık.
- Enginün, İ. (2010). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Günaydın, Y. T. (2011). *Bir Ömür Boyunca Refik Halid Karay*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Hünalp, A. (1970). Refik Halid'in Kaşık Koleksiyonu, *Tarih Mecmuası*, (5), 24-25.
- Kaplan, M. (2013). *Hikâye Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karabulut, D. (2011). *Sürgünlük Edebiyatı Bağlamında Refik Halid Karay'ın Yapıtları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Karşılaştırmalı Edebiyat Yüksek Lisans Programı.
- Karaer, N. (1998). *Tam Bir Muhalif Refik Halid Karay*, İstanbul: Temel Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2000). *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karay, R. H. (2009). *Ay Peşinde*, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Karay, R. H. (2009). *Bir Ömür Boyunca*, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Karay, R. H. (2009). *Bir Avuç Saçma*, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Karay, R. H. (2009). *Bir İçim Su*, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Karay, R. H. (2009). *Dişi Örümcek*, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Karay, R. H. (2009). *Guguklu Saat*, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Karay, R. H. (2009). *Gurbet Hikayeleri Yeraltında Dünya Var*, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Karay, R. H. (2009). *İlk Adım*, İstanbul: İnkılap Kitapevi.

- Karay, R. H. (2009). *Minelbab İlelmihrab*, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Karay, R. H. (2014). *Sürgün*, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Karay, R. H. (2009). *Yezidin Kızı*, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Karay, R. H. (2009). *Makyajlı Kadın*, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Kor, Z. T. (2006). *Lübnan İç Savaşın Gölgesinde*, İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Korkmaz, R. (2013). *Yeni Türk Edebiyatı 1839-2000 El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kudret, C. (2009). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman II*, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Lekesiz, Ö. (1997). *Yeni Türk Edebiyatında Öykü I*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Maalouf, A., Haidar K. (2012). *Dünden bugüne Lübnan Mutfağı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sönmezocak Kısakürek, Ş. (2017). *Identified Exile Literature As A Concept*, Yeditepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü.
- Ünal, Y. (2013). *Yakın Dönem Türk Tarihinde Refik Halid Karay*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Ünaydın, R. E. (1972). *Diyorlar ki*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.